

สิทธิในการเข้าถึงกระบวนการยุติธรรมทางอาญาของผู้ต้องหา หรือจำเลย
ที่มีจิตบกพร่องทางสติปัญญา

นายสิหราช บัวเที่ยง

การศึกษาค้นคว้าอิสระนี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญานิติศาสตรมหาบัณฑิต วิชาเอกกฎหมายอาญาและกระบวนการยุติธรรม
สาขาวิชานิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช

พ.ศ. 2566

The right of the accused or defendant with intellectual disabilities to
access the criminal justice process

An Independent Study Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements for
the Degree of Master of Laws in Criminal Law and Criminal Justice
School of Law Sukhothai Thammathirat Open University

2023

หัวข้อการศึกษาค้นคว้าอิสระ สิทธิในการเข้าถึงกระบวนการยุติธรรมทางอาญาของผู้ต้องหา
หรือจำเลย ที่มีจิตบกพร่องทางสติปัญญา

ชื่อและนามสกุล นายสีหราช บัวเที่ยง

แขนงวิชา / วิชาเอก กลุ่มวิชากฎหมายอาญาและกระบวนการยุติธรรม

สาขาวิชา นิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช

อาจารย์ที่ปรึกษา ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.อิงครัต ดลเจิม

การศึกษาค้นคว้าอิสระนี้ได้รับความเห็นชอบให้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรระดับปริญญาโท เมื่อวันที่ 20 สิงหาคม พ.ศ. 2567

คณะกรรมการสอบการศึกษาค้นคว้าอิสระ

(รองศาสตราจารย์ ดร.กิตติพงษ์ เกียรติวัชรชัย)

รักษาการแทนรองอธิการบดีฝ่ายการเงิน และทรัพย์สิน

รักษาการแทนประธานกรรมการประจำสาขาวิชานิติศาสตร์

ชื่อการศึกษาค้นคว้าอิสระ สิทธิในการเข้าถึงกระบวนการยุติธรรมทางอาญาของผู้ต้องหา หรือ
จำเลย ที่มีจิตบกพร่องทางสติปัญญา

ผู้ศึกษา นายสีหราช บัวเที่ยง รหัสนักศึกษา 2654001680

ปริญญา นิติศาสตรมหาบัณฑิต

อาจารย์ที่ปรึกษา ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.อิงครัต ตลเจิม ปีการศึกษา 2566

บทคัดย่อ

การศึกษาค้นคว้าอิสระนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ (1) ศึกษาแนวคิด และทฤษฎี เกี่ยวกับสิทธิในการเข้าถึงกระบวนการยุติธรรมทางอาญาของผู้ต้องหา หรือจำเลยที่มีจิตบกพร่องทางสติปัญญา (2) ศึกษามาตรการทางกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับสิทธิในการเข้าถึงกระบวนการยุติธรรมทางอาญาของผู้ต้องหา หรือจำเลยที่มีจิตบกพร่องทางสติปัญญาของประเทศไทย ประเทศอังกฤษ และสหพันธ์สาธารณรัฐเยอรมนี (3) วิเคราะห์กฎหมายเกี่ยวกับสิทธิในการเข้าถึงกระบวนการยุติธรรมทางอาญาของผู้ต้องหา หรือจำเลยที่มีจิตบกพร่องทางสติปัญญาของประเทศไทย ประเทศอังกฤษ และสหพันธ์สาธารณรัฐเยอรมนี (4) เสนอแนวทางในการแก้ไขกฎหมาย เกี่ยวกับสิทธิในการเข้าถึงกระบวนการยุติธรรมทางอาญาของผู้ต้องหา หรือจำเลยที่มีจิตบกพร่องทางสติปัญญาให้มีประสิทธิภาพต่อไป

การศึกษาค้นคว้าอิสระนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพด้วยวิธีวิจัยเอกสาร จากตำราทางกฎหมายบทความทางวิชาการ วารสาร งานวิจัย วิทยานิพนธ์ คำพิพากษา ประมวลกฎหมาย รัฐธรรมนูญ และเว็บไซต์ต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง ทั้งของประเทศไทย ประเทศอังกฤษ และสหพันธ์สาธารณรัฐเยอรมนี โดยนำมาวิเคราะห์เพื่อให้ได้ข้อสรุป และข้อเสนอแนะสำหรับเป็นแนวทางในการคุ้มครองสิทธิของผู้ต้องหา หรือจำเลยที่มีจิตบกพร่องทางสติปัญญาในการเข้าถึงกระบวนการยุติธรรมทางอาญาให้มีประสิทธิภาพ

ผลการศึกษาพบว่า (1) แนวคิดเกี่ยวกับสิทธิในการเข้าถึงกระบวนการยุติธรรมทางอาญาของผู้ต้องหา หรือจำเลยที่มีจิตบกพร่องทางสติปัญญา เป็นแนวคิดพื้นฐานของมนุษย์อันเป็นหลักประกันความเสมอภาคตามกฎหมาย โดยไม่ถูกเลือกปฏิบัติ และการเข้าถึงความเสมอภาคดังกล่าวต้องไม่ปรากฏอุปสรรคในการเข้าถึงความยุติธรรมที่ต้องกระทำต่อทุกคนโดยเท่าเทียม และรวดเร็ว (2) มาตรการทางกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับสิทธิในการเข้าถึงกระบวนการยุติธรรมทางอาญาของผู้ต้องหา หรือจำเลยที่มีจิตบกพร่องทางสติปัญญาปรากฏอยู่ในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560 ประมวลกฎหมายอาญา มาตรา 65 มาตรา 134/2 และประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 14 ส่วนมาตรการทางกฎหมายของประเทศอังกฤษปรากฏในพระราชบัญญัติวิธีพิจารณาความอาญา (วิกิลจริต) พ.ศ. 2507 พระราชบัญญัติวิธีพิจารณาความอาญา (ความวิกิลจริต และไม่เหมาะที่จะสารภาพ) พ.ศ. 2534 และพระราชบัญญัติความรุนแรงในครอบครัวอาชญากรรม และเหยื่อ พ.ศ. 2547 และสหพันธ์สาธารณรัฐเยอรมนีปรากฏในประมวลกฎหมายอาญา (3) กฎหมายทั้งของประเทศไทย และสหพันธ์สาธารณรัฐเยอรมนีต่างยอมรับไปในทำนองเดียวกันว่าผู้ที่กระทำผิดในขณะที่วิกลจริต หรือมีจิตบกพร่องทางสติปัญญาไม่ต้องรับโทษทางอาญา เนื่องจากไม่ได้กระทำไปโดยมีจิตใจที่ชั่วร้าย หากแต่เป็นเพราะความเจ็บป่วยทางจิตทำให้ไม่สามารถที่จะแยกแยะความผิดชอบได้ หรือไม่สามารถบังคับตัวเองได้ จึงได้กระทำความผิดขึ้น บุคคลเหล่านี้สมควรได้รับการบำบัด หรือมอบให้บุคคลใดบุคคลหนึ่งรับไปรักษามากกว่าที่จะการลงโทษทางอาญาได้ แตกต่างจากของประเทศไทย ซึ่งหากผู้กระทำความผิด ขณะกระทำความผิดไม่สามารถรู้สึกผิดชอบได้ หรือไม่สามารถบังคับตนเองได้ เนื่องจากมีจิตบกพร่อง โรครจิต หรือจิตฟั่นเฟือน ศาลจะพิพากษาว่าผู้กระทำยังมีความผิดอยู่ แต่ไม่ต้องรับโทษสำหรับการกระทำความผิดนั้น (4) ควรมีการแก้ไขปรับปรุงถ้อยคำกฎหมายตามที่บัญญัติไว้ในประมวลกฎหมายอาญา มาตรา 65 มาตรา 134/2 ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 14 และมาตรา 248 รวมทั้งต้องสร้างความร่วมมือระหว่างศาล และพนักงานอัยการในการค้นหาข้อเท็จจริงในระหว่างการพิจารณาคดีในชั้นศาลให้มีความเหมาะสมมากยิ่งขึ้นเพื่อให้ความคุ้มครอง และเข้าถึงสิทธิของผู้ต้องหา หรือจำเลยในกระบวนการยุติธรรมทางอาญาได้อย่างมีประสิทธิภาพ และมีความเป็นสากลต่อไป

คำสำคัญ กระบวนการยุติธรรม, บกพร่องทางสติปัญญา, วิกลจริต

Independent Study title: “The right of the accused or defendant with intellectual disabilities to access the criminal justice process”

Author: “Mr. SRIHARAT BUATHIANG”; ID: “2654001680”;

Degree: Master of Laws

Independent Study Advisor: Assistant Professor Inkarat Doljem, Ph.D.; Academic year: 2023

Abstract

This independent study aims to (1) examine the concepts and theories regarding the right to access the criminal justice process of accused or defendants who have intellectual disabilities; (2) study the legal measures related to the right to access the criminal justice process for accused or defendants with intellectual disabilities in Thailand, the United Kingdom, and the Federal Republic of Germany; (3) analyze the laws concerning the right to access the criminal justice process of accused or defendants with intellectual disabilities in Thailand, the United Kingdom, and the Federal Republic of Germany; (4) propose guidelines for amending laws related to the right to access the criminal justice process of accused or defendants with intellectual disabilities to enhance their effectiveness.

This independent study employed qualitative research focusing on documentary research from legal textbooks, academic articles, journals, research papers, theses, court rulings, legal codes, constitutions, and various relevant websites from Thailand, the United Kingdom, and the Federal Republic of Germany. The data was analyzed to draw conclusions and propose recommendations as guidelines for protecting the rights of accused or defendants with intellectual disabilities in accessing the criminal justice process effectively.

The findings revealed that (1) the concept of the right to access the criminal justice process for accused or defendants with intellectual disabilities is a fundamental human right that guarantees legal equality and non-discrimination. Achieving this equality requires removing barriers to access to justice, which must be accessible to all individuals equally and promptly; (2) legal measures related to the right of access to the criminal justice process for accused or defendants with intellectual disabilities are stipulated in the Constitution of the Kingdom of Thailand B.E. 2560(2017), the Criminal Code, Section 65, Section 134/2, and the Criminal Procedure Code, Section 14. In the United Kingdom, relevant legal measures can be found in the Criminal Procedure (Insanity) Act 1964, the Criminal Procedure (Insanity and Unfitness to Plead) Act 1991 and the Domestic Violence, Crime and Victims Act of 2004. In the Federal Republic of Germany, such measures are outlined in the Criminal Code; (3) both English and German laws acknowledge that individuals who commit offenses while insane or intellectually disabled should not be held criminally liable because they did not act with a guilty mind but rather due to a mental illness that prevented them from distinguishing between right and wrong or controlling their behavior. Such individuals should receive treatment or be placed in the care of others than face criminal punishment. In contrast, Thai law stipulates that if an offender, at the time of the offense, was unable to appreciate the wrongfulness of their conduct or control their behavior due to a mental disorder, psychosis, or insanity, the court will find the offender guilty but exempt them from punishment for that offense; and (4) the wording of the law should be amended as stipulated in the Criminal Code, Sections 65 and 134/2, and the Criminal Procedure Code, Sections 14 and 248. Additionally, cooperation between the courts and prosecutors should be enhanced to better ascertain the facts during trial, ensuring more effective and universal protection of the rights of accused or defendants in the criminal justice process.

Keywords : Justice process, Intellectual Disabilities, Insanity

กิตติกรรมประกาศ

การศึกษาค้นคว้าอิสระฉบับนี้ สำเร็จได้ด้วยคำแนะนำของคณาจารย์ที่ให้ความอนุเคราะห์ในการให้ความรู้ และคำแนะนำ ตั้งแต่เริ่มการจัดทำการศึกษาค้นคว้าอิสระ จนถึงวันที่ได้ดำเนินการศึกษาค้นคว้าอิสระจนสำเร็จเป็นรูปเล่ม ในโอกาสนี้ ผู้ศึกษาขอกราบขอบพระคุณ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.อิงครัต ตลเจิม ที่กรุณารับเป็นอาจารย์ที่ปรึกษา ถึงแม้ท่านจะมีภาระงานที่หนักเพียงใด ท่านยังกรุณาสละเวลาของท่านให้คำแนะนำในการจัดทำการศึกษาค้นคว้าอิสระ ตลอดจนช่วยกรุณาตรวจทานแก้ไข โดยมุ่งหวังเพื่อให้การจัดทำการศึกษาค้นคว้าอิสระครั้งนี้สำเร็จลุล่วงไปด้วยดี และอาจารย์ ดร.ศาสดา วิริยานุพงศ์ กรรมการสอบการศึกษาค้นคว้าอิสระที่ให้คำแนะนำในการแก้ไขปรับปรุงเนื้อหาให้สมบูรณ์มากยิ่งขึ้น ผู้ศึกษารู้สึกซาบซึ้ง และระลึกในบุญคุณของท่านเสมอ จึงขอกราบขอบพระคุณท่านเป็นอย่างสูงมา ณ โอกาสนี้

ขอขอบคุณเจ้าหน้าที่ของสาขาวิชานิติศาสตร์ตลอดจนเจ้าหน้าที่สำนักบัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราชทุกท่าน ที่ช่วยเหลือจนการศึกษาค้นคว้าอิสระนี้สำเร็จลงด้วยดี

การศึกษาค้นคว้าอิสระฉบับนี้ หากมีคุณค่า และประโยชน์ในทางวิชาการอยู่บ้าง ผู้ศึกษาขอเทิดทูนบูชาพระคุณแต่บิดา มารดา ครูอาจารย์ และผู้มีพระคุณทุกท่าน ส่วนความบกพร่องของการศึกษาค้นคว้าอิสระฉบับนี้ ผู้ศึกษาขอน้อมรับไว้แต่เพียงผู้เดียว

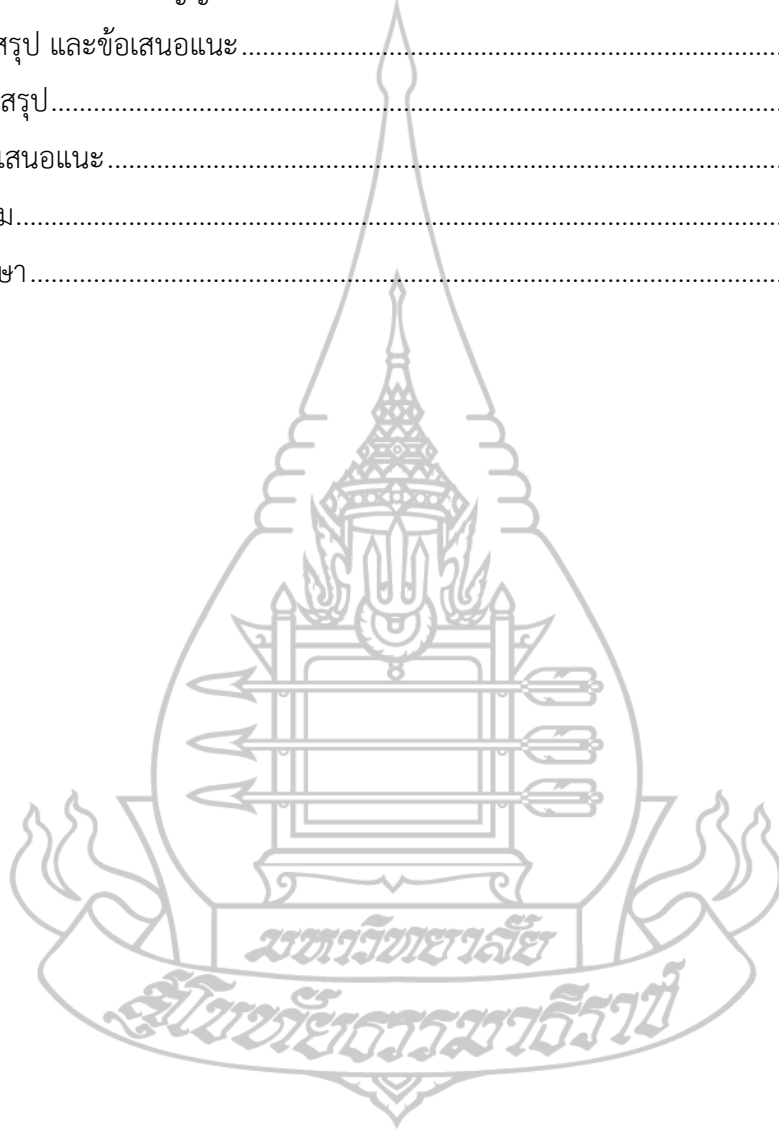

นายสีหราช บัวเที่ยง
20 สิงหาคม 2566

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย.....	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	จ
กิตติกรรมประกาศ	ฉ
สารบัญ.....	ช
สารบัญตาราง.....	ฅ
บทที่ 1 บทนำ	10
1.1 ความเป็นมา และความสำคัญของปัญหา.....	10
1.2 วัตถุประสงค์ของการศึกษา.....	15
1.3 สมมติฐานการศึกษา	15
1.4 ขอบเขตของการศึกษาวิจัย.....	15
1.5 วิธีการดำเนินการศึกษา	16
1.6 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ.....	16
บทที่ 2 แนวคิด ความเป็นมา และทฤษฎีเกี่ยวกับความความพิการ และบกพร่องทางสติปัญญา.....	18
1.1 แนวคิด และความหมายเกี่ยวกับความพิการ.....	18
1.2 แนวคิด และทฤษฎีความรับผิดชอบทางอาญา	27
1.3 แนวคิดเกี่ยวกับความรับผิดชอบทางอาญาของคลวิกลจริต	34
1.4 หลักการเข้าถึงกระบวนการยุติธรรมทางอาญา	40
บทที่ 3 มาตรการทางกฎหมายเกี่ยวกับผู้ต้องหา หรือจำเลยที่มีจิตบกพร่องทางสติปัญญา.....	50
1.1 กฎหมายในประเทศไทย	50
1.2 กฎหมายของต่างประเทศ	67
1.3 เปรียบเทียบกฎหมายที่เกี่ยวข้องตามกฎหมายไทย และกฎหมายต่างประเทศ	90
1.4 กฎหมายระหว่างประเทศ	95
บทที่ 4 วิเคราะห์ปัญหาสิทธิในการเข้าถึงกระบวนการยุติธรรมทางอาญาของผู้ต้องหา หรือจำเลยที่มี จิตบกพร่องทางสติปัญญา.....	109
1.1 ปัญหาสิทธิในการเข้าถึงกระบวนการยุติธรรมทางอาญาของผู้ต้องหา หรือจำเลย ที่มีจิต บกพร่องทางสติปัญญาก่อนการพิจารณาคดี.....	110

1.2 ปัญหาสิทธิในการเข้าถึงกระบวนการยุติธรรมทางอาญาของผู้ต้องหา หรือจำเลยที่มีจิต บกพร่องทางสติปัญญาในชั้นการพิจารณาคดีของศาล	124
1.3 ปัญหาสิทธิในการเข้าถึงกระบวนการยุติธรรมทางอาญาของผู้ต้องหา หรือจำเลยที่มีจิต บกพร่องทางสติปัญญาในชั้นหลังการพิจารณาคดีของศาล	133
บทที่ 5 บทสรุป และข้อเสนอแนะ.....	139
1.1 บทสรุป.....	139
1.2 ข้อเสนอแนะ.....	146
บรรณานุกรม.....	150
ประวัติผู้ศึกษา.....	157

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ความเป็นมา และความสำคัญของปัญหา

ในปัจจุบันปัญหาอาชญากรรมทุกวันนี้มีแนวโน้มที่จะทวีความรุนแรง และมีแนวโน้มที่จะสูงขึ้น ทั้งนี้สืบเนื่องมาจากอิทธิพล และสภาวะของสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปหลาย ๆ อย่างโดยมิได้หยุดยั้ง ไม่ว่าจะเป็นการเพิ่มขึ้นของจำนวนประชากร ปัญหายาเสพติด ปัญหาขาดความยึดมั่นในศีลธรรม และประเพณีอันดีงามในสังคมที่เสื่อมลง การกระทำความผิดที่เรียกว่าการก่ออาชญากรรมนั้น หากเกิดขึ้นในสังคม รัฐมีหน้าที่ในการรักษาความสงบเรียบร้อย และความปลอดภัยให้สังคมเกิดความสงบสุข หากมีการกระทำความผิดทางอาญา เป็นหน้าที่รัฐที่จะต้องมีการดำเนินการกระบวนการยุติธรรม การดำเนินคดีอาญาจึงเป็นการตรวจสอบค้นหาความจริงของการกระทำความผิด และการนำตัวผู้กระทำความผิดมาลงโทษ ซึ่งเป็นขั้นตอนของกฎหมายในกระบวนการยุติธรรมเริ่มตั้งแต่การจับกุม การสอบสวน การฟ้องคดี การพิจารณาคดี การพิพากษา ไปจนถึงการลงโทษผู้กระทำความผิดตามความหนักเบาของโทษที่ได้กระทำลงไป ซึ่งเป้าหมายของการดำเนินคดีอาญาก็คือ “กระบวนการดำรงไว้ซึ่งความยุติธรรม และการคุ้มครองสิทธิของประชาชนอย่างมีประสิทธิภาพ รวดเร็ว และเป็นธรรม” กระบวนการยุติธรรมนับเป็นกลไกที่สำคัญในการคุ้มครองสิทธิ และเสรีภาพรวมถึงผลประโยชน์ของประชาชน เป็นหลักประกันว่าสิทธิ เสรีภาพ ความเสมอภาคของบุคคลภายใต้กรอบแห่งกฎหมาย (The Rule of Law)¹ โดยใช้กระบวนการบังคับให้เป็นไปตามกฎหมาย หรือมีมาตรการทางกฎหมายเพื่อกำหนดเป็นกรอบ และทิศทางในการดำเนินการของรัฐ และเป็นมาตรฐานซึ่งกำหนดพฤติกรรมของมนุษย์ในสังคม อันเป็นรากฐานสำคัญยิ่งในการนำมาซึ่งความสงบเรียบร้อยภายในสังคมนั้น ๆ กระบวนการยุติธรรมที่มีประสิทธิภาพคืออะไร การตัดสิน หรือยอมรับว่ากระบวนการยุติธรรมในประเทศใดมีประสิทธิภาพ เทียบตรง หรือไม่นั้น เสียงสะท้อนของคนในสังคมอาจเป็นสิ่งหนึ่งที่สามารถใช้วิเคราะห์ถึงความเชื่อมั่นของคนในสังคมต่อกระบวนการยุติธรรมได้ไม่มากนักน้อย เช่นเดียวกับ กระบวนการยุติธรรมทางอาญาของไทยนั้น ที่ได้ถูกสังคมตั้งคำถามอย่างมากถึง

¹ คณะอนุกรรมการวิชาการว่าด้วยหลักนิติธรรมแห่งชาติ และคณะอนุกรรมการบรรณาธิการหนังสือหลักนิติธรรมในคณะกรรมการอิสระว่าด้วยการส่งเสริมหลักนิติธรรมแห่งชาติ, *หลักนิติธรรม (The Rule of Law) ความหมาย สาระสำคัญ และผลของการฝ่าฝืนหลักนิติธรรม*, (กรุงเทพฯ: พี เอสพรีนติ้ง แอนด์ ดีไซน์, 2557), 2.

ความเที่ยงตรง ความยุติธรรม และความเสมอภาคในการบังคับใช้กฎหมาย² เมื่อเกิดเหตุอาชญากรรมขึ้น ผู้ต้องหา หรือจำเลยมักจะถูกเรียกว่าคนร้าย คนไม่ดี และตามกฎหมายเก่าผู้ต้องหา หรือจำเลย จึงเปรียบเสมือน “กรรมในคดี” (Object) มีสภาพไม่ต่างอะไรกับวัตถุชิ้นหนึ่งเพราะผู้ต้องหา หรือจำเลยแทบจะไม่มีสิทธิใด ๆ เลย³ ปัจจุบันในคดีอาญาผู้ต้องหา หรือจำเลยถือว่าเป็น “ประธานในคดี”⁴ ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาของประเทศไทย และนานาอารยประเทศได้ให้สิทธิแก่ผู้ถูกกล่าวหา หรือจำเลยในอันที่ได้ต่อสู้คดีได้อย่างเต็มที่ ที่ต้องทำหน้าที่พิสูจน์ตัวเองว่าเป็นผู้บริสุทธิ์ กับฝ่ายศาลซึ่งถือเป็นอำนาจรัฐ การที่ให้สิทธิประโยชน์ต่าง ๆ แก่ตัวผู้ต้องสงสัย หรือจำเลยนับว่าเป็นการมอบความเท่าเทียมให้ประชาชน มีอำนาจเท่ากับรัฐ เพื่อไม่ให้เกิดการฟังความฝ่ายเดียว ซึ่งไม่เป็นธรรมต่อประชาชนผู้บริสุทธิ์ได้ เป็นไปตามปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน ค.ศ. 1948⁵ และกติการะหว่างประเทศว่าด้วยสิทธิพลเมือง และสิทธิทางการเมือง ค.ศ. 1966⁶ รวมถึงรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560⁷ ดังนั้น ในการดำเนินคดีอาญาทางกระบวนการยุติธรรมทางอาญา ประชาชนทุกคนควรได้รับความยุติธรรม และความคุ้มครองอย่างมีประสิทธิภาพ และความเท่าเทียมกัน เป็นไปตามหลักความเท่าเทียม (equality) และไม่เลือกปฏิบัติ (non-discrimination)

ความพิการทางสติปัญญา (Intellectual Disability) หรือ “ความบกพร่องทางสติปัญญา” เป็นคำที่นำมาใช้แทนคำว่า “ปัญญาอ่อน” เนื่องจากคำเดิมเป็นการตีตราทางลบ ให้ผู้ที่มีความบกพร่องทางสติปัญญาเกิดความรู้สึกในเชิงลบ และไม่ได้รับการยอมรับในสังคม

²ณัฐยศ อาทหาญ, "ปัจจัยที่ทำให้กฎหมายและกระบวนการยุติธรรมมีประสิทธิภาพลดลงเมื่อบังคับใช้กับคนรวย." *วารสารอาชญากรรมและความปลอดภัย* 2, 1 (2563): 87-102.

³พ่องพรรณ มาบุญมี, "การปฏิบัติต่อจำเลยระหว่างพิจารณาคดี: ศึกษาการใช้ไต่สวนต่อจำเลยในห้องพิจารณา" (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบัณฑิตไม่ได้ตีพิมพ์ มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิต, 2555), 3.

⁴สุธาวรรณ ณ ชาตรี, "การพิจารณาคดีอาญาในลักษณะการประชุมทางจอภาพ: ผลกระทบต่อสิทธิของผู้ต้องหาหรือจำเลยในขณะถูกคุมขัง." *วารสารนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์*. 52, 3 (2566): 577-589.

⁵ปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน ค.ศ. 1948 ข้อ 10

⁶กติการะหว่างประเทศว่าด้วยสิทธิพลเมืองและสิทธิทางการเมือง ค.ศ. 1966 ข้อ 14

⁷รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560 มาตรา 27 และ มาตรา 29

จึงเปลี่ยนการเรียกชื่อใหม่ คำนี้ตรงกับกรณีวินิจฉัยโรคทางจิตเวชเด็กชื่อ “Intellectual Disability”⁸ ความพิการทางสติปัญญา ถือเป็นข้อจำกัดในการปฏิบัติกิจวัตรประจำวันแล้ว แม้กระทั่งการเข้าไปมีส่วนร่วมในกิจกรรมทางสังคมของผู้พิการทางสติปัญญาที่แตกต่างจากบุคคลธรรมดาทั่วไป อันเนื่องมาจากความบกพร่องทางสมองอันเป็นผลทำให้สมองหยุดการพัฒนา หรือพัฒนาไม่สมบูรณ์ การตกเป็นผู้ต้องหา หรือจำเลยในคดีอาญาที่มีความบกพร่องทางสติปัญญา ซึ่งเป็นคนที่มีความอ่อนแอทั้งด้านร่างกาย และจิตใจอยู่แล้ว อาจส่งผลกระทบต่อร่างกาย และจิตใจ ไม่มากนักน้อย การดำเนินคดีอาญาแก่ผู้ต้องหา หรือจำเลยที่มีจิตบกพร่องทางสติปัญญาในกระบวนการยุติธรรม ปัจจุบันประเทศไทยยังไม่ได้ให้ความสำคัญ และตระหนักในการคุ้มครอง หรือให้ความช่วยเหลือ ให้มากกว่า หรือเท่าเทียมกับบุคคลทั่วไป โดยไม่มีบทบัญญัติของกฎหมายในการดำเนินคดีอาญากับผู้ต้องหา หรือจำเลยที่มีจิตบกพร่องทางสติปัญญาเป็นการเฉพาะ ทำให้ผู้ต้องหา หรือจำเลยที่มีจิตบกพร่องทางสติปัญญาไม่อาจได้รับความคุ้มครอง หรือสิทธิในการเข้าถึงกระบวนการยุติธรรมทางอาญาอย่างเต็มที่

เมื่อพิจารณาข้อกฎหมาย มาตรา 14 ของประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาแล้ว มาตราดังกล่าวได้บัญญัติให้ความสำคัญ และคุ้มครองความสามารถในการต่อสู้คดีของจำเลยที่วิกลจริตเท่านั้น จะเห็นได้ว่าบทบัญญัติดังกล่าวกฎหมายให้ความคุ้มครองแก่ผู้ต้องหา หรือจำเลยที่เป็นบุคคลวิกลจริต และไม่พบความนิยาม หรือความหมายของคำว่า “วิกลจริต” ครอบคลุมไปถึงบุคคลที่มีจิตบกพร่องทางสติปัญญา หรือไม่แต่อย่างใด ส่วนประมวลกฎหมายอาญา มาตรา 65 วรรคแรก⁹ ได้วางหลักไว้ว่า “หากในขณะกระทำความผิดผู้กระทำความผิดไม่สามารถรู้ผิดชอบ หรือไม่สามารถบังคับตนเองได้ เนื่องจากมีจิตบกพร่อง โรคจิต หรือจิตฟั่นเฟือน ในกรณีนี้ ผู้กระทำไม่ต้องรับโทษสำหรับความผิดนั้น” มาตราดังกล่าวยังให้ความคุ้มครองผู้ต้องหา หรือผู้กระทำความผิดเฉพาะที่มี “จิตบกพร่อง โรคจิต และจิตฟั่นเฟือน” เท่านั้น กฎหมายไม่ได้บัญญัติครอบคลุมถึงบุคคลที่มีจิตบกพร่องทางสติปัญญาไว้ และบทบัญญัติดังกล่าวก็ไม่ได้มีการอธิบาย หรือนิยามความหมายของคำว่า “จิตบกพร่อง โรคจิต และจิตฟั่นเฟือน” ไว้แต่อย่างใด มีเพียงบัญญัติแต่เพียงว่า ถ้าหากผู้กระทำความผิด ขณะกระทำความผิดไม่สามารถรู้สึกผิดชอบได้ หรือไม่สามารถบังคับตนเองได้ เนื่องจากมีจิตบกพร่องทางจิต โรคจิต หรือจิตฟั่นเฟือน ศาลจะพิพากษาว่าผู้กระทำยังมีความผิดอยู่ แต่ไม่ต้องรับโทษสำหรับการกระทำความผิดนั้น เมื่อพิจารณาตามประมวลกฎหมายอาญามาตรา 65 วรรคแรกแล้ว จะเห็นได้ว่าบทบัญญัติดังกล่าวเป็นการคุ้มครองผู้ต้องหา หรือจำเลยที่มี “จิตบกพร่อง

⁸ทวีศักดิ์ สิริรัตน์เรขา, *ความบกพร่องทางสติปัญญา*, เข้าถึงเมื่อ 17 เมษายน 2567, เข้าถึงได้จาก <https://www.happyhomeclinic.com/sp05-intellectual-disability.html>.

⁹ประมวลกฎหมายอาญา มาตรา 65 วรรคแรก

โรคจิต และจิตฟั่นเฟือน” เท่านั้น บทบัญญัติดังกล่าวไม่ครอบคลุมให้ความคุ้มครองผู้ต้องหา หรือจำเลยที่มีจิตบกพร่องทางสติปัญญาไว้เลย

สำหรับการดำเนินคดีอาญากับผู้ต้องหา หรือจำเลย มีกระบวนการขั้นตอน อันประกอบด้วยกระบวนการในชั้นการสอบสวน ชั้นสังคดีของพนักงานอัยการ ชั้นพิจารณาของศาล และชั้นกระบวนการหลังพิจารณาคดี เมื่อพิจารณาข้อกฎหมายในประมวลกฎหมายวิธีพิจารณา ความอาญา มาตรา 14 แล้ว พบว่าในส่วนหนึ่งของชั้นของพนักงานสอบสวนบทบัญญัติดังกล่าวบัญญัติไว้ แต่เพียงว่า “ถ้ามีเหตุควรเชื่อว่าผู้ต้องหา หรือจำเลยเป็นผู้วิกลจริต และไม่สามารถต่อสู้คดีได้ ให้พนักงานสอบสวนสั่งให้พนักงานแพทย์ตรวจผู้นั้น...” บทบัญญัติของมาตรานี้เป็นเรื่องการคุ้มครอง ผู้ต้องหาที่มีความวิกลจริต และไม่สามารถต่อสู้คดีเท่านั้น กฎหมายมุ่งเน้นในเรื่องของความสามารถ ในการต่อสู้คดีเป็นเรื่องสำคัญมากกว่าหากว่าผู้ต้องหาที่มีความวิกลจริต มิได้กล่าวถึง หรือขยายความ ไปถึงจำเลย หรือผู้ต้องหาที่มีจิตบกพร่องทางสติปัญญาไว้ เพียงแต่กฎหมายให้อำนาจแก่พนักงาน สอบสวนไว้ในการส่งตัวผู้ต้องหา หรือจำเลยไปให้แพทย์ผู้เชี่ยวชาญด้านจิตเวชตรวจวินิจฉัยว่าจำเลย หรือผู้ต้องหาเป็นคนวิกลจริต หรือไม่ หากปรากฏว่าจำเลย หรือผู้ต้องหา “เหตุควรเชื่อ” และ “ไม่สามารถต่อสู้คดีได้” อันเนื่องมาจากความวิกลจริต เมื่อพนักงานสอบสวนได้สั่งให้พนักงานแพทย์ ทำการตรวจจำเลย หรือผู้ต้องหาแล้ว กฎหมายกำหนดให้เรียกพนักงานแพทย์ผู้นั้นมาให้ถ้อยคำ หรือให้การว่าผลตรวจเป็นประการใด และเมื่อพนักงานสอบสวนเห็นว่าจำเลย หรือผู้ต้องหา เป็นคนวิกลจริต และไม่สามารถต่อสู้คดีได้ กฎหมายให้อำนาจพนักงานสอบสวนในการงดการสอบสวนได้ จึงเกิดเป็นปัญหาว่าหากจำเลย หรือผู้ต้องหาเป็นผู้ที่มีจิตบกพร่องทางสติปัญญา บทบัญญัติของ มาตรา 14 ก็ไม่ได้ให้ความคุ้มครองความสามารถในการต่อสู้คดีจำเลย หรือผู้ต้องหาที่มีจิตบกพร่อง ทางสติปัญญาแต่ประการใด กล่าวอีกนัยหนึ่งคือผู้ต้องหา หรือจำเลยที่มีจิตบกพร่องทางสติปัญญา กลับไม่มีสิทธิในการเข้าถึงกระบวนการยุติธรรมทางอาญา อีกเหตุผล คำว่า “เหตุควรเชื่อ” และ “ไม่สามารถต่อสู้คดีได้” ก็ไม่มีหลักเกณฑ์ในการตีความ และลักษณะอย่างไรที่จะทำให้พนักงาน สอบสวนมีเหตุควรเชื่อ และไม่สามารถต่อสู้คดีได้ ซึ่งเป็นเรื่องของพนักงานสอบสวนที่จะใช้ดุลพินิจที่มีอยู่ จะกล่าวไปถึงการสอบปากคำผู้เสียหายซึ่งมีจิตบกพร่องทางสติปัญญาด้วยแล้ว กฎหมายวิธีพิจารณา ความอาญาไม่ได้บัญญัติวิธีการสอบสวนไว้เป็นการเฉพาะเหมือนดังเช่นการสอบปากคำผู้เสียหาย ที่เป็นเด็กอายุยังไม่เกินสิบแปดปีที่กฎหมายอาญา มาตรา 134/2 บัญญัติให้นำบทบัญญัติใน มาตรา 133 ทวิ มาใช้บังคับโดยอนุโลมแก่การสอบสวนผู้ต้องหาที่เป็นเด็กอายุไม่เกินสิบแปดปีด้วย ศาลเพียงวินิจฉัยว่าพนักงานสอบสวนชอบที่จะใช้วิธีการสอบปากคำผู้เสียหายซึ่งมีจิตบกพร่อง

ทางสติปัญญาเช่นเดียวกับการสอบปากคำบุคคลปกติ¹⁰ เท่านั้น มิได้มีการกำหนดหลักเกณฑ์ หรือ ข้อกฎหมายไว้โดยเฉพาะ

เมื่อพนักงานสอบสวนดำเนินการสอบสวนเสร็จสิ้นเรียบร้อยแล้ว และส่งสำนวน การสอบสวนให้พนักงานอัยการเพื่อยื่นฟ้องคดีต่อศาล เมื่อพนักงานอัยการได้รับสำนวนการสอบสวน จากพนักงานสอบสวนแล้วในระหว่างที่ยังไม่มีการยื่นฟ้องคดีต่อศาล ถ้าหากปรากฏต่อพนักงาน อัยการว่าผู้ต้องหา หรือผู้กระทำผิดเป็นคนวิกลจริต หรือพนักงานอัยการมี “เหตุควรเชื่อ” และ “ไม่สามารถต่อสู้คดีได้” ของผู้ต้องหา หรือผู้กระทำผิดนั้น ภายใต้บทบัญญัติของมาตรา 14 แห่งประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา ก็ไม่ได้ให้อำนาจพนักงานอัยการในการที่จะสั่งให้แพทย์ ตรวจวินิจฉัยถึงความวิกลจริต รวมถึงการงดการสั่งฟ้องคดีต่อศาลไว้จนกว่าผู้ต้องหา หรือจำเลย จะหายจากวิกลจริต หรือกระทำการอย่างใดอย่างหนึ่งเหมือนพนักงานสอบสวนตามที่บัญญัติไว้ใน บทบัญญัติดังกล่าว ปัญหาดังกล่าวจึงทำให้เกิดช่องว่างของกฎหมายในกระบวนการยุติธรรม ที่ให้ความคุ้มครองของจำเลย หรือผู้ต้องหาที่มีจิตบกพร่องทางสติปัญญาสามารถต่อสู้คดีได้อย่างเต็มที่ และสามารถเข้าถึงสิทธิในการกระบวนการยุติธรรมทางอาญาได้อย่างมีประสิทธิภาพ และเป็นธรรม

สำหรับกระบวนการพิจารณาชั้นศาล ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 14 กฎหมายได้ให้อำนาจแก่ศาลดังเช่นเดียวกับพนักงานสอบสวนในการดำเนินคดีอาญา กับจำเลย หรือผู้ต้องหาที่วิกลจริต แต่บทบัญญัติดังกล่าวก็ไม่ได้บัญญัติครอบคลุม และให้ความ คุ้มครองผู้ต้องหา หรือจำเลยที่มีจิตบกพร่องทางสติปัญญาไว้เช่นกัน

ประเด็นปัญหาชั้นหลังศาลมีคำพิพากษาลงโทษจำเลยแล้ว ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณา ความอาญา มาตรา 248 ได้บัญญัติว่า “ถ้าบุคคลซึ่งต้องคำพิพากษาให้ประหารชีวิตเกิดวิกลจริต ก่อนถูกประหารชีวิต ให้รอการประหารชีวิตไว้ก่อนจนกว่าผู้นั้นจะหาย ขณะทุเลาการประหารชีวิตอยู่นั้น ศาลมีอำนาจยกมาตรา 46 วรรค (2) แห่งกฎหมายลักษณะอาญามาบังคับ” และวรรคสอง บัญญัติว่า “ถ้าผู้วิกลจริตนั้นหายภายหลังปีหนึ่งนับแต่วันคำพิพากษาถึงที่สุดให้ลดโทษประหารชีวิตลงเหลือ จำคุกตลอดชีวิต” เป็นการคุ้มครองจำเลย หรือผู้ต้องหาที่ได้รับโทษประหารชีวิตเท่านั้น เมื่อศาลพิพากษาว่าจำเลยเกิดอาการวิกลจริตก่อนถูกประหารชีวิต ให้ทุเลาการประหารชีวิต ของจำเลยไว้ก่อนจนกว่าจำเลยจะหายจากวิกลจริต และหากว่าจำเลยหายจากการวิกลจริตภายหลัง หนึ่งปีนับแต่วันคำพิพากษาถึงที่สุดให้ลดโทษประหารชีวิตลงเหลือจำคุกตลอดชีวิต แต่ไม่ได้ให้ความ คุ้มครองรวมถึงจำเลยที่มีจิตบกพร่องทางสติปัญญาไว้

จากปัญหาดังกล่าวข้างต้น ผู้ศึกษาเห็นว่าภายใต้บทบัญญัติมาตรา 14 มาตรา 248 แห่งประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา และประมวลกฎหมายอาญา มาตรา 65 วรรคแรกแล้ว

¹⁰คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 5922/2562

กฎหมายให้ความคุ้มครองแก่จำเลย หรือจำเลยที่วิกลจริตเท่านั้น แต่ไม่ได้ให้ความคุ้มครอง รวมถึงจำเลยที่มีจิตบกพร่องทางสติปัญญาทั้งในชั้นก่อนการพิจารณา ชั้นพิจารณาของศาล และชั้นหลังพิจาราคดีของศาล มิได้บัญญัติไว้เป็นการเฉพาะ สิทธิในการต่อสู้คดีของผู้ต้องหา หรือจำเลย ที่มีจิตบกพร่องทางสติปัญญาถือว่าเป็นเรื่องที่มีความสำคัญต่อกระบวนการยุติธรรม และเป็นธรรม ดังนั้น การศึกษาปัญหาดังกล่าว เพื่อนำไปสู่แนวทางที่เหมาะสมในการแก้ไขเพิ่มเติมกฎหมายเกี่ยวกับ สิทธิ และความคุ้มครองในการเข้าถึงกระบวนการยุติธรรมทางอาญาของผู้ต้องหา หรือจำเลย ที่มีจิตบกพร่องทางสติปัญญาให้มีประสิทธิภาพ และเป็นสากลต่อไป

1.2 วัตถุประสงค์ของการศึกษา

2.1 เพื่อศึกษา แนวคิด และทฤษฎีเกี่ยวกับสิทธิในการเข้าถึงกระบวนการยุติธรรมทางอาญาของผู้ต้องหา หรือจำเลยที่มีจิตบกพร่องทางสติปัญญา

2.2 เพื่อศึกษามาตรการทางกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับสิทธิในการเข้าถึงกระบวนการยุติธรรมทางอาญาของผู้ต้องหา หรือจำเลยที่มีจิตบกพร่องทางสติปัญญาของประเทศไทย ประเทศอังกฤษ และสหพันธ์สาธารณรัฐเยอรมนี

2.3 เพื่อวิเคราะห์กฎหมายเกี่ยวกับสิทธิในการเข้าถึงกระบวนการยุติธรรมทางอาญาของผู้ต้องหา หรือจำเลยที่มีจิตบกพร่องทางสติปัญญาของประเทศไทย ประเทศอังกฤษ และสหพันธ์สาธารณรัฐเยอรมนี

2.4 เพื่อเสนอแนวทางในการแก้ไขกฎหมายเกี่ยวกับสิทธิในการเข้าถึงกระบวนการยุติธรรมทางอาญาของผู้ต้องหา หรือจำเลยที่มีจิตบกพร่องทางสติปัญญาให้มีประสิทธิภาพต่อไป

1.3 สมมติฐานการศึกษา

การดำเนินคดีอาญากับผู้ต้องหา หรือจำเลยที่มีจิตบกพร่องทางสติปัญญาควรมี บทบัญญัติของกฎหมายในการให้ความคุ้มครองผู้ต้องหา หรือจำเลยที่มีจิตบกพร่องทางสติปัญญาในการต่อสู้คดีได้อย่างมีประสิทธิภาพ หากแต่ปัจจุบันยังไม่มีกฎหมายที่มีลักษณะ ที่ให้ความคุ้มครองสิทธิเกี่ยวกับการดำเนินกระบวนการยุติธรรมของผู้ต้องหา หรือจำเลยที่มีจิตบกพร่องทางสติปัญญาเป็นการเฉพาะ ประเทศไทยควรมีกฎหมายที่มีความคุ้มครองผู้ต้องหา หรือจำเลยที่มีจิตบกพร่องทางสติปัญญาในการต่อสู้คดีอาญา เพื่อให้ผู้ต้องหา หรือจำเลยที่มีจิตบกพร่องทางสติปัญญา ได้รับความคุ้มครองในการดำเนินคดีอาญาได้อย่างมีประสิทธิภาพ และเทียบเท่าสากล

1.4 ขอบเขตของการศึกษาวิจัย

การศึกษาครั้งนี้มีวัตถุประสงค์ มุ่งทำการศึกษาเกี่ยวกับสิทธิในการเข้าถึงกระบวนการยุติธรรมทางอาญาของผู้ต้องหา หรือจำเลยที่มีจิตบกพร่องทางสติปัญญา โดยทำการศึกษาความเป็นมาของแนวคิด หลักเกณฑ์ และการเข้าถึงสิทธิรวมถึงวิธีการคุ้มครองสิทธิในการเข้าถึงกระบวนการยุติธรรมทางอาญาของผู้ต้องหา หรือจำเลยที่มีจิตบกพร่องทางสติปัญญาในการดำเนินคดีอาญา ภายใต้หลักกฎหมายระหว่างประเทศคือ ปฏิญญาว่าด้วยสิทธิมนุษยชน ค.ศ. 1948 (Universal Declaration of Human Rights) กติการะหว่างประเทศว่าด้วยสิทธิพลเมือง และสิทธิทางการเมือง ค.ศ. 1966 (International Covenant on Civil and Political Rights: ICCPR) และอนุสัญญาว่าด้วยสิทธิคนพิการ ค.ศ. 2006 (Convention on the Right of Person with Disability) ศึกษาเปรียบเทียบกฎหมายประเทศไทย อันได้แก่ ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา ประมวลกฎหมายอาญา เปรียบเทียบกับกฎหมายต่างประเทศได้แก่กฎหมายประเทศอังกฤษ และสหพันธ์สาธารณรัฐเยอรมนี ศึกษาวิเคราะห์ปัญหาเกี่ยวกับการคุ้มครองสิทธิของผู้ต้องหา หรือจำเลยที่มีจิตบกพร่องทางสติปัญญา เพื่อให้ได้ข้อเสนอแนะในการแก้ไขปรับปรุงกฎหมายให้มีความเหมาะสม และสามารถนำมาใช้ในการคุ้มครองผู้ต้องหา หรือจำเลย ในการเข้าถึงกระบวนการยุติธรรมทางอาญา ได้อย่างมีประสิทธิภาพ

1.5 วิธีการดำเนินการศึกษา

การศึกษาค้นคว้าอิสระฉบับนี้ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพโดยวิธีวิจัยทางเอกสาร (Document Research) ซึ่งได้มีการศึกษาค้นคว้าเอกสารต่าง ๆ ทั้งสื่อสิ่งพิมพ์ สื่ออิเล็กทรอนิกส์ ที่เป็นตำรา บทความทางวิชาการ วารสาร โดยศึกษาทั้งบทความทางวิชาการ แนวคิดทฤษฎี ตัวบทกฎหมาย ได้แก่ รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560 ประมวลกฎหมายอาญา ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา คำพิพากษาของศาล ปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน กติการะหว่างประเทศว่าด้วยสิทธิพลเมือง และสิทธิทางการเมือง อนุสัญญาว่าด้วยสิทธิคนพิการ กฎหมายต่างประเทศได้แก่กฎหมายประเทศอังกฤษ และสหพันธ์สาธารณรัฐเยอรมนี ทั้งที่เป็นเอกสารภาษาไทย และต่างประเทศ เพื่อให้ได้ข้อสรุป และข้อเสนอแนะสำหรับเป็นแนวทางในการคุ้มครองสิทธิของผู้ต้องหา หรือจำเลยที่มีจิตบกพร่องทางสติปัญญา ในการเข้าถึงกระบวนการยุติธรรมทางอาญาต่อไป

1.6 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

6.1 ทราบถึงแนวคิด และทฤษฎี เกี่ยวกับสิทธิในการเข้าถึงกระบวนการยุติธรรมทางอาญาของผู้ต้องหา หรือจำเลยที่มีจิตบกพร่องทางสติปัญญา

6.2 ทราบถึงมาตรการทางกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับสิทธิในการเข้าถึงกระบวนการยุติธรรมทางอาญาของผู้ต้องหา หรือจำเลยที่มีจิตบกพร่องทางสติปัญญาของประเทศไทย ประเทศอังกฤษ และสหพันธ์สาธารณรัฐเยอรมนี

6.3 ทราบถึงกฎหมายเกี่ยวกับสิทธิในการเข้าถึงกระบวนการยุติธรรมทางอาญาของผู้ต้องหา หรือจำเลยที่มีจิตบกพร่องทางสติปัญญาของประเทศไทย ประเทศอังกฤษ และสหพันธ์สาธารณรัฐเยอรมนี

6.4 ทราบถึงแนวทางในการแก้ไขกฎหมายเกี่ยวกับสิทธิในการเข้าถึงกระบวนการยุติธรรมทางอาญาของผู้ต้องหา หรือจำเลยที่มีจิตบกพร่องทางสติปัญญาให้มีประสิทธิภาพต่อไป

บทที่ 2

แนวคิด ความเป็นมา และทฤษฎีเกี่ยวกับความพิการ และบกพร่องทางสติปัญญา

ในบทนี้ผู้ศึกษาจะอธิบายความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับความพิการ ในส่วนที่เกี่ยวกับลักษณะอาการป่วยทางความพิการ เพื่อให้ได้เข้าใจถึงความวิกลจริต และบุคคลที่มีจิตบกพร่องทางสติปัญญา ซึ่งบางกรณีเป็นปัจจัยที่สำคัญในการก่อให้เกิดการกระทำความผิดอาญา จากนั้นก็จะอธิบายถึงความหมาย และประวัติความเป็นมาของความพิการว่าเป็นมาอย่างไร แนวคิดในการเข้าถึงกระบวนการยุติธรรมทางอาญา ซึ่งจะทำให้เข้าใจถึงความพิการ ความบกพร่องทางสติปัญญา การเข้าถึงสิทธิ ในกระบวนการยุติธรรมทางอาญา และข้อเท็จจริงเกี่ยวกับความวิกลจริต หรือบุคคลที่มีจิตบกพร่องทางสติปัญญาในขณะกระทำความผิดนั้น มีส่วนเกี่ยวข้องอย่างไรกับการตรวจสอบความจริงในคดีอาญาอันเป็นหลักการสำคัญในการดำเนินคดีอาญา เพื่อให้เข้าใจถึงความสัมพันธ์ระหว่างความพิการทางสติปัญญา และหลักความรับผิดชอบทางอาญามากยิ่งขึ้น อีกทั้งยังเป็นพื้นฐานในการศึกษาในบทต่อไปอีกด้วย

1.1 แนวคิด และความหมายเกี่ยวกับความพิการ

ในบทนี้ ผู้ศึกษาได้ศึกษาถึงแนวคิด และความหมายของความพิการ เพื่อให้รู้ความหมายของความพิการ ลักษณะของบุคคลที่มีจิตบกพร่องทางสติปัญญาซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของความพิการ อันเป็นการปูพื้นฐานของการกระทำความผิดของบุคคลที่มีจิตบกพร่องทางสติปัญญาต่อไป

1.1.1 แนวคิดเกี่ยวกับความพิการ

ก่อนปี พ.ศ. 2534 เนื่องจากสภาพของความพิการเป็นอุปสรรคในการดำรงชีวิต ในการประกอบอาชีพ และในการมีส่วนร่วมในกิจกรรมของสังคม ทำให้สังคมไทยมองว่าคนพิการเป็นภาระของครอบครัวที่ต้องดูแลเลี้ยงดูให้มีชีวิตรอดตลอดชีวิต ขาดความเหลียวแลจากรัฐ รัฐบาลกระทั่งได้มีพระราชบัญญัติการฟื้นฟูสมรรถภาพคนพิการ พ.ศ. 2534 เพื่อให้ความสนับสนุน ส่งเสริมให้คนพิการได้มีโอกาสในด้านต่าง ๆ สามารถดำรงชีวิต ประกอบอาชีพ และมีส่วนร่วม ในกิจกรรมของสังคมเท่าเทียมกับคนปกติทั่วไป ต่อมา พ.ศ. 2535 องค์การสหประชาชาติ ได้มุ่งส่งเสริมสิทธิ และความเข้าใจเกี่ยวกับความสำคัญของคนพิการ และกำหนดให้วันที่ 3 ธันวาคม

ของทุกปี เป็นวันคนพิการสากล เพื่อส่งเสริมให้ประเทศต่าง ๆ สร้างความเข้าใจ และตระหนักถึง ปัญหาความพิการ การเคารพศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ รวมทั้งการส่งเสริมสิทธิ และสวัสดิการสำหรับ คนพิการ เพื่อให้คนพิการมีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น¹¹

ต่อมาในปี พ.ศ. 2550 ได้มีประกาศใช้พระราชบัญญัติส่งเสริม และพัฒนา คุณภาพชีวิตคนพิการ พ.ศ. 2550 พระราชบัญญัติการฟื้นฟูสมรรถภาพคนพิการ พ.ศ. 2534 เนื่องจากพระราชบัญญัติการฟื้นฟูสมรรถภาพคนพิการ พ.ศ. 2534 ไม่เหมาะสมกับสถานการณ์ ปัจจุบัน โดยเฉพาะเกี่ยวกับสิทธิประโยชน์ และความคุ้มครองคนพิการเพื่อมิให้มีการเลือกปฏิบัติ โดยไม่เป็นธรรมเพราะเหตุสภาพทางกาย หรือสุขภาพ รวมทั้งให้คนพิการมีสิทธิได้รับสิ่งอำนวยความสะดวกอันเป็นสาธารณะ และความช่วยเหลือจากรัฐตลอดจนให้รัฐต้องสงเคราะห์คนพิการ ให้มีคุณภาพชีวิตที่ดี และพึ่งตนเองได้ ทั้งนี้ พระราชบัญญัตินี้ยังให้ความสำคัญแก่ภาครัฐ กับการการฟื้นฟูสมรรถภาพ คนพิการ การจัดสวัสดิการ การส่งเสริม และพิทักษ์สิทธิ การสนับสนุนให้ คนพิการสามารถดำรงชีวิตอิสระ มีศักดิ์ศรีแห่งความเป็นมนุษย์ และมีความเสมอภาคกับบุคคลปกติ ทั่วไป ทั้งยังให้คนพิการมีส่วนร่วมทางสังคมอย่างเต็มที่ และมีประสิทธิภาพ ภายใต้สภาพแวดล้อม ที่คนพิการสามารถเข้าถึง และใช้ประโยชน์ได้ เป็นการขจัดอุปสรรคของคนพิการทั้งมีความบกพร่อง ทั้งร่างกาย และจิตใจให้ดีขึ้น ทำให้คนพิการมีชีวิต และความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น ไม่เป็นภาระของครอบครัว และสังคม

1.1.2 ความหมายเกี่ยวกับคนพิการ

ความพิการ (Disability) หรือ คนพิการ เป็นคำที่ใช้ในการอธิบายความจำกัด หรือความบกพร่องที่ส่งผลให้บุคคลที่ประสบกับความยากลำบากในการดำเนินชีวิตประจำวัน แตกต่างจากบุคคลปกติทั่วไป รวมไปถึงข้อจำกัดในการทำกิจกรรม และการมีส่วนร่วมทางสังคม ซึ่งเกิดจากข้อบกพร่องการทำงาน หรือโครงสร้างทางร่างกาย โดยพิจารณาจากการที่อวัยวะ ส่วนใดส่วนหนึ่ง ของร่างกายที่มีความบกพร่องไม่สมประกอบ มีหน่วยงานที่เกี่ยวข้องได้ให้ความหมาย และนิยามเกี่ยวกับคนพิการที่แตกต่างกันออกไป ดังนี้

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554 ได้ให้ความหมายของคำว่า “พิการ” หมายความว่า เสียอวัยวะ มีแขนขา เป็นต้น เสียไปจากสภาพเดิม เช่น แขนพิการ ตาพิการ

¹¹นุชประภา โมกข์ศาสตร์, *นโยบายพัฒนาคุณภาพชีวิตคนพิการเนื่องในวันคนพิการสากล*, เข้าถึงเมื่อ 13 มิถุนายน 2567, เข้าถึงได้จาก

<https://think.moveforwardparty.org/article/welfare/3549/>.

บางที่ใช้เข้าคู่กับคำ พิกล เป็นพิกลพิการ¹² สำหรับคำว่า “คนพิการ” หมายความว่า คนที่มีความผิดปกติ หรือบกพร่องทางร่างกาย ทางสติปัญญา หรือทางจิตใจ¹³

องค์การสหประชาชาติ (United Nations: UN) ให้คำนิยาม “คนพิการ” (disabled persons) ไว้ในปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิของคนพิการขององค์การสหประชาชาติ (Declaration on the Rights of Disabled Persons) หมายถึง บุคคลที่ไม่สามารถดำรงชีวิตได้ด้วยตนเองทั้งหมด หรือบางส่วน เหมือนอย่างเช่นบุคคลปกติ และ/ หรือการใช้ชีวิตทางสังคม อันเป็นผลจากความบกพร่องโดยกำเนิด หรือไม่ก็ตามทั้งทางร่างกาย และความบกพร่องทางจิตใจ¹⁴

อนุสัญญาว่าด้วยสิทธิคนพิการ (Convention on the Rights of Persons with Disabilities (CRPD) ค.ศ. 2006 ได้ให้ความหมายของ คนพิการ หมายความว่ารวมถึงบุคคลที่มีความบกพร่องทางร่างกาย จิตใจ สติปัญญา หรือทางประสาทสัมผัสในระยะยาว ซึ่งเมื่อปฏิสัมพันธ์กับอุปสรรคนานัปการ จะกีดขวางการมีส่วนร่วมในสังคมอย่างเต็มที่ และมีประสิทธิภาพบนพื้นฐานที่เท่าเทียมกับบุคคลอื่น¹⁵

องค์การอนามัยโลก (World Health Organization: WHO) กล่าวว่าถึงคนพิการว่า หมายถึง บุคคลซึ่งประสบภาวะความไม่สมบูรณ์ทางร่างกาย หรือจิตใจชั่วคราว หรือ

¹²ราชบัณฑิตยสถาน, *พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554*, เข้าถึงเมื่อ 13 มิถุนายน 2567, เข้าถึงได้จาก <https://dictionary.orst.go.th/>.

¹³เรื่องเดียวกัน

¹⁴United Nations, *Declaration on the Rights of Disabled Persons* 1. The term “disabled person” means any person unable to ensure by himself or herself, wholly or partly, the necessities of a normal individual and/or social life, as a result of deficiency, either congenital or not, in his or her physical or mental capabilities”, accessed June 13, 2024 available from <https://www.britannica.com/topic/United-Nations-Declaration-on-the-Rights-of-Disabled-Persons>.

¹⁵OHCHR, *Convention on the Rights of Persons with Disabilities* Preamble Article 1 Purpose. “Persons with disabilities include those who have long-term physical, mental, intellectual or sensory impairments which in interaction with various barriers may hinder their full and effective participation in society on an equal basis with others”, accessed June 13, 2024 available from <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/convention-rights-persons-disabilities>.

ถาวร ส่งผลให้ไม่ได้รับความเท่าเทียมทางด้านบริการสุขภาพการศึกษา และโอกาสในการทำงาน และให้ความหมายของความพิการว่า เป็นความเสียเปรียบของบุคคลใดบุคคลหนึ่ง ที่เกิดโดยความสามารถบกพร่อง ทำให้บุคคลนั้นไม่อาจแสดงบทบาท หรือทำอะไรให้เหมาะสมสอดคล้องได้ตามวัย เพศ สังคม และวัฒนธรรม ทั้งนี้ ปัจจุบันความพิการมักถูกตีความหมายจากสังคมมากกว่าความผิดปกติทางร่างกาย¹⁶

พระราชบัญญัติส่งเสริม และพัฒนาคุณภาพชีวิตคนพิการ พ.ศ. 2550 มาตรา 4 ได้นิยามความหมายของคนพิการไว้ โดยบัญญัติว่า “คนพิการ” หมายความว่า บุคคลซึ่งมีข้อจำกัดในการปฏิบัติกิจกรรมในชีวิตประจำวัน หรือเข้าไปมีส่วนร่วมทางสังคม เนื่องจากมีความบกพร่องทางการเห็น การได้ยิน การเคลื่อนไหว การสื่อสาร จิตใจ อารมณ์ พฤติกรรม สติปัญญา การเรียนรู้ หรือความบกพร่อง อื่นใด ประกอบกับมีอุปสรรคในด้านต่าง ๆ และมีความจำเป็นเป็นพิเศษที่จะต้องได้รับความช่วยเหลือด้านหนึ่งด้านใด เพื่อให้สามารถปฏิบัติกิจกรรมในชีวิตประจำวัน หรือเข้าไปมีส่วนร่วมทางสังคมได้ อย่างบุคคลทั่วไป ทั้งนี้ ตามประเภท และหลักเกณฑ์ที่รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการพัฒนาสังคม และความมั่นคงของมนุษย์ประกาศกำหนด¹⁷

คนพิการแต่ละประเภทมีรายละเอียดความพิการในประกาศกระทรวงการพัฒนาสังคม และความมั่นคงของมนุษย์ เรื่องประเภท และหลักเกณฑ์ความพิการ และฉบับที่ 2 พ.ศ. 2555 ออกตามความในพระราชบัญญัติส่งเสริม และพัฒนาคุณภาพชีวิตคนพิการ พ.ศ. 2550 ประกอบพระราชบัญญัติส่งเสริม และพัฒนาคุณภาพชีวิตคนพิการ (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2556 กำหนดลักษณะความพิการไว้ 7 ประเภท¹⁸ ดังนี้

1) ความพิการทางการเห็น

หลักเกณฑ์กำหนดความพิการทางการเห็น ได้แก่

¹⁶จุฑาทิพย์ หาญกุดตุ้ม และสัญญา เคนาภูมิ, "ทัศนคติต่อคนพิการกับการสร้างความเท่าเทียมในสังคม." วารสารวิจัยทางสังคม 46, 1 (2566): 51-73.

¹⁷พระราชบัญญัติส่งเสริมและพัฒนาคุณภาพชีวิตคนพิการ พ.ศ. 2556. ราชกิจจานุเบกษา เล่ม130/ตอนที่ 30 ก/หน้า 6/29 มีนาคม 2556.

¹⁸กรมส่งเสริมการปกครองส่วนท้องถิ่น, คู่มือมาตรฐานการส่งเสริมและพัฒนาคุณภาพชีวิตคนพิการ, (กรุงเทพฯ: ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย, 2560), 35-36.

(1) ตาบอด

หมายถึง การที่บุคคลมีข้อจำกัดในการปฏิบัติกิจกรรมในชีวิตประจำวัน หรือการเข้าไปมีส่วนร่วมในกิจกรรมทางสังคม ซึ่งเป็นผลมาจากการมีความบกพร่องในการเห็น¹⁹

(2) ตาเห็นเลือนราง

หมายถึง การที่บุคคลมีข้อจำกัดในการปฏิบัติกิจกรรมในชีวิตประจำวัน หรือการเข้าไปมีส่วนร่วมในกิจกรรมทางสังคม ซึ่งเป็นผลมาจากการมีส่วนบกพร่องในการเห็น

2) ความพิการทางการได้ยิน หรือสื่อความหมาย

หลักเกณฑ์กำหนดความพิการทางการได้ยิน หรือสื่อความหมาย ได้แก่

(1) หูหนวก

หมายถึง การที่บุคคลมีข้อจำกัดในการปฏิบัติกิจกรรมในชีวิตประจำวัน หรือการเข้าไปมีส่วนร่วมในกิจกรรมทางสังคม ซึ่งเป็นผลมาจากการมีความบกพร่องในการได้ยิน จนไม่สามารถรับข้อมูลผ่านทางทางการได้ยิน

(2) หูตึง

หมายถึง การที่บุคคลมีข้อจำกัดในการปฏิบัติกิจกรรมในชีวิตประจำวัน หรือการเข้าไปมีส่วนร่วมในกิจกรรมทางสังคม ซึ่งเป็นผลมาจากการมีความบกพร่องในการได้ยิน

(3) ความพิการทางการสื่อความหมาย

หมายถึง การที่บุคคลมีข้อจำกัดในการปฏิบัติกิจกรรมในชีวิตประจำวัน หรือการเข้าไปมีส่วนร่วมในกิจกรรมทางสังคม ซึ่งเป็นผลมาจากการมีความบกพร่องในการสื่อความหมาย เช่น พูดไม่ได้ พูดหรือฟังแล้วผู้อื่นไม่เข้าใจ เป็นต้น²⁰

3) ความพิการทางการเคลื่อนไหว หรือทางร่างกาย หลักเกณฑ์กำหนดความพิการทางการเคลื่อนไหว หรือทางร่างกาย ได้แก่

(1) ความพิการทางการเคลื่อนไหว

หมายถึง การที่บุคคลมีข้อจำกัดในการปฏิบัติกิจกรรมในชีวิตประจำวัน หรือการเข้าไปมีส่วนร่วมในกิจกรรมทางสังคม ซึ่งเป็นผลมาจากการมีความบกพร่อง หรือการสูญเสียความสามารถของอวัยวะในการเคลื่อนไหว ได้แก่ มือ เท้า แขน ขา อาจมาจาก สาเหตุอัมพาต แขนขา อ่อนแรง แขน ขาขาด หรือภาวะเจ็บป่วยเรื้อรังจนมีผลกระทบต่อการทำงาน มือ เท้า แขน ขา

¹⁹ กฤษภณ โภยเต็ม, "อนุสัญญาและกติการะหว่างประเทศและกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับสวัสดิการสังคมสำหรับคนพิการในประเทศไทย." *วารสารสังคมวิวัฒน์* 12, 1 (2564): 90-104.

²⁰ เรื่องเดียวกัน

(2) ความพิการทางร่างกาย

หมายถึง การที่บุคคลมีข้อจำกัดในการปฏิบัติกิจกรรมในชีวิตประจำวัน หรือการเข้าไปมีส่วนร่วมในกิจกรรมทางสังคม ซึ่งเป็นผลมาจากการมีความบกพร่อง หรือความผิดปกติของศีรษะ ใบหน้า ลำตัว และภาพลักษณ์ภายนอกของร่างกายที่เห็นได้อย่างชัดเจน²¹

4) ความพิการทางจิตใจ หรือพฤติกรรม

หลักเกณฑ์กำหนดความพิการทางจิตใจ หรือพฤติกรรม ได้แก่ การที่บุคคลมีข้อจำกัดในการปฏิบัติกิจกรรมในชีวิตประจำวัน หรือการเข้าไปมีส่วนร่วมในกิจกรรมทางสังคม ซึ่งเป็นผล มาจากความบกพร่อง หรือความผิดปกติทางจิตใจ หรือสมองในส่วนของการรับรู้อารมณ์ หรือความคิด²²

5) ความพิการสติปัญญา

หลักเกณฑ์กำหนดความพิการทางสติปัญญา ได้แก่ การที่บุคคลมีข้อจำกัดในการปฏิบัติกิจกรรมในชีวิตประจำวัน หรือการเข้าไปมีส่วนร่วมในกิจกรรมทางสังคม ซึ่งเป็นผล มาจากการ มีพัฒนาการช้ากว่าปกติ หรือมีระดับเขาว์ปัญญาต่ำกว่าบุคคลทั่วไป โดยความผิดปกตินั้น แสดงก่อนอายุ 18 ปี²³

6) ความพิการทางการเรียนรู้

หลักเกณฑ์กำหนดความพิการทางการเรียนรู้ ได้แก่ การที่บุคคลมีข้อจำกัดในการปฏิบัติกิจกรรมในชีวิตประจำวัน หรือการเข้าไปมีส่วนร่วมในกิจกรรมทางสังคม โดยเฉพาะ การเรียนรู้ ซึ่งเป็นผลมาจากความบกพร่องทางสมอง ทำให้เกิดความบกพร่องในด้านการอ่าน การเขียน การคิดคำนวณ หรือกระบวนการเรียนรู้พื้นฐานอื่นในระดับความสามารถที่ต่ำกว่ามาตรฐาน ตามช่วงอายุ และระดับสติปัญญา²⁴

7) ความพิการทางอหิสติก

หลักเกณฑ์กำหนดความพิการทางสติปัญญา ได้แก่ การที่บุคคลมีข้อจำกัดในการปฏิบัติกิจกรรมในชีวิตประจำวัน หรือการเข้าไปมีส่วนร่วมในกิจกรรมทางสังคม ซึ่งเป็นผล มาจากความบกพร่องทางพัฒนาการด้านสังคม ภาษา และการสื่อความหมาย พฤติกรรม และอารมณ์

²¹เรื่องเดียวกัน

²²เรื่องเดียวกัน

²³เรื่องเดียวกัน

²⁴เรื่องเดียวกัน

โดยมีสาเหตุมาจากความผิดปกติของสมอง และความผิดปกติที่แสดงก่อนอายุสองปีครึ่ง (รวมถึงการวินิจฉัยกลุ่มออทิสติกสเปกตรัมอื่น ๆ เช่น แอสเพอเกอร์ (Asperger)²⁵

สรุปได้ว่าคนพิการ หรือ ความพิการ (Disability) เป็นคำ หรือความหมายที่เป็นการกล่าว หรือบอกถึงข้อจำกัด หรือความบกพร่องทางด้านร่างกาย หรือจิตใจของบุคคลที่ทำให้บุคคลนั้น มีความยากลำบากในการดำเนินชีวิตประจำวัน และการเข้าไปมีส่วนร่วมทางสังคม และมีความจำเป็นพิเศษอื่นที่จะได้รับการช่วยเหลือเป็นพิเศษนอกเหนือจากบุคคลปกติธรรมดาทั่วไป เพื่อให้บุคคลเหล่านั้นได้รับการปฏิบัติที่เป็นธรรม และเท่าเทียมกับบุคคลอื่น ๆ ทั่วไป

1.1.3 ความพิการทางสติปัญญา

ความพิการทางสติปัญญา หรือเรียกชื่ออีกอย่างหนึ่งว่า “ความบกพร่องทางสติปัญญา” ในประเทศไทยได้กำหนดให้ความบกพร่องทางสติปัญญาเป็นผู้พิการประเภท 5 “ความพิการทางสติปัญญา” ตามประกาศกระทรวงการพัฒนาสังคม และความมั่นคงของมนุษย์ เรื่อง ประเภท และหลักเกณฑ์ ความพิการ (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2555 ซึ่งออกในพระราชบัญญัติส่งเสริมและพัฒนาคุณภาพชีวิตคนพิการ พ.ศ. 2550 หมายถึง “การที่บุคคลมีข้อจำกัดในการปฏิบัติกิจกรรมในชีวิตประจำวัน หรือการเข้าไป มีส่วนร่วมในกิจกรรมทางสังคม ซึ่งเป็นผลมาจากการมีพัฒนาการช้ากว่าปกติ หรือมีระดับเขาว์ปัญญาต่ำกว่าบุคคลทั่วไป โดยความผิดปกติที่แสดงก่อน และความบกพร่องทางพัฒนาการ ในระดับรุนแรง และเป็นเรื้อรัง” กฎหมายได้อธิบายลักษณะของคนพิการทางสติปัญญาที่แสดงความผิดปกติออกก่อนอายุ 18 ปี ที่มีความคิด คือ “สมอง” พัฒนาการช้า และระดับปัญญาต่ำกว่าคนปกติธรรมดาทั่วไป ปัจจุบันมีการใช้คำว่า “บกพร่องทางสติปัญญา”²⁶ แทนคำว่าปัญญาอ่อน ซึ่งคำว่า “เด็กปัญญาอ่อน” เป็นคำที่เรียกเด็กกลุ่มหนึ่งที่มีความบกพร่องทางสติปัญญา เนื่องจาก เป็นคำที่มีความรู้สึกในทางลบ และไม่ได้รับการยอมรับในภาคสังคม จึงเปลี่ยนการเรียกชื่อใหม่ว่า “ความบกพร่องทางสติปัญญา” โดยมีนักวิชาการ และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องได้ให้ความหมาย และนิยามเกี่ยวกับความบกพร่องทางสติปัญญาไว้ ดังนี้

เปรมวดี เต่นศิริอักษร ได้กล่าวถึง ภาวะบกพร่องทางสติปัญญาจัดอยู่ในกลุ่ม neurodevelopmental disorder เป็นความผิดปกติของการพัฒนาการด้านสติปัญญา ทำให้ความสามารถทางปัญญาทั่วไปบกพร่อง (การทำความเข้าใจ การเรียนรู้ และการใช้ทักษะใหม่ ๆ)

²⁵เรื่องเดียวกัน

²⁶ทวีศักดิ์ สิริรัตน์เรขา, *คู่มือการดูแลสุขภาพจิตเด็กกลุ่มปัญหาการเรียน*, พิมพ์ครั้งที่ 2, (กรุงเทพฯ: พรอสเพอริสพลัส, 2561), 46.

มีข้อจำกัดของการใช้ความคิด การเข้าใจแนวคิดที่ซับซ้อน การใช้เหตุผล การแก้ปัญหา การตัดสินใจ และการเรียนรู้จากประสบการณ์ ส่งผลให้มีปัญหาการปรับตัวในการดำรงชีวิตประจำวัน²⁷

ผดุง อายะวิญญา ได้ให้ความหมายของภาวะความบกพร่องทางสติปัญญาว่า หมายถึง บุคคลที่มีพัฒนาการช้ากว่าปกติคนทั่วไป เมื่อวัดสติปัญญาโดยใช้แบบทดสอบมาตรฐานแล้ว ปรากฏว่า มีสติปัญญาต่ำกว่าคนปกติทั่วไป เมื่อสังเกตจากพฤติกรรม จะพบว่าบุคคลประเภทนี้มีพฤติกรรมเบี่ยงเบนไปจากบุคคลปกติทั่วไปในวัยเดียวกัน²⁸

สถาบันราชานุกูล อธิบายว่า บุคคลบกพร่องทางสติปัญญามักมีพัฒนาการด้านร่างกาย สังคม อารมณ์ ภาษา และสติปัญญา ล่าช้ากว่าบุคคลทั่วไป ตามเกณฑ์ของ Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders, Fourth Edition, Text Revision (DSM- IV-TR) โดย American Psychiatric Association (APA) ในปี พ.ศ. 2543 ภาวะบกพร่องทางสติปัญญา หรือภาวะปัญญาอ่อน หมายถึง ภาวะที่มี²⁹ ดังนี้

- 1) ระดับเชาวน์ปัญญาต่ำกว่าเกณฑ์เฉลี่ย คือ การมีระดับเชาวน์ปัญญาต่ำกว่า 70
- 2) พฤติกรรมการปรับตัวบกพร่อง ตั้งแต่ 2 ด้านขึ้นไป จากทั้งหมด 10 ด้าน หมายถึง การปฏิบัติตนในชีวิตประจำวันทั่ว ๆ ไป ซึ่งเป็นความสามารถของบุคคลนั้นที่จะสามารถดำรงชีวิตได้ด้วยตนเองในสังคม
- 3) อาการแสดงก่อนอายุ 18 ปี อายุที่แสดงภาวะบกพร่องทางสติปัญญา ตาม DSM-IV-TR อาการที่แสดงภาวะบกพร่องทางสติปัญญาต้องแสดงก่อนอายุ 18 ปี แต่อย่างไรก็ตาม เด็กที่อายุ ต่ำกว่า 2 ปี ที่มีอาการแสดงภาวะบกพร่องทางสติปัญญา ยังไม่ควรได้รับการวินิจฉัยว่า มีความบกพร่องทางสติปัญญา ยกเว้น พบความบกพร่องอย่างรุนแรง หรือพบภาวะที่มีความสัมพันธ์สูงกับภาวะบกพร่องทางสติปัญญา เช่น กลุ่มอาการดาวน์ ดังนั้น เด็กอายุต่ำกว่า 2 ปี ที่ไม่มีข้อบกพร่องดังกล่าวข้างต้น ควรได้รับการวินิจฉัยว่า มีภาวะบกพร่องทางพัฒนาการ และควรติดตามการวินิจฉัยต่อไปเมื่อเด็กอายุมากขึ้น

กระทรวงสาธารณสุข กล่าวว่ากลุ่มสมองพิการ หมายถึง สภาวะความผิดปกติของท่าทาง และการเคลื่อนไหวซึ่งเกิดจากพยาธิสภาพในสมอง ในช่วงที่สมองกำลัง

²⁷เปรมวดี เตนศิริอักษร, ภาวะบกพร่องทางสติปัญญา, เข้าถึงเมื่อ 1 มิถุนายน 2567, เข้าถึงได้จาก <https://th.rajanukul.go.th>.

²⁸ผดุง อายะวิญญา, การศึกษาสำหรับเด็กที่มีความต้องการพิเศษ, พิมพ์ครั้งที่ 3, (กรุงเทพฯ: พีเอ อาร์ตแอนด์พริตติ้ง, 2541), 39.

²⁹สถาบันราชานุกูล, กลุ่มโรคสำคัญ/บกพร่องทางสติปัญญา, เข้าถึงเมื่อ 26 สิงหาคม 2567, เข้าถึงได้จาก <https://th.rajanukul.go.th/>.

เจริญเติบโตภายใน 8 ปีแรกเท่านั้น เด็กจะมีความผิดปกติทางการเคลื่อนไหวของกล้ามเนื้อปาก แก้ม ลิ้น ใบหน้า แขน ขา มีการพัฒนาของปฏิกิริยาตอบสนองต่าง ๆ ของร่างกายผิดปกติไม่เป็นไปตามวัย และมีปฏิกิริยาตอบสนองต่อการกระตุ้นเอ็น หรือกล้ามเนื้อผิดปกติให้มีกล้ามเนื้อหดสั้น และดึงให้ข้ออยู่ในลักษณะงอ หรือผิดรูป³⁰

ดังนั้น สรุปได้ว่า ความบกพร่องทางสติปัญญา หมายถึง บุคคลที่มีพัฒนาการช้ากว่าปกติ คนทั่วไปซึ่งเกิดจากภาวะผิดปกติทางสติปัญญา ซึ่งเกิดขึ้นตั้งแต่ปฏิสนธิจนถึงอายุ 18 ปี มักจะปรากฏความผิดปกติดังกล่าวจากการสังเกต และมีพฤติกรรมเบี่ยงเบนไปจากบุคคลปกติทั่วไปในวัยเดียวกัน

1.1.4 ลักษณะความบกพร่องทางสติปัญญา

สามารถแบ่งลักษณะผู้ที่มีความบกพร่องทางสติปัญญาออกเป็น 3 ระดับ³¹ ดังนี้

1) ผู้ที่มีความบกพร่องทางสติปัญญาในระดับน้อย (mild)

จะมีเพดานของความสามารถเทียบเท่าเด็ก อายุ 9-11 ปี คือสามารถอ่านหนังสือระดับประถมศึกษาปีที่ 4-5 ได้เขียนจดหมาย หรือรายการง่าย ๆ ได้ทำงานตามที่ได้รับมอบหมายมีทักษะพื้นฐานในการทำงาน เช่น มาตรฐานเวลา ทำงานมีปฏิสัมพันธ์กับเพื่อนร่วมงาน ใช้ระบบขนส่งสาธารณะได้ สอบใบขับขี่ ดูแลบ้าน และทำอาหารตามสูตรได้

2) ผู้ที่มีความบกพร่องทางสติปัญญาในระดับปานกลาง (moderate)

จะมีเพดานของความสามารถเทียบเท่าเด็ก อายุ 6-8 ปี คือ สามารถอ่านคำที่เคยเห็นลอกข้อมูล เช่น ที่อยู่ อ่านเวลาจากนาฬิกา บางคนสามารถดูแลตัวเองได้ ทำงานบ้านภายใต้การดูแลเตรียมอาหาร เรียนรู้งานโดยการทำซ้ำ ๆ และใช้ระบบขนส่งสาธารณะภายใต้การดูแลได้

3) ผู้ที่มีความบกพร่องทางสติปัญญาในระดับมาก (severe)

จะมีเพดานของความสามารถเทียบเท่าเด็กอายุ 3-5 ปี คือ ต้องการการดูแลช่วยเหลือต่อเนื่อง บอกความต้องการได้ แต่อาจต้องใช้เทคนิคด้านการสื่อสารช่วย

4) ผู้ที่มีความบกพร่องทางสติปัญญาในระดับรุนแรง (profound)

จะดูแลตัวเองได้จำกัด ทั้งในเรื่องการขับถ่ายการสื่อสาร และการเคลื่อนไหว อาจต้องการการดูแลอย่างใกล้ชิด

ดังนั้น ความบกพร่องทางสติปัญญา หากพิจารณาตามเกณฑ์การวินิจฉัย DSM-5 ของสมาคมจิตแพทย์อเมริกันคือบุคคลผู้ที่มีระดับเชาวน์ปัญญาต่ำกว่าเกณฑ์มาตรฐานอย่างชัดเจน

³⁰กระทรวงสาธารณสุข, พจนานุกรมการสาธารณสุขไทย พ.ศ. 2561 ฉบับ 100 ปี การสาธารณสุขไทย, (กรุงเทพฯ: ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย, 2561),

³¹ทวีศักดิ์ สิริรัตน์เรขา, คู่มือการดูแลสุขภาพจิตเด็กกลุ่มปัญหาการเรียน, 49.

ร่วมกับมีความความบกพร่องในทักษะการปรับตัว โดยมีอาการให้เห็นตั้งแต่ช่วงวัยเด็ก หรือวัยรุ่น ส่งผลให้เกิดข้อจำกัดในชีวิตประจำวันหลายด้านทั้งที่บ้าน โรงเรียน ที่ทำงาน และชุมชน

1.2 แนวคิด และทฤษฎีความรับผิดชอบทางอาญา

ในหัวข้อนี้ ผู้ศึกษาจะอธิบายถึงแนวคิด และทฤษฎีความรับผิดชอบทางอาญาทางกฎหมายอาญาต่าง ๆ ที่มีเกี่ยวข้องในการวินิจฉัยความรับผิดชอบทางอาญาของบุคคลวิกลจริต โดยผู้ศึกษา จะเริ่มจากแนวคิด และความเป็นมาความรับผิดชอบทางอาญา ความรับผิดชอบทางอาญาตามระบบกฎหมายคอมมอนลอว์ (Common Law) เป็นการศึกษาาระบบกฎหมายจารีตประเพณี ในส่วนของความเป็นมาโครงสร้างองค์ประกอบของความผิด และความรับผิดชอบทางอาญาตามระบบกฎหมายซีวิลลอว์ (Civil Law) ซึ่งเป็นระบบกฎหมายลายลักษณ์อักษร ซึ่งเป็นระบบกฎหมายรูปแบบประมวลกฎหมายที่นิยมใช้กันอยู่ในประเทศต่าง ๆ ตลอดจนโครงสร้างความรับผิด และองค์ประกอบของความผิดทางอาญา เพื่อให้ผู้อ่านได้เข้าใจถึงแนวคิดในการลงโทษผู้กระทำความผิดอาญา และได้ตระหนักถึงการลงโทษที่เหมาะสมกับตัวผู้กระทำความผิด

1.2.1 แนวคิด และความเป็นมา

การอยู่ร่วมกันในสังคมย่อมก่อให้เกิดปัญหาข้อขัดแย้งได้ เนื่องจากต่างฝ่ายต่างก็เชื่อในเหตุผลของตนเอง และไม่ค่อยจะยอมซึ่งกัน และกัน หากปล่อยให้สังคมต่างคนต่างกระทำตามเหตุผลของตนเอง เช่น ยอมให้มีการแก้แค้นกันเอง ก็ไม่เป็นมาตรฐานเดียวกัน ทำให้เกิดการขัดแย้ง และความไม่สงบสุขขึ้นได้³² ดังนั้น จึงต้องมีมาตรการควบคุมพฤติกรรมของบุคคลในสังคมด้วยกฎหมาย กฎหมายคือเหตุผลที่บอกให้ทุกคนปฏิบัติตาม และสิ่งไหนควรหลีกเลี่ยงไม่ปฏิบัติต่อกัน แต่วิธีการที่จะควบคุมบุคคลไปไหนทิศทางเดียวกันได้อย่างแพร่หลาย และเห็นผลชัดเจนในปัจจุบันได้แก่การใช้กฎหมายอาญา อาจกล่าวได้ว่าทุกประเทศเลยก็ว่าได้มีกฎหมายอาญาใช้ภายในประเทศตนเอง โดยรัฐพึงกำหนดโทษอาญาเฉพาะความผิดที่ร้ายแรง เพื่อเป็นมาตรการในการควบคุมความเป็นระเบียบเรียบร้อยของสังคมตามวัตถุประสงค์ของการบัญญัติกฎหมายอาญาด้วยว่ามีอยู่อย่างไร กล่าวคือ กฎหมายอาญามีขึ้นเพื่อแก้แค้น และแก้ไข ทั้งในพฤติกรรม และในแง่ของจิตใจ โดยคำนึงถึงประโยชน์ร่วมกัน³³

³²ทวีเกียรติ มีนะกนิษฐ, *กฎหมายอาญาภาคทั่วไป*, พิมพ์ครั้งที่ 16, (กรุงเทพฯ: วิญญูชน, 2558), 15.

³³เรื่องเดียวกัน

แม้ว่ารัฐจะมีอำนาจในการกำหนดกฎหมายที่จะใช้เพื่อป้องกันสังคมจากภัยอันตรายต่าง ๆ จากผู้ที่กระทำความผิด เพื่อให้สังคมเกิดความสงบเรียบร้อย แต่ใช้ว่ารัฐจะกำหนดกฎหมายได้ตามใจชอบโดยเฉพาะกฎหมายอาญา การที่รัฐจะกำหนดว่าการกระทำใดเป็นการกระทำที่เป็นความผิดกฎหมายแล้ว การนั้นย่อมไม่ขัดต่อความสงบเรียบร้อย และศีลธรรมอันดีของประชาชน รวมถึงจารีตประเพณีที่สืบต่อกันมาเป็นหลัก เมื่อรัฐกำหนดแล้วว่า การใดที่ถือว่าเป็นการกระทำผิดอาญา การกระทำ ที่เป็นการฝ่าฝืนนั้นถือว่าเป็นความผิดอาญา ดังนั้น ในแง่ของกฎหมายแบ่งความผิดออกเป็น 2 ประเภท คือ ความผิดในตัวเอง “มาลาอินเซ” (Mala in Se) ความหมายตามตัวอักษรหมายถึง “สิ่งที่เป็นความชั่วร้ายในตัวเอง” การกระทำเช่นนี้เมื่อมีผู้ใดกระทำขึ้น สังคมจะถือว่าเป็นการฝ่าฝืนต่อความรู้สึกทางศีลธรรมของคนในสังคม เพราะเหตุว่าสังคมถือว่าสิ่งนั้นเป็นความชั่วร้าย และเป็นความผิด และความผิดเพราะกฎหมายห้ามไว้ “มาลาโพรฮิบิต้า” (Mala Prohibita) ความหมายตามตัวอักษร หมายถึง การกระทำความชั่วเพราะสิ่งนั้นสังคมห้ามไม่ให้กระทำความผิด เช่นนี้ ไม่สามารถมองเห็น หรือรู้สึกว่าเป็นความชั่วร้ายในตัวเอง แต่ที่เป็นความผิดก็เพราะกระทำในสิ่งที่กฎหมายห้าม³⁴

ดังนั้น กฎหมายอาญา จึงเป็นกฎหมายที่บัญญัติว่าการกระทำอย่างใดเป็นความผิด และกำหนดโทษสำหรับความผิดนั้น เป็นกฎหมายที่กระทบกระเทือนต่อสิทธิขั้นพื้นฐานของบุคคล เพราะโทษตามกฎหมายอาญาเกี่ยวข้องกับเสรีภาพ และทรัพย์สินอันเป็นสิทธิขั้นพื้นฐานของบุคคล จากเหตุผลดังกล่าว จึงเกิดหลักที่สำคัญที่สุดในกฎหมายอาญาคือหลัก “ไม่มีความผิด ไม่มีโทษ โดยไม่มีกฎหมาย” (no crime nor punishment without law) เป็นหลักรับรองว่าการกระทำของบุคคลใดจะเป็นความผิดตามกฎหมายอาญาได้ ก็ต่อเมื่อการกระทำนั้นมีกฎหมายบัญญัติไว้ในขณะที่กระทำว่าเป็นความผิด และโทษที่จะลงแก่ผู้กระทำความผิดนั้นต้องมีกฎหมายบัญญัติไว้ก่อน เป็นผลให้มีการออกกฎหมายในภายหลังย้อนไปลงโทษผู้กระทำความผิดไม่ได้ หรือเรียกว่า “กฎหมายอาญา จึงไม่มีผลย้อนหลัง” แต่กฎหมายอาญาก็ไม่ได้บังคับโทษเอากับเด็ก หรือคนวิกลจริต เพราะว่าคุณคดังกล่าวไม่มีความรู้ผิดชอบในการใช้เหตุผล³⁵

³⁴ ญัฐวิวัฒน์ สุทธิโยธิน, "ทฤษฎีความรับผิดชอบทางอาญา," ใน *เอกสารการสอนชุดวิชา 41716 กฎหมายอาญาและอาชญาวิทยาขั้นสูง*, ลาวัลย์ หอนพรัตน์, (บ.ก.) (นนทบุรี: สาขาวิชานิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, 2564), 2-15.

³⁵ ทวีเกียรติ มีนะกนิษฐ, *กฎหมายอาญาภาคทั่วไป*, 23.

1.2.2 ความรับผิดชอบทางอาญาตามระบบกฎหมายคอมมอนลอว์ (Common Law)

ระบบกฎหมายจารีตประเพณี (The Common Law System) เป็นระบบกฎหมาย ที่เกิดขึ้นมาจากคำพิพากษาของศาล กล่าวคือ เมื่อศาลหนึ่งได้พิพากษาคดีหนึ่งแล้ว คำพิพากษาของศาลไม่ใช่เป็นกฎหมายอันมีผลผูกพันเฉพาะคู่ความในคดีนั้นเท่านั้น แต่ยังมีผลผูกพันถึงศาลอื่น ที่จะต้องดำเนิน หรือพิพากษาตามในคดีที่มีลักษณะอย่างเดียวกันที่เกิดขึ้นในภายหลังด้วย ฉะนั้น คำพิพากษาจึง เป็นส่วนหนึ่งของกฎหมายทั่วไป หรือ Common Law และสำหรับคำกล่าวที่ว่า “คำพิพากษาของศาลชั้นสูงเป็นที่มาของกฎหมาย” นั้น เป็นลักษณะพิเศษของกฎหมายจารีตประเพณี คำกล่าวนี้ใช้เพื่อต้องการแสดงให้เห็นถึงความแตกต่างจากระบบกฎหมายลายลักษณ์อักษร ระบบกฎหมายจารีตประเพณีนี้เป็นระบบกฎหมายที่เกิดขึ้นในประเทศอังกฤษมานานนับพันปี และเป็นระบบกฎหมายหลักที่สำคัญที่สุดของประเทศสก็อตแลนด์ “เอ็คควิตี้” (Equity) และมีระบบกฎหมายลายลักษณ์อักษรเป็นส่วนอุปกรณ์ หรือระบบกฎหมายรอง เพื่อมาช่วยเสริมให้ความยุติธรรมแก่ประชาชนในการเยียวยาแก้ไขความเสียหายโดยมีกระบวนการพิจารณาที่รวดเร็ว ระบบกฎหมายนี้ เกิดขึ้นมาจากการที่ท้องถิ่นต่าง ๆ ของประเทศอังกฤษมีอำนาจที่จะพิจารณาคดีได้เอง ซึ่งแต่ละท้องถิ่นก็พิจารณาคดีที่แตกต่างกันออกไปอันมีผลกระทบบ้างถึงสิทธิ และหน้าที่ของบุคคลที่ไม่เท่าเทียมกัน พระมหากษัตริย์จึงได้พยายามก่อตั้งอำนาจที่ศูนย์กลางขึ้นด้วยการจัดตั้งศาลของกษัตริย์ และจัดส่งผู้พิพากษาหมุนเวียนไปตัดสินคดีตามท้องถิ่นต่าง ๆ ที่วราอาณาจักร เพื่อสร้างหลักเกณฑ์ในการพิจารณาคดี ให้เป็นธรรมในแนวเดียวกันจนเกิดเป็นหลักเกณฑ์ทั่วไปซึ่งเป็นสามัญ (Common) และเป็นบรรทัดฐานได้รับการยอมรับเป็นกฎหมายจากคำตัดสินของผู้พิพากษาด้วยเหตุนี้จึงเกิดเป็นกฎหมายจารีตประเพณี (Common Law) และเรียกชื่อนี้มาจนกระทั่งปัจจุบัน³⁶

สำหรับความรับผิดชอบทางอาญาตามระบบกฎหมายคอมมอนลอว์ (Common law) มีแนวคิดว่าการพิจารณาถึงเรื่องความรับผิดชอบทางอาญาของบุคคล จะต้องพิจารณาควบคู่กันระหว่าง ส่วนที่เป็นภาวะวิสัย (Objective) หมายถึง การพิจารณาส่วนที่เป็นกรกระทำของบุคคลซึ่งเข้าข่าย เป็นการกระทำซึ่งผิดกฎหมาย และซึ่งเป็นส่วนของการกระทำแต่ละส่วนที่เป็นอัตตะวิสัย (Subjective) หมายถึง การพิจารณาส่วนที่เป็นจิตใจของบุคคลซึ่งดูที่การมีเจตนาร้าย หรือจิตใจที่ชั่วร้ายเป็นส่วน ของจิตใจ ตามภาษิตที่ว่า “การกระทำจะไม่เป็นความผิดถ้าไม่มีเจตนาร้าย” ซึ่งเป็นแนวคิดที่เกิดขึ้น ในสมัยกลางที่ศาสนาคริสต์มีอิทธิพลต่อกระบวนการยุติธรรมทางอาญา³⁷ ตามหลักกฎหมาย คอมมอนลอว์แล้ว ถือว่าการกระทำจะไม่เป็นความผิดถ้าผู้กระทำไม่มีเจตนาร้าย

³⁶สมพร รุจิกิตติอังศุธร, "ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับกฎหมาย: ความสำคัญของผู้เรียนสังคมศึกษา (ตอนแรก)." *วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์* 10, 1 (2562): 60-90.

³⁷ณัฐวิวัฒน์ สุทธิโยธิน, "ทฤษฎีความรับผิดชอบทางอาญา," 30.

ดังนั้น โครงสร้าง และองค์ประกอบของความรับผิดทางอาญาของระบบกฎหมายคอมมอนลอว์ ประกอบด้วย 2 ส่วน ดังนี้

1) การกระทำความผิด (Actus Reus)

การกระทำความผิด (Actus Reus) มาจากคำสองคำ คือคำว่า “การกระทำ” (Actus) ตรงกับคำว่า Act หมายถึง การกระทำ และคำว่า Reus ตรงกับคำว่า Wrong หมายถึง “ความผิด” ดังนั้น Actus Reus หมายถึง “การกระทำในสิ่งที่กฎหมายบัญญัติไว้ว่าเป็นความผิด” จุดเริ่มต้นของการพิจารณาความรับผิดคือจะต้องมีการกระทำ เพราะกฎหมายอาญามุ่งลงโทษสิ่งที่เป็น การกระทำ จะไม่ลงโทษสิ่งที่เป็นความผิด³⁸ โดยการกระทำประกอบด้วยสาระสำคัญ 3 ประการ คือ อิริยาบถ พฤติการณ์ประกอบอิริยาบถ และผลของอิริยาบถ และพฤติการณ์ประกอบอิริยาบถ นั้น³⁹ อธิบาย ดังนี้

(1) อิริยาบถ (Origin Movement)

หมายถึง การเคลื่อนไหว หรือไม่เคลื่อนไหวส่วนใดส่วนหนึ่งของร่างกาย โดยรู้สำนึก ซึ่งเป็นการเคลื่อนไหวที่อยู่ภายใต้การบังคับของจิตใจ หากเคลื่อนไหวร่างกาย โดยไม่รู้สำนึก เป็นการเคลื่อนไหวที่ไม่อยู่ภายใต้การบังคับของจิตใจ

(2) พฤติการณ์ประกอบอิริยาบถ (Circumstance)

การเคลื่อนไหว หรือไม่เคลื่อนไหว ส่วนใดส่วนหนึ่งของร่างกาย ขึ้นอยู่กับ พฤติการณ์ขณะนั้น และ

(3) ผลของอิริยาบถ และพฤติการณ์ประกอบอิริยาบถ

เป็นผลของอิริยาบถนั้น เป็นผลของการกระทำที่เกิดขึ้น สำหรับความผิด (Reus) คือการพิจารณาเรื่องการกระทำตามที่กล่าวมาแล้ว เป็นการพิจารณาเฉพาะส่วนที่เป็น Actus เท่านั้น ซึ่งหมายถึงการพิจารณาการกระทำว่าครบ องค์ประกอบความผิดของฐานความผิดนั้น หรือยัง หากครบแล้วก็ถือว่าเป็นการกระทำตาม Actus แล้ว อย่างไรก็ดี ถึงแม้ว่าจะเป็นการกระทำตาม Actus แล้ว แต่ก็ยังต้องพิจารณาต่อไปอีกว่าการกระทำนั้น มีกฎหมายบัญญัติว่าเป็นความผิด หรือไม่ ซึ่งจะต้องพิจารณาตามบทบัญญัติของกฎหมาย ถ้าหากไม่มี กฎหมายกำหนดว่าเป็นความผิดก็ถือว่าขาดองค์ประกอบของความผิดแล้ว⁴⁰

³⁸อำนาจ เนตยสุภา และภคมน สืบไชย, "การระงับการพิสูจน์สภาวะจิตผู้กระทำความผิดตาม ประมวลกฎหมายอาญา มาตรา 65." *บทบัญญัติ* 70, 1 (2557): 1-27.

³⁹ณัฐวิวัฒน์ สุทธิโยธิน, "ทฤษฎีความรับผิดทางอาญา," 31.

⁴⁰เรื่องเดียวกัน, 2-41.

2) เจตนาร้าย (Men Rea)

สำหรับระบบกฎหมายคอมมอนลอว์ถือว่า Mens Rea คือสิ่งที่บอกสภาวะจิตใจที่แท้จริง อันเกี่ยวกับจิตใจที่ชั่วร้าย (Evil Mind) นอกจากนี้ระบบกฎหมายคอมมอนลอว์คำว่า เจตนาร้าย ครอบคลุมทั้งส่วนที่เป็นการกระทำโดยเจตนา (Intention) และส่วนที่เป็นการกระทำโดยประมาทโดยรู้ตัว (Recklessness) ส่วนในระบบกฎหมายซีวิลลอว์นั้น คำว่า “เจตนา” (Vorsatz) ไม่ได้ระบุว่าเป็นเจตนาชั่วร้าย (mens rea or vicious will) ซึ่งเป็นพื้นฐานขององค์ประกอบภายในของระบบกฎหมายคอมมอนลอว์ อันประกอบไปด้วย การกระทำโดยรู้ (คือรู้ตัว และรู้ข้อเท็จจริงอันเป็นองค์ประกอบของความผิด) และขณะเดียวกันผู้กระทำประสงค์ต่อผล หรือยอมเล็งเห็นผลของการกระทำนั้น⁴¹ ซึ่งตรงกับเจตนาตามประมวลกฎหมายอาญามาตรา 59 วรรคสอง⁴²

ส่วนคำว่า “ประมาท” (Fahrlässigkeit) ในระบบกฎหมายซีวิลลอว์ โดยเฉพาะ ในระบบของกฎหมายสหพันธ์สาธารณรัฐเยอรมนี จะมีการแยกความหมายของการกระทำโดยเจตนาออกจากการกระทำโดยประมาทอย่างชัดเจน และยังมีการแยกการกระทำโดยประมาทออกเป็น การกระทำประมาทโดยรู้ตัว (Bewusste Fahrlässigkeit) หมายถึง การที่ผู้กระทำรู้ตัวว่าผลของการกระทำนั้นอาจจะเกิดขึ้นได้ แต่ตนเองไปเชื่อว่าผลคงจะไม่เกิด จึงเป็นการประมาท ส่วนการกระทำประมาทโดยไม่รู้ตัว (Unbewusste Fahrlässigkeit) หมายถึง กรณีที่ผู้กระทำ ความผิดไม่รู้เลยว่า ผลนั้นจะเกิดขึ้น แต่กระทำไปโดยขาดความระมัดระวังตามปกติ⁴³ ประเทศไทยประมวลกฎหมายอาญามาตรา 59 วรรคสี่⁴⁴ ได้บัญญัติเรื่องความผิดทางอาญาจากการกระทำโดยประมาทไว้ โดยแยกพิจารณาได้เป็นกระทำโดยไม่เจตนา และการใช้ความระมัดระวัง

1.2.3 ความรับผิดทางอาญาตามระบบกฎหมายซีวิลลอว์ (Civil Law)

ระบบกฎหมายลายลักษณ์อักษร (The Civil Law System) เป็นระบบกฎหมายรูปแบบประมวลกฎหมายที่นิยมใช้กันในประเทศต่าง ๆ ในยุโรป เช่น ประเทศฝรั่งเศส สหพันธ์สาธารณรัฐเยอรมนี เป็นต้น กฎหมายลายลักษณ์อักษรที่มีความเก่าแก่ที่สุดคือ “ประมวลกฎหมาย

⁴¹ ทวีเกียรติ มีนะกนิษฐ, *กฎหมายอาญาภาคทั่วไป*, 75-81.

⁴² ประมวลกฎหมายอาญามาตรา 59 วรรคสอง บัญญัติว่า “กระทำโดยเจตนา ได้แก่กระทำโดยรู้สำนึกในการที่กระทำและในขณะเดียวกันผู้กระทำประสงค์ต่อผล หรือยอมเล็งเห็นผลของการกระทำนั้น”

⁴³ วัชรวิวัฒน์ สุทธิโยธิน, “ทฤษฎีความรับผิดทางอาญา,” 2-41.

⁴⁴ ประมวลกฎหมายอาญามาตรา 59 วรรคสี่ บัญญัติว่า “กระทำโดยประมาท ได้แก่กระทำ ความผิดมิใช่โดยเจตนา แต่กระทำโดยปราศจากความระมัดระวังซึ่งบุคคลในภาวะเช่นนั้นจักต้องมีตามวิสัยและพฤติการณ์และผู้กระทำอาจใช้ความระมัดระวังเช่นว่านั้นได้ แต่หาได้ใช้ให้เพียงพอไม่”

พระเจ้าฮัมมูราบี (Code of Hammurabi)” สันนิษฐานว่าอยู่ในช่วงประมาณ 2,300 ถึง 1,600 ปีก่อนคริสต์ศักราช เป็นบทกฎหมายที่สลักลงบนแผ่นศิลาไดโอไรต์ (Diorite Stone) ด้วยตัวอักษรลิ่ม ซึ่งกฎหมายลายลักษณ์อักษรของพระเจ้าฮัมมูราบีได้เป็นมรดกตกทอดเรื่อยมา และได้รับการพัฒนาไปตามกาลเวลา จนกระทั่งในยุคโรมันได้จัดระบบกฎหมายลายลักษณ์อักษรเป็นอย่างดีในช่วงสมัยของพระเจ้าจัสติเนียน (Justinian) เรียกกฎหมายนั้นว่า “The Corpus Iuris Civilis” โดยทรงรวบรวมนักกฎหมายที่มีในช่วงนั้นให้ช่วยกันบัญญัติกฎหมายออกมาในรูปของ “Civil Law” อันเป็นต้นแบบให้กับประเทศฝรั่งเศส และสหพันธ์สาธารณรัฐเยอรมนีนำมาจัดทำเป็นประมวลกฎหมายแพ่ง (Civil Code) และได้รับความนิยมไปทั่วโลก⁴⁵

ความรับผิดชอบทางอาญาตามระบบกฎหมายซีวิลลอว์ ตามแนวคิดของสำนักกฎหมายในยุโรปเห็นว่ากฎหมายอาญาเป็นกฎหมายที่ว่าด้วยการลงโทษการกระทำผิดของบุคคลในสังคม จึงต้องพิจารณาถึงตัวผู้กระทำ และการกระทำของบุคคลนั้น โดยมีลำดับขั้นตอนการพิจารณาตามลำดับคือเริ่มต้นจากการพิจารณาว่าการกระทำของบุคคลนั้นครบตามองค์ประกอบความผิดของความผิดฐานนั้น หรือไม่ และเมื่อการกระทำครบองค์ประกอบความผิดแล้ว ต่อจากนั้นจึงจะพิจารณาต่อไปว่าการกระทำนั้นผิดกฎหมาย หรือไม่ ซึ่งในส่วนนี้ หากข้อเท็จจริงได้ความว่าการกระทำของบุคคลนั้น ครบองค์ประกอบการกระทำผิด และการกระทำดังกล่าวเป็นความผิดตามที่บัญญัติไว้ในกฎหมายแล้ว หรือเป็นความผิดกฎหมาย (Rechtswidrigkeit) หรือไม่ จึงจะมาพิจารณาต่อไปด้วยตัวบุคคลว่าบุคคลนั้น ได้กระทำโดยรู้สึกผิดชอบชั่วดี หรือไม่ ซึ่งเป็นการพิจารณาในส่วนที่เรียกว่า “ความชั่ว” (Schuld) ของผู้กระทำ⁴⁶ สรุปได้ว่า โครงสร้างความรับผิดชอบทางอาญาตามกฎหมายระบบซีวิลลอว์ มีองค์ประกอบ 3 ส่วน⁴⁷ คือ

1) องค์ประกอบความผิด (Elements of the offence)

การพิจารณาโครงสร้างความรับผิดชอบอาญาในเรื่ององค์ประกอบต่าง ๆ ที่เป็นสาระสำคัญของกฎหมายในความผิดแต่ละฐานความผิด ซึ่งแต่ละฐานความผิดนั้นจะประกอบด้วยสาระสำคัญต่าง ๆ ที่หากผู้กระทำได้กระทำครบถ้วนตามนั้นแล้วถือว่าครบองค์ประกอบความผิด ซึ่งองค์ประกอบความผิดนั้น แบ่งออกเป็น 2 ส่วน คือ องค์ประกอบภายนอก และองค์ประกอบภายใน

⁴⁵สมพร รุจิกิตติอังศุธร, "ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับกฎหมาย: ความสำคัญของผู้เรียนสังคมศึกษา (ตอนแรก)." *วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์* 10, 1 (2562): 60-90.

⁴⁶หยุด แสงอุทัย, *กฎหมายอาญา 1*, พิมพ์ครั้งที่ 14, (กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2520), 229.

⁴⁷ณัฐวิวัฒน์ สุทธิโยธิน, "ทฤษฎีความรับผิดชอบอาญา," 2-37.

(1) องค์ประกอบภายนอก

เป็นการพิจารณาองค์ประกอบตามที่กฎหมายบัญญัติไว้ในความผิดแต่ละฐาน ประกอบด้วย การพิจารณาองค์ประกอบย่อย 4 ส่วน คือ ผู้กระทำ การกระทำ กรรมของการกระทำ และ ความสัมพันธ์ระหว่างการกระทำ และผล

(2) องค์ประกอบภายใน

เป็นการพิจารณาเกี่ยวกับเจตนาของผู้กระทำ ประกอบด้วยเจตนา (เจตนาธรรมดา คือ ประสงค์ต่อผล หรือเล็งเห็นผล และเจตนาพิเศษ คือ โดยทุจริต)

2) ความผิดกฎหมาย (Rechtswidrigkeit)

หากพิจารณาแล้วว่าหากการกระทำใด ๆ ที่เป็นความผิดนั้นครบถ้วนตามองค์ประกอบ ความผิดแล้ว การกระทำนั้นเป็นความผิดกฎหมาย หรือไม่ นั่นคือดูว่าการกระทำที่นำไปนั้น เป็นความผิดตามที่กฎหมายกำหนดไว้ หรือไม่ เนื่องจากการกระทำบางอย่างแม้จะครบองค์ประกอบความผิดแล้ว แต่มีเหตุที่ทำให้การกระทำนั้นไม่เป็นความผิด แบ่งออกเป็น 3 เรื่อง ได้แก่ จารีตประเพณี ความยินยอมของผู้กระทำ และกรณีที่มีบทบัญญัติของกฎหมายให้อำนาจไว้

3) ความชั่ว (Schuld)

เมื่อพิจารณาถึงการกระทำผิดใดแล้ว ครบองค์ประกอบตามที่กฎหมายกำหนดไว้แล้ว และพิจารณาว่าการกระทำนั้นเป็นความผิดกฎหมาย หรือไม่แล้ว ลำดับต่อไปจะต้องพิจารณาถึงตัวผู้กระทำ ซึ่งตัวผู้กระทำลงไปในนั้นได้กระทำลงโดยมีความรู้รับผิดชอบ หรือไม่ หรือสิ่งที่เขากระทำลงไปในนั้นเป็นสิ่งที่สังคมตำหนิได้ หรือไม่ หากสิ่งที่เขาได้กระทำลงไปในนั้นเกิดจากจิตใจที่มีสมอง คอยสัง ฎหมายจะลงโทษผู้กระทำผิดนั้น แต่ถ้าหากว่าสิ่งที่เขาได้กระทำลงไปในนั้นเกิดจากความไม่รู้ ผิดชอบ ฎหมายก็จะยกเว้นโทษให้ โดยถือว่าบุคคลนั้นไม่มีความชั่ว ความไม่รู้ ผิดชอบของบุคคลนั้นอาจเกิดขึ้นจากความบกพร่องหลายลักษณะ เช่น ความบกพร่องเรื่องอายุ ความบกพร่องเรื่องจิต ของผู้กระทำ ความบกพร่องในเรื่องความไม่รู้ข้อผิดถูก⁴⁸

เมื่อพิจารณาตามโครงสร้างในเรื่ององค์ประกอบความผิดกฎหมายในระบบกฎหมาย Civil Law แล้ว และความเชื่อถือเจตนาเป็นสำคัญ แม้องค์ประกอบภายนอกไม่ครบ ถ้ามีเจตนาร้าย (Mens Rea) ก็ถือว่าต้องรับผิด คือว่าบุคคลนั้นได้ลงมือกระทำสิ่งที่ใกล้จะเป็นอันตรายต่อชีวิตมนุษย์ เช่น ยิงศพโดยเจตนาฆ่า เข้าใจว่าเป็นคนมีชีวิต แม้เป็นศพแล้วก็ถือว่าผิดพยายามฆ่า⁴⁹

⁴⁸ โทกเมศ ขวัญเมือง, ฎหมายอาญาชั้นสูง, (กรุงเทพฯ: วิญญูชน, 2550), 15.

⁴⁹ เรื่องเดียวกัน

1.3 แนวคิดเกี่ยวกับความรับผิดชอบทางอาญาของบุคคลวิกลจริต

จากการศึกษาในหัวข้อที่ผ่านมาเราได้ทราบมาแล้วว่าแนวคิด และทฤษฎีความรับผิดชอบทางอาญาทางกฎหมายอาญา ทั้งระบบกฎหมายคอมมอนลอว์ (Common Law) และระบบกฎหมายซีวิลลอว์ (Civil Law) ในหัวข้อต่อไปนี้จะเป็นการศึกษาถึงแนวคิดเกี่ยวกับความรับผิดชอบทางอาญาของบุคคลวิกลจริต เป็นบุคคลที่มีความบกพร่องของจิตใจ มีความผิดปกติในเรื่องของระบบความคิด อารมณ์ จิตใจอ่อนไหวเปราะบาง ส่งผลต่อความสามารถในการตัดสินใจ บุคคลเหล่านี้จึงมีโอกาสเสี่ยงสูงที่จะประกอบอาชญากรรม หรือ กระทำความผิดได้ง่ายกว่าบุคคลปกติธรรมดา เมื่อบุคคลเหล่านี้ไปกระทำความผิดกฎหมาย รัฐก็ต้องเข้ามาดำเนินการกับบุคคลเหล่านี้ตามกฎหมาย

1.3.1 แนวคิด และความเป็นมา

เมื่อกล่าวถึงคำว่าบุคคลวิกลจริตในทางกฎหมายอาญาแล้ว แต่เดิมปรากฏขึ้นในกฎหมายตราสามดวง ซึ่งอยู่ในพระอัยการลักษณะรับฟ้องที่กำหนดหลักเกณฑ์เกี่ยวกับคุณสมบัติของผู้มีความสามารถ และมีอำนาจฟ้องคดี เช่น คนวิกลจริตบ้าใบ้ คนตาบอด คนขอทาน คนสูงอายุ หลงใหลแล้ว ยังมีเด็กอ่อนอายุยังไม่รู้ความมาฟ้องร้องก็ให้ยกฟ้อง⁵⁰ “อนึ่งเปนพิกลจริต บ้าใบ้ สูงอายุศม์ หาสติหมีได้มาร้องฟ้องกฎหมายเปนเนื้อความแพ่งอาญา อุรธนครบาลก็ดี” และ “แลราษฎรผู้ต้องคดี มีถ้อยคำตัดฟ้อง 20 ประการนี้ท่านให้มุขลูกขุนพิพากษาตามบทพระไอยการพระราชกฤษฎีกา ถ้าต้องด้วย พระไอยการห้าม 20 ประการนี้แล้วให้ยกฟ้องเสีย”⁵¹ คำอธิบายทางกฎหมายให้ความหมายถึงหากคนมาฟ้องเป็นคนพิกลจริตบ้าใบ้ สูงอายุ หาสติไม่ได้ ห้ามมิให้ผู้พิพากษารับคดีไว้พิจารณาให้ยกฟ้องเสีย

สำหรับกฎหมายลักษณะอาญา ร.ศ. 127 ได้บัญญัติถึง “คนวิกลจริต” ไว้ในหมวดที่ 4 ว่าด้วยเหตุอันควรยกเว้นอาญา หรือลดหย่อนผ่อนอาญาให้แก่ผู้กระทำความผิดไว้ดังนี้⁵²

⁵⁰มูลนิธิสารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน โดยพระราชประสงค์ในพระบาทสมเด็จพระชนกาธิเบศรมหาภูมิพลอดุลยเดชมหาพรต บรมนาถบพิตร, *เรื่องที่ 4 กฎหมายตราสามดวง*, เข้าถึงเมื่อ 13 มิถุนายน 2567, เข้าถึงได้จาก <https://saranukromthai.or.th/index2.php>.

⁵¹องค์การค้ำของครุสภา, *กฎหมายตราสามดวง เล่ม 2*, (กรุงเทพฯ: องค์การค้ำของครุสภา, 2505), 40-41.

⁵²เสถียร วิชัยลักษณ์, *กฎหมายลักษณะอาญา ร.ศ. 127*, (กรุงเทพฯ: นิติเวชช์, 2492), 25-26.

มาตรา 46 บัญญัติว่า “ผู้ใดกระทำความผิดในเวลา วิกลจริตอันเกิดแก่สัญญาวิปลาส ก็ตาม เกิดแต่พยาธิก็ตาม ถ้าปรากฏว่ามันไม่สามารถจะรับรู้ผิดชอบ หรือยับยั้งได้ ในเวลาที่กระทำความผิด เพราะเหตุวิกลจริตนั้นไซ้ ท่านว่าอย่าให้เอาโทษแก่มันเลย

แต่ถ้าศาลพิเคราะห์เห็นว่า จะบละปล่อยผู้วิกลจริตนั้นไปอาจเกิดเหตุ ภัยอันตราย แก่ผู้อื่น จะสั่งให้ส่งตัวมันให้เจ้าพนักงานกักขังรักษาไว้ในโรงพยาบาลสำหรับคนวิกลจริต หรือเอาไป คุมขังรักษาไว้ในที่อื่น เพื่อป้องกันอันตรายอย่าให้มีแก่สาธารณชนก็ได้”

และมาตรา 47 บัญญัติว่า “ผู้ใดกระทำความผิดในเวลาวิกลจริต อันเกิดแต่ สัญญาวิปลาส ก็ตาม เกิดแต่พยาธิก็ตาม ถ้าปรากฏว่าในเวลากระทำนั้น มันยังมีสติพอจะรับรู้ผิดชอบ หรือยับยั้งได้ ท่านว่ามันควรต้องมีโทษ แต่ศาลจะเห็นสมควรลดหย่อนอาญาให้เบาลงกว่าที่กฎหมาย กำหนดไว้สำหรับความผิดนั้นก็ได้”

มาตรา 48 บัญญัติว่า “ความวิกลจริตเพราะเสพสุรายาเมานั้น ท่านมิให้นับว่า ต้องด้วยความยกเว้น หรือลดหย่อนผ่อนโทษ ตามที่เข้ามาในมาตรา 46 และมาตรา 47 เว้นแต่ ถ้าปรากฏว่าเมื่อเสพสุรายาเมานั้น ผู้เสพมิได้รู้ว่าเป็นสุรายาเมาก็ดี หรือผู้อื่นใช้กำลัง และอำนาจ ช่มชืดใจให้มัน ต้องจำเสพสุรายาเมาก็ดี ท่านจึงให้ยกโทษในฐานะวิกลจริต”

อย่างไรก็ตามเมื่อพิจารณาถึงตัวบทกฎหมายทั้งหมดตามกฎหมายลักษณะอาญา ร.ศ. 127 มาแล้ว จะเห็นว่ากฎหมายก็ไม่มีบทนิยามศัพท์ให้ความหมายของคำว่าวิกลจริตไว้แต่อย่างไร ซึ่งต่อมาได้มีการยกเลิกกฎหมายลักษณะอาญา ร.ศ. 127 ไปแล้ว และใช้ประมวลกฎหมายอาญา พ.ศ. 2499 ขึ้นมาใหม่แทนตั้งแต่วันที่ 1 มกราคม 2500 เป็นต้นมา คำว่า “วิกลจริต” ยังมีการนำมาใช้ในกฎหมายอาญาอยู่บางมาตรา เช่น ในเรื่องของอายุความ มาตรา 95 วรรคสอง บัญญัติว่า “ถ้าได้ฟ้อง และได้ตัวผู้กระทำความผิดมาตั้งศาลแล้ว ผู้กระทำความผิดหลบหนี หรือวิกลจริต และ ศาลสั่งงดการพิจารณาไว้จนเกินกำหนดดังกล่าวแล้วนับแต่วันที่หลบหนี หรือวันที่ศาลสั่งงด การพิจารณา ก็ให้ถือว่าเป็นอันขาดอายุความเช่นเดียวกัน” กล่าวถึงภายหลังที่ได้นำผู้ต้องหาไปฟ้อง ต่อศาลแล้วภายหลังผู้กระทำความผิดมีวิกลจริตขึ้น ศาลสามารถสั่งงดการพิจารณา หรือ ผู้กระทำความผิดไม่หายจากวิกลจริตภายในอายุความก่อนการพิจารณาคดีถือว่าคดีความขาดอายุความ ตามมาตรา 95 วรรคแรกเช่นกัน และประมวลกฎหมายอาญายังบัญญัติเกี่ยวกับการดูแลควบคุม บุคคลวิกลจริต บุคคลที่มีหน้าที่ดูแลควบคุมบุคคลวิกลจริต ไม่ดูแลบุคคลเหล่านั้น กลับปล่อยปละ ละเลยให้บุคคลวิกลจริตออกเที่ยวไปโดยลำพังไม่มีผู้ดูแลกฎหมายลงโทษผู้ดูแล ตามมาตรา 373⁵³

⁵³ประมวลกฎหมายอาญา มาตรา 373 บัญญัติว่า “ผู้ใดควบคุมดูแลบุคคลวิกลจริต ปล่อย ปละละเลยให้บุคคลวิกลจริตนั้นออกเที่ยวไปโดยลำพัง ต้องระวางโทษปรับไม่เกินห้าพันบาท”

1.3.2 ความรับผิดชอบในทางอาญาของคนวิกลจริต

เมื่อการลงโทษในทางอาญานั้นมีวัตถุประสงค์เพื่อลงโทษคนที่มีจิตใจชั่วร้าย คนที่คิดไม่ดี คนที่เป็นภัยต่อสังคม ส่วนรวม เมื่อบุคคลนั้นกระทำความผิดสมควรได้รับโทษ แต่ในบางครั้ง บางกรณีการที่บุคคลกระทำความผิดอาจจะไม่ได้มีจิตใจชั่วร้าย แต่อาจจะเป็นเพราะ เกิดสถานการณ์อย่างใดอย่างหนึ่ง หรือสถานการณ์บางอย่าง หรือข้อเท็จจริงบางประการที่ทำให้ผู้นั้น ต้องกระทำความผิดโดยที่ไม่ได้มีจิตใจที่คิดจะกระทำความผิด อาจจะเป็นไปได้ว่าได้กระทำความผิด ในขณะที่จิตไม่ปกติ ขาดความสามารถรับผิดชอบ ทั้งนี้ ประมวลกฎหมายอาญามาตรา 65 วรรคแรก ที่บัญญัติเอาไว้ว่า “ผู้ใดกระทำความผิดในขณะที่ไม่สามารถรู้ผิดชอบ หรือไม่สามารถบังคับตนเองได้ เพราะมีจิตบกพร่อง โรคจิต หรือจิตฟั่นเฟือน ผู้นั้นไม่ต้องรับโทษ สำหรับความผิดนั้น” บทบัญญัติ วรรคนี้ บัญญัติขึ้นเพื่อให้ผู้กระทำความผิดไม่ต้องรับโทษจากการที่ตนเองกระทำ อันเนื่องมาจากการกระทำความผิดของผู้กระทำความผิดในขณะที่เขามีจิตบกพร่อง ต้องถึงขนาดไม่สามารถรู้สึก รับผิดชอบ คือไม่เข้าใจถึงสาระสำคัญในการกระทำไม่รู้ผิดชอบชั่วดี และความไม่รู้ผิดชอบอันเป็นการ ขาดองค์ประกอบของ การกระทำความผิดอาญา หรือไม่สามารถบังคับตนเองได้อันเกิดจากเจตนา ที่ประสงค์ต่อผล และการกระทำนั้นต้องเกิดขึ้นในขณะที่กระทำผิด ส่วนความไม่รู้ผิดชอบ หรือไม่สามารถบังคับตนเองได้ ต้องเกิดเพราะเหตุ คือ จิตบกพร่อง เช่นคนปัญญาอ่อน โรคจิต เช่น คนวิกลจริต หรือจิตฟั่นเฟือน เป็นต้น⁵⁴ ส่วนมาตรา 65 วรรคสอง บัญญัติว่า “แต่ถ้าผู้กระทำความผิด ยังสามารถรู้ผิดชอบอยู่บ้าง หรือยังสามารถบังคับตนเองได้บ้าง ผู้นั้นต้องรับโทษสำหรับความผิดนั้น แต่ศาลจะลงโทษน้อยกว่า ที่กฎหมายกำหนดไว้สำหรับความผิดนั้นเพียงใดก็ได้” เป็นการบัญญัติ เพื่อให้ศาลลดหย่อนโทษให้กับผู้กระทำความผิด หากเห็นว่าผู้กระทำความผิดกระทำไปในขณะที่ ยังรู้สึกผิดชอบชั่วดีอยู่บ้าง ยังมีสติ มีความรู้สึก มีความคิด แต่ยังไม่อาจยับยั้งได้ อันเกิดจากจิตฟั่นเฟือน

ศาสตราจารย์ ดร.ทวีเกียรติ มีนะกนิษฐ และผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ธรรมภ์ บุญมี ได้อธิบายความหมายของการกระทำของคนวิกลจริตไว้ว่า “วิกลจริต” หมายถึง สภาพที่จิตไม่มั่นคง ไม่สมประกอบ หรือไม่สมบูรณ์ ถึงขนาดผิดปกติคนธรรมดาทั่วไปอย่างมาก อาจทำให้ผู้นั้นไม่เข้าใจ ในสภาพ หรือสาระของการกระทำ ความวิกลจริตนี้เป็นเรื่องละเอียดอ่อนมาก จึงต้องทำความเข้าใจให้ดี มิใช่ว่าเพียงแต่บุคคลกระทำการใด ๆ ไปอย่างผิดปกติธรรมดา ก็จะเป็นคนวิกลจริตไปหมด คนบางคน อาจป่วยในทางจิต แต่ไม่ถึงกับวิกลจริตก็ได้ เรื่องวิกลจริตจึงเป็นเรื่องยากลำบากในการพิจารณา

⁵⁴ลาวัลย์ หอนพรัตน์, "เหตุยกเว้นความผิด เหตุยกเว้นโทษ เหตุลดโทษ เหตุรอการกำหนด โทษและเหตุรอการลงโทษ," ใน *เอกสารการสอนชุดวิชา 41716 กฎหมายอาญาและอาญาวิทยา ชั้นสูง*, ลาวัลย์ หอนพรัตน์, (บ.ก.) (นนทบุรี: สาขาวิชานิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, 2564), 4-25.

เพราะจิตใจคนเป็นนามธรรมซึ่งจะปรากฏออกเป็นเป็นพฤติกรรม จิต หรือสมองนี้รับรู้ได้มาจาก ประสบการณ์ และสภาพแวดล้อมที่ทำให้ผู้นั้นเกิดความคิดอ่านไปต่าง ๆ นานา และการที่กฎหมาย อาญาจะเข้าไปเกี่ยวข้องด้วยก็คงเป็นเพราะพฤติกรรมที่ปรากฏออกเป็นภัยอันตราย ความวิกลจริตทำให้ไม่อาจติดต่อสัมพันธ์เพื่อสร้างความหมายให้เข้าใจ หรือได้เปลี่ยนลักษณะพฤติกรรมของผู้นั้นไปอย่างมาก จนอาจทำให้ผู้อยู่ในสังคม หรือรอบข้างบุคคลดังกล่าวเป็นอันตรายได้ จนต้องมีวิธีการแก้ไข หรือป้องกันอย่างหนึ่งอย่างใด⁵⁵ ดังนั้น แม้ความเห็นของแพทย์ในเรื่องวิกลจริตก็ยังไม่อาจเป็นข้อสรุป ในทางกฎหมายได้ทั้งหมด ความเห็นของทั้งสองท่านเป็นเรื่องยากที่จะวิเคราะห์ และอธิบายได้ว่า คำว่า วิกลจริต เป็นเช่นไร ซึ่งเป็นเรื่องที่ต้องพิจารณาหลาย ๆ อย่างเป็นองค์ประกอบทั้งตัวบุคคลเอง และสภาพแวดล้อม เพราะจิตใจภายในคนไม่สามารถจับต้องได้แต่สามารถที่จะแสดงออกให้เห็น เป็นพฤติกรรมเรียกว่าเดี๋ยวคุ่มดีคุ่มร้าย แม้แต่ความเห็นของแพทย์ผู้เชี่ยวชาญก็ยังไม่สามารถสรุป และอธิบายออกมาแล้วบัญญัติเป็นตัวบทกฎหมายได้ ซึ่งเป็นเรื่องในอนาคตที่ต้องพิจารณากำหนด เป็นลักษณะของกฎหมายโดยเฉพาะ

ทั้งนี้ ศาสตราจารย์ ดร. ทวีเกียรติ มินะกะนิษฐ และผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.รณกรณ์ บุญมี ยังได้อธิบายว่า⁵⁶ หากพิจารณาตามประมวลกฎหมายอาญามาตรา 65 วรรคแรก แล้ว โดยทั่วไปต้องถือว่าทุกคนเป็นคนปกติธรรมดาทั่วไป ต้องรับผิดชอบในผล และการกระทำของตนเองในการกระทำผิด หากบุคคลใดกล่าวหาว่าตนเองวิกลจริต เนื่องจากจิตบกพร่อง โรครจิต หรือ จิตฟั่นเฟือน และกระทำความผิดในขณะนั้นไม่สามารถรู้รับผิดชอบ หรือไม่สามารถบังคับตนเองได้ ไม่ต้องรับผิดชอบในผล และการกระทำของตนเอง ซึ่งการที่ยกข้ออ้างความวิกลจริตของตนเองนั้น ต้องเกิดจาก

1) ไม่สามารถรู้รับผิดชอบ แต่ไม่ต้องถึงขนาดว่าต้องรู้ การกระทำของตนผิดกฎหมายเพียงแต่รู้ว่าการกระทำนี้ไม่ควรทำก็พอแล้ว หรือกระทำลงในขณะ 2) ไม่สามารถบังคับตนเองได้ คือผู้กระทำรู้สึกผิดชอบ แต่ไม่สามารถบังคับตนเองได้ และทั้ง 2 กรณีจะต้องเกิดขึ้น เพราะ จิตบกพร่อง โรครจิต หรือจิตฟั่นเฟือน คำว่า “จิต” นี้ หมายถึง การทำงานของ “สมอง” นั่นเอง ทั้งนี้ การที่ไม่สามารถบังคับตนเองได้ ไม่ถือว่าเป็นการกระทำ การเดิน การคว่ำป็นยังเป็นการกระทำ แต่เพราะเป็นจริตวิกลจึงไม่อาจบังคับไม่ไหวก็ได้ ต่างจากการเคลื่อนไหวที่เกิดจากโรคลมชัก หรือ การนอกละเมอซึ่งไม่มีการบังคับการเคลื่อนไหวร่างกายได้เลย เหตุแห่งการบังคับไม่ได้ก็เพราะไม่มีจิต หรือสมองบังคับควบคุมการกระทำของตนเอง ดังนั้น จิตบกพร่อง โรครจิต หรือจิตฟั่นเฟือน จึงมีความหมาย ดังต่อไปนี้

⁵⁵ทวีเกียรติ มินะกะนิษฐ, *กฎหมายอาญาภาคทั่วไป*, 208-209.

⁵⁶เรื่องเดียวกัน, 194-197.

จิตบกพร่อง ได้แก่ ผู้ที่สมองไม่เจริญเติบโตตามวัย หรือบกพร่องมาแต่กำเนิด (idiot) หรือเสื่อมลงเพราะความชรา ทำให้มีความสามารถในการจัดการด้านการเรียนรู้ และการปรับตัวเข้ากับสังคม เกิดจากการที่สมองไม่เจริญเติบโต การพัฒนาของสมองหยุดชะงัก ทำให้มีอาการหลงลืมเกิดการผิดพลาดในการตัดสินใจ คือพวกปัญญาอ่อนนั่นเอง หรือพวกที่บาดเจ็บจนต้องตัดเนื้อสมองบางส่วนทิ้ง ทำให้สมองส่วนนี้บกพร่องไปก็ได้

โรคจิต เป็นความบกพร่องทางสมองที่เกิดจากโรค เช่น คลอดบุตรแล้วมีอาการโรคบ้าเลือด คุ้มดีคุ้มร้าย มีเนื้องอกในสมอง พยาธิในสมอง หรือพิษสุราเรื้อรังขึ้นสมอง รวมทั้ง ผู้ที่มีอาการคลุ้มคลั่ง จินทราม (schizophrenia) โดยผู้เป็นโรคจิตจะสร้างจินตนาการไปตามความรู้สึก และความสามารถที่จะสนองความต้องการที่จำเป็นในการดำรงชีพ หรือความรู้สึกนึกคิด และพฤติกรรมต่าง ๆ อยู่ในความเป็นจริง อารมณ์ผิดปกติ วิตกกังวล สิ้นหวัง ซึ่งคนไข้จะมีแนวโน้มในการประกอบอาชีพการสูง โดยคิดว่าเป็นการกระทำที่ถูกต้อง

จิตฟั่นเฟือน ได้แก่ ผู้มีความหลงผิด (delusion) ประสาทหลอน (hallucination) และแปลผิด (illusion) เรียกว่ามีจิตผั่นผวนแปรปรวน ขณะเกิดอาการผู้ป่วยจะไร้สมรรถภาพในการใช้ วิจารณ์ญาณ เกิดภาพลวงตา หูแว่ว หวาดระแวง คิดว่าตนเองถูกปองร้าย ปราศจากความสนใจในภาวะการณ์ต่าง ๆ มีความคิดติดพันอยู่กับสิ่งหนึ่งสิ่งใดโดยเฉพาะ หรือคิดว่ามีอำนาจบางอย่างควบคุม การกระทำของตนอยู่ หรือคิดว่าตนมีอำนาจพิเศษเป็นพระเจ้า หรือคิดว่าตนทำความผิดอย่างมาก สมควรถูกลงโทษ เป็นต้น⁵⁷

ศาสตราจารย์ ดร. หยุต แสงอุทัย ได้อธิบายความหมายของจิตบกพร่อง โรคจิต จิตฟั่นเฟือน ไว้ว่า⁵⁸ “จิตบกพร่อง” หมายถึง คุณสมบัติของมันสมองบกพร่อง จึงทำให้ไม่สามารถรู้ผิดชอบ หรือไม่สามารถบังคับตนเองได้ “โรคจิต” หมายถึง มันสมองเป็นโรค “จิตฟั่นเฟือน” หมายถึง ความมีจิตพิการ เรียกกันว่าบ้า ๆ บอ ๆ ซึ่งมีใช่เป็นเพราะโรคจิต

ส่วนศาสตราจารย์จิตติ ดิงศัทธิย์ ได้อธิบาย⁵⁹ ไว้ว่า “จิตบกพร่อง” (mentally defective, mental deficiency) ได้แก่ผู้ที่สมองไม่เจริญเติบโตตามวัย หรือบกพร่องมาตั้งแต่กำเนิด ปัญญาอ่อน หรือเสื่อมลงเพราะความชรา

⁵⁷เรื่องเดียวกัน, 194-197.

⁵⁸หยุต แสงอุทัย, *กฎหมายอาญาภาค 1*, พิมพ์ครั้งที่ 8, (พระนคร: สำนักพิมพ์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2510), 191.

⁵⁹จิตติ ดิงศัทธิย์, *คำอธิบายกฎหมายอาญาภาค 1*, พิมพ์ครั้งที่ 8, (กรุงเทพฯ: สำนักอบรมศึกษากฎหมายแห่งเนติบัณฑิตยสภา, 2525), 803.

“โรคจิต” เป็นความบกพร่องแห่งจิตที่เกิดจากโรค (pathological) รวมทั้งผู้ที่มีอาการคลุ้มคลั่ง จิตเภท (schizophrenia) หรือผู้มีปัญญาความคิดดีแต่สติทรม (psychopath)

“จิตฟั่นเฟือน” ได้แก่ผู้ที่มีความหลงผิด (delusion) ประสาทหลอน (hallucination) และแปรผิด (illusion)

พระยาลัดพลีธรรมประคัลภ์ ได้อธิบายว่า⁶⁰ ความวิกลจริตที่จะเป็นข้อแก้ตัวได้ เป็นความวิกลจริตอย่างที่ไม่สามารถจะยับยั้ง หรือรู้ผิดชอบได้ในเวลากระทำความผิด และได้ให้ความหมายของคำต่อไปอีกว่า “สัญญาวิปลาส” ได้แก่ส่วนแห่งสมองที่ใช้จดจำนึกคิดเสื่อมทราม บกพร่องไม่ปกติ เช่นเด็กเกิดก่อนครบกำหนดคลอด หัวสมองเล็กผิดปกติ หรือกระดูกหัวกะโหลกกดสมองอยู่ เนื่องจากอุบัติเหตุในเวลาคลอด ทำให้ผู้นั้นฟั่นเฟือนหลงลืม ไม่มีสติพอรู้ผิดชอบได้ เหล่านี้เป็นอาทิ “พยาธิ” ได้แก่ ความเจ็บไข้ ความเป็นโรค

จากบทบัญญัติของประมวลกฎหมายอาญา มาตรา 65 ที่กำหนดไว้ว่า “ผู้ใดกระทำความผิดในขณะที่ไม่สามารถรู้ผิดชอบ หรือไม่สามารถบังคับ ตนเองได้..” อธิบายว่า เมื่อผู้ใดกระทำความผิดในขณะที่ไม่สามารถรู้ผิดชอบ หรือไม่สามารถบังคับ ตนเองได้เพราะ จิตบกพร่อง โรคจิต หรือจิตฟั่นเฟือน การกระทำของผู้นั้นยังคงเป็นความผิดต่อกฎหมาย แต่กฎหมาย จะยกเว้นโทษ ให้สำหรับความผิดที่ได้กระทำไปนั้น ผู้นั้นก็ไม่ต้องรับโทษทางอาญาตามบทบัญญัติ ในประมวลกฎหมายอาญา มาตรา 65 วรรคแรก แต่ถ้าผู้กระทำความผิดดังกล่าวกระทำความผิด ในขณะที่ยังสามารถรู้ผิดชอบอยู่บ้าง หรือยังสามารถบังคับตนเองได้บ้าง ศาลจะลงโทษน้อยกว่า ที่กฎหมายกำหนดไว้เพียงใดก็ได้ตามบทบัญญัติในมาตรา 65 วรรคสองอันเป็นบทบัญญัติที่อยู่ในส่วน ของเหตุ ลดโทษตามกฎหมาย แต่ถ้าผู้กระทำไม่รู้ผิดชอบ หรือไม่สามารถบังคับตนเองได้ ก็คือผู้กระทำ ต้อง ไม่สามารถรู้ผิดชอบ หรือไม่สามารถบังคับตนเองได้ในขณะที่ลงมือกระทำความผิด ไม่ใช่ก่อน หรือหลังการกระทำความผิด ซึ่งก็จะพิจารณาจากตัวผู้กระทำเองว่ามีความคิดอย่างไรต่อการที่ ได้กระทำไปนั้น ส่วนการที่จะดูว่าตามความคิดเช่นนั้นของผู้กระทำเป็นผิด หรือชอบอย่างไร จะต้องถือตามระดับความคิดซึ่งเป็นที่ยอมรับกันโดยบุคคลทั่วไปว่าเป็นสิ่งที่ผิด หรือไม่ เช่น ฆ่าคนตาย โดยไม่รู้ว่าการกระทำนั้น ผิดศีลธรรม แต่คิดว่าการกระทำนั้นถูกต้อง เนื่องจากได้ยินเสียงสั่งจาก เบื้องบนว่า หากฆ่าบุคคลนั้นแล้ว จะทำให้บ้านเมืองพ้นจากความวิบัติ ดังนี้ เป็นการกระทำที่ผู้กระทำ

⁶⁰ลัดพลีธรรมประคัลภ์ (พระยา), *กฎหมายอาญา*, (กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์และ การเมือง, 2475), 76-77.

ไม่รู้ผิดชอบในการกระทำของตน คือไม่รู้ว่าจะสิ่งที่ได้กระทำลงไปนั้นเป็นการผิดศีลธรรม แต่ในสายตาหรือความคิดของคนทั่วไปแล้ว ย่อมเป็นสิ่งที่ดีทั้งศีลธรรม และกฎหมาย เป็นต้น⁶¹

ดังนั้น ถ้าหากว่าเมื่อผู้ใดกระทำความผิดในขณะที่ไม่สามารถรู้ผิดชอบ หรือไม่สามารถบังคับตนเองได้เพราะจิตบกพร่อง โรครจิต หรือจิตฟั่นเฟือน ถือว่าการกระทำของผู้นั้นยังคงเป็นความผิด ต่อกฎหมาย แต่กฎหมายจะยกเว้นโทษให้สำหรับความผิดที่ได้กระทำลงไปนั้น ผู้นั้นก็ไม่ต้องรับโทษทางอาญาตามบทบัญญัติในประมวลกฎหมายอาญา มาตรา 65 วรรคแรก แต่ถ้าผู้กระทำความผิดดังกล่าวกระทำความผิดในขณะที่ยังสามารถรู้ผิดชอบอยู่บ้าง หรือยังสามารถบังคับตนเองได้บ้างศาล จะลงโทษน้อยกว่าที่กฎหมายกำหนดไว้เพียงใดก็ได้ ตามบทบัญญัติในมาตรา 65 วรรคสองอันเป็นบทบัญญัติที่อยู่ในส่วนของเหตุผลโทษตามกฎหมาย

ดังนั้น สรุปได้ว่า ศาลจะลงโทษเฉพาะบุคคลปกติธรรมดาที่กระทำความผิดครบองค์ประกอบที่มีจิตใจชั่วร้าย คนที่คิดไม่ดี แต่ศาลจะไม่ลงโทษบุคคลกระทำความผิดอันเนื่องมาจากไม่ได้มีจิตใจชั่วร้าย อันเนื่องมาจากการกระทำความผิดของผู้กระทำความผิดในขณะที่เขามีจิตบกพร่อง คือคนวิกลจริต หรือจิตฟั่นเฟือน แต่ถ้าผู้กระทำความผิดยังสามารถรู้ผิดชอบอยู่บ้าง หรือยังสามารถบังคับตนเองได้บ้าง ผู้นั้นต้องรับโทษสำหรับความผิดนั้น แต่ศาลจะลงโทษน้อยกว่าที่กฎหมายกำหนดไว้สำหรับความผิดนั้นเพียงใดก็ได้

1.4 หลักการเข้าถึงกระบวนการยุติธรรมทางอาญา

กระบวนการยุติธรรมทางอาญา คือรากฐานประการหนึ่งของสังคมรัฐเป็นส่วนสำคัญในการรักษาสังคมให้เที่ยงธรรม สงบสุข และปลอดภัย ด้วยการรักษาความปลอดภัยสาธารณะ บังคับใช้กฎหมาย และคุ้มครองสิทธิประชาชน ในอดีตเราไม่อาจแยกแยะกระบวนการยุติธรรมทางอาญา ออกจากระบบวิธีพิจารณาความอาญาได้ เพราะการดำเนินคดีในอดีตมิได้มีรูปแบบ และแนวคิด ทั้งในเชิงของระบบวิธีพิจารณาความอาญา และแนวคิดทางทฤษฎีอาชญาวิทยา และทัณฑ์วิทยาเช่นเดียวกับในปัจจุบัน รูปแบบ และกลไกของรัฐในการจัดการกับผู้ฝ่าฝืน หรือละเมิดต่อพระบรม- ราชโองการ หรือกฎหมายในอดีตนั้น ถือเป็นการทำทนายต่อพระราชอำนาจ หรือรัฐอธิปไตยเหมือนกัน และระบบวิธีพิจารณาคดี และการลงโทษก็มีการทรมานด้วยวิธีที่ทารุณโหดร้ายต่าง ๆ

⁶¹ดวงพร งามไพบูลย์, "มาตรการทางกฎหมายเพื่อพิสูจน์ความผิดปกติทางจิตขั้นรุนแรงขณะกระทำความผิดอาญา" (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิตไม่ได้ตีพิมพ์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2558), 73-76.

จนกระทั่งผู้ถูกดำเนินคดี และถูกลงโทษจนถึงแก่ความตายในที่สุด ปัจจุบันนี้ทั้งระบบวิธีพิจารณาคดี และวิธีการลงโทษได้รับอิทธิพลที่หลากหลายทั้งจากแนวคิดในเชิงทฤษฎีอาชญาวิทยา และทัณฑวิทยา และอิทธิพล และความสำคัญของการคุ้มครองสิทธิมนุษยชนซึ่งเป็นที่ยอมรับกันเป็นสากล และในทางกฎหมายระหว่างประเทศ รัฐแต่ละรัฐจำเป็นต้องปรับระบบกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา และระบบลงโทษของตน ให้สอดคล้องกับมาตรฐานสากล และหลักวิธีพิจารณาความอาญา และหลักการราชทัณฑ์ แนวคิดในการพิพากษาคดีจึงมิใช่เพียงแต่การจับผู้ต้องสงสัยมาดำเนินคดีแล้ว คัดค้นเอาความจริงจากผู้ถูกกล่าวหาด้วยวิธีการที่ทรามานที่บังคับเอากับเนื้อตัวร่างกาย ดังเช่นในอดีต ครั้งโบราณกาล⁶²

ดังนั้น จึงกล่าวได้ว่าเราได้เคยเรียกการพิจารณาพิพากษาคดีว่าเป็นระบบวิธีพิจารณาความอาญานั้น ได้ผันตัวเองมาเป็นส่วนหนึ่งระบบกระบวนการยุติธรรมทางอาญาไป เรียกว่า ได้มีการผสมผสานในการคุ้มครองสิทธิมนุษยชนในกระบวนการยุติธรรมทางอาญา เริ่มตั้งแต่กระบวนการสอบสวน การจับกุม การดำเนินคดีจนกระทั่งคดีสิ้นสุดกระบวนการ แม้แต่ในชั้นราชทัณฑ์ก็ยังมีกระบวนการยุติธรรม ซึ่งมีการเรียกขานกันว่าเป็นกระบวนการหลังคำพิพากษา

1.4.1 ความหมาย และแนวคิดกระบวนการยุติธรรม

แนวคิดเรื่องการเข้าถึงกระบวนการยุติธรรม (Access to Justice) เกิดขึ้นในช่วงปลาย คริสต์ศตวรรษที่ 19 โดยเริ่มมีการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญ คือ เรื่องรัฐสวัสดิการซึ่งรัฐมีหน้าที่ในการดูแลสวัสดิการของประชาชน และสิทธิที่สำคัญประการหนึ่ง คือ สิทธิของบุคคลในการเข้าถึงกระบวนการยุติธรรมซึ่งกระบวนการยุติธรรมที่ดั้นนั้น จะต้องเป็นกระบวนการที่ประชาชนสามารถเข้าถึงได้⁶³ กล่าวคือ ทุกคนย่อมมีสิทธิได้รับความยุติธรรมทางสังคมอย่างเท่าเทียม โดยเฉพาะอย่างยิ่งความยุติธรรมในกระบวนการของรัฐ เนื่องจากการดำเนินคดีในกระบวนการยุติธรรมมีผลกระทบต่อชีวิต ร่างกาย สิทธิ เสรีภาพของบุคคลโดยตรง บุคคลทุกคนจึงควรได้รับการบริการจากหน่วยงานหรือองค์กรทางกฎหมายอย่างเท่าเทียมกัน โดยรัฐบาลมีหน้าที่ในการคุ้มครองสิทธิเสรีภาพให้ประชาชนดังกล่าวที่ว่า “สิทธิของประชาชนจะปราศจากความหมายหากขาดไว้ซึ่งกลไก

⁶²อุทัย อาทิวา, "แนวคิดพื้นฐานเกี่ยวกับกระบวนการยุติธรรมทางอาญาและบทบาทขององค์การสหประชาชาติเกี่ยวกับกระบวนการยุติธรรมทางอาญา," ใน *เอกสารการสอนชุดวิชา 41716 กฎหมายอาญาและอาชญาวิทยาชั้นสูง*, ลาวัลย์ หอนพรัตน์, (บ.ก.) (นนทบุรี: สาขาวิชานิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, 2564), 3-8.

⁶³ชลธิชา เกียรติสุข, การเข้าถึงกระบวนการยุติธรรมของประชาชนในการดำเนินคดีทางศาล: ศึกษากรณี การให้ความช่วยเหลือทางด้านทนายความในคดีแพ่งโดยรัฐ, (กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2554), 14.

ในการเข้าถึงความยุติธรรม” (The Public Rights is Meaningless Without Mechanism for Access to Justice)

กระบวนการยุติธรรมทางอาญานั้น เป็นกระบวนการที่มีความเชื่อมต่อกัน โดยมีขั้นตอนตามที่กฎหมายกำหนดไว้ ซึ่งในแต่ละขั้นตอนของกระบวนการยุติธรรมทางอาญา อยู่ในความรับผิดชอบของหลายหน่วยงาน โดยมีภารกิจ และหน้าที่ที่แตกต่างกันออกไป ไม่ว่าจะเป็น การป้องกันอาชญากรรม การสอบสวน ฟ้องร้อง การพิจารณาคดี หรือแม้กระทั่งการแก้ไขบำบัดฟื้นฟูผู้กระทำผิด แต่ทั้งหมดนี้มี จุดมุ่งหมายร่วมกัน คือ การสร้างความยุติธรรมให้เกิดขึ้นในสังคม เมื่อวิเคราะห์ถึงควมมีประสิทธิภาพ และประสิทธิผลของกระบวนการยุติธรรมทางอาญาไทย ในทางปฏิบัติในประเทศไทยนั้น การทำงานที่เกิดขึ้นเป็นไปโดยมีลักษณะของการดำเนินการแบบสายพาน กล่าวคือ มีการส่งต่องานกันเป็นทอด ๆ ส่วนของใครของมันตามนโยบายของแต่ละองค์กร เริ่มตั้งแต่เมื่อมีการแจ้งความ ร้องทุกข์ หรือกล่าวโทษกับเจ้าพนักงานตำรวจ ในส่วนของตำรวจก็จะทำสำนวนการสอบสวนให้เสร็จสิ้น จากนั้นจึงส่งเรื่องให้พนักงานอัยการต่อไป ถ้าพนักงานอัยการมีความเห็นควรฟ้อง ก็จะทำคำฟ้องเสนอไปยังศาลเพื่อดำเนินคดี เมื่อศาลได้รับคำฟ้องก็จะดำเนินกระบวนการพิจารณาในชั้นศาล และเมื่อครบถ้วนเสร็จสิ้น กระแสความก็จะมีการพิพากษา ฎีกาพิพากษา ให้ลงโทษจำคุก หรือประหารชีวิตจำเลยจะถูก ส่งตัวไปยังหน่วยงานราชทัณฑ์ ทำหน้าที่บังคับโทษตามคำพิพากษาต่อไป⁶⁴

การเข้าถึงกระบวนการยุติธรรมได้มีการอธิบายความหมายไว้หลายองค์กร โดยความหมาย อย่างกว้างตามแนวทางขององค์การสหประชาชาติ (United Nation-UN) และโครงการยุติธรรมโลก (World of Justice Project-WJP) องค์การนาซาชาติ และนักวิชาการ ที่เป็นผู้พิพากษาในศาลยุติธรรมได้ให้ความหมายการเข้าถึงกระบวนการยุติธรรมในมุมมองที่ต่างกัน ดังนี้

องค์การสหประชาชาติ⁶⁵ ได้ให้ความหมายการเข้าถึงกระบวนการยุติธรรมว่า การเข้าถึงความยุติธรรมเป็นหลักการพื้นฐานของหลักนิติธรรม (The Rule of Law) ในกรณีที่ ไม่สามารถเข้าถึงความยุติธรรม ผู้คนจะไม่สามารถยับยั้งเสียงของตน ใช้สิทธิของตน ทำทนายการเลือกปฏิบัติ หรือรับผิดชอบต่อผู้มีอำนาจตัดสินใจ คำประกาศการประชุมระดับสูงว่าด้วยหลักนิติธรรม

⁶⁴คณิต ฌ นคร, *กฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา*, พิมพ์ครั้งที่ 8, (กรุงเทพฯ: วิญญูชน, 2555), 63-86.

⁶⁵United Nations, *The Rule of Law "Access to Justice"*, accessed 2024, June 3 available from <https://www.un.org/ruleoflaw/thematic-areas/access-to-justice-and-rule-of-law-institutions/access-to-justice/>.

เน้นย้ำถึงสิทธิ ในการเข้าถึงความยุติธรรมอย่างเท่าเทียมกันสำหรับทุกคน รวมถึงสมาชิกของกลุ่มเปราะบาง และยืนยันอีกครั้งถึงความมุ่งมั่นของประเทศสมาชิกในการดำเนินขั้นตอนที่จำเป็นทั้งหมดเพื่อให้เกิดความเป็นธรรม โปร่งใส มีประสิทธิภาพ บริการที่ไม่เลือกปฏิบัติ และมีความรับผิดชอบ ซึ่งส่งเสริมการเข้าถึงความยุติธรรมสำหรับทุกคน⁶⁶

โครงการยุติธรรมโลก⁶⁷ ให้ความหมายการเข้าถึงกระบวนการยุติธรรมว่าเป็นการวัดว่าประชาชนสามารถแก้ไขข้อร้องทุกข์ได้อย่างสงบ และมีประสิทธิภาพผ่านระบบความยุติธรรมด้วยการส่งมอบกระบวนการยุติธรรมที่มีประสิทธิภาพนั้น ต้องให้กระบวนการยุติธรรมสามารถเข้าถึงได้ด้วยค่าใช้จ่ายที่ไม่สูงเกินควร ปราศจากการเลือกปฏิบัติ การทุจริต และไม่มี อิทธิพลจากเจ้าหน้าที่ของรัฐที่ไม่เหมาะสม การส่งมอบกระบวนการยุติธรรมที่มีประสิทธิภาพยังทำให้การพิจารณาคดีของศาลดำเนินไปอย่างสะดวก และไม่ล่าช้า การรับรู้คุณค่าของกลไกการระงับข้อพิพาททางเลือก ประสิทธิภาพของระบบการไกล่เกลี่ย และอนุญาโตตุลาการ⁶⁸

ความยุติธรรม เป็นแนวคิดเกี่ยวกับความถูกต้องตามศีลธรรมบนพื้นฐานของจริยธรรม ความสมเหตุสมผล กฎหมาย กฎหมายธรรมชาติ ศาสนา ความเที่ยงธรรม (equity) และความเป็นธรรม (fairness) ตลอดจนการบังคับใช้กฎหมายโดยคำนึงถึงสิทธิที่ไม่สามารถโอนให้แก่กันได้ และสิทธิโดยกำเนิดของมนุษยชาติ และพลเมืองทั้งหลาย กับสิทธิของปัจเจกชน และเอกชนที่จะ

⁶⁶The Compact and Forum, *Access to justice*, accessed 2024, 3 June available from <https://www.compactandforum.org/access-to-justice/>.

“Access to justice is a basic principle of the rule of law. In the absence of access to justice, people are unable to have their voice heard, exercise their rights, challenge discrimination or hold decision-makers accountable. The Declaration of the High-level Meeting on the Rule of Law emphasizes the right of equal access to justice for all, including members of vulnerable groups, and reaffirmed the commitment of Member States to taking all necessary steps to provide fair, transparent, effective, non-discriminatory and accountable services that promote access to justice for all”.

⁶⁷World Justice Project, “Civil Justice (factor 7),” Retrieved on June 3, 2026, from <https://worldjusticeproject.org/about-us>.

⁶⁸“Effective rule of law reduces corruption, combats poverty and disease, and protects people from injustices large and small. It is the foundation for communities of justice, opportunity, and peace—underpinning development, accountable government, and respect for fundamental rights”.

ได้รับความคุ้มครองอย่างเท่าเทียมกันตามกฎหมายซึ่งว่าด้วยสิทธิพลเมืองของพวกเขาเหล่านั้น โดยปราศจาก การเลือกปฏิบัติเพราะเหตุแห่งเชื้อชาติ เพศ รสนิยมทางเพศ อัตลักษณ์ทางเพศ เหล่ากำเนิด สีผิว ชาติพันธุ์ ศาสนา ความพิการ อายุ ความยากดีมีจน และลักษณะประการอื่น ทั้งยังถือด้วยว่า รวมถึงความยุติธรรมทางสังคม

กระบวนการยุติธรรมทางอาญา คือ กระบวนการค้นหาความจริงเมื่อมี ผู้ถูกกล่าวหาว่ากระทำความผิด ความจริงที่ค้นหามาได้จะนำไปสู่การจัดการในขั้นต่อไป หากพบว่ามี การกระทำผิดจริงคนทำผิดก็ต้องรับผิดชอบทางกฎหมาย แต่ถ้าไม่ได้ทำผิดก็ต้องปล่อยตัว หมดเสีย เสียเวลา ไปตามครรลองที่เหมาะสม ดังนั้น กระบวนการยุติธรรมทางอาญาจะต้องทำหน้าที่ใน กรอบของกฎหมาย ผู้ปฏิบัติต้องรู้กฎหมาย ต้องวางตัวเป็นกลาง และต้องทำงานอย่างมีประสิทธิภาพ เพราะถ้าไม่สามารถ นำตัวคนผิดมาลงโทษได้ ก็จะทำให้เกิดผลกระทบต่อความเชื่อมั่นศรัทธา ในกระบวนการยุติธรรม⁶⁹

ดังนั้น จึงสรุปได้ว่า กระบวนการยุติธรรม คือ วิธีการดำเนินงานให้ความคุ้มครอง สิทธิเสรีภาพ และความเป็นธรรมทางกฎหมายแก่บุคคล โดยบุคลากร และองค์กร หรือสถาบันต่าง ๆ ที่มีหน้าที่บริหารงานยุติธรรม

1.4.2 หลักการพื้นฐานเกี่ยวกับสิทธิในการเข้าถึงกระบวนการยุติธรรม

คำว่า “สิทธิในการเข้าถึงกระบวนการยุติธรรม” หรือคำว่า “การเข้าถึงความ ยุติธรรม” (Access to Justice) ถูกนำมาใช้ในยุโรปประมาณช่วงปลายคริสต์ศตวรรษที่ 19 โดยปรากฏเป็นถ้อยคำที่ใช้ในวงการกฎหมาย แต่สำหรับประเทศไทยก่อนหน้ามีการกล่าวถึงการเข้าถึง กระบวนการยุติธรรมเพียงไม่มากนัก แต่มีถ้อยคำอื่น และแนวคิดอื่นที่มีลักษณะ และความหมาย ใกล้เคียงกัน เช่น สิทธิมนุษยชน (Human Rights) ประชาสังคม (Civil Society) ประนีประนอมยอมความ (Compromise) ประนอมข้อพิพาท (Conciliation) อนุญาโตตุลาการ (Arbitration) การไกล่เกลี่ย (Mediation) การมีส่วนร่วม (Public Participation) เป็นต้น สำหรับหลักเกณฑ์พื้นฐานในการเข้าถึง ความยุติธรรม นับเป็นสิทธิขั้นพื้นฐานของมนุษย์ทุกคนที่ได้รับการ รับรองโดยกฎหมาย ในอันที่ จะได้รับการคุ้มครอง ให้ความช่วยเหลือ ตลอดจนอำนวยความสะดวกจากศาล และหน่วยงานอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องในกระบวนการยุติธรรม⁷⁰

⁶⁹พิเศษ สะอาดเย็น, มุมมองกระบวนการยุติธรรมกับความเห็นต่างทางการเมือง, เข้าถึงเมื่อ 15 มิถุนายน 2567, เข้าถึงได้จาก <https://www.moj.go.th/view/59664>.

⁷⁰กิตติพงษ์ กิตยารักษ์ และจุฑารัตน์ เอื้ออำนวย, กระบวนการยุติธรรมกับความยากจน: ยุทธศาสตร์การพัฒนากระบวนการยุติธรรมเพื่อคนจน, พิมพ์ครั้งที่ 1, (กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุน สนับสนุนการวิจัย, 2546), 56.

การเข้าถึงกระบวนการยุติธรรมทางอาญาของผู้ถูกกล่าวหา หรือจำเลยในทางกฎหมายอาญาแล้ว ตั้งอยู่บนพื้นฐานหลักของกฎหมายอาญา (Basic Principles of Criminal Law) ที่สำคัญ⁷¹ดังต่อไปนี้

1) หลักข้อสันนิษฐานความเป็นผู้บริสุทธิ์ (Presumption of Innocence)

เมื่อมีการกล่าวหาว่าบุคคลใดกระทำความผิดอาญา กฎหมายให้สันนิษฐานว่าบุคคล ผู้ถูกกล่าวหาเป็นผู้บริสุทธิ์ เป็นหน้าที่ของศาลที่จะต้องพิสูจน์จนปราศจากข้อสงสัยอันสมควรว่าจำเลยเป็นผู้กระทำความผิด ทั้งนี้ ขึ้นอยู่กับอัยการที่เป็นผู้แทนของชุมชนที่จะพิสูจน์โดยปราศจากข้อสงสัย ที่สมควรว่าผู้ถูกกล่าวหาเป็นผู้กระทำความผิด หลักข้อสันนิษฐานความเป็นผู้บริสุทธิ์มีอิทธิพลต่อการบัญญัติกฎหมาย และการปฏิบัติต่อผู้กระทำความผิดในกระบวนการยุติธรรมทางอาญา ตัวอย่างเช่น การปล่อยชั่วคราวผู้ต้องหา หรือจำเลย ก็เป็นหลักการที่สืบเนื่องมาจากข้อสันนิษฐานความเป็นผู้บริสุทธิ์ทำให้เกิดหลักการปล่อยชั่วคราวเป็นหลัก ทั้งยังเป็นข้อยกเว้นในกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา การใช้เครื่องพันธนาการแก่ผู้ต้องหา และจำเลยเช่นการใช้โซ่ตรวนกับจำเลยในระหว่างการพิจารณาคดีตามหลักข้อสันนิษฐานความเป็นผู้บริสุทธิ์ก็จะกระทำมิได้ แต่ที่กระทำกับจำเลยในระหว่าง การพิจารณาคดีของไทย ก็กระทำโดยอาศัยเหตุผลของการขาดแคลนบุคลากรทางราชทัณฑ์ และการให้เหตุผลว่าเกรงกลัวว่าจำเลยจะหลบหนี นอกจากนี้การนำหลักข้อสันนิษฐานความเป็นผู้บริสุทธิ์มาใช้กับการปฏิบัติต่อผู้ต้องหา และจำเลยแล้วการบัญญัติกฎหมายก็ต้องคำนึงถึงหลักข้อสันนิษฐานความเป็นผู้บริสุทธิ์ด้วยเช่นกันดังนั้นจะมีกฎหมายที่บัญญัติข้อสันนิษฐานความรับผิดชอบของผู้ต้องหา หรือจำเลยก่อนที่จะมีคำพิพากษาของศาลถึงที่สุดว่าผู้ถูกกล่าวหาเป็นผู้กระทำความผิดไม่ได้

2) หลักกระบวนการนิติธรรม (Due Process)

หลักกระบวนการนิติธรรมมีที่มาจากทฤษฎีกระบวนการนิติธรรม (Due Process Model) ซึ่งเป็นหลักที่ตรงข้ามกับทฤษฎีควบคุมอาชญากรรม (Crime Control Model) กล่าวคือ ในการปฏิบัติหน้าที่ของเจ้าพนักงานตำรวจ อัยการ และศาลในกระบวนการยุติธรรมต้องยึดหลักนิติธรรมต้องคำนึงถึงความจำเป็นในการคุ้มครองสิทธิ และเสรีภาพขั้นพื้นฐาน (Fundamental Rights and Freedom) ของประชาชนเป็นหลักการ มิใช่มุ่งเน้นแต่เฉพาะความพยายามในการป้องกันอาชญากรรมแต่เพียงอย่างเดียว หลักกระบวนการนิติธรรมจึงเป็นแนวคิดที่ตรงกันข้ามกับทฤษฎีควบคุมอาชญากรรมซึ่งต้องการส่งเสริมประสิทธิภาพของกระบวนการยุติธรรมโดยมุ่งควบคุมระงับ และปราบปรามอาชญากรรมเป็นหลักการที่เจ้าหน้าที่ของรัฐไม่สามารถจะ

⁷¹อุทัย อาทิวา, "แนวคิดพื้นฐานเกี่ยวกับกระบวนการยุติธรรมทางอาญาและบทบาทขององค์การสหประชาชาติเกี่ยวกับกระบวนการยุติธรรมทางอาญา," 3-18.

ควบคุม และปราบปรามอาชญากรรม หรือจับกุมอาชญากรรมมาลงโทษตามกฎหมายได้นั้นย่อมเป็นการกระทบกระเทือนต่อความสงบเรียบร้อยของสังคม และเสรีภาพของประชาชนผู้สุจริต ดังนั้นกระบวนการยุติธรรมที่ดีเจ้าหน้าที่รัฐต้องดำเนินการด้วยความรวดเร็ว และเด็ดขาดโดยการค้นหาความจริงในกระบวนการยุติธรรม จะดำเนินการไปตามขั้นตอนต่าง ๆ ที่กำหนดไว้อย่างสม่ำเสมอ ไม่หยุดชะงัก ดำเนินการอย่างต่อเนื่อง และเป็นการปฏิบัติงานประจำ และเจ้าหน้าที่ในกระบวนการยุติธรรมมีดุลยพินิจในการปฏิบัติตาม กฎหมายอย่างกว้างขวาง ด้วยเหตุที่หลักกระบวนการนิติธรรมมุ่งเน้นสิทธิเสรีภาพของประชาชนเป็นหลักเพื่อถ่วงดุลกับการใช้อำนาจของเจ้าพนักงานในกระบวนการยุติธรรม จึงถูกนำไปเคลื่อนกลืน กับแนวคิดของการคุ้มครองสิทธิมนุษยชนในกระบวนการยุติธรรมทางอาญา (Human rights protection in criminal justice system) และสอดคล้องกับแนวคิดที่ผู้ต้องหา หรือจำเลย เป็นประธานแห่งคดี (Subject of the case) มิใช่กรรมแห่งคดี (Object of the case) คือ ผู้ต้องหา หรือจำเลยต้องได้รับสิทธิ และความเสมอภาคในการต่อสู้คดีตามอาวุธที่เท่าเทียมกัน (Equal footing) หลักกระบวนการนิติธรรมจึงเป็นที่มาของสิทธิของผู้ต้องหา หรือจำเลยในกระบวนการยุติธรรมทั้งหลาย ตั้งแต่การแจ้งข้อหา การแจ้งสิทธิสิทธิในการมีทนายความ สิทธิในการมีล่าม สิทธิที่จะไม่ให้การสิทธิ เข้าถึงข้อมูลในการดำเนินคดีสิทธิที่จะได้รับการพิจารณาทบทวนคดีในศาลสูง ฯลฯ เป็นต้น

3) หลักความเป็นอิสระของตุลาการ (Independent Judiciary)

บุคคลใดก็ตามเมื่อถูกกล่าวหาว่ากระทำความผิดอาญามีสิทธิที่จะให้คดีของตนได้รับการพิพากษาอย่างเป็นธรรม และโดยผู้พิพากษาที่อิสระปราศจากการเข้าแทรกแซงไม่ว่าด้วยวิธีการใด ๆ หรือจากผู้ใดก็ตามนี้ คือแนวคิดของความเป็นอิสระทางตุลาการ โดยที่คำพิพากษาของศาลไม่อาจสร้างความพึงพอใจให้กับทุกคนได้ ระบบความยุติธรรมจะต้องตั้งอยู่บนพื้นฐานของความเชื่อมั่นแห่งสาธารณชนว่าคำพิพากษานั้นไม่ว่าจะได้รับความนิยมนิยมนหรือไม่ หากได้กระทำลงหลังจากที่มีการสืบพยานอย่างสมบูรณ์แบบ และเป็นธรรม และปราศจากอิทธิพลภายนอก หลักประกันความเป็นอิสระของตุลาการเป็นหลักสากลไม่ว่าจะเป็นการดำเนินคดีอาญาในระบบจารีตประเพณี (Common law) หรือระบบกฎหมายลายลักษณ์อักษร (Civil law) ล้วนแต่ยึดถือหลักความเป็นอิสระของตุลาการ หรือผู้พิพากษาเป็นหัวใจสำคัญของการอำนวยความยุติธรรมทางอาญา⁷² อย่างไรก็ตามแม้ว่า ความเป็นอิสระของตุลาการจะเป็นหลักประกันที่สำคัญ ผู้พิพากษาจะต้องปฏิบัติตามหลักจริยธรรม ซึ่งคุณค่าที่สะท้อนถึงหลักจริยธรรมของตุลาการ ก็ประกอบไปด้วยความเป็นอิสระ ความเที่ยงธรรม การมี คุณธรรม การประพฤติเหมาะสม คุณภาพ ความสามารถ และความหมั่นเพียร ผู้พิพากษา มีความรับผิดชอบสูงสุดสำหรับคำวินิจฉัยที่ต้องเคารพเสรีภาพ สิทธิ และ

⁷²เรื่องเดียวกัน, 3-18.

หน้าที่ของบุคคล ธรรมชาติ และนิติบุคคลภายในเขตอำนาจของตนอิสระของผู้พิพากษาแต่ละคน จะปกป้องสิทธิของบุคคลทุกคน ให้คดีของเขาทั้งหลายถูกวินิจฉัยบนหลักการ/พื้นฐานของกฎหมาย พยานหลักฐาน และข้อเท็จจริง ปราศจากอิทธิพลที่ไม่เหมาะสมใด ๆ ศาลที่ปฏิบัติหน้าที่เป็นอย่างดี มีประสิทธิภาพ และเป็นอิสระเป็นพื้นฐานที่สำคัญสำหรับการบริหารยุติธรรมที่เป็นธรรมต่อเนื่อง และเป็นกลางด้วยเหตุนี้อิสระของศาลคือหลักการที่ไม่อาจยกเว้นได้ของสิทธิในกระบวนการที่เป็นธรรม หลักนิติธรรม และประชาธิปไตย ความรับผิดชอบของผู้พิพากษาที่จะประกันหลักนิติธรรม และความเป็นธรรมของกระบวนการพิจารณา ตลอดจนการเยียวยาที่มีประสิทธิภาพด้วยการอุทธรณ์ จะต้องได้รับการอำนวยความสะดวกโดยบันทึกการพิจารณาคดีที่เที่ยงตรง

4) หลักการเข้าถึงกระบวนการยุติธรรม (Access to Justice)

หลักการเข้าถึงกระบวนการยุติธรรมนับเป็นสิทธิขั้นพื้นฐานของมนุษย์ทุกคน ที่ได้รับการรับรองโดยกฎหมายในอันที่จะได้รับการคุ้มครอง ให้ความช่วยเหลือตลอดจนอำนวยความสะดวกยุติธรรมจากศาล และหน่วยงานอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องในกระบวนการยุติธรรม ซึ่งสิทธิในการเข้าถึงกระบวนการยุติธรรมเช่นนี้ได้รับการรับรองจากกฎหมายระหว่างประเทศเช่นข้อ 10 และ 11 แห่งปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน ค.ศ. 1948 ข้อ 14-16 ของกติการะหว่างประเทศว่าด้วยสิทธิพลเมือง และสิทธิทางการเมือง ค.ศ. 1966 และกฎหมายภายในอย่างรัฐธรรมนูญ และกฎหมายอื่นที่เกี่ยวข้องกับวิธีพิจารณาความอันเป็นผลพวงมาจากข้อความคิดที่ว่า “บุคคลทุกคนย่อมเสมอภาค ต่อหน้ากฎหมาย” (equality of persons before the law) หลักการเข้าถึงกระบวนการยุติธรรมนี้อาจแบ่งออกได้ เป็นสองลักษณะใหญ่ในแง่ของการคุ้มครองสิทธิคือ (1) สิทธิในการเข้าถึงข้อมูลในสำนวนการสอบสวน หรือสำนวนการพิจารณาคดี และ (2) สิทธิในการมีล่ามเพื่อให้คู่ความที่เป็นชาวต่างชาติที่ไม่สามารถเข้าใจภาษาในการดำเนินคดีสามารถรู้ถึงกระบวนการ และข้อเท็จจริง ซึ่งเขากำลังได้รับอยู่ในระหว่างการดำเนินคดีจนกระทั่งคดีถึงที่สุด

5) หลักความเสมอภาคในการต่อสู้คดี

หลักความเสมอภาคปราศจากการเลือกปฏิบัติภายใต้กฎหมายได้รับการรับรองไว้ในปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน (The Universal Declaration of Human Rights 1948) ข้อ 7 ว่า “บุคคลทุกคนย่อมเสมอภาคกันตามกฎหมาย และมีสิทธิที่จะได้รับความคุ้มครองอย่างเท่าเทียมกันภายใต้กฎหมาย โดยปราศจากการเลือกปฏิบัติใด ๆ มีสิทธิที่จะได้รับการคุ้มครองจากการข่มขู่ส่งเสริมให้เกิดการเลือกปฏิบัติดังกล่าว”⁷³ กระบวนการยุติธรรมทางอาญา สิ่งที่เป็น

⁷³Universal Declaration of Human Rights Article 7 “All are equal before the law and are entitled without any discrimination to equal protection of the law. All

สัญลักษณ์สำคัญของหลักความเสมอภาคในการต่อสู้คดีคือการมีทนายความของผู้ถูกกล่าวหาในการต่อสู้คดี ตั้งแต่ชั้นสอบสวนจนกระทั่งการพิจารณาพิพากษาคดีของศาล สิทธิในการมีทนายความนอกจากจะมีการรับรองไว้ในปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชนค.ศ. 1948 แล้ว กติกาสากลว่าด้วยสิทธิพลเมือง และสิทธิทางการเมือง ค.ศ. 1966 (International Covenant on Civil and Political Rights of 1966) รวมทั้งมาตรฐานองค์การสหประชาชาติว่าด้วยกระบวนการยุติธรรมทางอาญา (United Nations Standards on Criminal Justice) เหตุที่กฎหมาย และมาตรฐานระหว่างประเทศให้สำคัญกับการ มีทนายความในการต่อสู้คดี ก็เนื่องจากผู้ต้องหาส่วนใหญ่ไม่มีความรู้เกี่ยวกับกระบวนการวิธีพิจารณาคดีอาญา และอาจตกเป็นเครื่องมือของเจ้าพนักงานในการดำเนินคดี ชูเชิญล่อลวง ช่มชู้ หรือบังคับด้วยประการใด ๆ ให้ให้การรับสารภาพ ดังนั้น การมีทนายความให้ความช่วยเหลือแก่ผู้ถูกกล่าวหาไม่ว่าจะเป็นผู้ต้องหา หรือจำเลยจึงกระบวนการที่จำเป็นในการดำเนินคดี เพื่อสร้างความโปร่งใสตรวจสอบได้ในการดำเนินคดี รวมทั้งยังเป็นหลักการสำคัญของความเสมอภาคในการต่อสู้คดี

การสันนิษฐานว่าผู้กระทำผิดเป็นผู้บริสุทธิ์เป็นสิทธิหลักพื้นฐานในกระบวนการยุติธรรมทางอาญา ซึ่งจะรับประกันว่าทุกคนจะถูกสันนิษฐานว่าบริสุทธิ์จนกว่าศาลที่มีอำนาจอิสระจะมีการพิสูจน์หลักฐานแน่ชัดว่าพวกเขามีความผิด และการที่ผู้กระทำผิดใช้สิทธิในการนิ่งเงียบ และการพิจารณาคดีนั้น เป็นใช้สิทธิอย่างหนึ่งซึ่งสิทธิเหล่านี้เป็นหลักขั้นพื้นฐานของสหภาพยุโรป (Directive (EU))⁷⁴

สรุปได้ การเข้าถึงความยุติธรรม (access to justice) นับว่าเป็นสิทธิขั้นพื้นฐานที่สำคัญยิ่งอย่างหนึ่งของมนุษย์ การเข้าถึงความยุติธรรม เช่น การได้รับหลักประกันความเสมอภาคตามกฎหมาย และการไม่ถูกกีดกัน หรือเลือกปฏิบัติในลักษณะต่าง ๆ รวมทั้งการขจัดอุปสรรคอื่น ๆ ในการเข้าถึงความยุติธรรมย่อมเป็นการส่งเสริมการพัฒนาคนุชย์อย่างสำคัญยิ่ง โดยเฉพาะในแง่ของการที่จะไม่ถูกปิดกั้นโอกาส และทางเลือกต่าง ๆ ในการพัฒนาศักยภาพของมนุษย์ การอธิบายความหมายของ “การเข้าถึงความยุติธรรม” นั้น มีอยู่มากมายหลากหลายโดยนักวิชาการ และองค์การต่าง ๆ และมักจะเป็นการอธิบายในลักษณะที่เกี่ยวเนื่องสัมพันธ์กับคำสำคัญอื่น ๆ ที่เรารู้จัก

are entitled to equal protection against any discrimination in violation of this Declaration and against any incitement to such discrimination”

⁷⁴European Union Agency for Fundamental Rights. *Presumption Ofinnocence Andrelated Rights Professionalperspectives*. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2021, 7.

กันดีไม่ว่าจะเป็น “ความเท่าเทียม” “ความเป็นธรรม” หรือ “ประชาธิปไตย” โดยคำเหล่านี้มักสื่อถึงความหมายในทางบวก แสดงแนวคิดอุดมคติ ซึ่งอาจจะจับต้องไม่ได้ แต่ก็ไม่สามารถปฏิเสธได้เช่นกัน

ความพิการ เป็นลักษณะอาการป่วยอย่างหนึ่ง บางครั้งอาการป่วยเหล่านี้ ส่งผลให้บุคคลที่ป่วยก่อให้เกิดการกระทำผิดความผิดอาญาขึ้นมาได้ จากการไม่รู้ความรับผิดชอบชั่วดีอันเกิดจากการกระทำของตนเอง หัวข้อต่อไปจะเป็นการศึกษาถึงมาตรการทางกฎหมายในการคุ้มครองผู้ต้องหาหรือจำเลยที่พิการตลอดถึงความพิการทางสติปัญญาประเทศไทย ต่างประเทศได้แก่ประเทศอังกฤษ ซึ่งเป็นประเทศที่ใช้ระบบกฎหมายคอมมอนลอว์ สหพันธสาธารณรัฐเยอรมนีเนื่องจากเป็นประเทศแรกๆ ที่เริ่มมีการนำความรู้ทางด้านจิตเวชมาใช้ประกอบในการวินิจฉัยความรับผิดชอบทางอาญาของผู้ที่กระทำความผิดในขณะวิกลจริต และเป็นต้นแบบที่ใช้ระบบกฎหมายคอมมอนลอว์ และกฎหมายระหว่างประเทศ

บทที่ 3

มาตรการทางกฎหมายเกี่ยวกับผู้ต้องหา หรือจำเลยที่มีจิตบกพร่อง ทางสติปัญญา

ในบทนี้จะศึกษาถึงมาตรการทางกฎหมายในการคุ้มครองผู้ต้องหา หรือจำเลยที่พิการ ตลอดถึงความพิการทางสติปัญญา ตามมาตรการทางกฎหมายของประเทศไทยที่เกี่ยวข้องกับ คนพิการ ที่สำคัญได้แก่ รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย กฎหมายอาญา กฎหมายวิธีพิจารณา ความอาญา พระราชบัญญัติส่งเสริม และพัฒนาคุณภาพชีวิตคนพิการ พ.ศ. 2550 และที่แก้ไขเพิ่มเติม ปฏิญญาว่าด้วย สิทธิคนพิการไทย และการศึกษาหลักกฎหมายอาญา และกฎหมายวิธีพิจารณา ความอาญาเกี่ยวกับประเด็นความรับผิดชอบทางอาญาของบุคคลที่กระทำความผิดในขณะวิกลจริต และการกล่าวอ้างข้อเท็จจริงเกี่ยวกับความวิกลจริตดังกล่าวของศาลของทั้งประเทศที่ใช้ระบบกฎหมาย คอมมอนลอว์ และประเทศที่ใช้ระบบกฎหมายซีวิลลอว์ โดยประเทศที่ใช้ระบบกฎหมายคอมมอนลอว์ ผู้ศึกษาได้เลือกศึกษากฎหมายของประเทศอังกฤษ เนื่องจากเป็นประเทศแรกๆที่เริ่มมีการนำความรู้ ทางด้านจิตเวชมาใช้ประกอบในการวินิจฉัยความรับผิดชอบทางอาญาของผู้ที่กระทำความผิดในขณะวิกลจริต และเป็นต้นแบบ ที่ใช้ระบบกฎหมายคอมมอนลอว์ ประเทศต่อมาผู้ศึกษาจะเลือกศึกษากฎหมาย ของสหพันธสาธารณรัฐเยอรมนี ซึ่งเป็นประเทศที่ใช้ระบบกฎหมายซีวิลลอว์ เนื่องจากกฎหมายอาญา ของไทยได้รับอิทธิพลบางส่วนมาจากกฎหมายอาญาของสหพันธสาธารณรัฐเยอรมนี และ สหพันธสาธารณรัฐเยอรมนี เป็นประเทศที่ไม่ได้มองว่าความวิกลจริตในขณะกระทำความผิด เป็นข้อต่อสู้ของจำเลยการนำเสนอข้อเท็จจริงเกี่ยวกับเรื่องดังกล่าวจึงมีความแตกต่างจากประเทศ ในระบบกฎหมายคอมมอนลอว์ และ ในระดับระหว่างประเทศ ได้แก่ ปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิ มนุษยชน ค.ศ. 1948 กติการะหว่างประเทศว่าด้วยสิทธิพลเมือง และสิทธิทางการเมือง ค.ศ. 1966 อนุสัญญาว่าด้วยสิทธิมนุษยชน และเสรีภาพขั้นพื้นฐานแห่งยุโรป ค.ศ.1950 อนุสัญญาว่าด้วยสิทธิ คนพิการ (Convention on the Rights of Persons with Disabilities: CRPD) ดังจะได้พิจารณาใน ลำดับต่อไป

1.1 กฎหมายในประเทศไทย

มาตรการทางกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับผู้ต้องหา หรือจำเลยที่มีจิตบกพร่องทางสติปัญญา ซึ่งในส่วนนี้ ผู้ศึกษาจะศึกษาถึงกฎหมาย และกฎเกณฑ์ที่เกี่ยวข้องในการดำเนินคดี และพิจารณาคดีอาญาของผู้ที่กระทำความผิดในขณะที่ยังมีความผิด โดยจะเริ่มจากการศึกษากฎหมายในลำดับสูงสุด ซึ่งก็คือรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย ในส่วนของบทบัญญัติที่ให้ความคุ้มครองสิทธิของผู้ต้องหา หรือจำเลยในคดีอาญา และสิทธิของบุคคลวิกลจริต เพื่อให้ผู้อ่านได้ทราบถึงสิทธิที่บุคคลเหล่านี้ ได้รับความคุ้มครองจากรัฐธรรมนูญ จากนั้นจะศึกษากฎหมายอาญาสารบัญญัติตามประมวลกฎหมายอาญาของไทย ความรับผิดทางอาญาของผู้ที่มีสภาพจิตปกติ และไม่ปกติ และผิดปกติ ผลของความรับผิดทางอาญาของผู้ที่มีสภาพจิตไม่ปกติ ผู้ศึกษาก็จะศึกษาต่อไปในส่วนของ กฎหมายอาญาวิธีสบัญญัติ ตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา เกี่ยวกับการดำเนินคดีก่อนชั้นศาลพิจารณา ชั้นพิจารณาคดีของศาล และชั้นหลังศาลพิจารณาคดี พระราชบัญญัติส่งเสริม และพัฒนาคุณภาพชีวิตคนพิการ พ.ศ. 2550 และที่แก้ไขเพิ่มเติม ปฏิญญาว่าด้วยสิทธิคนพิการไทย ตามลำดับ

1.1.1 รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย

รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560 ฉบับนี้มีบทบัญญัติที่รับรองสิทธิ และเสรีภาพของประชาชนคนไทยไว้ทุกคน ถึงกระนั้นรัฐธรรมนูญฉบับนี้ยังบัญญัติรับรองสิทธิของบุคคลที่มีสภาพจิตผิดปกติไว้ด้วย⁷⁵ ในฐานะที่บุคคลที่มีความบกพร่องทางสติปัญญา มีฐานะที่เป็นมนุษย์ และเป็นประชาชนของปวงชนชาวไทย ที่ได้รับการคุ้มครองสิทธิขั้นพื้นฐานเช่นเดียวกับบุคคลที่มีสภาพจิตที่ปกติอีกด้วย ทั้งนี้ ในเรื่องศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ ความเสมอภาค สิทธิ และเสรีภาพของบุคคลทุกคนย่อมต้องได้รับความคุ้มครองตามรับความคุ้มครองตามรัฐธรรมนูญเหมือนกัน โดยไม่เลือกปฏิบัติโดยไม่เป็นธรรมต่อบุคคล ไม่ว่าด้วยเหตุแห่งความแตกต่างนั้น จะเป็นในเรื่องถิ่นกำเนิด เชื้อชาติ ภาษา เพศ อายุ ความพิการทั้งด้านร่างกาย หรือทางจิตใจ สถานะของบุคคล ฐานะทางเศรษฐกิจ หรือสังคม ความเชื่อทางศาสนา การศึกษาอบรม หรือความคิดเห็นทางการเมือง

⁷⁵รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560 มาตรา 25 วรรคหนึ่ง บัญญัติว่า “สิทธิและเสรีภาพของปวงชนชาวไทย นอกจากที่บัญญัติคุ้มครองไว้เป็นการเฉพาะในรัฐธรรมนูญแล้ว การใดที่มีได้ห้ามหรือจำกัดไว้ในรัฐธรรมนูญหรือในกฎหมายอื่น บุคคลย่อมมีสิทธิและเสรีภาพที่จะทำการนั้นได้และได้รับความคุ้มครองตามรัฐธรรมนูญ ตราบเท่าที่การใช้สิทธิหรือเสรีภาพ เช่นว่านั้นไม่กระทบกระเทือนหรือเป็นอันตรายต่อความมั่นคงของรัฐ ความสงบเรียบร้อยหรือศีลธรรมอันดีของประชาชน และไม่ละเมิดสิทธิหรือเสรีภาพของบุคคลอื่น”

อันไม่ขัดต่อบทบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญ หรือเหตุอื่นใดจะกระทำได้⁷⁶ หากว่าศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ ความเสมอภาค สิทธิ และเสรีภาพดังกล่าวของบุคคลถูกละเมิด บุคคลนั้นสามารถใช้สิทธิ ตามบทบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญดังกล่าวเพื่อใช้สิทธิทางศาล หรือยกขึ้นเป็นข้อต่อสู้ในทางคดีได้⁷⁷ และมีสิทธิได้รับการบริการสาธารณสุขอย่างเท่าเทียมกัน⁷⁸ หากบุคคลนั้นได้รับความเสียหายจากการถูกละเมิดสิทธิ หรือเสรีภาพ หรือจากการกระทำความผิดอาญาของบุคคลอื่น ย่อมมีสิทธิที่จะได้รับการเยียวยา หรือช่วยเหลือจากรัฐตามที่กฎหมายบัญญัติ⁷⁹ อีกทั้งการบัญญัติกฎหมายที่มีผลเป็นการจำกัดสิทธิ หรือเสรีภาพของบุคคลต้องเป็นไปตามเงื่อนไขที่บัญญัติไว้ในรัฐธรรมนูญ ในกรณีที่รัฐธรรมนูญมิได้บัญญัติเงื่อนไขไว้กฎหมายดังกล่าว การบัญญัติกฎหมายต้องไม่ขัดต่อหลักนิติธรรม ไม่เพิ่มภาระ หรือจำกัดสิทธิ หรือเสรีภาพของบุคคล และจะกระทบต่อศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ของบุคคลมิได้ กฎหมายดังกล่าวต้องมีผลใช้บังคับเป็นการทั่วไป ไม่มุ่งหมายให้ใช้บังคับแก่กรณีใดกรณีหนึ่ง หรือแก่บุคคลใดบุคคลหนึ่งเป็นการเจาะจง จะกระทำไม่ได้⁸⁰ อีกทั้งสิทธิในคดีอาญาบุคคลย่อมมีสิทธิ และเสรีภาพในชีวิต และร่างกาย กำหนดหลักการห้ามจับ และคุมขังบุคคลโดยไม่มีคำสั่ง หรือหมายของศาล หรือมีเหตุอย่างอื่นตามที่กฎหมายบัญญัติ และห้ามค้นตัวบุคคล หรือการกระทำใดอันกระทบกระเทือนต่อสิทธิ หรือเสรีภาพในชีวิต หรือร่างกาย เว้นแต่มีเหตุตามที่กฎหมายบัญญัติ รวมทั้ง ห้ามทรมาน ทารุณกรรม หรือการลงโทษด้วยวิธีการโหดร้าย หรือไร้มนุษยธรรมด้วย ภายใต้มาตรา 28 โดยมาตรานี้มีความมุ่งหมายเพื่อเป็นการรับรอง และกำหนดหลักประกันในเรื่องสิทธิเสรีภาพในชีวิต และร่างกายของบุคคลการจับ และการคุมขังบุคคลจะกระทำได้

⁷⁶รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560 มาตรา 27

⁷⁷รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560 มาตรา 25 วรรคสาม บัญญัติว่า “บุคคลซึ่งถูกละเมิดสิทธิหรือเสรีภาพที่ได้รับความคุ้มครองตามรัฐธรรมนูญ สามารถยกบทบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญเพื่อใช้สิทธิทางศาลหรือยกขึ้นเป็นข้อต่อสู้คดีในศาลได้”

⁷⁸รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560 มาตรา 47 บัญญัติว่า “บุคคลย่อมมีสิทธิได้รับการบริการสาธารณสุขของรัฐ

บุคคลผู้ยากไร้ย่อมมีสิทธิได้รับการบริการสาธารณสุขของรัฐโดยไม่เสียค่าใช้จ่ายตามที่กฎหมายบัญญัติ

บุคคลย่อมมีสิทธิได้รับการป้องกันและขจัดโรคติดต่ออันตรายจากรัฐโดยไม่เสียค่าใช้จ่าย”

⁷⁹รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560 มาตรา 25 วรรคท้าย

⁸⁰รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560 มาตรา 26

การค้นตัวบุคคล หรือการกระทำใดอันกระทบกระเทือนต่อสิทธิ หรือเสรีภาพ ในชีวิต หรือร่างกาย จะกระทำมิได้ เว้นแต่มีเหตุตามที่กฎหมายบัญญัติ⁸¹

เมื่อพิจารณาถึงรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560 ฉบับนี้ จะให้ความคุ้มครองประชาชนไทยทุกคนอย่างเท่าเทียมกัน มีความเป็นธรรม และไม่เลือกปฏิบัติ กับคนใดคนหนึ่งโดยเฉพาะ เมื่อกล่าวถึงผู้ต้องหา หรือจำเลยที่มีจิตบกพร่องทางสติปัญญาที่ต้องเข้าสู่ กระบวนการยุติธรรมแล้ว บุคคลที่มีจิตบกพร่องทางสติปัญญาอยู่ในฐานะที่เป็นบุคคลคนหนึ่ง ก็จะได้รับ การคุ้มครองสิทธิจากรัฐในกรณีที่เกิดเป็นผู้ต้องหา หรือจำเลย ภายใต้รัฐธรรมนูญดังกล่าวได้ ซึ่งเขามีสิทธิ และเสรีภาพในชีวิต และร่างกายเช่นเดียวกับบุคคลปกติทั่วไป การจับ และการคุมขัง บุคคลจะกระทำมิได้ การค้นตัวบุคคล หรือการกระทำใดอันกระทบกระเทือนต่อสิทธิ หรือเสรีภาพ ในชีวิต หรือร่างกายของเขา ก็จะกระทำมิได้ อีกทั้งไม่ต้องรับโทษในทางอาญาหากไม่ได้กระทำ ความผิด และในคดีอาญาให้สันนิษฐานไว้ก่อนว่าผู้ต้องหา หรือจำเลยไม่มีความผิด และก่อนมี คำพิพากษาอันถึงที่สุดแสดงว่าบุคคลใดได้กระทำความผิด จะปฏิบัติต่อบุคคลนั้นเสมือนเป็นผู้กระทำ ความผิดมิได้เช่นกัน การควบคุม หรือคุมขังผู้ต้องหา หรือจำเลยให้กระทำได้เพียงเท่าที่จำเป็นเท่านั้น จะบังคับให้บุคคลให้การเป็นปฏิปักษ์ต่อตนเองมิได้ คำขอประกันผู้ต้องหา หรือจำเลยในคดีอาญา ต้องได้รับการพิจารณา และจะเรียกหลักประกันจนเกินควรแก่กรณีมิได้ การไม่ให้ประกันต้องเป็นไปตามที่ กฎหมายบัญญัติ⁸²

เนื่องจากรัฐธรรมนูญเป็นกฎหมายปกครองสูงสุดของประเทศ สิทธิในความเสมอภาค เป็นสิทธิเสรีภาพเกี่ยวกับการได้รับการปฏิบัติที่เท่าเทียมกันจากรัฐ หรือการไม่เลือกปฏิบัติ

⁸¹รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560 มาตรา 28

⁸²รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560 มาตรา 29 บัญญัติว่า “บุคคลไม่ต้องรับโทษอาญา เว้นแต่ได้กระทำการอันกฎหมายที่ใช้อยู่ในเวลา ที่กระทำนั้นบัญญัติเป็นความผิดและ กำหนดโทษไว้ และโทษที่จะลงแก่บุคคลนั้นจะหนักกว่าโทษที่บัญญัติไว้ในกฎหมายที่ใช้อยู่ในเวลา ที่กระทำความผิดมิได้”

ในคดีอาญา ให้สันนิษฐานไว้ก่อนว่าผู้ต้องหาหรือจำเลยไม่มีความผิด และก่อนมีคำพิพากษา อันถึงที่สุดแสดงว่าบุคคลใดได้กระทำความผิด จะปฏิบัติต่อบุคคลนั้นเสมือนเป็นผู้กระทำความผิดมิได้ การควบคุมหรือคุมขังผู้ต้องหาหรือจำเลยให้กระทำได้เพียงเท่าที่จำเป็น เพื่อป้องกันมิให้มี การหลบหนี

ในคดีอาญา จะบังคับให้บุคคลให้การเป็นปฏิปักษ์ต่อตนเองมิได้

คำขอประกันผู้ต้องหาหรือจำเลยในคดีอาญาต้องได้รับการพิจารณาและจะเรียกหลักประกัน จนเกินควรแก่กรณีมิได้ การไม่ให้ประกันต้องเป็นไปตามที่กฎหมายบัญญัติ”

เว้นแต่การเลือกปฏิบัติเพื่อช่วยเหลือให้ผู้เสียเปรียบ ผู้ด้อยโอกาสได้รับสิทธิโอกาสเท่าเทียมกับคนอื่น เช่น การเสมอกันในกฎหมาย การได้รับสิ่งอำนวยความสะดวกอันเป็นสาธารณะ เป็นต้น ดังนั้น คัดค้านการเลือกปฏิบัติบนพื้นฐานของเพศ สติ เสรีภาพ และความเสมอภาคของบุคคล ย่อมได้รับความคุ้มครอง ปวงชนชาวไทย ย่อมได้รับความคุ้มครองตามรัฐธรรมนูญเสมอกัน⁸³ บุคคลที่พิการทางสติปัญญา แม้จะมีสติปัญญาได้ ไม่เทียบเท่ากับคนปกติทั่วไป หากการให้การคุ้มครองให้ผู้ต้องหา หรือจำเลย ที่เป็นคนพิการทางสติปัญญาเข้าถึงกระบวนการยุติธรรมได้โดยสะดวก รวดเร็ว ไม่เลือกการปฏิบัติ และได้รับการช่วยเหลือในด้านอื่น ๆ ที่จำเป็นแก่คนพิการโดยไม่ถือว่าเป็นการเลือกปฏิบัติ ทั้งยังเป็น การให้คนพิการทางสติปัญญาเข้าถึงสิทธิในกระบวนการยุติธรรมทางอาญาอย่างเป็นธรรม การที่รัฐ ไม่เลือกปฏิบัติ และคุ้มครองคนพิการทางสติปัญญาที่ฟังจะเข้าถึงสิทธิ และได้รับความคุ้มครอง ถือว่ารัฐได้มีการจัดระบบการบริหารงานในกระบวนการยุติธรรมทุกด้านได้อย่างมีประสิทธิภาพ เป็นธรรม และไม่เลือกปฏิบัติ และให้ประชาชนทั่วไปรวมถึงคนพิการเข้าถึงกระบวนการยุติธรรมได้ โดยสะดวก รวดเร็ว ตลอดถึงการจัดหาทนายความให้⁸⁴

1.1.2 ประมวลกฎหมายอาญา

สำหรับหัวข้อนี้ จะเป็นการกล่าวในส่วนของกฎหมายอาญาสารบัญญัติตามที่บัญญัติ อยู่ในประมวลกฎหมายอาญา ซึ่งถือได้ว่าเป็นกฎหมายอาญาหลักของประเทศที่ได้บัญญัติถึงเนื้อหา ของกฎหมายในเรื่องของการใช้กฎหมายอาญา ความรับผิดชอบในทางอาญา รวมถึงตลอดไปจนถึงองค์ประกอบของความผิดฐานต่าง ๆ โดยผู้ศึกษาจะอธิบายถึงความรับผิดชอบในทางอาญาทั่วไป และความรับผิดชอบในทางอาญาของผู้ที่กระทำความผิดในขณะวิกลจริต หรือผู้ที่มีสภาพจิตไม่ปกติ เพื่อให้ผู้อ่านได้เข้าใจถึงหลักเกณฑ์พื้นฐานในการวินิจฉัยความรับผิดชอบในทางอาญา ตามบทบัญญัติของกฎหมายว่า จะต้องพิจารณาถึงองค์ประกอบใดบ้าง และในกรณีที่กฎหมายยกเว้นโทษ หรือลดโทษให้กับบุคคลที่กระทำความผิดในขณะวิกลจริตจะมีหลักในการพิจารณาอย่างไร

⁸³รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560 มาตรา 4

⁸⁴รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560 มาตรา 68 บัญญัติว่า “รัฐพึงจัดระบบการบริหารงานในกระบวนการยุติธรรมทุกด้านให้มีประสิทธิภาพ เป็นธรรม และไม่เลือกปฏิบัติ และให้ประชาชนเข้าถึงกระบวนการยุติธรรมได้โดยสะดวก รวดเร็ว และไม่เสียค่าใช้จ่ายสูงเกินสมควร

รัฐพึงมีมาตรการคุ้มครองเจ้าหน้าที่ของรัฐในกระบวนการยุติธรรม ให้สามารถปฏิบัติหน้าที่ได้ โดยเคร่งครัด ปราศจากการแทรกแซงหรือครอบงำใดๆ

พึงให้ความช่วยเหลือทางกฎหมายที่จำเป็นและเหมาะสมแก่ผู้ยากไร้หรือผู้ด้อยโอกาส ในการเข้าถึงกระบวนการยุติธรรม รวมถึงตลอดถึงการจัดหาทนายความให้”

1) ความรับผิดทางอาญาของผู้ที่มีสภาพจิตผิดปกติ

หลักทั่วไปเรื่องความรับผิดทางอาญาของไทยได้กำหนดไว้ให้บุคคลจักต้องรับผิดทางอาญา หรือไม่นั้น ประการแรกต้องพิจารณาว่าบุคคลนั้นมีการกระทำที่ครบองค์ประกอบที่กฎหมายบัญญัติไว้ หรือไม่ ประการที่สอง หากการกระทำนั้นครบองค์ประกอบที่กฎหมายบัญญัติไว้ก็ต้องพิจารณาว่าการกระทำนั้นมีความผิดหรือไม่ ประการสุดท้ายหากไม่มีกฎหมายยกเว้นความผิดไว้ ก็ต้องพิจารณาต่อไปอีกว่า มีกฎหมายที่ยกเว้นโทษสำหรับการกระทำนั้นด้วยหรือไม่ หากไม่มี กฎหมายยกเว้นโทษให้การกระทำนั้นอีก บุคคลนั้นจึงจักต้องรับโทษในทางอาญา⁸⁵

สำหรับหลักโครงสร้างของความผิดอาญาจากหลักความคิดที่ว่า เมื่อมีการกระทำผิดก็ต้องมีการลงโทษ และการกำหนดโทษนั้นก็จะต้องให้เหมาะสมกับผู้กระทำผิด ดังนั้นนักนิติศาสตร์จึงพยายามคิดหาหลักเกณฑ์ที่เป็นระบบ เพื่อนำมาอธิบายว่าการกระทำใดถือได้ว่าเป็นความผิดอาญาบ้าง และจะต้องมีโครงสร้าง หรือขั้นตอนในการลำดับความคิดอย่างไร รวมทั้งหาแนวคิดในการกำหนดโทษให้เหมาะสมกับผู้กระทำผิดด้วย⁸⁶ เรื่องนี้ ศาสตราจารย์ ดร.หยุด แสงอุทัย ได้ให้คำอธิบาย “โครงสร้างของความผิดอาญา” (Verbrechensaufbau) ว่าต้องมี 3 ส่วน ดังต่อไปนี้ คือ 1. การครบองค์ประกอบที่กฎหมายบัญญัติ (Tatbestandsmassigkeit) 2. ความผิดกฎหมาย (Rechtswidrigkeit) และ 3. ความชั่วร้าย หรือ ความชั่ว (Schuld)⁸⁷

ปัจจุบันเป็นที่ทราบกันแล้วว่าโครงสร้างทั้ง 3 ส่วนนี้ ในประเทศไทย นักนิติศาสตร์โดยทั่วไปเป็นที่ยอมรับกันอย่างแพร่หลาย และมีการใช้กันอยู่ โดยโครงสร้างนี้มีการกำหนดขึ้นมาจากหลักพื้นฐานของกฎหมายอาญาเกี่ยวกับการกระทำผิด และโทษ ดังนั้น ในการพิจารณา ว่าการกระทำใดจะเป็นความผิดอาญา หรือไม่ จึงจำเป็นต้องเป็นไปตามโครงสร้าง ของทั้ง 3 ส่วนดังกล่าว⁸⁸

⁸⁵เกียรติขจร วัจนะสวัสดิ์, คำอธิบายกฎหมายอาญา ภาค 1, พิมพ์ครั้งที่ 6, (กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2542), 63.

⁸⁶แสง บุญเฉลิมวิภาส, หลักกฎหมายอาญา, พิมพ์ครั้งที่ 2, (กรุงเทพฯ: วิญญูชน, 2542), 41.

⁸⁷คณิต ณ นคร, กฎหมายอาญา ภาคทั่วไป, (กรุงเทพฯ: วิญญูชน, 2554), 115.

⁸⁸กิตติยา ชะลอเดช, "ความหมายและขอบเขตเรื่องความไม่สามารถรู้ผิดชอบและความไม่สามารถบังคับตนเองได้ตามกฎหมายอาญา ศึกษากรณีของผู้ที่มีความผิดปกติทางจิต" (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจไม่ได้อภิสิทธิ์ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, 2558), 39-40.

เมื่อกล่าวถึงคำว่าบุคคลวิกลจริตในทางกฎหมายอาญาแล้ว แต่เดิมปรากฏขึ้นในกฎหมายตราสามดวง ซึ่งอยู่ในพระอัยการลักษณะรับฟ้องที่กำหนดหลักเกณฑ์เกี่ยวกับคุณสมบัติของผู้มีความสามารถ และมีอำนาจฟ้องคดี เช่น คนวิกลจริตบ้าใบ้ คนตาบอด คนขอทาน คนสูงอายุ หลงไหลแล้ว ยังมีเด็กอ่อนอายุยังไม่รู้ความมาฟ้องร้องก็ให้ยกฟ้อง⁸⁹ “อนึ่งเป็นพิกลจริต บ้าใบ้ สูงอายุศม์ หาสติหมีได้มาร้องฟ้องกฎหมายเป็นเนื้อความแพ่งอาญา อุธรนครบาลก็ดี” และ “แลราษฎรผู้ต้องคดี มีถ้อยคำตัดฟ้อง 20 ประการนี้ท่านให้มุขลูกขุนพิพากษาตามบทพระไอยการพระราชกฤษฎีกา ถ้าต้องด้วยพระไอยการห้าม 20 ประการนี้แล้วให้ยกฟ้องเสีย”⁹⁰ คำอธิบายทางกฎหมายให้ความหมายถึงหากคนมาฟ้องเป็นคนพิกลจริตบ้าใบ้ สูงอายุ หาสติไม่ได้ ห้ามมิให้ผู้พิพากษารับคดีไว้พิจารณาให้ ยกฟ้องเสีย

สำหรับกฎหมายลักษณะอาญา ร.ศ. 127 ได้บัญญัติถึง “คนวิกลจริต” ไว้ในหมวดที่ 4 ว่าด้วยเหตุอันควรยกเว้นอาญา หรือลดหย่อนผ่อนอาญาให้แก่ผู้กระทำความผิด⁹¹ ไว้ดังนี้

มาตรา 46 บัญญัติว่า “ผู้ใดกระทำความผิดในเวลา วิกลจริตอันเกิดแก่ ลัญญาวิปลาสก็ตาม เกิดแต่พยาธิก็ตาม ถ้าปรากฏว่ามันไม่สามารถจะรู้รับผิดชอบ หรือยับยั้งได้ ในเวลาที่กระทำความผิดเพราะเหตุวิกลจริตนั้นไซ้ ท่านว่าอย่าให้เอาโทษแก่มันเลย

แต่ถ้าศาลพิเคราะห์เห็นว่า จะบละปล่อยผู้วิกลจริตนั้นไปอาจเกิดเหตุ ภัยอันตรายแก่ผู้อื่น จะสั่งให้ส่งตัวมันให้เจ้าพนักงานกักขังรักษาไว้ในโรงพยาบาลสำหรับคนวิกลจริต หรือเอาไปคุมขังรักษาไว้ในที่อื่น เพื่อป้องกันภัยอันตรายอย่าให้มีแก่สาธารณชนก็ได้”

และมาตรา 47 บัญญัติว่า “ผู้ใดกระทำความผิดในเวลาวิกลจริต อันเกิดแต่ ลัญญาวิปลาสก็ตาม เกิดแต่พยาธิก็ตาม ถ้าปรากฏว่าในเวลากระทำความผิดนั้น มันยังมีสติพอจะรู้ผิดชอบ หรือยับยั้งได้ ท่านว่ามันควรต้องมีโทษ แต่ศาลจะเห็นสมควรลดหย่อนอาญาให้เบาลงกว่าที่กฎหมาย กำหนดไว้สำหรับความผิดนั้นก็ได้”

มาตรา 48 บัญญัติว่า “ความวิกลจริตเพราะเสพสุรายาเมานั้น ท่านมิให้นับว่าต้องด้วยความยกเว้น หรือลดหย่อนผ่อนโทษ ตามที่ว่ามีมาในมาตรา 46 และมาตรา 47 เว้นแต่ถ้า ปรากฏว่าเมื่อเสพสุรายาเมานั้น ผู้เสพมิได้รู้ว่าเป็นสุรายาเมาก็ดี หรือผู้อื่นใช้กำลัง และอำนาจข่มขืนใจ ให้มันต้องจำเสพสุรายาเมาก็ดี ท่านจึงให้ยกโทษในฐานะวิกลจริต”

⁸⁹ มูลนิธิสารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน โดยพระราชประสงค์ในพระบาทสมเด็จพระชนกาธิเบศรมหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร, "เรื่องที่ 4 กฎหมายตราสามดวง."

⁹⁰ องค์การคำของคุรุสภา, กฎหมายตราสามดวง เล่ม 2, 40-41.

⁹¹ เสถียร วิชัยลักษณ์, กฎหมายลักษณะอาญา ร.ศ. 127, 25-26

2) ความรับผิดชอบทางอาญาของผู้ที่มีสภาพจิตไม่ปกติ

เหตุยกเว้นโทษ หรือลดโทษตามมาตรา 65 ผู้กระทำความผิดต้องมีจิตบกพร่องโรคจิต หรือจิตฟั่นเฟือนถึงขนาดที่จะทำให้ไม่สามารถรู้ผิดชอบ หรือไม่สามารถบังคับตนเองได้ และกระทำความผิดขึ้นในขณะที่ดังกล่าวนั้น หากมีความผิดปกติทางจิตก่อน หรือหลังการกระทำความผิดกรณีนี้ ไม่เป็นเหตุยกเว้นเหตุยกเว้นโทษ หรือลดโทษตามกฎหมาย เพียงแต่ผู้กระทำความผิดมีอาการวิกลจริต ดังกล่าวแล้วยังไม่เป็นเหตุยกเว้นโทษ ต่อเมื่อการกระทำความผิดเกิดเป็นผลจากความวิกลจริตนั้น คือ ถ้าไม่วิกลจริตก็คงไม่มีการกระทำความผิดเกิดขึ้น และความวิกลจริตนั้นถึงขนาดที่ระบุไว้ใน มาตรา 65 คือ ไม่สามารถรู้รับผิดชอบ หรือบังคับตนเองได้ และสภาพเช่นนั้นมียู่ในขณะที่กระทำความผิด จึงเป็นเหตุยกเว้นโทษได้ บุคคลจำพวกที่เรียกกันว่าคัมภีร์ร้าย คือสติไม่ปกติเป็นครั้งคราว จะได้รับการยกเว้นโทษก็ต่อเมื่อกระทำความผิดในขณะที่จิตใจไม่ปกติ ความวิกลจริตก่อน หรือหลังทำการกระทำความผิดไม่เป็นเหตุยกเว้นโทษ ความวิกลจริตภายหลังการกระทำความผิดเป็นแต่เพียงเหตุที่จะงดสอบสวน ใต้สวนมูลฟ้องพิจารณา หรืองดการลงโทษเท่านั้น⁹²

ในเรื่องขนาดของความผิดปกติทางจิต หรือขนาดของความวิกลจริต ศาสตราจารย์ จิตติ ดิงศัทย์ ได้อธิบายหลักกำหนดความรับผิดชอบของผู้กระทำความผิดที่เป็นคนวิกลจริต แบ่งออกเป็น 3 ชั้น⁹³ ได้แก่

(1) ผู้กระทำไม่รู้สภาพ และสาระสำคัญของการกระทำ

คือการที่ผู้กระทำไม่รู้ว่าตนเองกำลังทำอะไรอยู่ เช่นตัดหัวคนก็รู้ว่าเป็นการตัดหัวคน แต่ไม่รู้สาระสำคัญของการกระทำ คือไม่รู้ว่าเป็นการทำให้ตาย ใช้มีปาดคอหญิง โดยเข้าใจว่าตนเองกำลังหันขนมปัง เป็นต้น ถือว่าไม่ใช่การกระทำโดยรู้สำนึก ที่เป็นการเคลื่อนไหวร่างกายโดยไม่มีการบังคับของจิตใจ ตามหมาย ความของประมวลกฎหมายอาญา มาตรา 59 วรรคสอง⁹⁴ จึงไม่เป็นความผิดอาญา ซึ่งในกรณีนี้ ไม่ใช่กรณีของมาตรา 65 ที่จะเป็นเหตุยกเว้นโทษ หรือลดโทษตามกฎหมาย ดังนั้น การจะพิจารณาถึงเหตุยกเว้นโทษ หรือเหตุลดโทษตามมาตรา 65 นั้น จะต้องมีการกระทำซึ่งเป็นความผิดอาญาตามกฎหมายแล้ว คือมีการกระทำโดยรู้สำนึก การเคลื่อนไหวร่างกายภายใต้บังคับของจิตใจ หากไม่มีการกระทำโดย รู้สำนึกนึกคิดไม่ว่าจะเป็น

⁹²จิตติ ดิงศัทย์, *ประมวลกฎหมายอาญา 1 ตอนที่ 2*, พิมพ์ครั้งที่ 3, (กรุงเทพฯ: สำนักอบรมศึกษากฎหมายแห่งเนติบัณฑิตยสภา, 2514), 557.

⁹³563-574.

⁹⁴ประมวลกฎหมายอาญา มาตรา 59 วรรคสอง บัญญัติว่า “*กระทำโดยเจตนา ได้แก่กระทำโดยรู้สำนึกในการที่กระทำและในขณะที่เดียวกันผู้กระทำประสงค์ต่อผล หรือยอมเล็งเห็นผลของการกระทำนั้น*”

เพราะความผิดปกติทางจิตใจ หรือเป็นเพราะเหตุใด ก็ถือว่าไม่มี การกระทำ อันจะเป็นความผิดอาญา ได้เลย จึงไม่จำเป็นต้องพิจารณาว่ามีเหตุยกเว้นโทษ หรือเหตุผลโทษ หรือไม่ หากเป็นการกระทำในขณะที่ ยังละเมออยู่ ก็ไม่มีการกระทำเลย ถ้าหายละเมอแล้ว แต่ทำไปเพราะเข้าใจผิดเนื่องจากละเมอ ก็เป็นการสำคัญผิดถ้าวิกลจริตจึงเห็นผิดไป ก็เป็นการแปรผิด แม้จะรู้สึกผิดชอบก็ยับยั้งไม่ได้

(2) ผู้กระทำรู้สภาพ และสาระสำคัญของการกระทำแต่ไม่รู้ผิดชอบ

คือ ผู้กระทำรู้สภาพ และสาระสำคัญของการกระทำ ก็ต้องมาพิจารณา ต่อไปว่า ผู้กระทำรู้ผิดชอบในการกระทำ หรือไม่ คือรู้ว่าการกระทำนั้นเป็นผิด หรือชอบด้วยศีลธรรม เท่านั้น โดยรู้ได้ว่าเป็นการที่ ไม่สมควรกระทำก็ถือว่ารู้ผิดชอบแล้ว ไม่ต้องถึงกับรู้ว่าการกระทำนั้น ผิดกฎหมายซึ่งต้องพิจารณาจากตัวผู้กระทำเอง ว่าจะมีความผิดอย่างไรต่อการที่ได้กระทำไป การจะ อ้างว่าไม่สามารถรู้ผิดชอบ เพื่อเป็นเหตุยกเว้นโทษ หรือลดโทษได้นั้น จะต้องปรากฏข้อเท็จจริงด้วยการ ที่ไม่สามารถรู้ผิดชอบนั้น เป็นผลเนื่องมาจากจิตบกพร่อง โรครจิต หรือพันเพื่อนด้วย

(3) ผู้กระทำรู้สภาพ และสาระสำคัญของการกระทำ และรู้ผิดชอบด้วยแต่ไม่สามารถบังคับตนเองได้

หากผู้กระทำรู้ว่าตัวเองกำลังทำอะไรอยู่ อีกทั้งรู้ว่าการกระทำนั้นไม่ควร กระทำแล้ว ผู้กระทำสามารถยับยั้งการกระทำนั้นได้ หรือไม่ ถ้าหากไม่สามารถยับยั้งได้ หรือบังคับ ตนเองได้เพราะจิตบกพร่อง โรครจิต หรือจิตพันเพื่อน ผู้กระทำก็ไม่ต้องรับโทษสำหรับความผิดนั้น ส่วนการไม่สามารถยับยั้ง หรือไม่สามารถบังคับตนเองได้ เพราะเหตุอื่นนอกเหนือไปจากนี้ เช่น เพราะความโลภ โทสะ และความหลง ซึ่งเป็นเหตุทำให้บุคคลธรรมดาทำความผิดเป็นปกติอยู่แล้วนั้น เป็นของการยับยั้ง มิใช่ยับยั้งได้ อีกนัยหนึ่งคือเป็นการไม่พยายามบังคับตนเอง มิใช่บังคับตนเองไม่ได้

3) ผลของความรับผิดชอบทางอาญาของผู้ที่มีสภาพจิตไม่ปกติ

ประมวลกฎหมายอาญามาตรา 65 วรรคหนึ่ง บัญญัติถึงผู้วิกลจริตที่กระทำ ความผิดในขณะที่ไม่สามารถรู้ผิดชอบ หรือไม่สามารถบังคับตนเองได้ว่าผู้นั้นไม่ต้องรับโทษ และใน วรรคสองบัญญัติว่า ถ้าผู้กระทำยังสามารถรู้ผิดชอบอยู่บ้าง หรือยังสามารถบังคับตนเองได้บ้าง ศาลจะลงโทษน้อยกว่าที่กฎหมายกำหนดไว้เพียงใดก็ได้ และหากจะปล่อยผู้นั้นไปไม่ว่าจะได้ ลงโทษบ้าง หรือไม่ลงโทษเลย หากจะไม่ปลดปล่อยแก่ประชาชน ศาลจะใช้วิธีการเพื่อความปลดปล่อย⁹⁵

⁹⁵ประมวลกฎหมายอาญามาตรา 39 บัญญัติว่า “วิธีการเพื่อความปลดปล่อย มี (4) คุมตัวไว้ ในสถานพยาบาล”

สั่งให้ส่งผู้นั้นไปคุมตัวไว้ในสถานพยาบาลตามมาตรา 48⁹⁶ จนกว่าศาลจะเพิกถอนคำสั่งนั้นเสียเมื่อใดก็ได้

บุคคลที่มีความผิดปกติทางจิต อันเนื่องมาจากจิตบกพร่อง โรควิต หรือจิตฟั่นเฟือน หากไปกระทำความผิด อาจได้รับผลทางกฎหมายอย่างใดอย่างหนึ่ง⁹⁷ ดังต่อไปนี้

(1) ไม่มีความผิด ในกรณีที่บุคคลนั้นไม่รู้ถึงสภาพ และสาระสำคัญของ การกระทำ ตามประมวลกฎหมายอาญา

(2) มีความผิดแต่ได้รับการยกเว้นโทษ มาตรา 65 วรรคหนึ่ง หากผู้กระทำ มีจิตบกพร่อง โรควิต หรือจิตฟั่นเฟือน ถึงขนาดทำให้ไม่สามารถรู้ผิดชอบ หรือไม่สามารถบังคับตนเอง ได้ และได้กระทำความผิดอาญาในขณะนั้น กระทำดังกล่าวยังคงเป็นความผิดอาญา เช่นเดียวกับการกระทำผิดของคนปกติทั่วไป เพียงแต่เหตุที่มีจิตบกพร่อง โรควิต หรือจิตฟั่นเฟือน ถือเป็นเหตุยกเว้นโทษตามกฎหมาย

(3) มีความผิดแต่ได้รับการลดหย่อนโทษ (มาตรา 65 วรรคสอง ถ้าผู้กระทำ ยังสามารถรู้รับผิดชอบอยู่บ้าง หรือยังสามารถบังคับตนเองได้บ้าง ผู้นั้นยังคงต้องรับโทษตามกฎหมาย แต่ศาลจะลงโทษน้อยกว่าที่กฎหมายกำหนดไว้เพียงใดก็ได้

ดังนั้น การจะพิจารณาว่าผู้กระทำได้กระทำความผิดในขณะที่มีจิตบกพร่อง โรควิต หรือจิตฟั่นเฟือนตามมาตรา 65 จะเป็นเหตุยกเว้นโทษ หรือเหตุลดโทษได้นั้น จะต้องพิจารณา จากพฤติการณ์ของผู้กระทำความผิดทั้งก่อน และหลังการกระทำความผิด รวมทั้งความเห็นชอบแพทย์ผู้เชี่ยวชาญทางจิตเวชได้ทำการตรวจ หรือรักษาประกอบกันด้วย

4) ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา

การกระทำความผิดทางอาญาตามหลักกฎหมายทั่วไปถือว่าเป็นการกระทำผิดต่อ ความสงบสุขของรัฐ ในการป้องกัน และปราบปรามการกระทำความผิดจึงตกเป็นภาระหน้าที่โดยตรงของ รัฐซึ่งเป็นผู้ใช้อำนาจอธิปไตย⁹⁸ การที่รัฐได้ก่อตั้งสถาบันต่าง ๆ เกี่ยวกับกระบวนการยุติธรรมทาง อาญาขึ้นดำเนินการแทนรัฐ เช่น ตำรวจ พนักงานสอบสวนเพื่อการจับกุม และทำการสอบสวน

⁹⁶ประมวลกฎหมายอาญามาตรา 48 บัญญัติว่า “ ถ้าผู้ทำทัณฑ์บนตามความในมาตรา 46 กระทำความผิดทัณฑ์บน ให้ศาลมีอำนาจสั่งให้ผู้นั้นชำระเงินไม่เกินจำนวนที่ได้กำหนดไว้ในทัณฑ์บน ถ้าผู้นั้นไม่ชำระให้นำบทบัญญัติในมาตรา 29 และมาตรา 30 มาใช้บังคับ ”

⁹⁷อำนาจ เนตยสุภา และภคมน สืบไชย, "ภาระการพิสูจน์สถานะจิตผู้กระทำความผิดตาม ประมวลกฎหมายอาญา มาตรา 65." *บทบัญญัติ* 70, 1 (2557): 1-27.

⁹⁸คะเนิง ฤไชย, *กฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา เล่ม 1*, พิมพ์ครั้งที่ 10, (กรุงเทพฯ: โครงการตำราและเอกสารประกอบการสอนคณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2555), 15.

เบื้องต้น พนักงานอัยการ เพื่อฟ้องร้องผู้กระทำผิดต่อศาล และศาลเพื่อพิจารณาพิพากษาความผิด อย่างไรก็ตาม ในกระบวนการยุติธรรมดังกล่าวเป็นเรื่องที่ส่งผลกระทบต่อสิทธิ และเสรีภาพของประชาชน กฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา ถือเป็นกฎหมายมหาชน เป็นกฎหมายที่กำหนดความเกี่ยวพันทางกฎหมาย หรือนิติสัมพันธ์ขึ้นระหว่างเอกชน (ประชาชน) กับรัฐ และองค์ของรัฐ รวมทั้งกำหนดความเกี่ยวพันระหว่างองค์กรของรัฐด้วยกันเอง ทั้งกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาเป็น “กฎหมายวิธีสบัญญัติ” เพราะเป็นกฎหมายที่กำหนดหลักเกณฑ์การบังคับใช้กฎหมายอาญา⁹⁹ จึงจำเป็นต้นวางหลัก และวิธีการรวมทั้งหลักเกณฑ์ต่าง ๆ เพื่อเป็นหลักประกันในสิทธิ และเสรีภาพของประชาชนเอาไว้พอสมควร ไม่ให้ถูกเอารัดเอาเปรียบ และรังแกโดยรัฐมากเกินไป รวมทั้งเป็นไปเพื่อการคุ้มครองสิทธิ และเสรีภาพประชาชนไปด้วย บุคคลที่กระทำความผิดถูกกล่าวหาว่าเป็นผู้ต้องหา หรือจำเลยจำต้องเข้าสู่กระบวนการยุติธรรมอยู่ในกฎหมายเกี่ยวกับวิธีพิจารณาความอาญา จึงแบ่งขั้นของการดำเนินการออกเป็น 3 ขั้น คือ ก่อนศาล พิเคราะห์ชั้นหนึ่ง ระหว่างศาลพิเคราะห์ชั้นหนึ่ง และภายหลังศาลพิเคราะห์ชั้นหนึ่ง ซึ่งเป็นขั้นสุดท้าย ซึ่งทั้งสามขั้นเป็นเรื่องที่ผู้กระทำความผิด หรือจำเลยเป็นระยะที่สิทธิ และเสรีภาพของบุคคลดังกล่าวได้รับความคุ้มครอง และหลักเกณฑ์เหล่านี้มีความเกี่ยวเนื่องกันโดยลำดับทุกขั้นตอน เริ่มตั้งแต่ขั้น การจับกุม การสอบสวน การฟ้องร้องผู้กระทำผิดต่อศาล การพิจารณาความผิดของผู้กระทำผิด โดยศาล และสุดท้ายเป็นการลงโทษตามกฎหมายซึ่งเป็นการกระทบต่อสิทธิ และเสรีภาพของจำเลยโดยตรงมีอาจหลีกเลี่ยงได้

5) การดำเนินคดีก่อนชั้นศาลพิจารณา

การดำเนินคดีอาญาชั้นก่อนฟ้อง (Vorverfahren/pretrial stage) คือ กระบวนการทั้งปวงของเจ้าพนักงานก่อนการยื่นฟ้อง อันได้แก่ การสอบสวนของพนักงานสอบสวน และการดำเนินการของพนักงานอัยการก่อนการยื่นฟ้อง กระบวนการดำเนินคดีอาญาในขั้นตอนนี้เป็นกระบวนการเดียวกัน แม้ว่าเจ้าพนักงานผู้ทำหน้าที่จะมีหลายฝ่ายก็ตาม¹⁰⁰

โดยปกติคดีอาญาจะเริ่มต้นเมื่อมีการกล่าวหาว่าได้กระทำความผิดอาญา การที่จะถือว่าบุคคลได้รับความเสียหาย เนื่องจากการกระทำผิดนั้น หรือไม่ ต้องพิจารณาขณะเกิดการกระทำความผิด¹⁰¹ การใดที่จะถือว่าเป็นการกระทำความผิดกฎหมาย หรือไม่ ถ้าบทบัญญัติของกฎหมายนั้นมีวัตถุประสงค์ที่จะให้ความคุ้มครองบุคคลประเภทใดแล้ว การฝ่าฝืนบทบัญญัตินั้นเป็น

⁹⁹ คณิศ ณ นคร, *กฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา*, 37.

¹⁰⁰ เรื่องเดียวกัน, 433.

¹⁰¹ คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 2325/2537.

การกระทำความผิดต่อบุคคลนั้น บุคคลนั้นจึงเป็นผู้เสียหาย¹⁰² กลับกัน หากบุคคลใดถูกกล่าวหาว่ากระทำทางอาญาอาจตกอยู่ในฐานะใดฐานหนึ่ง หรือสองฐานต่อเนื่องกัน คือ ผู้ต้องหา หรือ จำเลย คำว่า “ผู้ต้องหา” นั้น ในทางกฎหมาย หมายถึงบุคคลผู้ถูกกล่าวหาว่าได้กระทำความผิด แต่ยังมีได้ฟ้องต่อศาล”¹⁰³ การที่บุคคลหนึ่งจะตกอยู่ในฐานะผู้ต้องหา จะต้องมีการกล่าวหาบุคคลนั้นว่าได้กระทำความผิด ซึ่งต้องเป็นการกล่าวหาต่อเจ้าพนักงาน หรือพนักงานกล่าวหาเอง การกล่าวหาต่อเจ้าพนักงานอาจเป็นในรูปของคำร้องทุกข์โดยผู้เสียหายเอง หรือคำกล่าวโทษของบุคคลอื่นก็ได้¹⁰⁴ ส่วนคำว่า “จำเลย” หมายความว่าบุคคลผู้ถูกฟ้องยังศาลแล้วโดยข้อหาว่าได้กระทำความผิด¹⁰⁵ สำหรับบุคคลตกอยู่ในฐานะจำเลยเมื่อได้ถูกฟ้องยังศาลแล้วตามคำนิยามดังกล่าว แต่คำนิยามคงใช้ได้เฉพาะในคดีที่อัยการเป็นโจทก์ฟ้องเท่านั้น เพราะถ้าเป็นคดีที่ราษฎรเป็นโจทก์ฟ้องเองแล้ว ผู้ถูกฟ้องยังไม่ตกอยู่ในฐานะจำเลยจนกว่าศาลประทับฟ้องแล้ว¹⁰⁶

เมื่อพิจารณาตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาแล้ว การดำเนินคดีอาญาแก่ผู้กระทำความผิด หรือจำเลย เพื่อให้ได้รับโทษทางอาญาตามที่ถูกกล่าวหาฟ้องร้อง จะเห็นว่าการประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาได้วางวิธีการให้ความคุ้มครองแก่ผู้ต้องหา หรือจำเลยไว้ตลอดเวลา กฎหมายจึงมีหลักทั่วไปอยู่ว่า บุคคลผู้ถูกกล่าวหาว่าได้กระทำความผิด แม้จะตกอยู่ในฐานะผู้ต้องหา หรือจำเลยแล้วก็ตาม ยังไม่ถือว่าเป็นผู้กระทำความผิดจนกว่าศาลจะได้พิพากษาถึงที่สุดแล้วว่ากระทำความผิดเช่นนั้นจริง ถึงกระนั้นก็ตาม เพื่อประโยชน์ในการปราบปรามผู้กระทำความผิดของพนักงานสอบสวน หรือตำรวจ และเป็นประโยชน์ในการพิจารณาคดีของศาล สิทธิ และเสรีภาพของผู้ต้องหา หรือจำเลยต้องสิ้นไป ฉะนั้นแล้ว ผู้ต้องหา หรือจำเลยจึงอาจต้องถูกควบคุม หรือขังในระหว่างการสอบสวน หรือการพิจารณาคดีของศาลได้ แต่ทั้งนี้ ต้องไปตามหลักเกณฑ์ที่กฎหมายวิธีพิจารณา

¹⁰²ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 422 บัญญัติว่า “ถ้าความเสียหายเกิดแต่การฝ่าฝืนบทบังคับแห่งกฎหมายใด อันมีที่ประสงค์เพื่อจะปกป้องบุคคลอื่น ๆ ผู้ใดทำการฝ่าฝืนเช่นนั้น ท่านให้สันนิษฐานไว้ก่อนว่าผู้นั้นเป็นผู้ผิด”

¹⁰³ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 2 (2).

¹⁰⁴คณะ ฤไชย, กฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา เล่ม 1, 49.

¹⁰⁵ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 2 (3)

¹⁰⁶ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 165 วรรคสาม บัญญัติว่า “ในคดีราษฎรเป็นโจทก์ ศาลมีอำนาจไต่สวนมูลฟ้องลับหลังจำเลย ให้ศาลส่งสำเนาฟ้องแก่จำเลยรายตัวไป กับแจ้งวันนัดไต่สวนให้จำเลยทราบ จำเลยจะมาฟังการไต่สวนมูลฟ้อง โดยตั้งทนายให้ซักค้านพยานโจทก์ด้วยหรือไม่ก็ได้ หรือจำเลยจะไม่มา แต่ตั้งทนายมาซักค้านพยานโจทก์ก็ได้ ห้ามมิให้ศาลถามคำให้การจำเลย และก่อนที่ศาลประทับฟ้องมิให้ถือว่าจำเลยอยู่ในฐานะเช่นนั้น”

ความอาญากำหนดไว้¹⁰⁷ การที่จะดำเนินคดีแก่ผู้ต้องหา หรือจำเลยได้ ก็ต่อเมื่อผู้ต้องหา หรือจำเลยมีความสามารถที่ต่อสู้คดีของตนได้อย่างเต็มที่ตามสิทธิต่าง ๆ ที่กฎหมายได้ให้ความคุ้มครองไว้ หากในขณะที่ถูกจับกุม สวนสวน ปรากฏว่าผู้ต้องหา หรือจำเลยขาดความสามารถในการต่อสู้คดีดังกล่าว กฎหมายก็ให้ความคุ้มครองบุคคลดังกล่าวด้วยการรอกการดำเนินคดีนั้นไว้ก่อนจะกล่าวผู้ต้องหา หรือจำเลยมีความสามารถในการต่อสู้คดีได้เต็มที่ ตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 14

มาตรา 14 แห่งประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา เป็นหลักสำคัญในอันที่ผู้ถูกกล่าวหาว่ากระทำความผิดจะต้องได้รับความคุ้มครองความสามารถในการต่อสู้คดีได้อย่างเต็มที่ กรณีที่มีเหตุควรเชื่อว่าผู้ต้องหา หรือจำเลยเข้าลักษณะ 2 ประการ คือ (1) เป็นผู้วิกลจริตในระหว่างการสอบสวน ใต้สวนมูลฟ้อง หรือพิจารณาคดี และ (2) ผู้ต้องหา หรือจำเลยนั้นวิกลจริตไม่สามารถต่อสู้คดีได้ ส่วนเหตุที่จะทำให้นักงานสอบสวน หรือศาลเช่นนั้น อาจเป็นโดยมีผู้เสนอให้ทราบ หรือนักงานสอบสวน หรือศาลสังเกตเห็นเอง เช่น อากัปกิริยาของผู้ต้องหา หรือจำเลย ผิดจากคนธรรมดาสามัญ เช่น พูดพล่าม หรือไม่เข้าใจคำถาม หรือถามอย่างหนึ่งตอบอย่างหนึ่ง หรือแสดงกิริยาผิดปกติต่าง ๆ มีข้อควรสังเกตว่ามาตรานี้บัญญัติไว้เพื่อคุ้มครองคนวิกลจริตในเรื่องการต่อสู้คดี ฉะนั้นขนาดของความเป็นคนวิกลจริตจึงมีเพียงว่าไม่สามารถต่อสู้คดีได้เท่านั้น ไม่ต้องถึงขนาดที่จะทำให้ได้รับยกเว้นโทษ ตามประมวลกฎหมายอาญาเพราะเป็นคนละเรื่องทีเดียว¹⁰⁸

การที่พนักงานสอบสวน หรือศาลสังเกตเห็นเอง หรือมีผู้มาบอกกล่าวแก่ศาลว่าผู้ต้องหา หรือจำเลยดังกล่าวเป็นบุคคลวิกลจริต เข้าตามบทบัญญัติของกฎหมาย 2 ประการ คือ (1) วิกลจริตในระหว่างการสอบสวน ใต้สวนมูลฟ้อง หรือพิจารณาคดี และ (2) จนไม่สามารถต่อสู้คดีดังกล่าวได้ กฎหมายให้อำนาจพนักงานสอบสวน หรือศาลแล้วแต่กรณีตั้งสั่งให้แพทย์ตรวจผู้นั้น เมื่อแพทย์ได้ตรวจผู้นั้นเสร็จแล้ว พนักงานสอบสวน หรือศาลต้องเรียกแพทย์ผู้นั้นมา ให้ถ้อยคำต่อพนักงานสอบสวน หรือให้การต่อศาลว่าตรวจได้ผลเป็นประการใด คือวิกลจริตถึงขนาดที่จะไม่สามารถต่อสู้คดีได้ หรือไม่ การที่พนักงานสอบสวนทำการส่งการสอบสวน หรือศาลส่งการใต้สวนมูลฟ้อง หรือพิจารณา จะต้องเป็นกรณีที่ผู้ต้องหา หรือจำเลยวิกลจริต และไม่สามารถต่อสู้คดีได้ ถ้าจำเลยวิกลจริตแต่ยังสามารถต่อสู้คดีได้ก็ต้องดำเนินคดีต่อไปตามปกติ¹⁰⁹ เช่นคำพิพากษาศาลฎีกาที่ 928/2499 ศาลสั่งให้แพทย์ตรวจจิตใจของจำเลย แพทย์รายงานว่าจำเลยวิกลจริตแต่ได้ความตาม

¹⁰⁷ คະນິง ฤไชย, กฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา เล่ม 1, 50.

¹⁰⁸ หยุด แสงอุทัย, *ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา ศึกษาทางคำพิพากษาศาลฎีกา*, (กรุงเทพฯ: แม่บ้านการเรือน, 2507), 185-186.

¹⁰⁹ คະນິง ฤไชย, กฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา เล่ม 1, 51.

คำเบิกความของแพทย์ว่า จำเลยเป็นลมบ้าหมู อาการวิกลจริตมีขึ้นเวลาจำเลยชัก ถ้าไม่ชักก็เป็นคนปกติ วินิจฉัยว่า แม้จะปรากฏในรายงานแพทย์ว่าจำเลยวิกลจริตแต่ก็ปรากฏว่าจำเลยยังสามารถต่อสู้คดีได้ จึงให้ทำการพิจารณาพิพากษาต่อไป¹¹⁰

ทั้งนี้ ในเรื่องการคุ้มครองความสามารถของผู้กระทำผิดดังกล่าวกฎหมายคำนึงถึงความสามารถในการต่อสู้คดีเป็นสำคัญ ฉะนั้นถ้าผู้ต้องหา หรือจำเลยไม่สามารถต่อสู้คดีได้แม้ว่าจะเป็นตัวเหตุอื่น เช่น ป่วย ผู้ต้องหา หรือจำเลยก็ควรได้รับประโยชน์ตามมาตรานี้ด้วย จะป่วยกล่าวไปไปถึงผู้ต้องหา หรือจำเลยที่มีจิตพิการทางสติปัญญา

6) การดำเนินคดีอาญาชั้นศาลพิจารณาคดี

การดำเนินการคดีทั้งหลายของเจ้าพนักงานอัยการ และตำรวจเป็นการกระทำเพื่อยืนยันข้อกล่าวหา ซึ่งถ้าฟังได้โดยปกติ เจ้าพนักงานอัยการก็จะฟ้องผู้ต้องหาต่อศาลเพื่อให้ศาลพิจารณาพิพากษาคดีต่อไป และเมื่อได้มีการยื่นฟ้องผู้ต้องหาต่อศาลแล้วการดำเนินการทั้งหลายในศาลในคดีที่เจ้าพนักงานได้ฟ้องแล้วนั้นรวมทั้งคดีที่ผู้เสียหาย หรือที่เรียกว่าราษฎรเป็นโจทก์ฟ้องคดีเอง ก็เป็นการกระทำเพื่อยืนยันข้อกล่าวหาเช่นเดียวกับการดำเนินการใช้ชั้นเจ้าพนักงานอัยการ และถ้าศาลฟังได้ว่าได้มีการกระทำความผิดจริง ศาลก็จะกำหนดมาตรการบังคับทางอาญา อันได้แก่โทษทางอาญา และ/ หรือวิธีการเพื่อความปลอดภัย และมาตรการบังคับทางอาญาอื่นสำหรับคดีนั้น¹¹¹ ดังนั้น การดำเนินคดีอาญาชั้นการพิจารณา (Hauptverfahren/trial stage) คือกระบวนการของการดำเนินคดีอาญาในศาลหลังจากศาลสั่งประทับฟ้องแล้ว การพิจารณาคดีเป็นขั้นตอนดำเนินคดีอาญาที่มีเป้าหมายเพื่อวินิจฉัยเกี่ยวกับการกระทำ และความชั่วของจำเลย กล่าวคือ วินิจฉัยว่า จำเลยได้กระทำตามที่ถูกกล่าวหาในฟ้องนั้น หรือไม่ ในกรณีที่ศาลเห็นว่าจำเลยได้กระทำความผิดจริง ศาลก็จะพิพากษาลงโทษจำเลย และศาลอาจกำหนดใช้วิธีการเพื่อความปลอดภัย หรือมาตรการบังคับทางอาญาอื่นด้วยแล้วกรณี¹¹² การดำเนินคดีอาญาชั้นการพิจารณา (Hauptverfahren/trial stage) อาจกระทำเฉพาะในศาลชั้นต้นเพียงศาลเดียว หรืออาจจะกระทำในศาลอุทธรณ์ หรือศาลฎีกาอีกก็ได้¹¹³

¹¹⁰ อนุมัติ ใจสมุทร, คำอธิบายประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา เล่ม 1, (ธนบุรี: พี นื่องการพิมพ์, 2514), 157.

¹¹¹ คณิต ณ นคร, กฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา, 42.

¹¹² คณิต ณ นคร, กฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา, 435.

¹¹³ ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 193 มาตรา 203 มาตรา 216 และ มาตรา 225.

7) การดำเนินคดีชั้นหลังศาลพิจารณาคดี

เมื่อมิได้มีการดำเนินคดีอาญากับผู้กระทำความผิดมาจนถึงชั้นที่ศาลมีคำพิพากษาให้ลงโทษประหารชีวิต หรือโทษจำคุกแล้ว ผู้ต้องขังนั้นก็จะถูกส่งตัวไปยังเรือนจำซึ่งอยู่ในความดูแลของกรมราชทัณฑ์ ดังนั้น งานของกรมราชทัณฑ์ก็คือการลงโทษผู้กระทำความผิดด้วยการจำคุก กฎเกณฑ์ของกฎหมายหลังจากที่ผู้ต้องหาได้ผ่านกระบวนการในการพิจารณา และค้นหาความจริง และถูกศาลตัดสินลงโทษแล้ว โดยจัดการบังคับโทษจำคุก รวมไปถึงการอบรมแก้ไขฟื้นฟูผู้กระทำความผิด กรมราชทัณฑ์จึงเป็นส่วนที่สำคัญส่วนหนึ่งของกระบวนการยุติธรรมทางอาญา ถึงแม้ว่างานในส่วน of ราชทัณฑ์จะไม่ใช่เป็นเรื่องของการใช้กฎหมาย หรือการตีความกฎหมายโดยตรง แต่เป็นงานที่ต้องมีการประยุกต์ใช้กฎหมายอันเกี่ยวข้องกับพฤติกรรมของบุคคล ทั้งผู้กระทำความผิด ญาติ ตลอดจน ผู้เสียหาย และสังคม โดยเฉพาะในการปกครองดูแล และอบรมแก้ไขผู้กระทำความผิดให้กลับตนเป็นพลเมืองดี และสามารถกลับเข้าไปใช้ชีวิตอยู่ในสังคมหลังจากพ้นโทษไปแล้วได้ โดยไม่กลับไปกระทำความผิดซ้ำอีก การที่ จะแก้ไขผู้กระทำความผิดแต่ละคนนั้นจึงมีความ สลับซับซ้อน และละเอียดอ่อนเป็นอย่างมาก อย่างไรก็ตาม นอกจากการจัดการกับผู้กระทำความผิดที่ ถูกตัดสินให้ได้รับโทษจำคุกแล้ว งานของราชทัณฑ์ยังรวม ไปถึงการควบคุมดูแลผู้ต้องขังระหว่างการพิจารณาคดีด้วย¹¹⁴

สำหรับกรณีที่เกี่ยวข้องกับผู้ต้องขังที่วิกลจริตนั้น ตามพระราชบัญญัติ ราชทัณฑ์ พุทธศักราช 2479 มีบทบัญญัติเกี่ยวกับผู้ต้องขังที่มีความเจ็บป่วย หรือผู้ต้องขังที่เป็น ผู้หญิงในมาตรา 29¹¹⁵ และมาตรา 30¹¹⁶ กล่าวถึงสิทธิในการได้รับการรักษาพยาบาลตามสมควรของ ผู้ต้องขังที่ป่วยเจ็บ และกรณีที่แพทย์ผู้ควบคุมอนามัยของผู้ต้องขัง อธิบดีกรมราชทัณฑ์จะมีอำนาจ ในการอนุญาตให้ผู้ต้องขังคนนั้นไปรับการรักษาตัวในสถานที่อื่นนอกจากเรือนจำโดยมีเงื่อนไขตามที่

¹¹⁴ การเรียนรู้งานราชทัณฑ์กับเรื่องราวในอดีต, วารสารราชทัณฑ์, 1, (2558: 8) อ่างใน ธานี วรภัทร์, กฎหมายราชทัณฑ์, (กรุงเทพฯ: วิญญูชน, 2558), 54-55,65.

¹¹⁵ พระราชบัญญัติราชทัณฑ์ พุทธศักราช 2479 มาตรา 29 บัญญัติว่า “ให้ผู้ต้องขังที่ป่วยเจ็บ หรือเป็นผู้หญิงมีครรภ์ได้รับการรักษาพยาบาลตามควร”

¹¹⁶ มาตรา 30 บัญญัติว่า “เมื่อแพทย์ผู้ควบคุมการอนามัยของผู้ต้องขังยื่นรายงานแสดง ความเห็นว่าผู้ต้องขังคนใดป่วยเจ็บและถ้าคง รักษาพยาบาลอยู่ในเรือนจำจะไม่ทุเลาดีขึ้น อธิบดีจะ อนุญาตให้ผู้ต้องขังคนนั้นไปรักษาตัวในสถานที่อื่นใดนอกเรือนจำโดยมีเงื่อนไข อย่างไรก็ดีแล้วแต่จะ เห็นสมควรก็ได้”

ในกรณีดังกล่าวมาในวรรคก่อน มิให้ถือว่าผู้ต้องขังนั้นพ้นจากการคุมขัง และถ้าผู้ต้องขังไป เสียจากสถานที่ซึ่งได้รับอนุญาตให้ ไปอยู่รักษาตัว ให้ถือว่ามีความผิดฐานหลบหนีการควบคุม”

เห็นสมควรได้ ซึ่งจะเห็นได้ว่าเป็นบทบัญญัติที่เกี่ยวกับความเจ็บป่วยโดยรวมของผู้ต้องขังโดยไม่ได้มีการแยกความเจ็บป่วยทางจิตออกจากหาก แต่อย่างไรก็ตาม ภายในกรมราชทัณฑ์ยังมีการแบ่งหน่วยงานภายในออกเป็นหน่วยงานย่อย ๆ และหนึ่งในหน่วยงานย่อย ๆ นั้นก็คือกองบริการทางการแพทย์ที่มีหน้าที่ควบคุมกำกับดูแลงานด้านการแพทย์สาธารณสุข ซึ่งมีศูนย์สุขภาพจิตทำหน้าที่ในการศึกษา ประเมิน ตรวจวินิจฉัย วิจัย วิเคราะห์ และสังเคราะห์เพื่อพัฒนา และกำหนดแนวทางวิธีการปฏิบัติด้านการส่งเสริมป้องกันบำบัดรักษาแก้ไข และฟื้นฟูสมรรถภาพผู้ต้องขังที่มีปัญหาสุขภาพจิต ผู้ต้องขังที่ป่วยด้วยโรคทางจิตเวช และผู้ต้องขังที่มีปัญหาทางพฤติกรรม¹¹⁷

1.1.3 พระราชบัญญัติส่งเสริม และพัฒนาคุณภาพชีวิตคนพิการ พ.ศ. 2550 และที่แก้ไขเพิ่มเติม

พระราชบัญญัติส่งเสริม และพัฒนาคุณภาพชีวิตคนพิการ พ.ศ. 2550¹¹⁸ ได้กำหนดสิทธิประโยชน์ และสวัสดิการให้กับคนพิการหลายประการด้วยกัน และเพื่อให้หลักที่ต้องการให้คนพิการได้รับการปฏิบัติที่ความเสมอภาคกับบุคคลทั่วไปสามารถเกิดขึ้นได้อย่างแท้จริง¹¹⁹ จึงได้มีการกำหนดหลักเกณฑ์เกี่ยวกับการจัดการเลือกปฏิบัติโดยไม่เป็นธรรมเพราะเหตุแห่งความพิการไว้ด้วย และเพื่อให้การส่งเสริม และพัฒนาคุณภาพชีวิตคนพิการสามารถดำเนินไปได้อย่างเหมาะสม สอดคล้องกับความต้องการของคนพิการอย่างแท้จริง ดังนั้น จึงเห็นได้ว่าพระราชบัญญัตินี้ดังกล่าวได้ ตราขึ้นเพื่อให้คนพิการสามารถเข้าถึง และใช้สิทธิประโยชน์ต่าง ๆ ตามอนุสัญญาว่าด้วยสิทธิของคนพิการ และให้เหมาะสม และสอดคล้องกับความต้องการของคนพิการ กฎหมายฉบับนี้จึงมีสาระสำคัญเป็นการคุ้มครองสิทธิ และส่งเสริมสิทธิของคนพิการ รวมทั้งห้ามมิให้มีการละเมิดสิทธิคนพิการ ซึ่งมีความแตกต่างจากพระราชบัญญัติฟื้นฟูสมรรถภาพคนพิการ พ.ศ. 2534¹²⁰ ที่กำหนดเฉพาะการส่งเสริมสิทธิคนพิการเท่านั้นโดยมิได้มีบทบัญญัติเกี่ยวกับการห้ามมิให้ละเมิดสิทธิคนพิการแต่ประการใด นอกจากนี้พระราชบัญญัตินี้ยังถือเป็นกฎหมายฉบับแรกของประเทศไทยที่ได้มีการกำหนดเรื่องการห้ามมิให้มีการเลือกปฏิบัติโดยไม่เป็นธรรม โดยมีการปฏิรูประบบบริหารที่เน้นการมีส่วนร่วมของภาคประชาชน และองค์กรคนพิการ (Organizations of Disabled Persons) และต่อมา

¹¹⁷ คำสั่งกรมราชทัณฑ์ที่ 575/2558

¹¹⁸ พระราชบัญญัติส่งเสริมและพัฒนาคุณภาพชีวิตคนพิการ พ.ศ.2550. (2550, 27 กันยายน). ราชกิจจานุเบกษา. เล่ม 124 (ตอนที่ 61 ก), 8

¹¹⁹ กรมส่งเสริมการปกครองส่วนท้องถิ่น, *คู่มือมาตรฐานการส่งเสริมและพัฒนาคุณภาพชีวิตคนพิการ*, 20-21

¹²⁰ พระราชบัญญัติฟื้นฟูสมรรถภาพคนพิการ พ.ศ. 2534 ฉบับพิเศษ เล่ม 108 ตอนที่ 205 ราชกิจจานุเบกษา 25 พฤศจิกายน 2534.

ได้มีการแก้ไขเพิ่มเติมพระราชบัญญัติดังกล่าว โดยตราเป็นพระราชบัญญัติส่งเสริม และพัฒนาคุณภาพชีวิตคนพิการ (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2556¹²¹ ใช้บังคับ ซึ่งมีข้อพิจารณาในการแก้ไขเพิ่มเติมพระราชบัญญัติ 2 ประการ คือ (1) การตรวจสอบสิทธิประโยชน์ที่คนพิการสมควร จะได้รับความคุ้มครองตามกฎหมายมีครบถ้วนแล้ว หรือไม่ และ (2) กระบวนการในการส่งเสริม ให้คนพิการสามารถเข้าถึง และใช้สิทธิประโยชน์ (accessible and usable) เหล่านั้นมีเพียงพอ หรือไม่ สาระสำคัญในการแก้ไขเพิ่มเติมดังนี้ ส่งเสริมให้คนพิการเข้าถึงทรัพยากรต่าง ๆ ได้เหมือนคนปกติทั่วไป ซึ่งมีความแตกต่างไปจากกฎหมายฉบับเดิม

1.1.4 ปฏิญญาว่าด้วยสิทธิคนพิการไทย

องค์การสหประชาชาติได้ให้ความสำคัญเรื่องสิทธิ โอกาส และความเสมอภาคของคนพิการ โดยในปี พ.ศ. 2541 ได้ประกาศปฏิญญาว่าด้วยสิทธิของคนพิการทางสติปัญญา และการเรียนรู้ พ.ศ. 2518 ประกาศปฏิญญาว่าด้วยสิทธิของคนพิการ พ.ศ. 2524 ประกาศให้เป็นปีคนพิการสากล และประกาศให้ช่วงปี พ.ศ. 2526-2535 เป็นทศวรรษของคนพิการพร้อมทั้งกำหนดแผนปฏิบัติการโลก เมื่อสิ้นสุดทศวรรษคนพิการแล้วคณะกรรมการเศรษฐกิจ และสังคมแห่งเอเชีย และแปซิฟิก องค์การสหประชาชาติ ต้องการที่จะปฏิบัติกิจกรรม และรณรงค์เรื่องสิทธิ และโอกาสของคนพิการ อย่างต่อเนื่องจึงได้ประกาศในปี พ.ศ. 2536-2545 เป็นทศวรรษคนพิการของภูมิภาคเอเชีย และแปซิฟิก สำหรับประเทศไทยรัฐบาลได้ตระหนักถึงความสำคัญเรื่องสิทธิ และโอกาสของคนพิการเช่นกัน โดยหน่วยงานต่าง ๆ ร่วมกับคนพิการได้กร่างพระราชบัญญัติการฟื้นฟูสมรรถภาพคนพิการตั้งแต่ พ.ศ. 2520 และเมื่อปีคนพิการสากล พ.ศ. 2524 ได้จัดกิจกรรมต่าง ๆ พร้อมทั้งประกาศใช้แผนการสงเคราะห์ และฟื้นฟูสมรรถ¹²²

ในปี พ.ศ. 2534 ได้มีการตราพระราชบัญญัติการฟื้นฟูสมรรถภาพคนพิการ และต่อมาได้ประกาศกฎกระทรวง ระเบียบต่าง ๆ รวมทั้งกำหนดนโยบายของรัฐเพื่อให้คนพิการได้รับสิทธิโอกาส และมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ อย่างเท่าเทียมกับสมาชิกอื่นในสังคม

เมื่อ พ.ศ. 2536 ผู้นำรัฐบาลไทยได้ร่วมลงนามพร้อมกับผู้นำของประเทศในภูมิภาคนี้ในประกาศการมีส่วนร่วมอย่างเต็มที่ และความเสมอภาคของคนพิการในภูมิภาคเอเชีย และแปซิฟิก เพื่อเป็นคำมั่นสัญญาในการพัฒนาคุณภาพชีวิตคนพิการ และขจัดเจตคติที่ไม่ถูกต้องของ

¹²¹พระราชบัญญัติส่งเสริมและพัฒนาคุณภาพชีวิตคนพิการ (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2556. (2556, 29 มีนาคม). ราชกิจจานุเบกษา. เล่ม 130 (ตอนที่ 30 ก), 6.

¹²²ส่วนสื่อการศึกษาเพื่อคนพิการ, ปฏิญญาว่าด้วยสิทธิคนพิการไทย, เข้าถึงเมื่อ 13 มิถุนายน 2567, เข้าถึงได้จาก <http://www.braille-cet.in.th/Braille-new/?q=news-1278>.

สังคมที่มี ต่อคนพิการ และรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540¹²³ ได้บัญญัติถึงเรื่องการคุ้มครองเสรีภาพ ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ สิทธิของคนพิการ เพื่อให้มีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น และสามารถพึ่งตนเองได้

ดังนั้น เพื่อเป็นการนำเจตนารมณ์ในเรื่องสิทธิ โอกาส และความเสมอภาคของคนพิการดังที่ปรากฏในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย ปฏิญญาขององค์การสหประชาชาติ ประกาศการมีส่วนร่วมอย่างเต็มที่ และความเสมอภาคของคนพิการในภูมิภาคเอเชีย และแปซิฟิก แผนงานและกฎระเบียบอื่น ๆ ที่ได้กำหนดไว้ไปสู่การปฏิบัติ ผู้แทนจากองค์กรที่เกี่ยวข้องกับคนพิการทั้งภาครัฐ และเอกชน และองค์กรคนพิการ จึงได้ร่วมกันจัดทำปฏิญญาว่าด้วยสิทธิคนพิการไทยเพื่อถือปฏิบัติให้เป็นไปในทิศทางเดียวกันให้เกิดประโยชน์สูงสุดแก่คนพิการ ปฏิญญาว่าด้วยสิทธิคนพิการไทยนี้ได้รับความเห็นชอบจากคณะรัฐมนตรีเมื่อวันที่ 10 พฤศจิกายน 2541¹²⁴

1.2 กฎหมายของต่างประเทศ

จากการที่ได้ศึกษาแนวคิดหลักการ และกฎหมายไทยที่เกี่ยวกับความรับผิดชอบทางอาญาของจำเลย หรือผู้ต้องหาที่มีจิตบกพร่องทางสติปัญญาแล้ว จะเห็นได้ว่ากฎหมายอาญาไทยได้มีบทบัญญัติยอมรับเหตุแห่งความวิกลจริต ที่เกิดขึ้นในขณะกระทำความผิดอาญาของจำเลยมาเป็นเหตุยกเว้นโทษ หรือเหตุลดโทษ การศึกษาในบทนี้ จะเป็นการศึกษาในหลักกฎหมายอาญา และกฎหมายวิธีพิจารณา ความอาญาเกี่ยวกับประเด็นความรับผิดชอบทางอาญาของบุคคลที่กระทำความผิดในขณะวิกลจริต และ การกล่าวอ้างข้อเท็จจริงเกี่ยวกับความวิกลจริตดังกล่าวในชั้นพิจารณาของศาลของทั้งประเทศที่ใช้ ระบบกฎหมายคอมมอนลอว์ และประเทศที่ใช้ระบบกฎหมายซีวิลลอว์ โดยประเทศที่ใช้ระบบกฎหมายคอมมอนลอว์ ผู้ศึกษาเลือกศึกษากฎหมายของประเทศอังกฤษ จากนั้นผู้ศึกษาจะศึกษากฎหมายของประเทศที่ใช้ระบบกฎหมายซีวิลลอว์ โดยเลือกศึกษากฎหมายของสหพันธ์สาธารณรัฐเยอรมนี เนื่องจากกฎหมายอาญาของไทยได้รับอิทธิพลบางส่วนมาจากกฎหมายอาญาของสหพันธ์สาธารณรัฐเยอรมนี โดยหลังจากที่ได้ศึกษากฎหมายในแต่ละประเทศข้างต้นมาแล้วจะเป็นการศึกษาเปรียบเทียบระหว่างกฎหมายต่างประเทศดังกล่าวกับกฎหมายของประเทศไทยว่ามีข้อ

¹²³รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540 มาตรา 55 มาตรา 80 และมาตรา 190.

¹²⁴กรมส่งเสริมและพัฒนาคุณภาพชีวิตคนพิการ กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์, อนุสัญญาว่าด้วยสิทธิคนพิการ *Convention on the Rights of Persons with Disabilities (CRPD)*, (กรุงเทพฯ: ชุมชนสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย, 2560), 175-180.

เหมือน หรือข้อแตกต่างกันอย่างไรเพื่อที่อาจจะนำหลักการของกฎหมายต่างประเทศเหล่านี้มาเป็นแนวทางในการประยุกต์ใช้กับประเทศไทยให้มีประสิทธิภาพต่อไป

1.2.1 ประเทศอังกฤษ

สหราชอาณาจักรบริเตนใหญ่ และไอร์แลนด์เหนือ (United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland) ประกอบไปด้วยสี่รัฐใหญ่คือ อังกฤษ เวลส์ สกอตแลนด์ และ ไอร์แลนด์เหนือ โดยในส่วนของระบบกฎหมายอังกฤษ และเวลส์จะใช้กฎหมายเดียวกัน ส่วนสกอตแลนด์ และไอร์แลนด์เหนือนั้นต่างก็มีระบบกฎหมาย และระบบศาลเป็นของตนเอง โดยเฉพาะ¹²⁵ ซึ่งในการศึกษาค้นคว้าอิสระฉบับนี้ผู้ศึกษาจะกล่าวถึงเฉพาะแต่ส่วนที่เกี่ยวข้องกับกฎหมายที่ใช้อยู่ใน อังกฤษเท่านั้น

ประเทศอังกฤษเป็นประเทศที่ใช้ระบบกฎหมายแบบจารีตประเพณี หรือคอมมอนลอว์ (Common Law) เป็นประเทศต้นแบบของระบบกฎหมายประเภทนี้ กฎหมายคอมมอนลอว์เป็นกฎหมายที่มีวิวัฒนาการมาจากคำพิพากษาของศาลพระมหากษัตริย์ หรือศาลหลวง (King's Court) อันเนื่องมาจากการพิจารณาคดีของศาลในแคว้นต่าง ๆ มีการพิจารณาคดีตามจารีตประเพณีของแคว้น หรือชนเผ่าของตนเอง ทำให้เกิดปัญหาเมื่อมีการกระทำความผิด หรือมีข้อเท็จจริงอย่างเดียวกันเกิดขึ้นต่างแคว้นกัน ศาลในแต่ละแคว้นตัดสินแตกต่างกัน ทำให้เกิดความไม่เป็นธรรมแก่จำเลย ดังนั้น พระเจ้าวิลเลียมจึงจัดตั้งศาลพระมหากษัตริย์ หรือศาลหลวง (King's Court) โดยมีการคัดเลือกผู้พิพากษาที่มีความเชี่ยวชาญความรู้ความสามารถจากส่วนกลางหมุนเวียนออกไปพิจารณาคดีในศาลท้องถิ่นทั่ว ทุกแคว้นก็มีจารีตประเพณีของตนเอง การใช้กฎหมายบังคับจึงต้องใช้กฎหมายจารีตประเพณีของแต่ละท้องถิ่นแต่ในระยะต่อมาความขัดแย้งเหล่านี้ค่อย ๆ หมดไป เกิดเป็นจารีตประเพณีที่ถือเป็นหลักเกณฑ์ และข้อบังคับที่มีลักษณะเป็นสามัญ (Common) และใช้กันทั่วไปในศาลทุกแคว้น ด้วยเหตุดังกล่าวกฎหมายคอมมอนลอว์จึงเริ่มเกิดขึ้นที่ประเทศอังกฤษตั้งแต่บัดนั้น เป็นต้นมา¹²⁶ ปัจจุบันระบบกฎหมายของประเทศอังกฤษมีแหล่งที่มาซึ่งสามารถแบ่งออกเป็นสองประเภทใหญ่ ๆ คือ กฎหมายคอมมอนลอว์ที่เกิดมาจากแนวคำตัดสินคดีของศาลในอดีตก่อน (Case

¹²⁵ สุนัย มโนมัยอุดม, *ระบบกฎหมายอังกฤษ*, พิมพ์ครั้งที่ 5, (กรุงเทพฯ: โครงการตำราและเอกสารประกอบการสอน คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2555), 14.

¹²⁶ จักรกฤษณ์ แจ้งศรี, "การตรวจสอบความสามารถในการต่อสู้คดีของจำเลยที่เป็นคนวิกลจริต" (วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิตไม่ได้ตีพิมพ์ มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิต, 2563), 92.

Decisions) หรือที่เรียกกันว่าเป็นกฎหมายที่ศาลสร้างขึ้น (Judge Made Laws) และกฎหมายที่มีการบัญญัติไว้เป็นลายลักษณ์อักษร (Statutory Law) ที่เกิดจากรัฐสภา เช่น พระราชบัญญัติต่าง ๆ¹²⁷

ส่วนระบบศาลที่มีอำนาจพิจารณาคดีอาญาแบ่งได้เป็นสามชั้น คือ ศาลฎีกา (House of Lords) เป็นศาลสูงสุดของประเทศ ศาลอุทธรณ์แผนกคดีอาญา (Court of Appeal Criminal Division) ศาลไฮคอร์ท แผนกควีนส์เบนช์ (Queen's Bench Divisional Court) และศาลคราวน์คอร์ท (Crown Court) เป็นศาลสูงชั้นกลาง ศาลมาจิสเตรทคอร์ท (Magistrate Court) เป็นศาลชั้นต้น แต่อย่างไรก็ตามในคดีอาญาที่ไม่ใช่ความผิดเล็กน้อย และกฎหมายกำหนดให้ต้องมีการพิจารณาคดีโดยคณะลูกขุนนั้น Magistrate Court จะทำหน้าที่เป็นศาลไต่สวนมูลฟ้อง และเมื่อเห็นว่าคดีมีมูลก็จะส่งไปเพื่อพิจารณาคดีโดยคณะลูกขุนใน Crown Court¹²⁸

1) โครงสร้างความรู้ผิดทางอาญา

เนื่องจากประเทศอังกฤษใช้ระบบกฎหมายคอมมอนลอว์ ไม่ใช่ระบบประมวลกฎหมายคือซีวิลลอว์ ดังนั้น ในประเทศอังกฤษจึงไม่มีประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา ซึ่งหากจะพิจารณาว่าการกระทำใดจะเป็นการกระทำความผิด และจะต้องถูกลงโทษตามกฎหมายของประเทศอังกฤษ หรือไม่ จะต้องเริ่มพิจารณาจากโครงสร้างความรู้ผิดทางอาญา และเนื่องด้วยประเทศอังกฤษใช้ระบบกฎหมายคอมมอนลอว์ ดังนั้น โครงสร้างความรู้ผิดทางอาญา จึงแบ่งออกเป็นสองส่วนหลัก ๆ คือ องค์ประกอบส่วนการกระทำ (Actus Reus หรือ Conduct Element) และองค์ประกอบทางจิตใจ (Mens Rea หรือ Mental Element) โดยผู้ที่มีความรู้ผิด ทางอาญาจากการกระทำใด การกระทำนั้นจะต้องประกอบไปด้วยองค์ประกอบทั้งสองส่วน ในขณะเดียวกัน ยกเว้นในความผิดเด็ดขาด (Crimes of Strict Liability) ซึ่งเป็นความผิดโดยที่ไม่ต้องการองค์ประกอบทางด้านจิตใจ เช่น ความผิดฐานขับรถเร็วเกินกำหนด เป็นต้น¹²⁹ ส่วนการดำเนินการขององค์กรในกระบวนการยุติธรรมทางอาญาไม่ว่าจะเป็นพนักงานตำรวจ อัยการ ศาล และราชทัณฑ์ จะเป็นไปตามกฎหมายเฉพาะเช่น การสอบสวนของตำรวจจะเป็นไปตาม the police and Criminal Evidence Act 1984 ส่วนการฟ้องร้องของพนักงานอัยการจะเป็นไปตาม The Prosecution of Offences Act 1985 ซึ่งในระบบกฎหมายดังกล่าวก็ไม่ได้ว่าอัยการ (C.P.S.) มีหน้าที่ต้องฟ้องคดีอาญาทุกคดีที่มีมูลหรือมีดุลยพินิจในการสั่งไม่ฟ้องคดีอาญาที่มีมูล หรือไม่ แต่เมื่อพิจารณาจากรายละเอียดในแนวทาง

¹²⁷ ตวงพร งามไพบูลย์, *มาตรการทางกฎหมายเพื่อพิสูจน์ความผิดปกติทางจิตขั้นรุนแรงขณะกระทำความผิดอาญา*, 109.

¹²⁸ สุนัย มโนมัยอุดม, *ระบบกฎหมายอังกฤษ*, 187.

¹²⁹ ตวงพร งามไพบูลย์, *มาตรการทางกฎหมายเพื่อพิสูจน์ความผิดปกติทางจิตขั้นรุนแรงขณะกระทำความผิดอาญา*, 110.

ปฏิบัติ (Guideline) ที่ D.P.P. ประกาศกำหนดโดยอาศัยอำนาจตามมาตรา 10 ของกฎหมายดังกล่าว แล้วปรากฏว่ากำหนดให้อัยการสั่งไม่ฟ้องคดีอาญาได้ แม้จะมีพยานหลักฐานเพียงในการพิสูจน์ความผิด แสดงว่าประเทศอังกฤษใช้หลักการฟ้องคดีอาญาตามดุลพินิจ (Opportunity Principle) เป็นหลัก¹³⁰ สำหรับโครงสร้างความรับผิดทางอาญาซึ่งแบ่งออกเป็นสองส่วนหลัก ได้แก่¹³¹

(1) องค์ประกอบทางด้านกรกระทำ (Actus Reus หรือ Conduct Element)

หมายถึง การเคลื่อนไหวร่างกายโดยอยู่ภายใต้การบังคับของจิตใจ (Act) รวมไปถึงกรณี ที่บุคคลใดไม่กระทำ (Omission) ทั้ง ๆ ที่ตนมีหน้าที่ หรือความผูกพันตามกฎหมายที่จะต้องกระทำ เพื่อป้องกัน ไม่ให้ผลบางอย่างเกิดขึ้น เช่น พ่อแม่มีหน้าที่ดูแลลูกแต่ไม่ดูแลปล่อยให้ลูกเป็นอันตรายเป็นต้น โดยการกระทำเหล่านี้จะต้องเป็นการกระทำที่มีกฎหมายกำหนดไว้เป็นความผิด และปรากฏผลเกิดขึ้น จากการกระทำนั้น นอกจากนี้ในความผิดบางฐานองค์ประกอบทางด้านกรกระทำยังรวมถึง พฤติการณ์แวดล้อมการกระทำอีกด้วย เช่น ในความผิดฐานข่มขืนกระทำชำเรา ผู้ใหญ่ จะต้องเป็น ในกรณีที่เหยื่อไม่ยินยอมการกระทำนั้นถึงจะเป็นความผิด หรือในความผิดฐานลักทรัพย์ ทรัพย์นั้น จะต้องเป็นของผู้อื่น แต่หากเป็นทรัพย์ที่ไม่มีเจ้าของถูกทิ้งไว้ริมถนนการเอาทรัพย์นั้นไปก็ไม่เป็น ความผิดเป็นต้น

(2) องค์ประกอบทางด้านจิตใจ (Mens Rea หรือ Mental Element)

หมายถึง สภาวะของจิตใจในขณะกระทำความผิด เป็นส่วนที่จะต้องพิจารณาประกอบกับ Actus Reus เนื่องจากกฎหมายจะดำหนิ และลงโทษผู้ที่กระทำความผิดโดยรู้ตัว เช่น การกระทำความผิดโดยเจตนา (Intent) ซึ่งเป็นการกระทำโดยตั้งใจที่จะให้เกิดผลร้ายขึ้น หรือการกระทำประมาทโดยจงใจ (Recklessness) ซึ่งหมายถึง กรณีที่จำเลยสามารถคาดการณ์ได้ล่วงหน้าว่าผลร้ายอาจเกิดขึ้นจาก การกระทำของจำเลย แต่จำเลยก็ยังคงกระทำไปโดยยอมรับความเสี่ยงนั้น หรือการกระทำประมาท ธรรมดา (Negligence) หมายถึง การกระทำโดยไม่ระมัดระวัง ซึ่งบุคคลทั่วไปย่อมไม่กระทำเช่นนั้น

¹³⁰อมรเทพ เมืองแสง, "อิทธิพลของระบบกฎหมายคอมมอนลอว์ที่มีต่อกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาของไทย" (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิตไม่ได้อัฒิพิมพ์ มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิต, 2549), 22.

¹³¹ดวงพร งามไพบูลย์, *มาตรการทางกฎหมายเพื่อพิสูจน์ความผิดปกติทางจิตขั้นรุนแรงขณะกระทำความผิดอาญา*, 110-111.

เมื่อมีการกระทำความผิดอาญาเกิดขึ้น ผู้กระทำจะมีความผิด และต้องรับโทษตามกฎหมายของอังกฤษ หรือไม่ จะต้องพิจารณาตามโครงสร้างความรับผิดชอบทางอาญาที่กล่าวมาข้างต้น แต่หากเป็นกรณีที่ผู้กระทำวิกลจริต หรือมีความบกพร่องทางสติปัญญาในขณะที่กระทำความผิด ผู้กระทำจะมีความรับผิดชอบทางอาญาอย่างไรนั้นเป็นประเด็นปัญหาที่จะต้องพิจารณาในหัวข้อต่อไปอีก

(2) ความรับผิดชอบทางอาญาของบุคคลที่กระทำความผิดในขณะวิกลจริต

ประเทศอังกฤษได้กล่าวถึงคนวิกลจริตไว้ในกฎหมายอาญาลักษณะของการกระทำผิด บทที่ 3 ว่าด้วยเหตุยกเว้นอาชญา หมวดที่ 2 ว่าด้วยความวิกลจริต อธิบายว่า กฎหมายถือว่าคนวิกลจริตเป็นผู้ที่ปราศจากเจตนา และยอมงดเว้นไม่ลงโทษเมื่อไปกระทำผิดอาญาในขณะที่มีสัญญาวิปลาส แต่อย่าเข้าใจไปว่ากฎหมายยกเว้นไม่ลงโทษคนวิกลจริตชนิด เช่น คนวิกลจริตถือจอบหรือคนที่มีความเห็นวิปลาส ศาลประเทศอังกฤษเคยตัดสินลงโทษประหารชีวิตจำเลยฐานฆ่าคนตายโดยจำเลยมีความคิดเห็นอยู่เสมอว่าภรรยาจำเลยทำชู้กับคนอื่น ๆ ความวิกลจริตสามารถยกขึ้นเป็นข้อกล่าวหาเพื่อให้ตนเองพ้นความรับผิดชอบเพราะในขณะที่กระทำความผิดก็มีความบกพร่องแห่งความวิกลจริตอันเกิดจากโรคทางใจจนไม่สามารถบังคับตนเองได้ และไม่รู้ผิดชอบชั่วดีว่าตนทำอะไรลงไปหรือกำลังทำความผิดเกี่ยวกับอาชญากรรม¹³² นั้น

กฎหมายอาญาของประเทศไทยได้ยอมรับเหตุแห่งความวิกลจริตในขณะกระทำความผิดเป็นข้อต่อสู้อย่างหนึ่งของฝ่ายจำเลย เรียกว่า “The Defence of Insanity หรือ Insanity Defence” โดยการยกข้อต่อสู้ว่าวิกลจริต จะยึดถือตามหลัก M’Naghten ดังที่ The House of Lords กำหนดไว้ในคดีของนาย McNaghten ซึ่งมีหลักว่าในการอ้างข้อต่อสู้ว่าวิกลจริต จะต้องมีการพิสูจน์ให้ชัดเจนว่าในขณะที่กระทำความผิดผู้กระทำถูกจำกัดอยู่ภายใต้ความบกพร่องทางเหตุผลอันเนื่องมาจากโรคทางจิตใจทำให้ผู้กระทำไม่รู้ถึงสภาพ และสาระสำคัญของการกระทำ หรือถึงจะรู้แต่ ก็ไม่รู้ว่าเป็นสิ่งที่ตนเองทำเป็นสิ่งที่ผิด¹³³

¹³²Noel Cross, *Criminal Law & Criminal Justice An Introduction*, (London: SAGE Publications, 2010), 51.

¹³³to establish a defence on the ground of insanity, it must be clearly proved that, at the time of the committing of the act, the party accused was laboring under such a defect of reason, from disease of the mind, as not to know the nature and quality of the act, he was doing; or, if he did know it, that he did not know he was doing what was wrong.

บุคคลซึ่งจะยกความวิกลจริตขึ้นต่อสู้ให้ตนเว้นไม่ลงโทษจะต้องเป็นบุคคล
ซึ่งอยู่ในจำพวกที่กฎหมายจำกัดไว้ 2 ประเภท คือ

ก) บุคคลซึ่งกฎหมายอาญาขู่แลห้ามไว้ไม่อยู่

ข) บุคคลซึ่งถ้ามีตำรวจยืนอยู่จะกระทำความผิด หรือไม่

ความวิกลจริตที่กฎหมายกำหนดไว้มีอยู่ 2 ประเภท คือ

ก) ความวิกลจริตชนิดที่สมองพิการ และปราศจากความเข้าใจมาแต่กำเนิดตลอดเวลาโดยไม่มีเวลาวางเว้นเป็นปกติ ซึ่งเรียกว่า “idiocy” เช่นคนหูหนวก และเป็นไข้ ไม่เข้าใจ ความอะไรเลยมาแต่กำเนิดซึ่งกฎหมายสันนิษฐานว่าเป็นคน “idiot”

ข) ความวิกลจริตชนิดที่สมองไม่พิการอ่อนแอ หรือบกพร่องโดยธรรมชาติ แต่มาวิปลาศขึ้นโดยเหตุใดเหตุหนึ่ง เช่น โรคพยาธิเป็นต้น ความวิกลจริตชนิดที่ 2 นี้ อาจจะเป็นแต่เพียงสมองพิการในบางอย่าง คือมีสติวิปลาศในเรื่องใดเรื่องหนึ่ง หรือหลายเรื่องแต่มีสติเป็นปกติในเรื่องอื่น ๆ หรืออาจจะเป็นสมองพิการทั้งหมด และความวิกลจริตอาจจะเป็นชั่วคราวตลอดเวลา หรือชั่วคราวครั้งชั่วคราวซึ่งมีเวลาเป็นปกติก็ได้

ในเรื่องดังกล่าว หลวงประเสริฐมธุกิจ (ประเสริฐ ศิริสัมพันธ์)¹³⁴ ได้อธิบายว่า ในเรื่องความวิกลจริตของผู้ต้องหา หรือจำเลยนั้น ศาลอังกฤษได้ยึดหลักดังนี้

ก) ในเบื้องต้นกฎหมายสันนิษฐานไว้ก่อนว่าทุก ๆ คนมีจิตปกติ และมีความสามารถที่จะรู้จักผิดรู้จักชอบ เว้นไว้แต่จะพิสูจน์จนเป็นที่พอใจของลูกขุน (jury) ให้เห็นเป็นอย่างอื่น

ข) ในการยกความวิกลจริตขึ้นต่อสู้คดี จะต้องพิสูจน์ให้เห็นชัดว่าขณะที่กระทำความผิดอาญาจำเลยหย่อนความคิด เพราะสมองพิการเสียจนไม่ทราบลักษณะ และสภาพของการกระทำที่ตนเป็นผู้ก่อขึ้น หรือจำเลยทราบลักษณะ และสภาพของการกระทำ แต่ก็ไม่ทราบว่า การที่ตนกระทำไปนั้นเป็นการผิดต่อศีลธรรม

ค) ในเรื่องความรู้สึกแห่งความผิดนั้น จำเลยรู้สึกว่าเขาไม่ควรจะกระทำ และถ้าในขณะเดียวกันนั้น จำเลยก็รู้สึกว่า การกระทำของตนเป็นการฝ่าฝืนขัดต่อกฎหมายแห่งบ้านเมืองแล้ว จำเลยจะต้องได้รับโทษ ข้อสำคัญจึงมีว่าจำเลยมีความสามารถที่จะรู้ และแยกการกระทำของตนโดยเฉพาะได้ หรือไม่ว่าการกระทำนั้นผิด หรือถูก

ง) ถ้าจำเลยกระทำความผิดโดยมีสมองพิการบางเรื่องบางอย่าง ซึ่งครอบงำทำให้จำเลยเข้าใจผิดในข้อเท็จจริง และสภาพแห่งการกระทำจำเลยจะไม่ต้องรับผิด เช่น

¹³⁴ หลวงประเสริฐมธุกิจ (ประเสริฐ ศิริสัมพันธ์), *กฎหมายลักษณะอาญาของอังกฤษ ภาค 1*, (กรุงเทพฯ: โรงเรียนกฎหมายกระทรวงยุติธรรม, 2475), 45-46.

จำเลยมีความคิดเห็นอย่างวิปลาสน ว่า ก.กำลังจะพยายามทำลายชีวิตจำเลย จำเลยจึงฆ่า ก โดยมีความคิดว่าเป็นการป้องกันชีวิต หรือจำเลยมีสมมุติการณ์คิดว่าตนเป็นเพชรฆาตโดยชอบด้วยกฎหมาย และไปฆ่า ก โดยนึกว่าตนกระทำตามหน้าที่ดังนี้ จำเลยจึงได้รับการยกเว้นให้

ซึ่งในเรื่องการต่อสู้คดีมีความคิดเห็นอย่างวิปลาสน จำเลยจะต้องพิสูจน์ให้ศาลเห็นว่า การกระทำของตนต่อเนื่องโดยตรงกับความผิดเห็นนี้ เช่น ก กำลังหลบหนีหนีฟันว่าต่อสู้กับสัตว์ป่าที่ดุร้าย และฆ่าสัตว์นั้น แต่กลายเป็นฆ่าเด็กที่นอนอยู่ด้วยกัน ดังนี้ ก. ยังไม่มีความผิด แต่ถ้า ก นึกถือว่าตนเป็นลูกเจ้านายที่ใหญ่โต และไปบอกเล่าให้เขาเอาถ้อยยอมให้ยืมเงินทองต่าง ๆ ก ย่อมมีความผิด และมีโทษทางอาญา

จ) จำเลยเป็นคนวิกลจริต หรือไม่ เป็นปัญหาข้อเท็จจริงสำหรับลูกขุนที่จะวินิจฉัย และห้ามไม่ให้ถามความเห็นของแพทย์ผู้ชำนาญในทางโรคจิตว่าจำเลยรู้สึก หรือไม่ว่าจำเลยกระทำการฝ่าฝืนกฎหมายหรือจะถามความเห็นของแพทย์ถึงความเจ็บป่วยทางจิตใจของจำเลย ในขณะที่กระทำผิดนั้นก็ได้

3) การดำเนินคดีอาญา

แต่เดิมการฟ้องคดีอาญาต่อศาลประเทศอังกฤษนั้น เป็นหน้าที่ของผู้เสียหาย หรือญาติของผู้ที่จะต้องนำตัวผู้กระทำความผิดมาฟ้องร้องต่อศาลเอง ครั้งเมื่อถึงพระเจ้าเฮนรี่ที่ 2 ได้ทำให้ระบบที่ให้สังคมเป็นผู้กล่าวหาเข้มแข็ง และเป็นระบบมากขึ้นโดยให้ยกเลิกวิธีการเดิม และให้มีตัวแทนของประชาชนเป็นผู้ทำหน้าที่นี้ ระบบที่ให้ประชาชนเป็นผู้กล่าวหาในคดีอาญานั้น มิได้ตัดอำนาจผู้เสียหายเสียเลยที่เดียวที่จะดำเนินคดีอาญา ผู้เสียหายยังคงมีอำนาจที่จะดำเนินคดีภายใต้กฎหมายต่อสู้ผู้ถูกกล่าวหาเอง (Appeal of felony) ข้อแตกต่างระหว่างวิธีทั้งสองคือ คดีที่ผู้เสียหายดำเนินคดีเองปกติจะใช้วิธีพิสูจน์ความจริงโดยการต่อสู้ (trial by battle) ระหว่างคู่กรณี ส่วนวิธีการพิสูจน์ในคดีที่มีประชาชนเป็นผู้กล่าวหาจะใช้วิธีการทดสอบโดยน้ำ หรือไฟ (trial by ordeal)¹³⁵ ดังนั้น การฟ้องคดีอาญาของประเทศอังกฤษโดยส่วนใหญ่แล้วผู้เสียหายจะแจ้งให้เจ้าพนักงานตำรวจทราบ และเจ้าพนักงานตำรวจจะดำเนินคดีไปตามลำดับจนมาถึง Crown Prosecution Service หรือสำนักงานอัยการ ซึ่งเป็นหน่วยงานหลักที่มีอำนาจในการฟ้องคดีอาญา ซึ่งการฟ้องคดีอาญา ของพนักงานอัยการจึงมีดุลพินิจในการฟ้องคดีซึ่งจะเป็นไปเพื่อประโยชน์ของสังคมส่วนรวม และ เพื่อความยุติธรรมเท่านั้น นอกจากนี้ โดยในการฟ้องคดีอาญานั้น มีการแบ่งลักษณะของความผิด และการฟ้องคดีออกเป็นสามแบบ คือ (1) คดีความผิดเล็กน้อย เช่น ความผิดฐานทำร้ายร่างกายธรรมดา เป็นต้น จะใช้คำฟ้องแบบย่อที่เรียกว่า Summary ซึ่งจะมีการพิจารณาคดีโดยผู้พิพากษา ใน Magistrate Court ที่ไม่มีการใช้คณะลูกขุนร่วมในการพิจารณา (2) คดีความผิดที่มีความรุนแรง เช่น ความผิดฐาน

¹³⁵ สุนัย มโนมัยอุดม, ระบบกฎหมายอังกฤษ, 25.

ฆ่าคนตาย ความผิดฐานข่มขืนกระทำชำเรา เป็นต้น จะต้องทำคำฟ้องแบบเต็มรูปแบบที่เรียกว่า Indictment ซึ่งจะต้องมีการพิจารณาคดีโดยผู้พิพากษา และคณะลูกขุนใน Crown Court และ (3) คดีความผิดที่สามารถทำคำฟ้องแบบ Summary ที่ต้องมีการพิจารณาใน Magistrate Court หรือ ทำคำฟ้องแบบ Indictment ที่ต้องมีการพิจารณาคดีใน Crown Court เช่น ความผิดฐานลักทรัพย์ เป็นต้น¹³⁶

การดำเนินคดีอาญาของประเทศอังกฤษนั้น ใช้ระบบกล่าวหา กล่าวคือการดำเนินคดีอาญาเป็นเรื่องของการพิสูจน์ความจริงโดยการต่อสู้ (trial by battle) ระหว่างโจทก์ผู้กล่าวหา และจำเลยผู้ถูกกล่าวหาซึ่งโจทก์ และจำเลยทั้งสองฝ่ายมีฐานในศาลเท่าเทียมกัน ส่วนศาลจะทำหน้าที่ เป็นคนกลาง และชี้ขาดจึงต้องวางเฉย ให้เป็นหน้าที่ของผู้กล่าวหาที่ต้องนำพยานหลักฐานมาแสดงว่า ผู้ถูกกล่าวหาได้กระทำความผิด และผู้ถูกกล่าวหาจะต้องนำพยานหลักฐานมาแก้ไขว่าตนมิได้กระทำความผิด นอกจากนี้ ศาลยังมีบทบาทคอยควบคุมให้ทั้งสองฝ่ายปฏิบัติตามกฎหมายลักษณะพยาน โดยเคร่งครัด ทั้งนี้ให้มีการเอาเปรียบซึ่งกัน และกันในการต่อสู้คดี และมีหลักเกณฑ์ในการค้นหาความจริงโดยการถามค้าน เนื่องจากศาลไม่มีอำนาจที่จะแสวงหาพยานหลักฐานได้เอง จึงต้องเป็นหน้าที่ ของทั้งสองฝ่ายที่ต้องรักษาผลประโยชน์ของตนเอง ดังนั้น การดำเนินคดีอาญาในศาลของประเทศอังกฤษ จึงมีลักษณะเป็นเช่นเดียวกับการฟ้องคดีแพ่ง หากในคดีใดกฎหมายกำหนดให้มีการพิจารณาโดยใช้คณะลูกขุนนั้น และคณะลูกขุนจะมีหน้าที่ในการพิจารณาข้อเท็จจริงจากพยานหลักฐานที่มี การนำเสนอในชั้นการพิจารณาของศาล ผู้พิพากษาจะทำหน้าที่ในการอธิบายข้อกฎหมายให้ คณะลูกขุนฟัง และให้คำแนะนำต่าง ๆ เกี่ยวกับหลักกฎหมาย หลังจากนั้นคณะลูกขุนจะประชุมร่วมกันเพื่อตัดสินว่าจำเลยมีความผิดตามที่ฟ้องร้อง หรือไม่ ส่วนผู้พิพากษานอกจากจะอธิบายข้อกฎหมาย และให้คำแนะนำแก่คณะลูกขุนแล้ว ยังมีหน้าที่ในการควบคุมการพิจารณาคดี และการนำเสนอพยานหลักฐานให้เป็นไปตามหลักของกฎหมาย หากคณะลูกขุนมีคำชี้ขาดว่าจำเลยมีความผิด ผู้พิพากษาจะมีหน้าที่ในการกำหนดโทษ¹³⁷

สำหรับการเริ่มต้นการพิจารณาคดีของจำเลยในประเทศอังกฤษนั้น ประเทศอังกฤษคดีอาญาโดยทั่วไปแล้วฝ่ายโจทก์ หรืออัยการมีหน้าที่พิสูจน์ความผิดของจำเลยตามที่มีการกล่าวหา หรือการพิสูจน์ตามโครงสร้างความรับผิดชอบทางอาญา โดยจะต้องพิสูจน์ให้ได้ถึงระดับที่ปราศจากข้อสงสัยว่าจำเลยได้กระทำความผิดตามฟ้องจริงเนื่องด้วยข้อกฎหมายอาญาของประเทศ

¹³⁶ดวงพร งามไพบุลย์, *มาตรการทางกฎหมายเพื่อพิสูจน์ความผิดปกติทางจิตขั้นรุนแรงขณะกระทำผิดอาญา*, 113.

¹³⁷Jonathan Herring, *Criminal Law the Basics*, Routledge Taylor & Francis Group, 2010), 25-27.

อังกฤษได้สันนิษฐานว่าจำเลยเป็นผู้บริสุทธิ์จนกว่าจะได้มีการพิสูจน์ว่าจำเลยมีความผิด (The Presumption of Innocence)¹³⁸

หากมีเหตุแห่งความสงสัยเกี่ยวกับสภาพจิตของจำเลยในระหว่างการพิจารณาคดี ซึ่งเป็นปัญหาในเรื่องความสามารถในการดำเนินคดีของจำเลย (Criminal Procedure Insanity Act 1964) ตามมาตรา 4 โดยมีการกล่าวอ้างว่าในขณะที่กระทำความผิดจำเลยวิกลจริต กฎหมายได้วางหลักให้ศาลจัดให้มีการพิจารณาประเด็นเรื่องความสามารถในการต่อสู้คดีของจำเลยขึ้น และจะต้องกระทำการเป็นการเร่งด่วน จำเลยจะมีหน้าที่ในการพิสูจน์ให้เห็นถึงความวิกลจริตดังกล่าว โดยจะต้องพิสูจน์ให้ได้ถึงระดับที่มีความเป็นไปได้ (On a Balance of Probabilities) ว่าจำเลยวิกลจริตในขณะที่กระทำความผิดอาญาตามหลัก M’Naghten¹³⁹ เนื่องจากมีข้อสันนิษฐานตามกฎหมายที่ว่าจำเลยที่เป็นผู้ใหญ่ มีสภาพจิตปกติ ทั้งนี้ เมื่อมีประเด็นว่าจำเลยวิกลจริตในขณะที่กระทำความผิดปรากฏขึ้นมาในคดี กฎหมายกำหนดจะต้องถูกพิจารณาโดยคณะลูกขุนใน Crown Court และหากมีความวิกลจริตตามที่กฎหมายกำหนดไว้จริง คณะลูกขุนก็จะออกคำพิพากษาที่เรียกว่า “Special Verdict” อันหมายถึง การตัดสินว่าจำเลยไม่มีความผิดเนื่องจากเหตุวิกลจริต (Not Guilty by Reason of Insanity) อย่างไรก็ตามกฎหมายได้กำหนดไว้ว่า คณะลูกขุนจะออก Special Verdict ได้ต่อเมื่อมีการยืนยันด้วยหลักฐานเป็นหนังสือ หรือด้วยวาจาจากผู้เชี่ยวชาญทางการแพทย์ที่ได้ขึ้นทะเบียนไว้อย่างน้อยสองคนเกี่ยวกับความวิกลจริตของจำเลย นอกจากนี้ในคำพิพากษาที่ออกโดยคณะลูกขุนยังมีอำนาจออกคำสั่งให้ส่งตัวจำเลยไปรับการบำบัดรักษาในโรงพยาบาล หรือศาลอาจออกคำสั่งอย่างใดอย่างหนึ่ง ที่เหมาะสมกับคดี คือมีคำสั่งให้ตั้งผู้พิทักษ์ (A Guardianship Order) ตามความหมายของ Mental Health Act 1983 หรือ มีคำสั่งให้จำเลยได้รับการดูแลภายใต้ของ Criminal Procedure ซึ่งโดยมาตรา 4¹⁴⁰ นั้น ได้กำหนดให้ดำเนินการ ดังนี้ “มาตรา 4 ในระหว่างการพิจารณา

¹³⁸Jonathan Herring. *Criminal Law the Basics*, 30.

¹³⁹Arlie Loughnan, *Manifest MadnessMental Incapacity in Criminal Law*, (United Kingdom: Oxford University Press, 2012), 116.

¹⁴⁰Criminal Procedure Insanity Act 1964) Finding of unfitness to plead.

(1) *This section applies where on the trial of a person the question arises (at the instance of the defence or otherwise) whether the accused is under a disability, that is to say, under any disability such that apart from this Act it would constitute a bar to his being tried.*

- (1) มาตรการนี้ใช้บังคับเมื่อมีการพิจารณาคดีของจำเลย ที่มีคำถามเกิดขึ้น (ในกรณีของจำเลย หรืออย่างอื่น) ไม่ว่าจำเลยจะเป็นผู้พหุผลภาพกล่าวคือภายใต้ความพิการใด ๆ ที่นอกเหนือจากพระราชบัญญัตินี้ จะเป็นอุปสรรคต่อการถูกพิจารณาคดีของเขา (มาตรา 4 (1))
- (2) หากพิจารณาถึงลักษณะของความพิการตามที่คาดไว้แล้ว ศาลก็มีความเห็นเป็นการสมควรที่จะทำเช่นนั้น และเพื่อประโยชน์ของจำเลยอาจเลื่อนออกไปก็ได้พิจารณาถึงปัญหาความพิการที่ต้องทดลองจนกว่าจะถึงเวลาเปิดเทอมกรณีของฝ่ายจำเลย (มาตรา 4 (2))
- (3) หากก่อนที่จะพิจารณาประเด็นเรื่องความเหมาะสมที่จะพิจารณาคณะลูกขุนจะส่งกลับคำพิพากษาให้พ้นผิดในนับ หรือแต่ละกระทงที่จำเลยอยู่พยายามแล้วคำถามนั้นก็ไม่สามารถระบุได้ (มาตรา 4 (3))
- (4) ภายใต้หัวข้อย่อย (2) และ (3) ข้างต้น คำถามเกี่ยวกับความเหมาะสมที่จะต้องพิจารณากำหนดทันทีที่มันเกิดขึ้น (มาตรา 4 (4))
- (5) คำถามเกี่ยวกับความเหมาะสมที่จะลองได้รับการพิจารณา โดยศาลโดยไม่มีคณะลูกขุน (มาตรา 4 (5))
- (6) ศาลจะไม่ทำการตัดสินตามหมวดย่อย (5) ข้างต้น ยกเว้นในหลักฐานที่เป็นลายลักษณ์อักษร หรือด้วยวาจาของผู้ประกอบวิชาชีพเวชกรรมที่ขึ้นทะเบียนตั้งแต่สองคนขึ้นไปอย่างน้อยหนึ่งคนซึ่งได้รับการอนุมัติอย่างถูกต้อง (มาตรา 4 (6))

(2) *If, having regard to the nature of the supposed disability, the court are of opinion that it is expedient to do so and in the interests of the accused, they may postpone consideration of the question of fitness to be tried until any time up to the opening of the case for the defence.*

(3) *If, before the question of fitness to be tried falls to be determined, the jury return a verdict of acquittal on the count or each of the counts on which the accused is being tried, that question shall not be determined.*

(4) *Subject to subsections (2) and (3) above, the question of fitness to be tried shall be determined as soon as it arises.*

(5) *The question of fitness to be tried shall be determined [F3by the court without a jury]*

(6) *[F4The court] shall not make a determination under subsection (5) above except on the written or oral evidence of two or more registered medical practitioners at least one of whom is duly approved.*

การพิจารณาเรื่องความสามารถของจำเลยนั้น ศาลจำเป็นต้องพิจารณาจาก พยานหลักฐานเป็นหนังสือ หรือวาจาจากแพทย์ที่ได้รับการขึ้นทะเบียนตามกฎหมายตั้งแต่ 2 คนขึ้นไป และหนึ่งคนในนั้นต้องเป็นแพทย์ที่ได้รับรองว่าเป็นผู้เชี่ยวชาญในการตรวจรักษาโรคทางจิตเวช

1.2.2 สหพันธ์สาธารณรัฐเยอรมนี (Germany)

สหพันธ์สาธารณรัฐเยอรมนี (Federal Republic of Germany) มีการปกครองระบอบประชาธิปไตยภายใต้รัฐธรรมนูญ (Grundgesetz หรือ The Basic Law) ซึ่งมีการประกาศใช้บังคับเมื่อวันที่ 23 พฤษภาคม ค.ศ. 1949 ใช้รูปแบบการปกครองในลักษณะสหพันธรัฐประกอบไปด้วยมลรัฐ (Land) ต่าง ๆ จำนวน 16 มลรัฐ ส่งผลให้องค์กรในสหพันธ์สาธารณรัฐเยอรมนี เช่น รัฐสภา และรัฐบาลมีทั้งของสหพันธรัฐ (Bund) และของมลรัฐ (Länder) ศาลที่พิจารณาคดีอาญาก็เช่นเดียวกันที่มีทั้งศาลของสหพันธรัฐ และศาลของมลรัฐ โดยศาลของสหพันธรัฐที่พิจารณาคดีอาญาจะเป็นศาลชั้นฎีกาที่รับเฉพาะคดีในปัญหาข้อกฎหมายที่ฎีกามาจากศาลมลรัฐ¹⁴¹ สหพันธ์สาธารณรัฐเยอรมนีเป็นประเทศในภาคพื้นยุโรปที่ใช้ระบบกฎหมายซีวิลลอว์ หรือระบบกฎหมายลายลักษณ์อักษร ซึ่งในประเทศที่ใช้ระบบประมวลกฎหมายนั้น การดำเนินกระบวนการยุติธรรมทางอาญามักจะเป็นการดำเนินคดีที่ผูกขาดโดยรัฐ หรือรัฐโดยกระบวนการยุติทางอาญา หรือองค์กรที่ทำหน้าที่ในการบังคับใช้กฎหมายเป็นผู้ที่มีหน้าที่ในการควบคุมดูแลรักษาความสงบเรียบร้อยของสังคมโดยรวม การดำเนินการทุกขั้นตอนของกระบวนการยุติจึงเป็นไปในลักษณะที่รัฐเป็นผู้จัดการดูแลทั้งหมด ดังนั้น ในคดีอาญานั้นเอกชนผู้เสียหายไม่ได้เป็นผู้ที่มีบทบาทสำคัญในการดำเนินการมากนัก ทั้งนี้ เพราะรัฐเป็นผู้ที่คอยปกป้องผู้เสียหายซึ่งเป็นผู้อ่อนแอในการที่จะตอบโต้กับอาชญากรผู้กระทำผิด เพื่อก่อให้เกิดความสงบสุขสังคมโดยรวมเป็นสิ่งสำคัญ แต่ถึงกระนั้นก็ตามประเทศที่ใช้ระบบประมวลกฎหมายก็ไม่ได้ละเลยการคุ้มครองสิทธิของผู้เสียหายในคดีอาญาเสียทีเดียว กระบวนการเคลื่อนไหวเพื่อคุ้มครองสิทธิของผู้เสียหายในคดีอาญาเมื่อเข้าสู่กระบวนการยุติธรรมทางอาญานั้นกล่าวได้ว่า เริ่มต้นเมื่อ ค.ศ. 1980¹⁴² แม้ว่าการที่สหพันธ์สาธารณรัฐเยอรมนี จะมีการปกครองในรูปแบบสหพันธรัฐ ซึ่งทั้งสหพันธรัฐ และ มลรัฐมีอำนาจออกกฎหมายได้ภายใต้บทบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญ

¹⁴¹ คณิต ฒ นคร, "อัยการเยอรมันและการดำเนินคดีอาญาของอัยการเยอรมันก่อนฟ้อง," ใน *รวบบทความด้านวิชาการของศาสตราจารย์ ดร.คณิต ฒ นคร อัยการสูงสุด*, สหาย ทรัพย์สินทรกุล, (บ.ก.) (กรุงเทพฯ: สำนักงานอัยการสูงสุด, 2540), 146-148.

¹⁴² วีระศักดิ์ แสงสารพันธ์, "ผู้เสียหายในคดีอาญา: การศึกษาสิทธิและการคุ้มครองสิทธิของผู้เสียหายในคดีอาญาในกระบวนการยุติธรรมไทย" (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิตไม่ได้ตีพิมพ์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2543), 123.

แต่กฎหมายอาญา และกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาซึ่งมีการบัญญัติขึ้นโดยสหพันธรัฐ จะมีผลใช้บังคับเหมือนกันทั่วทั้งประเทศ

1) โครงสร้างความรับผิดทางอาญา

สำหรับโครงสร้างความรับผิดทางอาญาของกฎหมายสหพันธสาธารณรัฐเยอรมนี การกระทำที่เป็นความผิดอาญาจะเกิดขึ้นต่อเมื่อองค์ประกอบของความผิดที่บัญญัติไว้ในกฎหมายอาญาถูกทำให้เป็นจริงขึ้นผ่านการกระทำของมนุษย์ เมื่อเกิดการกระทำที่ผิดกฎหมายอาญา โดยที่ผู้กระทำไม่มีอำนาจกระทำ และเมื่อผู้กระทำนั้นมีความชั่ว หากการกระทำไม่เป็นความผิดอาญา ย่อมไม่มีการลงโทษสำหรับการกระทำนั้น “โครงสร้าง ความผิดอาญา” จึงมีที่มาจากสมมุติฐานเกี่ยวกับความผิดอาญา และโทษ เพราะความผิดอาญาเป็นเงื่อนไขของการบังคับใช้โทษทางอาญา เมื่อเกิดการกระทำที่ครบองค์ประกอบที่กฎหมาย บัญญัติ การกระทำนั้นมีความผิดกฎหมาย และเป็นการกระทำที่ผู้กระทำต้องสมควรถูกตำหนิ จึงเกิดลำดับขึ้นในการวินิจฉัยความผิดอาญา¹⁴³

ดังนั้น องค์ประกอบของโครงสร้างความผิดอาญาสหพันธสาธารณรัฐเยอรมนี ถือเป็นสาระสำคัญอันเปรียบเสมือนหลักเกณฑ์ที่ใช้ในการวินิจฉัยการกระทำผิด ซึ่งประกอบด้วยข้อสาระสำคัญ 3 ประการ¹⁴⁴ ดังนี้

(1) การครบองค์ประกอบที่กฎหมายบัญญัติ (*Tatbestandsmäßigkeit/ Fulfillment of all offense elements as defined in the statute*)

หมายถึง ทั้งองค์ประกอบภายนอก และองค์ประกอบภายใน โดยองค์ประกอบภายนอกจะเป็นการพิจารณาเกี่ยวกับตัวผู้กระทำผลของการกระทำกรรมของการกระทำ และความสัมพันธ์ระหว่างการกระทำ และผล ตลอดจนข้อเท็จจริงอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการกระทำนั้น ส่วนองค์ประกอบภายใน จะเป็นการพิจารณาเกี่ยวกับเจตนา และมูลเหตุจูงใจอื่น ๆ

สำหรับ “การกระทำครบองค์ประกอบที่กฎหมายบัญญัติ” นั้น ถือว่าเป็นสาระสำคัญประการแรกของโครงสร้างของความผิดอาญา ซึ่งเป็นเงื่อนไขที่จะทำให้สามารถเชื่อมโยงการกระทำเข้าสู่สาระสำคัญแห่งการวินิจฉัยความผิดประการอื่นต่อไปได้ ก่อนอื่นต้องพิจารณาก่อนว่าการกระทำครบองค์ประกอบ หรือไม่ หมายถึง “การเกิดขึ้นจริงของการกระทำซึ่งครบองค์ประกอบความผิดตามที่บัญญัติไว้ในกฎหมายอาญา” (*Die Verwirklichung eines*

¹⁴³ คณิต ฒ นคร. *กฎหมายอาญา ภาคทั่วไป*. กรุงเทพมหานคร : วิญญูชน (2554). หน้า 117.

¹⁴⁴ สุภัชลี เทพหัสดิน ณ อยุธยา, "โครงสร้างความผิดอาญา: ศึกษากระบวนการคิดของกฎหมายอาญาเยอรมันเพื่อปรับใช้กับกฎหมายอาญาไทย" (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิตไม่ได้ตีพิมพ์ มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิต, 2556), 136-146.

strafgesetzlichen Tatbestandes) และการครอบงำประกอบที่กฎหมายบัญญัติ หมายถึง การกระทำที่เกิดขึ้นจริงนั้นต้องครอบงำประกอบทั้งทางภาวะวิสัย (องค์ประกอบภายนอก) หมายถึง สิ่งที่ไม่ใช่ส่วนจิตใจของผู้กระทำความผิด แต่เป็นส่วนภายนอกของความผิดแต่ละฐานซึ่งประกอบไปด้วย “ผู้กระทำความผิด” “การกระทำ” “กรรมของการกระทำ” “ความสัมพันธ์ระหว่างการกระทำและผล” และคุณธรรมทางกฎหมายองค์ประกอบส่วนภายนอกนี้ เป็นส่วนภายนอกซึ่งจะประกอบอยู่ในความผิดฐานใดฐานหนึ่ง และในทุกฐานความผิดนั้นจะมีลักษณะร่วมกัน และองค์ประกอบทางอัตวิสัย (องค์ประกอบภายใน) (Subjektiver Tatbestand/Subjective Elements นั้น หากพิจารณาถึงรายละเอียดในส่วนของการกระทำที่แสดงออกมาภายนอกครบถ้วนแล้ว ลำดับต่อมาที่จะต้องพิจารณาถึง คือ สิ่งที่เป็นส่วนภายในตัวผู้กระทำความผิด หรือส่วนจิตใจที่ประกอบอยู่ในแต่ละฐานความผิด

ก) เจตนา (Vorsatz/Intention) หมายถึง ความถึง การรู้ และต้องการให้เกิดขึ้นจริงของข้อเท็จจริงอันเป็นองค์ประกอบของความผิด ซึ่งเทียบเท่ากับการกระทำโดยเจตนา ย่อมหมายถึงการรู้ข้อเท็จจริงในสิ่งที่คาดว่าจะเป็นไปได้

ข) ประมาท (Fährlässigkeit/Negligence) หมายถึง ความถึง การกระทำ โดย ปราศจากความระมัดระวัง ทั้งที่จากความรู้ และความสามารถ ผู้นั้นสามารถคาดการณ์ได้ถึงอันตราย และสามารถหลีกเลี่ยงได้

ค) มูลเหตุชักจูงใจ (Motivation) หมายถึง ความถึง สาระสำคัญทางด้านจิตใจ ซึ่งเป็นสาเหตุก่อให้เกิดการกระทำความผิด หรือบางครั้งเรียกว่า เจตนาพิเศษ (dolus specialis) เช่น ความผิดฐานชิงทรัพย์ § 249 StGB ผู้กระทำความผิดต้องมีมูลเหตุชักจูงใจพิเศษในการใช้กำลังประทุษร้าย หรือคุกคามเพื่อให้ได้ซึ่งการนำทรัพย์ของผู้อื่นไป

2) ความผิดกฎหมาย (Rechtswidrigkeit/Wrongfulness)

หมายถึง เป็นการกระทำที่กฎหมายบัญญัติเป็นความผิด และไม่มีเหตุที่กฎหมายให้อำนาจผู้กระทำให้กระทำได้ แต่ถ้ามีเหตุตามกฎหมายให้อำนาจผู้กระทำไว้ การกระทำนั้นก็จะเป็นความผิดกฎหมาย เช่น การกระทำ เพื่อป้องกันโดยชอบด้วยกฎหมาย การกระทำโดยจำเป็น เป็นต้น¹⁴⁵

ความผิดกฎหมายในที่นี้เป็น “ความผิดอาญา” คือ การกระทำที่เป็นความผิด หรือ “ความผิดกฎหมาย” (Rechtswidrigkeit) จึงเป็นข้อสาระสำคัญที่เหมือนกันของความผิดอาญาทุก ๆ ฐาน เป็นข้อที่สองของโครงสร้างของความผิดอาญาสหพันธ์สาธารณรัฐเยอรมนี ทำให้การ

¹⁴⁵ ตวงพร งามไพบูลย์, *มาตรการทางกฎหมายเพื่อพิสูจน์ความผิดปกติทางจิตขั้นรุนแรงขณะกระทำความผิดอาญา*, 130.

วินิจฉัยความผิดอาญาเป็นลำดับขั้น ตอน และต้องด้วยเหตุด้วยผล หากแม้การกระทำครอบงำประกอบที่กฎหมายบัญญัติอันเป็นองค์ประกอบข้อแรกแล้ว แต่หาเป็นการกระทำที่เป็นความผิดกฎหมายไม่การกระทำนั้นย่อมจะไม่เป็น “ความผิดอาญา” การกระทำนั้นเป็น “ความผิดกฎหมาย” หรือไม่ นั้นหมายถึงการพิจารณาว่ามีเหตุอันใดที่ทำให้การกระทำไม่มีความผิดกฎหมายอยู่ หรือไม่ เนื่องจากการกระทำบางอย่างแม้จะครบถ้วนตามองค์ประกอบของความผิดที่กฎหมายบัญญัติแล้ว แต่ก็มีเหตุยกเว้นทำให้การกระทำนั้นไม่ผิดกฎหมาย หรือมีเหตุที่ผู้กระทำมีอำนาจกระทำได้ กระทำที่ครอบงำประกอบที่กฎหมายบัญญัติเป็นการกระทำที่ผิดกฎหมาย ผู้กระทำได้กระทำลงโดยมีความชั่ว ทั้งนี้ หากมีการกระทำ ทำทำให้การกระทำบางอย่างอาจจะไม่เป็นความผิดกฎหมาย หรือเป็นเหตุ ที่ผู้กระทำมีอำนาจกระทำได้ (Rechtfertigungsgrund/Legal Justification) เช่น หลักจารีตประเพณี หลักความยินยอม ของผู้ถูกระทำ หรือการกระทำของผู้วิกลจริตทางสติปัญญา และกรณีที่มีบทบัญญัติ ของกฎหมายให้อำนาจไว้¹⁴⁶

3) ความชั่ว (Schuld/Culpability)

หมายถึง การกระทำที่สังคมตำหนิได้ โดยพิจารณาจากมาตรฐานของวิญญูชน ที่อยู่ในฐานะเดียวกับตัวผู้กระทำ หากสามารถแยกแยะความถูกผิดของการกระทำได้แต่ยังเลือกที่จะกระทำการอันเป็นความผิดกฎหมายลงไป การกระทำนั้นย่อมต้องถูกตำหนิจากสังคมถือว่ามีความชั่ว แต่ถ้าบุคคลนั้นไม่สามารถแยกแยะความถูกผิดของการกระทำได้ เท่ากับไม่มีความสามารถในการทำชั่ว การกระทำของเขาจะไม่อาจที่จะถูกตำหนิจากสังคมได้ เนื่องจากปราศจากความชั่ว กฎหมายจะไม่ลงโทษการกระทำที่ปราศจากความชั่ว การพิจารณา โครงสร้างในส่วนของความชื่อนี้ จึงถือเป็นหลักพื้นฐานของการลงโทษทางอาญา

ทั้งนี้ ตามประมวลกฎหมายอาญาสหพันธ์สาธารณรัฐเยอรมนี ได้วางหลักในการพิจารณาความสามารถในการทำชั่วออกเป็นสี่กรณีต่อไปนี้

(1) อายุของผู้กระทำความผิด

เป็นการพิจารณาถึงความสามารถในการทำชั่ว (Schuldfähigkeit/Criminal Capacity) โดยพิจารณาที่อายุของบุคคลด้วย เพราะอายุของบุคคลนั้นมีส่วนสำคัญต่อความรู้ผิดชอบในการกระทำความผิด จากบทบัญญัติแห่งประมวลกฎหมายอาญา มาตรา 19 วางหลักให้ “เด็กอายุไม่เกินสิบสี่ปีกระทำการที่กฎหมายบัญญัติเป็นความผิดให้ถือว่าเป็น ผู้ขาดความสามารถในการทำชั่ว”

(2) ความบกพร่องทางจิตของผู้กระทำผิด

¹⁴⁶ สุภัสสรี เทพหัสดิน ณ อยุธยา, โครงสร้างความผิดอาญา: ศึกษากระบวนการคิดของกฎหมายอาญาเยอรมันเพื่อปรับใช้กับกฎหมายอาญาไทย, 136.

กฎหมายยกเว้นโทษให้แก่ผู้ ที่กระทำ ความผิดโดยมีจิตบกพร่อง เพราะ เชื่อว่าบุคคลเหล่านั้นไม่สามารถรู้ผิดชอบในสิ่งที่ตนได้กระทำลงไปได้

(3) ความไม่รู้กฎหมาย

เหตุผลข้อที่ว่า “ความไม่รู้กฎหมาย ไม่เป็นข้อแก้ตัวนั้น” แสดงให้เห็นว่าบุคคลจะแก้ตัวว่าไม่รู้กฎหมายเพื่อให้ตนเองพ้นจากความรับผิดทางอาญามีได้ แต่ต่อมาเมื่อกฎหมายมีการพัฒนาปรับเปลี่ยนไป บัญญัติไว้ในมาตรา 17 ว่า “การที่บุคคลใดเข้าใจผิด ไปว่าสิ่งที่ตนกระทำนั้นไม่เป็นการกระทำที่ผิดกฎหมาย หากไม่สามารถคาดคิดเป็นอย่างอื่นได้อย่างแท้จริง กฎหมายจึงไม่ถือว่าเป็นความผิดเพราะผู้กระทำขาดความชั่ว” การที่บุคคลเข้าใจว่าสิ่งที่ตนทำไม่ผิดกฎหมายนั้นก็เพราะบุคคลนั้นไม่รู้กฎหมายกฎหมายจึงอนุโลม และให้อภัยกับการกระทำนั้น

(4) ความจำเป็นที่กฎหมายให้อภัย (Entschuldigender Notstand)

แม้ว่าจะเป็นการกระทำที่ครบองค์ประกอบที่กฎหมายบัญญัติ และเป็น ความผิดกฎหมาย แต่ผู้กระทำได้กระทำความผิด นั้นด้วยความจำเป็นกฎหมายจึงให้อภัยไม่ลงโทษ ตามที่บัญญัติไว้ในมาตรา 35 (1) StGB ความว่า “ผู้ใดกระทำการด้วยความจำเป็น เพื่อให้ตนเอง หรือผู้อื่นพ้นจากภัยอันตรายอันอาจเกิด แก่ชีวิต ร่างกาย หรือเสรีภาพ กระทำโดยปราศจากความชั่ว” กฎหมายเห็นว่าผู้กระทำมีความจำเป็นซึ่งไม่สามารถหลีกเลี่ยงด้วยวิธีอื่นได้จึงจำต้องกระทำความผิด กฎหมายพิจารณาที่เจตจำนงในลักษณะที่คล้ายกับการป้องกันตัวของกฎหมายประเทศไทย แต่แตกต่างกันตรงที่ว่า “การป้องกัน” เป็นเหตุที่กฎหมายยกเว้นความผิด เพราะมีการประทุษร้ายอัน ละเมิดต่อกฎหมายเกิดขึ้นก่อน แต่กรณีจำเป็นว่าด้วยเรื่องการหลีกเลี่ยงภัยอันตรายทั่ว ๆ ไป กฎหมาย จึงถือเป็นเพียงเหตุยกเว้นโทษ¹⁴⁷

ดังนั้น อาจสรุปได้ว่า โครงสร้างความรับผิดทางอาญาสหพันธ์สาธารณรัฐ เยอรมนี นั้นมีชั้นมีตอนที่มิโครงสร้างเป็นระบบ เริ่มต้นจากการกระทำของบุคคลที่ทำให้เกิดขึ้นซึ่งต้อง

¹⁴⁷Strafgesetzbuch (StGB) § 35 Entschuldigender Notstand (1) “Wer in einer gegenwärtigen, nicht anders abwendbaren Gefahr für Leben, Leib oder Freiheit eine rechtswidrige Tat begeht, um die Gefahr von sich, einem Angehörigen oder einer anderen ihm nahestehenden Person abzuwenden, handelt ohne Schuld. Dies gilt nicht, soweit dem Täter nach den Umständen, namentlich weil er die Gefahr selbst verursacht hat oder weil er in einem besonderen Rechtsverhältnis stand, zugemutet werden konnte, die Gefahr hinzunehmen; jedoch kann die Strafe nach § 49 Abs. 1 gemildert werden, wenn der Täter nicht mit Rücksicht auf ein besonderes Rechtsverhältnis die Gefahr hinzunehmen hatte.

พิจารณาเป็นลำดับแรกที่ข้อเท็จจริงอันเป็นองค์ประกอบตามที่กฎหมายบัญญัติ รวมทั้งครบทั้งองค์ประกอบภายนอก และองค์ประกอบภายใน การพิจารณาในส่วนของความผิดกฎหมาย และความชั่วภายในจิตใจของผู้กระทำความผิด เมื่อพิจารณาแล้วว่าการกระทำนั้นครบถ้วนทุกลำดับชั้น และองค์ประกอบความผิดตามหลักเกณฑ์ของโครงสร้างความผิดอาญาแล้ว การกระทำนั้นย่อมเป็นความผิดอาญา ทั้งนี้ เมื่อพิจารณาโครงสร้างความรับผิดทางอาญาสหพันธ์สาธารณรัฐเยอรมนีแล้ว จะเห็นว่ามีความคล้ายคลึง และเหมือนกับโครงสร้างความรับผิดทางอาญาของประเทศไทยเป็นอันมาก แทบจะไม่มี ความแตกต่างกันเลย ซึ่งสอดคล้องกับความเห็นของสุภัสสี เทพหัสดิน ณ อยุธยา ที่มีความเห็นความเห็นว่าโครงสร้างความรับผิดทางอาญาของประเทศไทย และประเทศสาธารณรัฐเยอรมนีนั้น มีความคล้ายคลึงกันมากในรายละเอียดหลายประการ และในบางองค์ประกอบนั้นแทบจะไม่มี ความแตกต่างกันจนอาจกล่าวได้ว่า แนวความคิดในทางกฎหมายอาญาของไทยนั้น ก็ได้รับการพัฒนาไปอย่างกว้างขวาง และมีความเป็นสากลมากกว่าแต่ก่อนก่อน¹⁴⁸

2) ความรับผิดทางอาญาของบุคคลที่กระทำความผิดในขณะวิกลจริต

เนื่องจากสหพันธ์สาธารณรัฐเยอรมนี นั้นให้ความสนใจกับกรณีผู้ที่มีความผิดปกติทางจิตอย่างมาก จึงทำให้ในปี ค.ศ. 1871 มีการจัดหมวดหมู่เกี่ยวกับการไม่ต้องรับผิดในทางกฎหมายอัน เนื่องมาจากความผิดปกติทางจิตใจในประมวลกฎหมายอาญาของสหพันธ์สาธารณรัฐเยอรมนี และมีการกำหนดคำนิยาม ของคำว่า “ความผิดปกติทางจิตใจ” นั้น ให้หมายความรวมถึงโรคทางจิต และโรคทางสมองที่รุนแรง โดยคำนิยามของความผิดปกติทางจิตใจในประมวลกฎหมายอาญา ปี ค.ศ. 1871 หมายถึง การเปลี่ยนแปลงลักษณะการทำงานของจิตใจทั้งหมด และความสามารถของบุคคลในการปรับตัวกับ สิ่งแวดล้อมของบุคคลนั้น ๆ อาจกล่าวได้ว่า จิตใจของผู้ที่มีความผิดปกติทางจิตนั้นมีลักษณะการปฏิสัมพันธ์กับบุคคลอื่นโดยการมองโลกทัศน์ที่แตกต่างไปจากความเป็นจริงอันเนื่องมาจากความ เจ็บป่วย ซึ่งการมองโลกที่แตกต่างไปจากความจริงนั้นไม่ได้อยู่ภายใต้การควบคุมของผู้ป่วย เช่น กรณี โรคจิตเภท (Schizophrenia) ผู้ป่วยในลักษณะนี้จะไม่ได้รับรู้ถึงอาการเจ็บป่วยของตนเอง โดยความ เจ็บป่วยนั้นมีผลกระทบต่อปรับตัวทางสังคมของผู้ป่วย ดังนั้น โรคจิตเภทจึงถือเป็นกรณีที่บุคคล นั้นไม่มีความรับผิดชอบ และปราศจากความผิดทางอาญาอันเนื่องมาจากความเจ็บป่วย และตั้งแต่ในปีค.ศ. 1871 เป็นต้นมา มีการวิพากษ์วิจารณ์เกี่ยวกับกรณีที่ประมวลกฎหมายอาญา ไม่มีการพูดถึง ประเด็นเหตุของการลดหย่อนความรับผิดทางอาญานอกจากนี้ยังมีการพูดถึง ในประเด็นของความ ไม่ชัดเจน และไม่แน่นอนในขอบเขตของหลักเกณฑ์ที่ใช้สำหรับการพิจารณา ความรับผิด และบทลงโทษ ของผู้ที่มีความผิดปกติทางจิต ซึ่งการอภิปราย

¹⁴⁸สุภัสสี เทพหัสดิน ณ อยุธยา, *โครงสร้างความผิดอาญา: ศึกษากระบวนการคิดของกฎหมายอาญาเยอรมันเพื่อปรับใช้กับกฎหมายอาญาไทย*, 144.

และการวิพากษ์วิจารณ์ดังกล่าวเริ่มต้นขึ้นในช่วงที่มี ความก้าวหน้าในทางจิตเวชศาสตร์มาก จึงมีความเห็นว่าความเจ็บป่วยทางจิตทั้งหลายสามารถรักษา ให้หายขาดได้ และมีการยอมรับว่าแม้แต่ความผิดปกติทางจิตเวช ที่ไม่เป็นโรคจิตนั้นอาจเป็นสาเหตุของ พฤติกรรมที่เบี่ยงเบนไปจากสังคม และนำไปสู่การกระทำความผิดได้¹⁴⁹

สำหรับกรณีของผู้ที่มีความผิดปกติทางกายภาพนั้น ทั้งจิตแพทย์ และนักกฎหมาย ชาวสหพันธ์สาธารณรัฐเยอรมนี ซึ่งมีอิทธิพลอย่างมากในยุคนั้น เห็นว่าบุคคลที่มีความผิดปกติ ทางบุคลิกภาพ ควรได้รับการพิจารณาว่าเป็นผู้ที่มีความบกพร่องในการรับผิดชอบ เช่นเดียวกัน กับผู้ป่วยทางจิตในกรณีอื่น ๆ ในปี ค.ศ. 1933 โดยมีการบัญญัติเพิ่มเติมเกี่ยวกับการลดหย่อนความรับผิด ทางอาญา และมาตรการทางกฎหมาย ได้แก่ มาตรการป้องกัน และแก้ไขฟื้นฟู ซึ่งไม่มีหลักกฎหมายใดคัดค้านต่อแนวคิดที่มองว่าความผิดปกติทางจิตเป็นสาเหตุหนึ่งของความไม่สามารถรับผิดชอบ และความรับผิดชอบของบุคคลลดลง โดยหลักดังกล่าวนี้ไม่ได้เปลี่ยนแปลงไปจากเดิม จึงทำให้ผู้กระทำความผิดที่มีความผิดปกติทางบุคลิกภาพถูกจัดให้เป็นกรณีบุคคลที่มีความรับผิดชอบลดลงไป อันเนื่องมาจาก “ความบกพร่องทางสติปัญญา หรือปัญญาอ่อน” และ “ความเจ็บป่วยทางจิตใจ”

ต่อมาในปี ค.ศ. 1971 เพื่อทำให้เกิดความเป็นไปได้ที่ผู้กระทำความผิดซึ่งมีความผิดปกติทางบุคลิกภาพจะได้รับการลดหย่อนความรับผิดทางอาญา จึงมีการแก้ไขกฎหมายในส่วนของความรับผิดทางอาญาอีกครั้ง และหลังจากนั้นมีการรวบรวม และประมวลผลทางกฎหมาย จึงทำให้เกิดการบัญญัติกฎหมายโดยมีเนื้อหาเกี่ยวกับความวิกลจริต ได้แก่ มาตรา 20 และมาตรา 21 กรณีผู้ที่มีความสามารถในการรับผิดชอบลดลงซึ่งบัญญัติไว้ดังนี้

มาตรา 20 บัญญัติว่า “ผู้ใดในขณะที่กระทำความผิดนั้น ไม่สามารถรับรู้ถึงการกระทำที่ผิดกฎหมาย หรือการกระทำของตนนั้น เป็นการกระทำอันไม่ชอบด้วยกฎหมาย หรือกระทำไปตามความรู้สำนึกอันเนื่องมาจากความเจ็บป่วยทางจิตใจ หรือเนื่องจากการความผิดปกติทางสติปัญญา หรือเนื่องจากภาวะอ่อนแอทางร่างกาย หรือ เนื่องจากการความผิดปกติทางจิตใจอย่างร้ายแรงอื่น ๆ ให้ถือว่าผู้นั้นกระทำการโดยปราศจากความผิด”¹⁵⁰

¹⁴⁹ปณชิตา เทียนศิริ, "มาตรการที่เหมาะสมของผู้เป็นโรคทางจิตเวชที่ไม่ได้รับการคุ้มครอง ตามมาตรา 65: ศึกษากรณีความผิดปกติทางบุคลิกภาพและโรคชอชโม่ย" (วิทยานิพนธ์ปริญญา มหาบัณฑิตไม่ได้ตีพิมพ์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2565), 56-58.

¹⁵⁰German Criminal Code (Strafgesetzbuch–StGB) Section 20 “ack of criminal responsibility due to mental disorder Whoever, at the time of the commission of the offence, is incapable of appreciating the unlawfulness of their actions or of acting in

มาตรา 21 ความรับผิดชอบลดลง บัญญัติว่า “ถ้าหากในขณะที่กระทำความผิด ผู้กระทำความผิดสำนึกได้ว่าการกระทำของตนเองนั้นเป็นการกระทำที่ไม่ชอบด้วยกฎหมาย ได้รู้เหตุแห่งความผิดกำหนดโทษ หรือการบังคับตนเองนั้นผู้กระทำความผิดลดลงอย่างมาก อันเนื่องมาจากเหตุผลข้อใดข้อหนึ่งที่ระบุไว้ในมาตรา 20 ศาลจะลดโทษน้อยกว่าความผิดนั้นเพียงใดก็ได้ ตามมาตรา 49 (1)

มาตรา 49 (1) เหตุที่จะลดโทษลงน้อยกว่าความผิดตามที่กฎหมายกำหนดไว้ ดังนี้

“(1) กรณีที่กฎหมายกำหนดโทษไว้ หรือศาลจะลงโทษน้อยกว่าที่กฎหมายกำหนดไว้ อันเนื่องมาจากเหตุ ดังนี้ :

(1) กรณีที่ศาลลงโทษจำคุกตลอดชีวิตให้ลดโทษเหลือโทษจำคุกไม่ต่ำกว่าสามปี
 (2) ในกรณีที่มีโทษจำคุกตามระยะเวลาที่กำหนด อาจกำหนดโทษจำคุกสูงสุดได้ไม่เกินสามในสี่ของโทษจำคุกตามกฎหมาย ในกรณีที่มีค่าปรับ จะมีผลเช่นเดียวกันกับจำนวนอัตรารายวันสูงสุด

(3) โทษจำคุกขั้นต่ำตามกฎหมายที่เพิ่มขึ้นใด ๆ จะลดลงดังนี้

- ในกรณีที่มีระยะเวลาขั้นต่ำสิบ หรือห้าปีถึงสองปี
- ในกรณีที่มีระยะเวลาขั้นต่ำสาม หรือสองปีถึงหกเดือน
- ในกรณีที่มีระยะเวลาขั้นต่ำหนึ่งปีถึงสามเดือน
- ในกรณีอื่น ๆ ทั้งหมดให้เป็นไปตามขั้นต่ำตามกฎหมาย”¹⁵¹

accordance with any such appreciation due to a pathological mental disorder, a profound disturbance of consciousness or intellectual disability or any other serious mental disorder is deemed to act without guilt.

¹⁵¹German Criminal Code (Strafgesetzbuch–StGB) Section 49 Special mitigating circumstances established by law

(1) If the law requires or allows for mitigation under this provision, the following applies:

1. Imprisonment for life is substituted by imprisonment for a term of at least three years.

2. In cases of imprisonment for a fixed term, no more than three quarters of the statutory maximum sentence may be imposed. In case of a fine, the same applies to the maximum number of daily rates.

ในปี ค.ศ. 2019 สหพันธ์สาธารณรัฐเยอรมนี มีการแก้ไขเพิ่มเติมกฎหมาย ซึ่งเป็นประมวลกฎหมายอาญา ฉบับปี ค.ศ. 2019 ที่ใช้ในปัจจุบัน และมาตราที่มีความเกี่ยวข้องกับผู้ป่วยทางจิต ได้เปลี่ยนแปลงใช้คำว่า “Lack of criminal responsibility due to mental illness” หรือขาดความรับผิดชอบในทางกฎหมายอาญา เนื่องด้วยโรคทางจิต หรือความเจ็บป่วยทางสติปัญญา ตามมาตรา 40.5 แทนคำว่า “ความวิกลจริต (Insanity)” และเนื้อหาในมาตรา 20 มีการแก้ไขเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม กล่าวคือ มาตรา 20 เป็นเรื่องเกี่ยวกับการบกพรองความรับผิดชอบทางอาญา อันเนื่องมาจากความเจ็บป่วยทางจิต โดยแก้ไขจาก “เนื่องจากภาวะอ่อนแอทางร่างกาย (debility)” เป็น “ความบกพร่องทางจิตใจ (mental deficiency)” ทั้งนี้เพื่อให้การวินิจฉัยคดีสามารถพิจารณาได้อย่างครอบคลุมมากยิ่งขึ้น แต่เนื้อหาในมาตรา 21 ยังคงเดิม¹⁵²

ในเรื่องดังกล่าว กฎหมายสหพันธ์สาธารณรัฐเยอรมนี มีการแบ่งประเภทของความผิดปกติที่รบกวน หรือแปรปรวนต่อจิตของผู้กระทำความผิดที่สามารถนำมาเป็นข้ออ้างของการยกเว้นความรับผิดในทางกฎหมายอาญาได้ โดยคำนิยามของความผิดปกติที่กำหนดนั้นมีลักษณะกว้าง ๆ สามารถแบ่งเป็น 4 ประเภท ดังนี้

- (1) ความเจ็บป่วยทางจิตใจ (A pathological mental disorder)
- (2) การรบกวนของจิตสำนึกอย่างลึกซึ้ง (A profound disturbance of consciousness)
- (3) ความบกพร่องทางจิตใจ (Mental deficiency)
- (4) ความผิดปกติทางจิตใจอย่างร้ายแรงอื่น ๆ (Any other serious mental abnormality)

โดยทั่วไปความผิดปกติเหล่านี้ อาจเกิดขึ้นถาวร หรือเป็นช่วงระยะ หรือชั่วคราว หรือตราบเทที่การรบกวนดังกล่าวกระทบต่อผู้กระทำความผิดในขณะที่กระทำการอันเป็นความผิด ทางอาญา ซึ่งในบางกรณีการรบกวนนั้นอาจเกิดจากการจินตนาการแบบชั่วคราวอัน

3. Any increased minimum statutory term of imprisonment is reduced as follows:

- in the case of a minimum term of ten or five years, to two years,
- in the case of a minimum term of three or two years, to six months,
- in the case of a minimum term of one year, to three months,
- in all other cases to the statutory minimum.

¹⁵² ปณติตา เทียนหิรัญ, *มาตรการที่เหมาะสมของผู้เป็นโรคทางจิตเวชที่ไม่ได้รับการคุ้มครอง* ตามมาตรา 65: *ศึกษากรณีความผิดปกติทางบุคลิกภาพและโรคชอบขโมย*, 59.

เนื่องจาก การตีพิมพ์ หรือเผยแพร่เสพติดได้ จากการแบ่งความผิดปกติทางจิตทั้ง 4 ประเภท โดยเฉพาะอย่างยิ่งในประเภทแรก กล่าวคือ ความเจ็บป่วยทางจิตใจ หรือความผิดปกติทางพยาธิวิทยา หมายถึง การรบกวนที่เริ่มจากพื้นฐานทางชีววิทยา เช่น โรคร้าย หรือความเจ็บป่วย ความผิดปกติทางร่างกาย หรือจิตใจ หรือความวิปริต ส่วนคำนิยามของความผิดปกติทางจิตประเภทสุดท้ายในมาตรา 20 นั้นเป็นคำที่มีลักษณะกว้างมากพอที่จะครอบคลุมสิ่งที่เกี่ยวข้องกับจิตใจทุกกรณี โดยเนื้อหาของ มาตรา 20 นั้น เป็นเรื่องของคำนิยามของความผิดปกติทางจิตใจที่นำมาใช้ในการพิจารณาความรับผิดชอบ ในทางกฎหมาย ซึ่งคำนิยามดังกล่าวไม่ได้มีลักษณะเหมือนกับคำศัพท์ที่อธิบายเกี่ยวกับความผิดปกติทางจิต ในทางจิตเวชศาสตร์มาตรานี้จึงมีการกำหนดคำนิยามในลักษณะกว้าง ๆ เท่านั้น และไม่ได้มีการ อธิบายรายละเอียดเกี่ยวกับความหมายของความผิดปกติทางจิตไว้ในประมวลกฎหมายอาญา แต่สามารถหาคำอธิบาย ได้ในหนังสืออธิบายหลักกฎหมายอาญาของสหพันธ์สาธารณรัฐเยอรมนี โดย กำหนดขอบเขตของ สิ่งรบกวนจิตใจ ดังนี้

(1) ความเจ็บป่วยทางจิตใจ (A pathological mental disorder) หรือ ความผิดปกติของจิตทางพยาธิวิทยา

หมายถึง อาการโรคจิตที่มีสาเหตุมาจากการบาดเจ็บทางสมอง หรือจากการติดเชื้อ หรือโรคลมบ้าหมู หรือภาวะสมองเสื่อม หรือภาวะหลอดเลือดสมองแข็ง หรือ สมองฝ่อ และสมองถูกทำลายอันเนื่องมาจากการใช้สารเสพติดมากเกินไป รวมไปถึงโรคจิตเภท และ โรคไบโพลาร์¹⁵³

(2) การรบกวนของจิตสำนึกอย่างลึกซึ้ง (A profound disturbance of consciousness)

หมายถึง การโต้ตอบด้วยการระเบิดอารมณ์ที่รุนแรง ซึ่งไม่ได้ระมัดระวัง หรือไตร่ตรองในการตัดสินใจ เช่น ความเดือดดาล ความเกลียดชัง อาการสะเทือนใจ ความตื่นตกใจ ความหวาดกลัว และความวิตกกังวล โดยทุกอารมณ์ที่เกิดขึ้นจะอยู่ในระดับที่รุนแรงมาก รวมไปถึง ความบกพร่องของจิตสำนึกที่มาจากความอ่อนล้า ความเมื่อยล้าอีกด้วย¹⁵⁴

¹⁵³Michael Bohlander, *Principles of German Criminal Law*, (USA: Hart Publishing, 2009), 133.

¹⁵⁴Michael Bohlander, *Principles of German Criminal Procedure*, (UK: Hart Publishing, 2010), 133.

(3) ความบกพร่องทางจิตใจ (Mental deficiency)

หมายถึง สิ่งที่เกิดปกติ หรือบกพร่องในสมองของบุคคล กระบวนการคิด หรือความสามารถในการคิด และเรียนรู้ เช่นความ ไม่สมดุลของสารเคมีในสมองที่ทำให้บุคคลไม่สามารถเรียนรู้ หรือควบคุมอารมณ์ไม่ได้ อีกทั้งความล้มเหลวในการพัฒนาทางปัญญาที่มีลักษณะเรียกว่าปัญญาอ่อน ซึ่งอาจส่งผลให้ไม่สามารถทำหน้าที่อย่างเต็มความสามารถในสังคม

(4) ความผิดปกติทางจิตใจอย่างร้ายแรงอื่น ๆ (Any other serious mental abnormality)

หมายถึง กรณีที่เกี่ยวข้องกับจิตใจที่นอกเหนือจากทั้งสามหมวดที่กล่าวมานั้น เช่น บุคคลที่มีความผิดปกติทางบุคลิกภาพ โรคประสาท ความประพฤติน่าเบี่ยงเบน การกระทำที่ผิดปกติ หรือความวิปริต รวมถึงโรคพิษสุราเรื้อรัง และบุคคลที่ติดสารเสพติด ซึ่งกรณีดังกล่าวตรงข้ามกับการใช้แอลกอฮอล์ และสารเสพติดในระหว่างการกระทำความผิด โดยกรณีนี้จะนำไปตามหมวดที่สอง สวณมาตรา 21 นั้น ยึดหลักตามโครงสร้างของมาตรา 20 แต่มีเงื่อนไขที่แตกต่างกันคือผู้กระทำความผิดมีความสามารถที่จะสำนึก หรือกระทำการไปด้วยความสำนึก โดยมีความ บกพร่องทางจิตใจอันเนื่องมาจากความผิดปกติทางจิตใจอย่างใดอย่างหนึ่งที่ระบุไว้ในมาตรา 20 และ กรณีที่นอกเหนือจากมาตรา 20 จะนำไปตาม มาตรา 21 ทั้งหมด โดยบทลงโทษนั้นจะเป็นไปตาม มาตรา 49 (1) ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับดุลยพินิจของผู้พิพากษา ซึ่งมาตรานี้สามารถใช้กับทุกกรณีของการกระทำความผิด¹⁵⁵

3) การดำเนินคดีอาญา

ในการดำเนินคดีอาญาสหพันธ์สาธารณรัฐเยอรมนี เป็นประเทศมีรูปแบบของการดำเนินคดีอาญาโดยรัฐอันเป็นหลักสำคัญในการดำเนินคดีอาญา ส่งผลให้การค้นหาความจริงในคดีอาญากระทำโดยองค์กรของรัฐ ซึ่งแบ่งออกเป็นการค้นหาความจริงในคดีชั้นก่อนฟ้องคดีที่จะกระทำโดยพนักงานอัยการ และหลังจากฟ้องคดีแล้วศาลจะเป็นผู้ทำหน้าที่ในการค้นหาความจริง อย่างไรก็ตามแม้ว่าในสหพันธ์สาธารณรัฐเยอรมนี ผู้เสียหายจะสามารถฟ้องคดีอาญาได้ แต่ก็ถูกจำกัดไว้ว่าจะฟ้องคดีได้เฉพาะฐานความผิดตามที่ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาระบุไว้¹⁵⁶ สำหรับการศึกษานี้ ผู้ศึกษาจะศึกษาถึงเฉพาะในส่วนของการดำเนินคดีโดยรัฐเท่านั้น

ลำดับแรกของการสอบสวนคดี สหพันธ์สาธารณรัฐเยอรมนี พนักงานอัยการซึ่งเป็นพนักงานรัฐจะต้องสอบสวน และแสวงหาข้อเท็จจริงทั้งหมด ทั้งที่เกี่ยวกับการกระทำ

¹⁵⁵ปณชิตา เทียนทิรัญ, *มาตรการที่เหมาะสมของผู้เป็นโรคทางจิตเวชที่ไม่ได้รับการคุ้มครองตามมาตรา 65: ศึกษากรณีความผิดปกติทางบุคลิกภาพและโรคชอชโอมย*, 60-61.

¹⁵⁶German Criminal Procedure Code, Section 374.

ความผิดของผู้ถูกกล่าวหา รวมถึงข้อเท็จจริงที่จะเป็นประโยชน์ต่อผู้ถูกกล่าวหาด้วย¹⁵⁷ กล่าวอีกอย่างหนึ่งคือ พนักงานอัยการจะต้องทำหน้าที่ในการรวบรวมพยานหลักฐานทั้งหลายที่เกี่ยวข้องกับการกระทำความผิด และตัวผู้ถูกกล่าวหาทั้งหมด ไม่ว่าจะเป็นพยานหลักฐานที่เป็นผลร้าย หรือผลดีกับผู้ถูกกล่าวหา ก็ตาม เมื่อรวบรวมข้อเท็จจริง และพยานหลักฐานดังกล่าวมาเรียบร้อยแล้ว พนักงานอัยการก็มีหน้าที่ในการฟ้องคดีโดยหากพนักงานอัยการพิจารณาแล้วเห็นว่ามีเหตุผลเพียงพอที่จะฟ้องคดีต่อศาล พนักงานอัยการก็จะเสนอคำฟ้องคดีต่อศาล แต่หากพนักงานอัยการพิจารณาแล้วเห็นว่า เป็นคดีความผิดเล็กน้อย และการฟ้องคดีดังกล่าวจะไม่เป็นประโยชน์ต่อสาธารณะ พนักงานอัยการก็มีดุลยพินิจที่จะไม่ฟ้องคดีได้โดยความยินยอมจากศาล¹⁵⁸

หากต่อมาพนักงานอัยการได้มีการฟ้องคดีต่อศาลแล้ว ศาลจะทำการไต่สวนมูลฟ้องเพื่อดูว่าคดีมีมูลพอที่จะมีความเป็นไปได้ในการลงโทษจำเลย หรือไม่ โดยที่ศาลไม่ถูกผูกมัดกับสำนวนการสอบสวน หรือคำฟ้องของอัยการ ซึ่งในขั้นนี้ผู้พิพากษาอาชีพ (Professional Judge)¹⁵⁹ จะเป็นผู้ไต่สวนมูลฟ้อง หากต่อมาศาลรับประทับฟ้อง คดีก็จะเข้าสู่ชั้นพิจารณาของศาล (Main Proceedings) สำหรับชั้นพิจารณาคดีของศาลในสหพันธ์สาธารณรัฐเยอรมนี นี้ไม่มีการใช้คณะลูกขุน เข้าร่วมในการพิจารณาคดี แต่ในบางคดีจะมีการใช้ผู้พิพากษาสมทบ (Lay Judges) เข้าร่วมเป็นองค์คณะผู้พิพากษากับผู้พิพากษาอาชีพ ทั้งนี้ ในการพิจารณาคดีผู้พิพากษาสมทบบมีอำนาจในการตัดสินคดีเช่นเดียวกับผู้พิพากษาอาชีพ โดยในชั้นการพิจารณาคดีของศาล (Hauptverhandlung, Main Proceedings) ผู้พิพากษามีอำนาจเต็มที่เท่าที่เห็นว่าจำเป็นในการค้นหาพยานหลักฐานต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องในการพิสูจน์ความจริง โดยไม่จำเป็นต้องมีการร้องขอจากฝ่ายใดในคดี ไม่ใช่เพียงแต่ข้อเท็จจริงที่พนักงานอัยการ หรือจำเลยเสนอต่อศาลเท่านั้น ในขณะที่พนักงานอัยการจะมีบทบาทน้อยกว่าผู้พิพากษา และก็ถูกผูกมัดที่จะต้องแสวงหาความยุติธรรมไม่ใช่การแสวงหาคำพิพากษาเพื่อลงโทษจำเลยในส่วนของการพิจารณาคดีนั้น กฎหมายอาญาสหพันธ์สาธารณรัฐเยอรมนี ไม่มีแนวคิดในเรื่องที่ ฝ่ายจำเลยจะต้องยกข้อสู้เพื่อที่จะไม่ต้องรับโทษทางอาญา เพราะการที่ศาลจะตัดสินว่าจำเลย มีความผิด และพิพากษาลงโทษจำเลยได้ก็ต่อเมื่อจะต้องได้ความว่าเข้าเงื่อนไขในการลงโทษโดยที่ไม่มี เหตุทาง

¹⁵⁷ German Criminal Procedure Code, Section 160(2) “The public prosecution office shall ascertain not only incriminating but also exonerating circumstances, and shall ensure that evidence, the loss of which is to be feared, is taken”.

¹⁵⁸ ดวงพร งามไพบูลย์, *มาตรการทางกฎหมายเพื่อพิสูจน์ความผิดปกติทางจิตขั้นรุนแรงขณะกระทำความผิดอาญา*, 134.

¹⁵⁹ ผู้พิพากษาอาชีพ หมายถึงผู้ที่สำเร็จการศึกษาทางด้านกฎหมาย ส่วนผู้พิพากษาสมทบ หมายถึง ประชาชนที่ได้รับการคัดเลือกมาคล้ายกับผู้พิพากษาสมทบในประเทศไทย

กฎหมาย หรือข้ออ้างทางกฎหมายที่จะทำให้จำเลยไม่มีความผิด หรือไม่ต้องรับโทษ ดังนั้น พนักงานอัยการ และศาลจึงมีหน้าที่ในการพิสูจน์ข้อเท็จจริงทั้งหมดในคดีเพื่อให้ศาลตัดสิน โดยฝ่ายจำเลยไม่มีภาระในการพิสูจน์ข้อเท็จจริง¹⁶⁰

สำหรับปัญหาประเด็นเรื่องความวิกลจริตในขณะกระทำความผิดนั้น ถ้าผู้กระทำความผิดที่เป็นผู้ใหญ่จะถูกสันนิษฐานตามกฎหมายกำหนดไว้ก่อนว่ามีสุขภาพจิตปกติสามารถรูปผิดชอบ และสำนึกในการที่กระทำ เว้นแต่ว่ามีข้อเท็จจริงบางอย่างเป็นที่น่าสงสัยว่าผู้กระทำความผิดวิกลจริต หรือไม่สามรถรู้ผิดชอบ และการกระทำของตนเองได้ กรณีดังกล่าวนี้ฝ่ายจำเลยก็ไม่มีหน้าที่ในการพิสูจน์ถึงความวิกลจริตของตนเอง หรือเหตุที่ทำให้ความสามารถของตนลดลง ในสหพันธ์สาธารณรัฐเยอรมนี นี้หน้าที่ในการพิสูจน์ข้อเท็จจริงดังกล่าวเป็นของพนักงานอัยการ และศาลที่จะต้องค้นหาความจริงให้ได้ว่าขณะกระทำความผิดผู้กระทำความผิดมีความผิดปกติทางจิต หรือไม่ และไม่ต้อง รับโทษในการกระทำของตน หรือไม่ ฉะนั้น ในกรณีนี้หากศาล และพนักงานอัยการมีข้อสงสัยว่าจำเลย มีความผิดปกติทางจิต หรือวิกลจริต ศาลจะออกคำสั่งให้ผู้เชี่ยวชาญทางจิตเวชมาทำการตรวจจำเลย แม้ว่าจำเลยจะไม่ได้ยกเอาความวิกลจริตขึ้นมาอ้างก็ตาม เพราะการพิจารณาประเด็นเกี่ยวกับความวิกลจริตของจำเลยไม่จำเป็นต้องคำนึงว่าจำเลยจะได้ยกเหตุดังกล่าวขึ้นมาอ้าง หรือไม่¹⁶¹

แต่ถึงอย่างไรก็ตาม ในเรื่องเกี่ยวกับผู้กระทำความผิดได้กระทำความผิดขณะวิกลจริตนั้น ได้ปรากฏหลักฐานมาตั้งแต่ในชั้นสอบสวนของพนักงานอัยการแล้วที่อาจสันนิษฐานได้ว่าผู้ต้องหากระทำความผิดในขณะวิกลจริต หรือในขณะที่มีความสามารถลดลงตามประมวลกฎหมายอาญา มาตรา 20 หรือมาตรา 21 แล้วแต่กรณี ถ้าหากศาลเห็นว่าการกำหนดให้ผู้กระทำความผิดนั้นอยู่ในโรงพยาบาลทางจิตเวช หรือสถานบำบัดจะเป็นการปลอดภัยต่อสังคมมากกว่าปล่อยให้อยู่ในสังคมต่อไป ศาลอาจออกคำสั่งให้ผู้ต้องหาไปอยู่ในสถานที่ดังกล่าวได้ และเมื่อศาลมีคำสั่งดังกล่าวแล้ว ศาลต้องให้ จิตแพทย์ทำการตรวจผู้ต้องหา และรายงานศาล เพื่อศาลจะได้พิจารณาในรายงานของจิตแพทย์เกี่ยวกับผู้กระทำความผิดว่ากระทำความผิดนั้นเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างการกระทำความผิดอาญา และความผิดปกติทางจิตของผู้กระทำความผิดนั้น หรือไม่ ทั้งนี้จิตแพทย์ที่ทำการตรวจนั้น จะต้องมาเบิกความในฐานะพยานผู้เชี่ยวชาญทางการแพทย์ถึงข้อมูลเกี่ยวกับสภาพจิตของผู้กระทำความผิด รวมถึงแนวทางในการบำบัดรักษาผู้กระทำความผิดต่อศาลในชั้นการพิจารณาคดี ทั้งนี้ จิตแพทย์จะให้ความเห็นเฉพาะในส่วนที่เกี่ยวข้องกับทางจิตเวชโดยจะไม่สามารถวินิจฉัยเกี่ยวกับความรับผิดชอบทางอาญาเลย เพราะว่าหน้าที่ในการวินิจฉัยตัดสินคดีเป็นหน้าที่ของศาลเพียงแต่ความเห็นจากจิตแพทย์ดังกล่าวจะช่วยศาลในการ

¹⁶⁰ ตวงพร งามไพบูลย์, *มาตรการทางกฎหมายเพื่อพิสูจน์ความผิดปกติทางจิตขั้นรุนแรงขณะกระทำความผิดอาญา*, 135.

¹⁶¹ เรื่องเดียวกัน, 136.

ค้นหาความจริงเกี่ยวกับการกระทำความผิดของจำเลย เมื่อศาลพิจารณาคดีข้อมูลดังกล่าวจากจิตแพทย์ ประกอบพยานหลักฐานอื่น ๆ แล้วเห็นว่าจำเลยวิกลจริตในขณะกระทำความผิดตาม ประมวลกฎหมายอาญา มาตรา 20 จริง จำเลยอาจเลยจะหลุดพ้นจากข้อกล่าวหา และถูกส่งตัวไปเข้ารับการรักษา ตามประมวลกฎหมายอาญา มาตรา 63 ต่อไป แต่ถ้าเป็นกรณีที่มีความสามารถลดลงศาลจะตัดสิน ให้จำเลยรับโทษจำคุกหลังจากที่มีการส่งจำเลยไปบำบัดรักษาแล้ว

ทั้งนี้ การพิจารณาพิพากษาคดีอาญาของสหพันธ์สาธารณรัฐเยอรมนี ศาลจะพิจารณาตามกฎหมายที่บัญญัติเป็นหลักซึ่งหลักเกณฑ์ที่ศาลใช้สำหรับวินิจฉัยความรับผิดชอบของผู้มีความผิดปกติทางจิต หรือผู้ป่วยทางจิตนั้น มีพื้นฐานจากแนวคิดที่ว่าบุคคลที่มีอาการเจ็บป่วยทางจิตใจไม่ควรต้องได้รับโทษ และในการพิจารณาความรับผิดชอบบุคคลดังกล่าวไม่ควรถูกใช้หลักเกณฑ์เกณฑ์เช่นเดียวกันกับผู้ที่มีสุขภาพจิตปกติ โดยเฉพาะอย่างยิ่งไม่ควรนำโทษประหารชีวิตมาใช้ลงโทษกับผู้ที่มีความผิดปกติทางจิต

1.3 เปรียบเทียบกฎหมายที่เกี่ยวข้องตามกฎหมายไทย และกฎหมายต่างประเทศ

สำหรับในหัวข้อนี้ ผู้ศึกษาจะสรุปเปรียบเทียบกฎหมายของประเทศอังกฤษ ประเทศสหพันธ์สาธารณรัฐเยอรมนี และประเทศไทย ที่เกี่ยวข้องในการดำเนินคดี และวินิจฉัยความรับผิดชอบทางอาญา ของผู้กระทำความผิดในขณะวิกลจริต หรือมีความบกพร่องทางสติปัญญา โดยเพื่อให้สะดวกต่อการทำความเข้าใจ ผู้ศึกษาจะขอเสนอในรูปแบบของตารางเปรียบเทียบ ดังนี้

ตารางที่ 1 เปรียบเทียบกฎหมายต่างประเทศ และกฎหมายไทย

ลักษณะเปรียบเทียบ	ประเทศอังกฤษ	สหพันธ์สาธารณรัฐเยอรมนี	ประเทศไทย
1. ระบบกฎหมาย	Common Law คอมมอนลอว์ (ระบบ กฎหมายจารีต ประเพณี)	Civil Law ซีวิลลอว์ (ระบบกฎหมาย ประมวลกฎหมาย)	Civil Law ซีวิลลอว์ (ระบบกฎหมาย ประมวลกฎหมาย)
2. โครงสร้างความรับผิดทางอาญา	1. Actus Reus 2. Mens Rea	1. การกระทำที่ครบองค์ประกอบความผิดตามที่กฎหมายบัญญัติ 2. ความผิดกฎหมาย 3. ความชั่ว	1. การกระทำที่ครบองค์ประกอบความผิดตามที่กฎหมายบัญญัติ 2. ไม่มีกฎหมายยกเว้นความผิด 3. ไม่มีกฎหมายยกเว้นโทษ
3. รูปแบบของกฎหมายอาญา และกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา	เป็นกฎหมายลักษณะจารีตประเพณี (Common Law) ก็ตาม แต่ก็มีกฎหมายลายลักษณ์อักษรด้วย แต่โดยส่วนใหญ่แล้ว จะมีการบัญญัติกฎหมายไว้เป็นลายลักษณ์อักษรซึ่งจะบัญญัติอยู่ตามพระราชบัญญัติ (Act) ต่าง ๆ	เป็นระบบกฎหมายลายลักษณ์อักษรบัญญัติไว้ในประมวลกฎหมาย อย่างไรก็ตาม แม้สหพันธ์สาธารณรัฐเยอรมนีจะมีการปกครองในรูปแบบสหพันธรัฐ แต่ประมวลกฎหมายอาญา และประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาที่ออกโดยสหพันธรัฐก็มีผลใช้บังคับเหมือนกันทั่วทั้งประเทศ	กฎหมายลายลักษณ์อักษรบัญญัติไว้ในลักษณะของประมวลกฎหมายทั้งประมวลกฎหมายอาญา และกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา บังคับใช้ทุกคนทั่วประเทศไทย

ตารางที่ 1 (ต่อ)

ลักษณะเปรียบเทียบ	ประเทศอังกฤษ	สหพันธ์สาธารณรัฐเยอรมนี	ประเทศไทย
4. ถ้อยคำในกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับผู้กระทำผิดเหตุวิกลจริต	Insanity Defence ตาม M'Naghten Rule ใช้ถ้อยคำว่า Disease of Mind (โรคทางจิต)	nsanity ตาม German Criminal Code, section 20 ใช้ถ้อยคำว่า Pathological Mental Disorder, A Profound Consciousness Disorder, Debility or Any Other Serious Mental (ความผิด ปกติทางจิต ทางพยาธิวิทยา ความบกพร่องทางสติปัญญา ความบกพร่อง หรือความผิดปกติทางจิตที่ร้ายแรงอื่น ๆ)	ประมวลกฎหมายอาญา มาตรา 65 ใช้ถ้อยคำว่า จิตบกพร่อง โรครจิต จิตฟั่นเฟือน
5. ถ้อยคำในกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับความสามารถของจำเลย	ตาม M'Naghten Rule ใช้ถ้อยคำว่า Not to Know the Nature and Quality of the Act or Not Know the Act Was Wrong (ไม่รู้ว่าการ	ตาม German Criminal Code, section 20 ใช้ถ้อยคำว่า Incapable of Appreciating the Unlawfulness of Their Actions	ตามประมวลกฎหมายอาญา มาตรา 65 ใช้ถ้อยคำว่า ไม่สามารถรู้ผิดชอบ หรือไม่สามารถบังคับตนเองได้

ตารางที่ 1 (ต่อ)

ลักษณะเปรียบเทียบ	ประเทศอังกฤษ	สหพันธ์สาธารณรัฐเยอรมนี	ประเทศไทย
	กระทำความผิดนั้น เป็นความผิดกฎหมาย)	(ไม่สามารถรับรู้ ความรู้สึกลึงการ กระทำของตนเองได้)	
6. ผลตามคำพิพากษา ที่ตัดสินว่าจำเลย วิกลจริตในขณะ กระทำความผิดอาญา	Not Guilty by Reason of Insanity (ไม่เป็นความผิด เนื่องจากความ วิกลจริต) หรือที่ เรียกว่า Special Verdict	Without Guilty หรือ กระทำไปโดยไม่มี ความผิด	ไม่ต้องรับโทษ สำหรับ ความผิดนั้น
7. ระบบการดำเนิน คดีอาญา และการนำ ข้อเท็จจริงเข้าสู่การ พิจารณาคดี	เดิมเป็นระบบการ ดำเนินคดีอาญาโดย ประชาชน แต่ต่อมาได้ มีการเปลี่ยนมาเป็น รูปแบบการดำเนิน คดีอาญาโดยรัฐ แต่ อย่างไรก็ตามแนวคิด การดำเนินคดีอาญา โดยประชาชนก็ ยังคง	หลักการดำเนิน คดีอาญาโดยรัฐการ รวบรวม พยานหลักฐาน และ ค้นหาความจริงใน คดีอาญาจึงเป็นหน้าที่ ของรัฐ และไม่มี ลักษณะของการต่อสู้ กัน ระหว่างโจทก์ และ	หลักการดำเนิน คดีอาญาโดยรัฐ แต่มี บทบัญญัติของ กฎหมายที่แสดงให้เห็น ว่ายอมรับแนวคิด การต่อสู้คดีกัน ระหว่างคู่ความในคดี การนำเสนอ พยานหลักฐาน เพื่อ
	มีอิทธิพลอยู่ ส่งผลให้ การดำเนินคดีอาญา ยังคงเป็นไปใน ลักษณะการต่อสู้กัน ระหว่างคู่ความในคดี คู่ความในคดีจึงมี	จำเลย โดยการค้นหา ความจริงจะแบ่งเป็น ใน ชั้นก่อนฟ้องคดี ตำรวจ และอัยการจะ มีหน้าที่ในการค้นหา ความจริง ส่วนในชั้น	พิสูจน์ข้อเท็จจริงจึง เป็นหน้าที่ของคู่ความ ในคดี โดยศาลจะวาง เฉยในทำนองเดียวกับ ศาลของประเทศ อังกฤษ

ตารางที่ 1 (ต่อ)

ลักษณะเปรียบเทียบ	ประเทศอังกฤษ	สหพันธ์สาธารณรัฐเยอรมนี	ประเทศไทย
	หน้าที่หลักในการนำเสนอพยานหลักฐานเพื่อพิสูจน์ข้อเท็จจริงโดยมีศาลทำหน้าที่ในการควบคุมการต่อสู้คดีให้เป็นไปตามกฎหมาย	หลังฟ้องคดีแล้วศาลจะทำหน้าที่ในการค้นหาความจริง	
8. ภาระการพิสูจน์เหตุวikelจริต และมาตรฐานการพิสูจน์	เรื่องวikelจริตถือเป็นข้อต่อสู้ของฝ่ายจำเลย ฝ่ายจำเลยจึงมีภาระการพิสูจน์โดยจะต้องพิสูจน์ให้ได้ถึงระดับที่มีความเป็นไปได้ว่าจำเลยวikelจริต	ไม่มีแนวคิดในเรื่องที่ฝ่ายจำเลยจะต้องยกข้อสู้เพื่อที่จะไม่ต้องรับโทษทางอาญาฝ่ายจำเลยจึงไม่มีภาระในการพิสูจน์ข้อเท็จจริงทั้งหมดในคดีรวมถึงประเด็นเรื่องวikelจริต	เรื่องวikelจริตถือเป็นข้อต่อสู้ของฝ่ายจำเลย ฝ่ายจำเลยมีภาระในการพิสูจน์ เว้นแต่จะปรากฏเหตุวikelจริตจากพยานหลักฐานของฝ่ายโจทก์ และศาลวางตัวเป็นกลางและไม่มีหน้าที่ในการค้นหาความจริงร่วมกับพนักงานอัยการ

จากตารางดังกล่าวที่ผู้ศึกษาได้ทำการเปรียบเทียบหลักกฎหมายของแต่ละประเทศจะเห็นว่าในส่วนของประมวลกฎหมายอาญาที่เกี่ยวข้องกับการวินิจฉัยความรับผิดชอบทางอาญาของผู้ที่กระทำความผิดในขณะวikelจริตจะไม่ได้มีความแตกต่างกันมาก โดยจะเป็นไปในทำนองเดียวกันว่ากฎหมายจะไม่ลงโทษผู้ที่กระทำความผิดในขณะวikelจริต แต่ในส่วนของกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญานั้น จะมีความแตกต่างกันไปตามระบบกฎหมายที่สามารถแบ่งได้เป็นระบบกฎหมายคอมมอนลอว์ และระบบกฎหมายซีวิลลอว์ ซึ่งระบบกฎหมายดังกล่าวจะส่งผลต่อแนวคิดในการดำเนินคดี

จึงเป็นที่มาของความแตกต่างในเรื่องของระบบการค้นหาคำความจริงในแง่ของผู้ที่มีหน้าที่ หรือบทบาท
ในการแสวงหาพยานหลักฐานมาพิสูจน์ข้อเท็จจริงในคดี และหน้าที่ หรือบทบาทของผู้ที่มีอำนาจ
ตัดสินวินิจฉัยชี้ขาดคดีของแต่ละประเทศ และแต่ละระบบ

เพื่อให้เข้าใจมาตรการทางกฎหมายที่เกี่ยวกับผู้ต้องหา หรือจำเลยที่มีจิตบกพร่องทาง
สติปัญญาในกระบวนการยุติธรรม ควรมีการศึกษาถึงกฎหมายระหว่างประเทศเพื่อที่จะได้ทราบถึง
การคุ้มครองคนพิการในระดับระหว่างประเทศ ซึ่งผู้ศึกษาจะกล่าวให้หัวข้อต่อไป

1.4 กฎหมายระหว่างประเทศ

มาตรการทางกฎหมายที่เกี่ยวกับผู้ต้องหา หรือจำเลยที่มีจิตบกพร่องทางสติปัญญาใน
กระบวนการยุติธรรม ควรมีการศึกษาถึงกฎหมายระหว่างประเทศเพื่อที่จะได้ทราบถึงการคุ้มครองคน
พิการในระดับระหว่างประเทศ ซึ่งผู้ศึกษาได้ทำการศึกษาถึงสิทธิการคุ้มครองคนพิการตามกฎหมาย
ระหว่างประเทศ ได้แก่ ปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน ค.ศ. 1948 กติการะหว่างประเทศว่าด้วย
สิทธิพลเมือง และสิทธิทางการเมือง ค.ศ. 1966 อนุสัญญาว่าด้วยสิทธิมนุษยชน และเสรีภาพ
ขั้นพื้นฐานแห่งยุโรป ค.ศ. 1950 อนุสัญญาว่าด้วยสิทธิคนพิการ (Convention on the Rights of
Persons with Disabilities: CRPD) ตามลำดับ ดังนี้

1.1.1 ปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน ค.ศ. 1948

หลังจากที่ได้มีการก่อตั้งองค์การสหประชาชาติขึ้นภายหลังการสิ้นสุดของ
สงครามโลกครั้งที่สอง ประเทศสมาชิกสหประชาชาติจึงได้ให้คำมั่นว่าจะร่วมกันป้องกันมิให้เกิด
โศกนาฏกรรมดังกล่าวขึ้นอีก ปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชนจึงได้ถือกำเนิดขึ้น เพื่อประกันสิทธิ
และเสรีภาพขั้นพื้นฐานของปัจเจกชนทั่วทุกแห่ง และเมื่อวันที่ 10 ธันวาคม 2491 (ค.ศ. 1948)
ที่ประชุมสมัชชาสหประชาชาติได้รับรองปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชนโดยการลงคะแนนเสียง
ซึ่งมีประเทศลงคะแนนเสียงสนับสนุน 48 ประเทศ รวมทั้งไทย งดออกเสียง 8 ประเทศ และไม่มี
ประเทศใดลงคะแนนเสียงคัดค้าน ปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชนฉบับนี้ถือเป็นเอกสารทาง
ประวัติศาสตร์ ในการวางรากฐานด้านสิทธิมนุษยชนระหว่างประเทศฉบับแรกของโลก กฎหมาย
ระหว่างประเทศด้านสิทธิมนุษยชนทุกฉบับในปัจจุบันล้วนมีพื้นฐาน และได้รับการพัฒนา และมาจาก
ปฏิญญาสากลฉบับนี้ทั้งสิ้น และกฎหมายระหว่างประเทศด้านสิทธิมนุษยชนเหล่านี้ก็ได้กลายเป็น

พื้นฐานสำหรับการพัฒนากฎหมายภายในประเทศของประเทศต่าง ๆ เพื่อส่งเสริม และคุ้มครองสิทธิมนุษยชนของประชาชน ในประเทศของตน¹⁶²

สิทธิมนุษยชนที่ระบุไว้ในปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชนจำแนกกว้าง ๆ ได้เป็น 2 ส่วนคือ สิทธิของพลเมือง และสิทธิทางการเมืองซึ่งรวมถึงสิทธิในชีวิตเสรีภาพ และความมั่นคงของบุคคล อิสรภาพจากความเป็นทาส และการถูกทรมาน ความเสมอภาคในทางกฎหมาย สิทธิในการมีส่วนร่วมทางการเมือง เสรีภาพในทางความคิด การนับถือศาสนา การแสดงความคิดเห็น เป็นต้น ส่วนอีกด้านหนึ่ง คือสิทธิในทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม ซึ่งรวมถึงสิทธิในการทำงาน สิทธิทางการศึกษา สิทธิทางอาหาร และสิทธิที่จะได้รับบริการทางด้านสาธารณสุข เป็นต้น¹⁶³

ในส่วนของ การคุ้มครองสิทธิของผู้ต้องหา หรือจำเลยตามปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชนได้กล่าวถึงความเชื่อของสหประชาชาติว่าจะยึดมั่นในสิทธิมนุษยชนขั้นพื้นฐานในศักดิ์ศรี และคุณค่าแห่งความเป็นมนุษย์ที่มีสิทธิเท่าเทียมกันทั้งชาย และหญิง และชนชาติน้อยใหญ่ต่าง ๆ ดังนั้น เพื่อให้เกิดความมั่นคง และความผาสุก สหประชาชาติจะส่งเสริมความเคารพต่อ และรักษาไว้ซึ่งสิทธิมนุษยชน และเสรีภาพขั้นมูลฐานของมวลชน¹⁶⁴ โดยไม่มีความแตกต่างในเรื่องเชื้อชาติ เพศ ภาษา หรือศาสนา¹⁶⁵ ด้วยเหตุนี้เพื่อให้เป็นไปตามเจตจำนงของสหประชาชาติ จึงได้มีการร่างปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน (Universal Declaration of Human Rights) หรือ UDHR ขึ้นซึ่งปฏิญญาดังกล่าวเป็นเอกสารระหว่างประเทศที่เชิดชูสิทธิเสรีภาพของมนุษย์ทั้งปวง ที่สมัชชาสหประชาชาติยอมรับตามข้อมติที่ 217 ในสมัยประชุมที่สาม วันที่ 10 ธันวาคม 1948 ณ พาเลเดอฮาโย ในกรุงปารีส ประเทศฝรั่งเศส เอกสารนี้ถือเป็นข้อความรากฐานในประวัติศาสตร์สิทธิมนุษยชน และสิทธิพลเมือง ปฏิญญาสากล ว่าด้วยสิทธิมนุษยชนมีเนื้อหา 30 ข้อ ที่ลงรายละเอียดเกี่ยวกับ “สิทธิขั้นพื้นฐาน และเสรีภาพมูลฐาน” ของปัจเจก และยืนยันลักษณะสากลของสิทธิเสรีภาพเหล่านี้ว่าเป็นสิทธิติดตัวมาแต่กำเนิด ไม่อาจโอนให้แก่กันได้ และใช้กับมนุษย์ทุกคน UDHR ผูกมัดประชาชาติให้รับรองมนุษย์ทุกคนว่าเกิดมามีอิสระ และมีศักดิ์ศรี และสิทธิเท่าเทียมกันโดยไม่คำนึงถึงเชื้อชาติ

¹⁶² คมสัน สุขมาก, "การปฏิบัติต่อผู้ป่วยตามหลักสิทธิมนุษยชน." *วารสารพยาบาลตำรวจ* 8, 1 (2556): 216-226.

¹⁶³ แอมเนสตี้ อินเตอร์เนชั่นแนล, *สิทธิมนุษยชนศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์*, (กรุงเทพฯ: แอมเนสตี้ อินเตอร์เนชั่นแนล, ม.ป.ป.), 8.

¹⁶⁴ คมสัน สุขมาก, "พันธกรณีตามกฎหมายระหว่างประเทศด้านสิทธิมนุษยชน." *วารสารวิชาการศรีปทุม* 8, 1 (2559): 1-11..

¹⁶⁵ กุลพล พลวัน, *พัฒนาการแห่งสิทธิมนุษยชน*, พิมพ์ครั้งที่ 3, (กรุงเทพฯ: วิญญูชน, 2538), 38-39.

ถิ่นพำนัก เพศ ชชาติ หรือชาติพันธุ์กำเนิด สีผิว ศาสนา ภาษา หรือสถานภาพอื่น นับเป็นแรงบันดาลใจ โดยตรงแก่การกำเนิดของกฎหมายสิทธิมนุษยชนระหว่างประเทศ และในปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชนก็ได้บัญญัติรับรองสิทธิในการได้รับการพิจารณาพิพากษาถึงความผิดของผู้ต้องหา หรือจำเลยในระหว่างการดำเนินคดีไว้ในข้อ 10 และข้อ 11 (1)¹⁶⁶ ดังนี้

ข้อ 10 บุคคลทุกคนย่อมมีสิทธิ และความเสมอภาคในการที่จะได้รับการพิจารณาคดีที่เป็นธรรม และเปิดเผยโดยศาลที่มีความเป็นอิสระ และไม่เกิดความลำเอียงอคติ ในการพิจารณาชี้ขาดตัดสินคดีในสิทธิ และหน้าที่ของตน ตลอดจนข้อกล่าวหาในทางคดีอาญาต่อตน

ข้อ 11 (1) บุคคลที่ถูกกล่าวหาว่ากระทำความผิดทางอาญา มีสิทธิที่จะได้รับการสันนิษฐานไว้ก่อนว่าบริสุทธิ์จนกว่าจะพิสูจน์ได้ว่ามีความผิดตามกฎหมาย ภายใต้การพิจารณาคดีที่เปิดเผย และบุคคลนั้นมีสิทธิในหลักประกันทั้งหมดที่จำเป็นสำหรับการต่อสู้คดี

(2) บุคคลใดจะถูกตัดสินว่ามีความผิดทางอาญา ก็ต่อเมื่อได้กระทำการ หรือละเว้นกระทำการอันกฎหมายที่ใช้ในขณะนั้นว่าเป็นความผิด และกำหนดโทษไว้ในประเทศ หรือเป็นกฎหมายระหว่างประเทศ และจะกำหนดโทษที่หนักกว่าที่บังคับใช้ในขณะที่ได้กระทำความผิดทางอาญานั้นไม่ได้ (ข้อ 11)¹⁶⁷

หลักปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน (Universal Declaration of Human Rights) ดังกล่าว จะเห็นได้ว่า ข้อ 10 ได้มีการวางหลักของการเท่าเทียมกันในการดำเนินคดีอาญาทั้งคนปกติโดยทั่วไป และคนพิการ และข้อ 11 (1) เป็นการคุ้มครองสิทธิของผู้ต้องหา หรือจำเลยว่าเป็น

¹⁶⁶Universal Declaration of Human Rights Article 10 “Everyone is entitled in full equality to a fair and public hearing by an independent and impartial tribunal, in the determination of his rights and obligations and of any criminal charge against him”.

Article 11 “(1) Everyone charged with a penal offence has the right to be presumed innocent until proved guilty according to law in a public trial at which he has had all the guarantees necessary for his defence.” And “(2) No one shall be held guilty of any penal offence on account of any act or omission which did not constitute a penal offence, under national or international law, at the time when it was committed. Nor shall a heavier penalty be imposed than the one that was applicable at the time the penal offence was committed”.

¹⁶⁷ธนเสกฐ์ ภิรมย์เอี่ยม, "จริยธรรมของพนักงานสอบสวน (ตำรวจ) Professional Ethics of Inquiry Police." *วารสารกระบวนการยุติธรรม* 11, 2 (2561): 65-82..

ผู้บริสุทธิ์จนกว่าศาลจะตัดสินว่ากระทำความผิด อีกทั้งรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2560¹⁶⁸ ก็ได้บัญญัติเกี่ยวกับสิทธิของผู้ต้องหา และจำเลยในคดีอาญา ให้สันนิษฐานไว้ก่อนว่าผู้ต้องหา หรือจำเลยไม่มีความผิด เป็นรับรองหลักสันนิษฐานไว้ก่อนว่าบริสุทธิ์ (presumption of innocence) ว่าเป็นหนึ่งในสิทธิของประชาชนคนไทย เป็นหลักในเรื่องของการคุ้มครองผู้ต้องหา หรือจำเลยในทางอาญาในการต่อสู้คดีได้อย่างเต็มที่ เพื่อให้ผู้ต้องหา หรือจำเลยจะได้รับการพิสูจน์ว่าได้กระทำความผิดจริง และการพิจารณาพิสูจน์ความผิดของบุคคลนั้นต้องกระทำโดยเปิดเผยมิใช่ดำเนินการลับหลัง

1.1.2 กติการะหว่างประเทศว่าด้วยสิทธิพลเมือง และสิทธิทางการเมือง ค.ศ. 1966

สมาชิกใหญ่สหประชาชาติได้รับรองกติการะหว่างประเทศว่าด้วยสิทธิพลเมือง และสิทธิทางการเมือง เมื่อวันที่ 16 ธันวาคม 2509 และมีผลบังคับใช้เมื่อวันที่ 23 มีนาคม 2519 ปัจจุบันมีประเทศลงนามแล้ว จำนวน 64 ประเทศ และมีประเทศที่เป็นภาคีแล้ว 167 ประเทศ (ข้อมูล ณ 30 ตุลาคม 2556)¹⁶⁹ ประเทศไทยได้เข้าเป็นภาคีกติการะหว่างประเทศว่าด้วยสิทธิพลเมือง และสิทธิทางการเมืองโดยการภาคยานุวัติ เมื่อวันที่ 27 ตุลาคม 2539 โดยมีผลใช้บังคับกับประเทศไทย เมื่อวันที่ 30 มกราคม 2540 โดยมีการทำถ้อยแถลงตีความไว้ 4 ประเด็น¹⁷⁰ ดังนี้

ข้อที่ 2 วรรคหนึ่ง เรื่องสิทธิในการกำหนดเจตจำนงของตนเอง (right to self-determination) ได้ตีความตามปฏิญญา และแผนปฏิบัติการเวียนนากล่าวคือ มิให้ตีความว่า “อนุญาต หรือสนับสนุนการกระทำใด ๆ ที่จะเป็นการแบ่งแยก หรือทำลายบูรณภาพแห่งดินแดน หรือเอกภาพทางการเมืองของรัฐเอกราชอธิปไตย ทั้งนี้ ไม่ว่าทั้งหมด หรือแต่เพียงบางส่วน”

¹⁶⁸รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560 มาตรา 29 บัญญัติว่า “บุคคลไม่ต้องรับโทษอาญา เว้นแต่ได้กระทำการอันกฎหมายที่ใช้อยู่ในเวลาที่กระทำนั้นบัญญัติเป็นความผิด และกำหนดโทษไว้ และโทษที่จะลงแก่บุคคลนั้นจะหนักกว่าโทษที่บัญญัติไว้ในกฎหมายที่ใช้อยู่ในเวลาที่กระทำความผิดมิได้”

ในคดีอาญาให้สันนิษฐานไว้ก่อนว่าผู้ต้องหาหรือจำเลยไม่มีความผิด ...”

¹⁶⁹ คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, *สาระสำคัญของกติการะหว่างประเทศว่าด้วยสิทธิพลเมืองและสิทธิทางการเมือง (International Covenant on Civil and Political Rights : ICCPR)*, เข้าถึงเมื่อ 13 มิถุนายน 2567, เข้าถึงได้จาก <https://www.law.cmu.ac.th/law2011/journal/e1506093485.pdf>.

¹⁷⁰ คณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ, *สาระสำคัญของด้วยกติการะหว่างประเทศว่าด้วยสิทธิพลเมืองและสิทธิทางการเมือง*, (กรุงเทพฯ: มิราเคิลครีนเอชเอ็นอินเตอร์พรีนท์, ม.ป.ป.), 18-19.

ข้อ 6 วรรคห้า เรื่องการพิพากษาประหารชีวิตบุคคลอายุต่ำกว่า 18 ปี ซึ่งประเทศไทยได้ทำคำแถลงตีความเพื่อชี้แจงเกี่ยวกับการปฏิบัติของไทยตามประมวลกฎหมายอาญาว่า ตามกฎหมายดังกล่าวในทาง ปฏิบัติประเทศไทยไม่เคยมีการพิพากษาประหารชีวิตบุคคลอายุต่ำกว่า 18 ปี ทั้งนี้ประมวลกฎหมายอาญา มาตรา 74¹⁷¹ ที่บัญญัติให้เด็กอายุไม่เกิน 14 ปี ไม่ต้องรับโทษ สำหรับความผิดที่กระทำ และมาตรา 75¹⁷² ที่กำหนดให้เด็กอายุกว่า 14 ปี แต่ยังไม่เกิน 17 ปี หากศาล จะพิพากษาลงโทษ ศาลต้องลดมาตราส่วนโทษที่กำหนดไว้ สำหรับความผิดลงกึ่งหนึ่ง ส่วนผู้ที่มีอายุกว่า 17 ปี แต่ไม่เกิน 20 ปี นั้น มาตรา 76¹⁷³ บัญญัติมีผลว่า แม้กระทำความผิดที่มีโทษถึง ประหารชีวิต แต่กฎหมายไทยก็ได้ให้อำนาจศาลใช้ดุลยพินิจว่าจะลดมาตราส่วนโทษที่กำหนดความผิด นั้นลงหนึ่งในสาม หรือกึ่งหนึ่งก็ได้ และในทางปฏิบัติศาลได้ใช้ดุลยพินิจลดมาตราส่วนโทษให้เสมอ จึง ไม่เคยมีคำพิพากษา ถึงที่สุดให้ประหารชีวิตบุคคลอายุต่ำกว่า 18 ปี

ข้อ 9 วรรคสาม การนำตัวผู้ต้องหาเข้าสู่การพิจารณาคดี “โดยพลัน” ซึ่งประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาของไทย ได้ให้อำนาจพนักงานสอบสวนการควบคุมตัวผู้ต้องหาก่อน นำตัวไปศาลได้ 48 ชั่วโมง นับแต่เวลาทำผู้ถูกจับเดินทางมาถึงที่ทำการของพนักงานฝ่ายปกครอง หรือตำรวจ และสามารถขยายเวลาการควบคุมตัวไว้ได้ไม่เกิน 7 วัน จากนั้นต้องนำตัวมาขออนุญาต จากศาลเพื่อฝากขังต่อไป แต่ในรัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2540 ได้กำหนดให้เจ้าพนักงานควบคุมตัวผู้ต้องขัง ได้เพียง 48 ชั่วโมง ซึ่งถือว่าคุ้มครองแล้ว

ข้อ 20 วรรคหนึ่ง เรื่องการห้ามการโฆษณาชวนเชื่อเพื่อทำสงคราม รัฐบาลไทย ได้ตีความหมายถึง “สงครามตามที่ขัดต่อกฎหมายระหว่างประเทศ” ดังนั้น จึงไม่รวมถึงสงคราม เพื่อ ป้องกันตนเองในกรณีไทยจำเป็นต้องประชาสัมพันธ์ และชักชวนให้ประชาชนรักชาติในกรณีที่ต้อง ทำสงครามเพื่อป้องกันการรุกรานจากประเทศอื่น

¹⁷¹ประมวลกฎหมายอาญา มาตรา 74 บัญญัติว่า “เด็กอายุกว่าเจ็ดปีแต่ยังไม่เกินสิบสี่ปี กระทำการอันกฎหมายบัญญัติเป็นความผิด เด็กนั้นไม่ต้องรับโทษ แต่ให้ศาลมีอำนาจที่จะดำเนินการ ดังต่อไปนี้...”

¹⁷²ประมวลกฎหมายอาญา มาตรา 75 บัญญัติว่า “ผู้ใดอายุกว่าสิบสี่ปี แต่ยังไม่เกินสิบเจ็ดปี กระทำการอันกฎหมายบัญญัติเป็นความผิด ให้ศาลพิจารณาถึงความรู้ผิดชอบและสิ่งอื่นทั้งปวง เกี่ยวกับผู้นั้น...”

¹⁷³ประมวลกฎหมายอาญา มาตรา 76 บัญญัติว่า “ผู้ใดอายุกว่าสิบเจ็ดปี แต่ยังไม่เกินยี่สิบปี กระทำการอันกฎหมายบัญญัติเป็นความผิด ถ้าศาลเห็นสมควร จะลดมาตราส่วนโทษที่กำหนดไว้ สำหรับความผิดนั้นลงหนึ่งในสามหรือกึ่งหนึ่งก็ได้”

กติการะหว่างประเทศว่าด้วยสิทธิพลเมือง และสิทธิทางการเมือง (International Covenant on Civil and Political Rights) หรือ ICCPR เป็นส่วนหนึ่งของ “ร่างกฎหมายสิทธิมนุษยชนระหว่างประเทศ” ร่วมกับปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน (Universal Declaration of Human Rights หรือ UDHR) และกติการะหว่างประเทศว่าด้วยสิทธิทางเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม (International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights หรือ ICESCR) ในส่วนที่กติการะหว่างประเทศนี้เกี่ยวกับสิทธิมนุษยชนในทางอาญาที่สำคัญคือ สิทธิในความเสมอภาคกันตามกฎหมาย สิทธิที่จะได้รับการพิจารณาที่เป็นธรรม และเปิดเผย ซึ่งได้กำหนดไว้ในข้อ 14 ดังนี้¹⁷⁴

1) บุคคลทุกคนย่อมเสมอภาคกันในการพิจารณาของศาล และคณะตุลาการ ในการพิจารณาคดีอาญา ซึ่งตนต้องหาว่ากระทำความผิด หรือการพิจารณาคดีเกี่ยวกับสิทธิ และหน้าที่ของตน บุคคลทุกคนย่อมมีสิทธิได้รับการพิจารณาอย่างเปิดเผย และเป็นธรรม โดยคณะตุลาการซึ่งจัดตั้งขึ้นตามกฎหมายที่มีอำนาจ มีความเป็นอิสระ และเป็นกลาง สื่อมวลชน และสาธารณชนอาจถูกห้ามเข้าฟังการพิจารณาคดีทั้งหมด หรือบางส่วนก็ด้วยเหตุผลทางศีลธรรม ความสงบเรียบร้อยของประชาชน หรือความมั่นคงของชาติในสังคมประชาธิปไตย หรือเพื่อความจำเป็นเกี่ยวกับส่วนได้เสียในเรื่องชีวิตส่วนตัวของคุณ์ หรือในสภาพการณ์พิเศษซึ่งศาลเห็นว่าจำเป็นอย่างยิ่ง เมื่อการพิจารณาโดยเปิดเผยนั้นอาจเป็นการเสื่อมเสียต่อประโยชน์แห่งความยุติธรรม แต่คำพิพากษาในคดีอาญา หรือคำพิพากษา หรือคำวินิจฉัยข้อพิพาทในคดีอื่นต้องเปิดเผย เว้นแต่จำเป็นเพื่อประโยชน์ของเด็ก และเยาวชน หรือเป็นกระบวนการพิจารณาเกี่ยวกับข้อพิพาทของคู่สมรสในเรื่องการเป็นผู้ปกครองเด็ก¹⁷⁵

¹⁷⁴International Covenant on Civil and Political Rights}, *Article 14*, accessed 2024, 14 June available from <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/international-covenant-civil-and-political-rights>.

¹⁷⁵Article 14 (1) 1 “All persons shall be equal before the courts and tribunals. In the determination of any criminal charge against him, or of his rights and obligations in a suit at law, everyone shall be entitled to a fair and public hearing by a competent, independent and impartial tribunal established by law. The press and the public may be excluded from all or part of a trial for reasons of morals, public order (ordre public) or national security in a democratic society, or when the interest of the private lives of the parties so requires, or to the extent strictly necessary in the opinion of the court in special circumstances where publicity would prejudice the interests of justice; but any judgement rendered in

2) บุคคลทุกคนซึ่งต้องหว่ากระทำผิดอาญา ต้องมีสิทธิได้รับการสันนิษฐานว่าเป็น ผู้บริสุทธิ์ จนกว่าจะพิสูจน์ตามกฎหมายได้ว่ามีความผิด¹⁷⁶

3) ในการพิจารณาคดีอาญา บุคคลทุกคนซึ่งต้องหว่ากระทำผิดย่อมมีสิทธิที่จะได้รับหลักประกัน ขั้นต่ำดังต่อไปนี้โดยเสมอภาค¹⁷⁷

a criminal case or in a suit at law shall be made public except where the interest of juvenile persons otherwise requires or the proceedings concern matrimonial disputes or the guardianship of children”

¹⁷⁶Article 14 (1) 2. “Everyone charged with a criminal offence shall have the right to be presumed innocent until proved guilty according to law”

¹⁷⁷Article 14 (1) 2 “3. In the determination of any criminal charge against him, everyone shall be entitled to the following minimum guarantees, in full equality:

- (a) To be informed promptly and in detail in a language which he understands of the nature and cause of the charge against him;
- (b) To have adequate time and facilities for the preparation of his defence and to communicate with counsel of his own choosing;
- (c) To be tried without undue delay;
- (d) To be tried in his presence, and to defend himself in person or through legal assistance of his own choosing; to be informed, if he does not have legal assistance, of this right; and to have legal assistance assigned to him, in any case where the interests of justice so require, and without payment by him in any such case if he does not have sufficient means to pay for it;
- (e) To examine, or have examined, the witnesses against him and to obtain the attendance and examination of witnesses on his behalf under the same conditions as witnesses against him;
- (f) To have the free assistance of an interpreter if he cannot understand or speak the language used in court;
- (g) Not to be compelled to testify against himself or to confess guilt.

- (1) สิทธิที่จะได้รับแจ้งโดยพลันซึ่งรายละเอียดเกี่ยวกับสภาพ และเหตุแห่งความผิดที่ถูกกล่าวหา ในภาษาซึ่งบุคคลนั้นเข้าใจได้
- (2) สิทธิที่จะมีเวลา และได้รับความสะดวกเพียงพอแก่การเตรียมการเพื่อต่อสู้คดี และติดต่อ กับทนายความที่ตนเลือกได้
- (3) สิทธิที่จะได้รับการพิจารณาโดยไม่ชักช้าเกินความจำเป็น
- (4) สิทธิที่จะได้รับการพิจารณาต่อหน้าบุคคลนั้น และสิทธิที่จะต่อสู้คดีด้วยตนเอง หรือโดยผ่านผู้ช่วยเหลือทางกฎหมายที่ตนเลือก สิทธิที่บุคคลจะได้รับแจ้งให้ทราบถึงสิทธิในการมีผู้ช่วยเหลือทางกฎหมาย หากบุคคลนั้นไม่มีผู้ช่วยเหลือทางกฎหมาย ในกรณีใด ๆ เพื่อประโยชน์แห่งความยุติธรรมบุคคลนั้นมีสิทธิที่จะมีผู้ช่วยเหลือทางกฎหมายซึ่งมีการแต่งตั้งให้โดยปราศจากค่าตอบแทน ในกรณีที่บุคคลนั้นไม่สามารถรับภาระในการจ่ายค่าตอบแทน
 - จ) สิทธิที่จะซักถามพยานซึ่งเป็นปรปักษ์ต่อตน และขอให้เรียกพยานฝ่ายตนมาซักถามภายใต้ เงื่อนไขเดียวกับพยานซึ่งเป็นปรปักษ์ต่อตน
 - ฉ) สิทธิที่จะได้รับความช่วยเหลือจากล่ามโดยไม่คิดมูลค่า หากไม่สามารถเข้าใจ หรือพูดภาษาที่ใช้ในศาลได้
 - ช) สิทธิที่จะไม่ถูกบังคับให้เบิกความเป็นปรปักษ์ต่อตนเอง หรือให้รับสารภาพผิด
- 4) ในกรณีบุคคลที่เป็นเด็ก หรือเยาวชน วิธีพิจารณาความกฎหมายอาญาให้คำนึงถึงอายุ และความปรารถนาที่จะส่งเสริมการแก้ไขฟื้นฟูความประพฤติของบุคคลนั้น¹⁷⁸
- 5) บุคคลทุกคนที่ต้องคำพิพากษาลงโทษในความผิดอาญา ย่อมมีสิทธิที่จะให้คณะตุลาการ ระดับเหนือขึ้นไปพิจารณาทบทวนการลงโทษ และคำพิพากษาโดยเป็นไปตามกฎหมาย¹⁷⁹
- 6) เมื่อบุคคลใดต้องคำพิพากษาถึงที่สุดให้ลงโทษในความผิดอาญา และภายหลังจากนั้นมีการกลับคำพิพากษาที่ให้ลงโทษบุคคลนั้น หรือบุคคลนั้นได้รับอภัยโทษ โดยเหตุที่มีข้อเท็จจริงใหม่ หรือมีข้อเท็จจริงที่ได้ค้นพบใหม่อันแสดงให้เห็นว่าได้มีการดำเนินกระบวนการยุติธรรมที่มีชอบ บุคคลที่ได้รับความทุกข์อันเนื่องมาจากการลงโทษตามผลของคำพิพากษาลงโทษเช่น

¹⁷⁸Article 14 (1) 4 “4. In the case of juvenile persons, the procedure shall be such as will take account of their age and the desirability of promoting their rehabilitation”

¹⁷⁹Article 14 (1) 5. “Everyone convicted of a crime shall have the right to his conviction and sentence being reviewed by a higher tribunal according to law”

ว่าต้องได้รับการชดเชยตามกฎหมายเว้นแต่จะพิสูจน์ได้ว่าการไม่เปิดเผยข้อเท็จจริงที่ยังไม่รู้ให้ทันเวลา เป็นผลจากบุคคลนั้นทั้งหมด หรือบางส่วน¹⁸⁰

7) บุคคลย่อมไม่ถูกพิจารณา หรือลงโทษซ้ำในความผิดซึ่งบุคคลนั้นต้องคำพิพากษาถึงที่สุดให้ลงโทษ หรือให้ปล่อยตัวแล้วตามกฎหมาย และวิธีพิจารณาความอาญาของแต่ละประเทศ¹⁸¹

จะเห็นได้ว่า กติการะหว่างประเทศว่าด้วยสิทธิพลเมือง และสิทธิทางการเมือง (International Covenant on Civil and Political Rights) หรือ ICCPR ที่กล่าวมานี้ ได้วางกติกาไว้ในเรื่องการรับรองสิทธิของผู้ต้องหา หรือจำเลยที่จะได้รับการพิจารณาคดีด้วยความรวดเร็ว และเป็นธรรมโดยไม่ชักช้าโดยศาลที่เป็นอิสระปราศจากความแทรกแซงใด ๆ ivo อย่างชัดเจน ซึ่งถือว่าเป็นมาตรฐานขั้นต่ำของผู้ต้องหา หรือจำเลยในคดีอาญาที่ประเทศต่าง ๆ ทั่วโลกได้นำไปเป็นแบบอย่างและนำไปใช้ รวมถึงประเทศไทยด้วยก็ได้มีการบัญญัติรับรองสิทธิเรื่องนี้ไว้อย่างชัดเจนไว้ในกฎหมายรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560 ด้วย¹⁸²

1.1.3 อนุสัญญาว่าด้วยสิทธิมนุษยชน และเสรีภาพขั้นพื้นฐานแห่งยุโรป ค.ศ.1950

อนุสัญญาว่าด้วยการคุ้มครองสิทธิมนุษยชน และเสรีภาพขั้นพื้นฐานแห่งยุโรป (European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms) หรืออนุสัญญายุโรปว่าด้วยสิทธิมนุษยชน (European Convention on Human Right/ EUCHR) เป็นอนุสัญญาที่จัดทำขึ้นโดยสภาแห่งยุโรป (Council of Europe) มีเป้าหมายเพื่อการคุ้มครองสิทธิมนุษยชนด้วยการสร้างระบบในการดูแล และคุ้มครองสิทธิขั้นพื้นฐานรวมถึงเสรีภาพ สร้างความตระหนักต่อสาธารณะถึงความสำคัญของสิทธิเสรีภาพเหล่านี้ กล่าวคือสิทธิต่าง ๆ ที่ได้รับ

¹⁸⁰Article 14 (1) 6. “When a person has by a final decision been convicted of a criminal offence and when subsequently his conviction has been reversed or he has been pardoned on the ground that a new or newly discovered fact shows conclusively that there has been a miscarriage of justice, the person who has suffered punishment as a result of such conviction shall be compensated according to law, unless it is proved that the non-disclosure of the unknown fact in time is wholly or partly attributable to him”

¹⁸¹Article 14 (1) 7. “No one shall be liable to be tried or punished again for an offence for which he has already been finally convicted or acquitted in accordance with the law and penal procedure of each country”.

¹⁸²รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560 มาตรา 29.

การคุ้มครองภายใต้อนุสัญญาฉบับนี้ต้องนำมาบังคับใช้กับมนุษย์ทุก ๆ คน เปรียบเสมือนเป็นเครื่องมือทางรัฐธรรมนูญที่มีขึ้นเพื่อป้องกันอำนาจสาธารณะในยุโรป¹⁸³ อนุสัญญายุโรปว่าด้วยการคุ้มครองสิทธิมนุษยชน และเสรีภาพขั้นพื้นฐาน ค.ศ. 1950 เป็นผลงานของคณะมนตรีแห่งยุโรปซึ่งนับว่ามีประสิทธิภาพ มากที่สุดในการคุ้มครองสิทธิมนุษยชน นับเป็นครั้งแรกของประวัติของกฎหมายระหว่างประเทศที่ยอมให้เป็นปัจเจกชนกล่าวหารัฐได้โดยตรง คือเมื่อปัจเจกชนถูกละเมิดสิทธิตามที่อนุสัญญาได้ระบุไว้ ก็สามารถจะร้องเรียนต่อหน่วยงานของรัฐที่มีหน้าที่ให้เขาได้แสวงหาข้อเท็จจริงได้¹⁸⁴

ซึ่งอนุสัญญายุโรปว่าด้วยสิทธิมนุษยชนได้เปิดให้มีการลงนามที่กรุงโรม ในวันที่ 4 พฤศจิกายน 1950 และมีผลใช้บังคับในวันที่ 3 กันยายน 1953 หลักการของอนุสัญญายุโรปว่าด้วยสิทธิมนุษยชนยังได้ รวมถึงการจัดตั้งศาลสิทธิมนุษยชนแห่งยุโรป (European Court of Human Right/ECHR) เพื่อให้บุคคลที่ถูกละเมิดสิทธิภายใต้อนุสัญญาฉบับนี้สามารถนำคดีขึ้นสู่ศาลสิทธิมนุษยชน แห่งยุโรปได้ ซึ่งคำพิพากษาของศาลจะผูกพันประเทศสมาชิก และรัฐสมาชิกมีพันธกรณีในการบังคับคดีตามคำพิพากษา ระบบที่เกิดขึ้นดังกล่าวนี้จึงมิใช่เป็นเพียงลักษณะพิเศษของการคุ้มครองสิทธิมนุษยชนของยุโรป แต่ยังถือว่ามีประสิทธิภาพในการคุ้มครองสิทธิมนุษยชนอย่างแท้จริงด้วย¹⁸⁵

หลักการคุ้มครองสิทธิผู้ต้องหา หรือจำเลย ภายใต้อนุสัญญาฉบับนี้เป็นความตกลง ที่ทำขึ้นระหว่างประเทศในทวีปยุโรป เพื่อให้การคุ้มครองสิทธิมนุษยชนในการพิจารณาคดีอาญา ของประชาชนในประเทศภาคีสมาชิกภาคพื้นยุโรป ซึ่งได้มีความตกลงอันเกี่ยวกับการคุ้มครองสิทธิ ของบุคคลที่ถูกฟ้องคดีอาญาว่าจะได้รับการพิสูจน์ความผิดไว้ในข้อ 6 สิทธิในการได้รับการพิจารณา อย่างเป็นธรรม ในข้อย่อยที่ 2 ที่กำหนดว่า “บุคคลใดที่ถูกกล่าวหาว่าได้กระทำความผิดอาญา จะได้รับการ สันนิษฐานว่าเป็นผู้บริสุทธิ์จนกว่าจะพิสูจน์ได้ว่ามีการกระทำความผิดจริง”¹⁸⁶ ซึ่งหลักการดังกล่าว ได้บัญญัติคุ้มครองผู้ต้องหา หรือจำเลยในคดีอาญาไว้ในทำนองเดียวกันกับมาตรฐานระหว่างประเทศ

¹⁸³March 1995, *Loizidou v. Turkey*, Series A no.310, p.70.

¹⁸⁴เนตรนภา พุทธสุวรรณ, "การคุ้มครองสิทธิมนุษยชนโดยศาลสิทธิมนุษยชนยุโรปตาม อนุสัญญายุโรปว่าด้วยการคุ้มครองสิทธิมนุษยชนและเสรีภาพขั้นพื้นฐาน ค.ศ. 1950" (วิทยานิพนธ์ ปริญญาโทบริหารธุรกิจไม่ได้ออกพิมพ์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2550), 3.

¹⁸⁵Jean-Francois Renucci, *Introduction to the European Convention on Human Rights: The rights guaranteed and the protection mechanism*, Council of Europe Publishing, accessed 2024, 13 June available from [https://www.echr.coe.int/LibraryDocs/DG2/HRFILES/DG2-EN-HRFILES-01\(2005\).pdf](https://www.echr.coe.int/LibraryDocs/DG2/HRFILES/DG2-EN-HRFILES-01(2005).pdf).

¹⁸⁶Article 6 – Right to a fair trial 2 “Everyone charged with a criminal offence shall be presumed innocent until proved guilty according to law”

รวมทั้งประเทศไทยด้วย กล่าวคือ ผู้ต้องหา หรือจำเลยในคดีอาญาจะได้รับการสันนิษฐานไว้ก่อนว่าเป็นผู้บริสุทธิ์จนกว่าจะมีการค้นหาความจริงเพื่อพิสูจน์ความผิดของบุคคลนั้นว่าได้กระทำความผิดจริง¹⁸⁷

สำหรับอนุสัญญาว่าด้วยการคุ้มครองสิทธิมนุษยชน และเสรีภาพ ขั้นพื้นฐานแห่งยุโรป (European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms) ได้มีการวางหลักการดำเนินคดีอาญากับผู้กระทำความผิดด้วยความรวดเร็ว และเป็นธรรมไว้ในข้อ 6 ดังนี้

ข้อ 6 สิทธิในการได้รับการพิจารณาคดีอย่างยุติธรรม 1 “ในการพิจารณาคดีสินสิทธิพลเมือง และพันธกรณี หรือข้อกล่าวหาทางอาญาใด ๆ ของตน ทุกคนมีสิทธิได้รับการไต่สวนอย่างยุติธรรม และเปิดเผยภายในระยะเวลาอันสมควรโดยศาลที่เป็นอิสระ และเป็นกลางที่จัดตั้งขึ้นตามกฎหมาย คำพิพากษาให้ประกาศต่อสาธารณะ แต่สื่อมวลชน และประชาชนอาจถูกกันออกจากการพิจารณาคดีทั้งหมด หรือบางส่วนเพื่อประโยชน์ด้านศีลธรรม ความสงบเรียบร้อยของประชาชน หรือความมั่นคงของชาติในสังคมประชาธิปไตย โดยคำนึงถึงประโยชน์ของเยาวชน หรือการคุ้มครองชีวิตส่วนตัวของ ฝ่ายต่าง ๆ ต้องการ หรือตามขอบเขตที่จำเป็นอย่างเคร่งครัดในความเห็นของศาลในสถานการณ์พิเศษที่การประชาสัมพันธ์จะกระทบต่อผลประโยชน์ของความยุติธรรม¹⁸⁸

จะเห็นได้ว่าอนุสัญญาดังกล่าวได้บัญญัติรับรองถึงสิทธิของบุคคลที่ถูกกล่าวหาว่ากระทำความผิดอาญา จะได้รับการสันนิษฐานเบื้องต้นว่าเป็นผู้บริสุทธิ์ก่อนจะมีการพิสูจน์ว่าบุคคลดังกล่าวได้กระทำความผิดอาญา กล่าวคือ ก่อนที่บุคคลผู้ถูกกล่าวหาว่ากระทำความผิดอาญาจะต้องได้รับการพิจารณาค้นหาข้อเท็จจริงให้ได้เสียก่อนว่าบุคคลผู้นั้นเป็นผู้กระทำความผิดอาญา และผ่านการ

¹⁸⁷ จักรกฤษณ์ แจ่มศรี. “การตรวจสอบความสามารถในการต่อสู้คดีของจำเลย”. หน้า 73.

¹⁸⁸ Article 6 – Right to a fair trial 1 “*In the determination of his civil rights and obligations or of any criminal charge against him, everyone is entitled to a fair and public hearing within a reasonable time by an independent and impartial tribunal established by law. Judgment shall be pronounced publicly but the press and public may be excluded from all or part of the trial in the interests of morals, public order or national security in a democratic society, where the interests of juveniles or the protection of the private life of the parties so require, or to the extent strictly necessary in the opinion of the court in special circumstances where publicity would prejudice the interests of justice*”

2 Article 6 – Right to a fair trial 2 “*Everyone charged with a criminal offence shall be presumed innocent until proved guilty according to law*”

พิสูจน์หลักฐานต่าง ๆ เกี่ยวกับความจริงที่ปรากฏต่อศาลแล้วว่าผู้ถูกกล่าวหาว่ากระทำความผิด ได้กระทำความผิดครบองค์ประกอบตามที่กฎหมายกำหนด และบัญญัติไว้ ทั้งการพิจารณาต้องกระทำโดยเปิดเผย โดยศาลที่ตั้งขึ้นตามกฎหมาย ทั้งนี้ กฎหมายอาจจำกัดสิทธิแก่บุคคลบางคนที่เป็นสื่อมวลชนหรือประชาชนไม่สามารถเข้ารับฟังการพิจารณาคดีของศาลในคดีที่เกี่ยวกับความสงบเรียบร้อย และศีลธรรมอันดีของประชาชนได้ ทั้งนี้ เพื่อความมั่นคงของประเทศชาติ และความเป็นครอบครัว ของผู้เสียหายเป็นสำคัญ

1.1.4 อนุสัญญาว่าด้วยสิทธิคนพิการ (Convention on the Rights of Persons with Disabilities: CRPD)

อนุสัญญาว่าด้วยสิทธิคนพิการ (Convention on the Rights of Persons with Disabilities: CRPD) ถือเป็นอนุสัญญาด้านสิทธิมนุษยชนระหว่างประเทศ ที่ให้หลักประกันในสิทธิเสรีภาพ และศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ต่อคนพิการอย่างเสมอภาคทัดเทียมกับบุคคลทั่วไป และเป็นสนธิสัญญาด้านสิทธิมนุษยชนขององค์การสหประชาชาติฉบับแรก ในศตวรรษที่ 21 ความยากลำบากในการดำรงชีวิตของคนพิการรูปแบบต่าง ๆ มิได้เกิดจากความบกพร่องของสภาพทางกาย จิตใจ พฤติกรรม หรือสติปัญญาซึ่งเป็นเพียงเหตุให้เกิดข้อจำกัดในการดำเนินชีวิตระดับหนึ่งเท่านั้น หากแต่เกิดจากอุปสรรคภายนอก ซึ่งเป็นโทษกรรมที่สังคมเป็นผู้สร้างขึ้นทั้งสิ้น ด้วยแรงผลักดันของเครือข่ายคนพิการ ประเทศไทยจึงได้ร่วมเป็นแกนนำในการยกร่าง เจริญ ลงนามรับรอง รวมทั้งได้ให้สัตยาบันต่ออนุสัญญาว่าด้วยสิทธิคนพิการไปเมื่อวันที่ 29 กรกฎาคม 2551 ที่ผ่านมานุสัญญาฯ ดังกล่าวนับเป็นแรงบันดาลใจให้เกิดการปรับปรุงกฎหมายด้านคนพิการในประเทศไทยอย่างมากมาย โดยได้บัญญัติสาระสำคัญอันเกี่ยวข้องกับสิทธิของคนพิการไว้ในกฎหมายต่าง ๆ เช่น รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2550 พระราชบัญญัติส่งเสริม และพัฒนาคุณภาพชีวิตคนพิการ พ.ศ. 2550 และกฎหมายอื่นที่เกี่ยวข้องอีกกว่า 20 ฉบับ อันเป็นการสร้างหลักประกันสิทธิมนุษยชน และเสรีภาพขั้นพื้นฐานที่เป็นสากลสำหรับคนพิการไว้ในกฎหมายไทยที่สอดคล้องกับข้อสำคัญในอนุสัญญาสาระสำคัญของ “อนุสัญญาว่าด้วยสิทธิคนพิการ” (Convention on the Rights of Persons with Disabilities, CRPD) เน้นไปที่การขจัดอุปสรรคจากภายนอก ซึ่งเป็นสาเหตุสำคัญ ของความยากลำบากในการดำเนินชีวิตของผู้พิการ ตลอดจนการแก้ไขความเสียเปรียบทางสังคม ของคนพิการ ซึ่งก่อให้เกิดการเลือกปฏิบัติ และขัดขวางการส่งเสริม และพัฒนาคุณภาพชีวิตคนพิการเป็นอย่างยิ่ง ประกอบด้วยหลักการสองประการ ได้แก่

(1) *การพัฒนาสังคม (Social Development)* เป็นการกำหนดมาตรการที่มุ่งพัฒนาบริการในด้านต่าง ๆ เพื่อช่วยให้คนพิการได้รับสิทธิประโยชน์ต่าง ๆ อย่างเท่าเทียมกับบุคคลทั่วไป

(2) *การคุ้มครองสิทธิมนุษยชน และเสรีภาพขั้นพื้นฐานของคนพิการ* ซึ่งรวมถึงการจัด การเลือกปฏิบัติ และการสร้างหลักประกันความเสมอภาคในทุกมิติ (Non-Discrimination and Equality)¹⁸⁹

นอกจากนี้ อนุสัญญาดังกล่าว ยังกล่าวถึงหลักการเข้าถึง และใช้ประโยชน์จาก ภาพแวดล้อม และสิ่งอำนวยความสะดวกอันเป็นสาธารณะ (Accessibility) ซึ่งประกอบด้วย¹⁹⁰

1) *การปรับสภาพแวดล้อมทางกายภาพ อาคารสถานที่ รวมถึงการคมนาคมขนส่ง สารสนเทศ และการสื่อสาร และบริการต่าง ๆ* ฯลฯ ให้คนพิการสามารถเข้าถึง และใช้ประโยชน์ได้อย่างเท่าเทียมกับคนทั่วไป โดยการออกแบบที่เป็นสากล และเป็นธรรม หรือที่เรียกว่า “อารยะสถาปัตยกรรม” (Universal Design) ต่อคนทุกกลุ่ม เช่น การออกแบบ และก่อสร้างร่วมให้คนทุกกลุ่มรวมถึงคนพิการที่ใช้เก้าอี้เข็นสามารถใช้ได้อย่างเท่าเทียมกับคนทั่วไป การออกแบบบริการข้อมูลผ่านสื่ออิเล็กทรอนิกส์ให้อยู่ในรูปแบบที่ทุกคน รวมถึงคนพิการสามารถเข้าถึง และใช้ประโยชน์ได้ เป็นต้น

2) *การจัดให้มีเทคโนโลยีสิ่งอำนวยความสะดวก (Assistive Technology)* สำหรับคนพิการแต่ละประเภท เช่น เครื่องช่วยฟังสำหรับคนหูหนวก โปรแกรมอ่านจอภาพคอมพิวเตอร์สำหรับคนตาบอด หรือป้ายบอกทางซึ่งใช้ภาษาที่ง่ายต่อความเข้าใจ เป็นต้น

3) *การให้ความช่วยเหลืออย่างเหมาะสม หรือสมเหตุสมผล (Reasonable Accommodation)* เพื่อลดการเสียเปรียบทางสังคมของคนพิการแต่ละประเภท เช่น การจัดบริการล่ามภาษามือให้แก่คนหูหนวก การให้มีผู้ช่วยคนพิการสำหรับคนพิการที่มีความต้องการจำเป็นพิเศษ อันไม่อาจตอบสนองได้โดยวิธีการทั่วไป รวมถึงความช่วยเหลือเพื่อให้สามารถเข้าถึงกระบวนการยุติธรรม เป็นต้น

สำหรับประเทศไทยมีกฎหมายที่สอดคล้องกับอนุสัญญาอนุสัญญาว่าด้วยสิทธิคนพิการ” (Convention on the Rights of Persons with Disabilities: CRPD) เช่น รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่2) พ.ศ. 2545 พระราชบัญญัติหลักประกันสุขภาพแห่งชาติ พ.ศ. 2545 พระราชบัญญัติส่งเสริมการจัด

¹⁸⁹ มูลนิธิพระมหาไถ่เพื่อการพัฒนาคนพิการ, *อนุสัญญาว่าด้วยคนพิการ*, เข้าถึงเมื่อ 12 มิถุนายน 2567, เข้าถึงได้จาก <https://www.mahatai.org>.

¹⁹⁰ ทวีศักดิ์ สิริรัตน์เรขา, *คนพิการกับโอกาสทางสังคม*, เข้าถึงเมื่อ 13 มิถุนายน 2567, เข้าถึงได้จาก <https://www.happyhomeclinic.com/dp01-opportunity.html>.

สวัสดิการสังคม พ.ศ. 2546 และแก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2550 พระราชบัญญัติส่งเสริมและพัฒนาคุณภาพชีวิตคนพิการ พ.ศ. 2550 พระราชบัญญัติสุขภาพแห่งชาติ พ.ศ. 2550 และพระราชบัญญัติการจัดการศึกษาสำหรับคนพิการ พ.ศ. 2551

จากการศึกษามาตรการทางกฎหมายที่เกี่ยวกับผู้ต้องหา หรือจำเลยที่มีจิตบกพร่องทางสติปัญญาจากหลักกฎหมายทั้งของประเทศประเทศไทย ประเทศอังกฤษ และสหพันธ์สาธารณรัฐเยอรมนี แต่ละประเทศใช้ระบบกฎหมายที่แตกต่างกันระหว่างระบบกฎหมายคอมมอนลอว์ และระบบกฎหมายซีวิลลอว์จึงทำให้ระบบการดำเนินคดี มีหลักเกณฑ์ที่แตกต่างกันไปด้วย ในบทต่อไปจะเป็นการศึกษาปัญหากฎหมายเกี่ยวกับสิทธิในการคุ้มครองผู้ต้องหา หรือจำเลยที่มีจิตบกพร่องทางสติปัญญาในการเข้าถึงกระบวนการยุติธรรมทางอาญา จะเป็นการศึกษาวิเคราะห์ลักษณะการดำเนินคดีอาญา และการพิจารณาวินิจฉัยความรับผิดชอบในทางอาญาของผู้ต้องหา หรือจำเลยที่มีจิตบกพร่องทางสติปัญญาตามกฎหมายประเทศไทยเป็นหลัก และอาจมีการเปรียบเทียบกับกฎหมายบางส่วนของประเทศอังกฤษ และสหพันธ์สาธารณรัฐเยอรมนี ในประเด็นปัญหาต่าง ๆ โดยจะเริ่มวิเคราะห์จากขั้นตอนแรกจนถึงขั้นตอนสุดท้ายของกระบวนการดำเนินคดีอาญา

บทที่ 4

วิเคราะห์ปัญหาสิทธิในการเข้าถึงกระบวนการยุติธรรมทางอาญาของผู้ต้องหา หรือจำเลยที่มีจิตบกพร่องทางสติปัญญา

จากการทบทวนวรรณกรรม และศึกษากฎหมายไทย และกฎหมายต่างประเทศที่เกี่ยวข้องในการดำเนินคดีอาญา และพิจารณาวินิจฉัยความรับผิดชอบทางอาญาของบุคคลที่มีความบกพร่องทางสติปัญญาในบทที่ผ่านมา พบว่า ทั้งหลักกฎหมายทั้งของไทย และของต่างประเทศ ต่างก็จะยอมรับไปในทำนองเดียวกันว่า ผู้ที่กระทำผิดในขณะที่วิกลจริต หรือมีจิตบกพร่องทางสติปัญญาไม่ต้องรับโทษทางอาญา เนื่องจากไม่ได้กระทำไปโดยมีจิตใจที่ชั่วร้าย หากแต่เป็นเพราะความเจ็บป่วยทางจิต ทำให้ไม่สามารถที่จะแยกแยะความผิดชอบชั่วดีได้ หรือไม่สามารถบังคับตัวเองได้ จึงได้กระทำความผิดขึ้น บุคคลเหล่านี้สมควรได้รับการบำบัด หรือมอบให้บุคคลใดบุคคลหนึ่งรับไปรักษามากกว่าที่จะการลงโทษทางอาญาได้ แต่อย่างไรก็ตาม เนื่องด้วยแต่ละประเทศใช้ระบบกฎหมายที่แตกต่างกัน ระหว่างระบบกฎหมายคอมมอนลอว์ และระบบกฎหมายซีวิลลอว์จึงทำให้ระบบการดำเนินคดี มีหลักเกณฑ์ที่แตกต่างกันไปด้วย การค้นหาความจริงในส่วนของข้อเท็จจริงที่เกี่ยวกับความวิกลจริต หรือความที่มีจิตบกพร่องทางสติปัญญา และหลักการที่เกี่ยวกับการนำเสนอพยานหลักฐานจึงมีความแตกต่างกันไปตามลักษณะของระบบ การดำเนินคดีอาญากับบุคคลดังกล่าว ซึ่งประเทศไทยแม้จะเลือกใช้ประมวลกฎหมายอาญา และประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาในลักษณะทำนองเดียวกับประเทศที่ใช้ระบบกฎหมาย ซีวิลลอว์ก็ตาม กล่าวคือ ยึดถือกฎหมายลายลักษณ์อักษรเป็นสำคัญ แต่ในทางปฏิบัติในการดำเนินคดีอาญาแล้ว ประเทศไทยก็ยังยอมรับในลักษณะของการดำเนินคดีตามประเทศที่ใช้ระบบกฎหมายคอมมอนลอว์

สำหรับการศึกษาปัญหากฎหมายเกี่ยวกับสิทธิในการคุ้มครองผู้ต้องหา หรือจำเลยที่มีจิตบกพร่องทางสติปัญญาในการเข้าถึงกระบวนการยุติธรรมทางอาญาในบทนี้ ผู้ศึกษาได้ทำการศึกษาวิเคราะห์ลักษณะการดำเนินคดีอาญา และการพิจารณาวินิจฉัยความรับผิดชอบทางอาญาของผู้ต้องหา หรือจำเลยที่มีจิตบกพร่องทางสติปัญญาตามกฎหมายประเทศไทยเป็นหลัก ว่าผู้ต้องหา หรือจำเลยที่มีจิตบกพร่องทางสติปัญญาสามารถเข้าถึงสิทธิตามกระบวนการยุติธรรมทางอาญาอย่างไร โดยอาศัยการวิเคราะห์จากข้อความสำคัญในวรรณกรรม และมาตรการทางกฎหมายดังกล่าวข้างต้น และอาจมีการเปรียบเทียบกับกฎหมายบางส่วนของประเทศอังกฤษ และสหพันธ์สาธารณรัฐเยอรมนี ในประเด็นปัญหาต่างๆ โดยจะเริ่มวิเคราะห์จากขั้นตอนแรกจนถึงขั้นตอนสุดท้ายของกระบวนการดำเนินคดีอาญา ซึ่งแยกประเด็นวิเคราะห์โดยลำดับ ดังนี้

1.1 ปัญหาสิทธิในการเข้าถึงกระบวนการยุติธรรมทางอาญาของผู้ต้องหา หรือจำเลย ที่มีจิตบกพร่องทางสติปัญญาก่อนการพิจารณาคดี

ในประเด็นนี้มีข้อพิจารณาเกี่ยวกับปัญหาสิทธิในการเข้าถึงกระบวนการยุติธรรมทางอาญาของผู้ต้องหา และจำเลยที่มีจิตบกพร่องทางสติปัญญาก่อนการพิจารณาคดีซึ่งแบ่งเป็นการดำเนินคดี ในชั้นสอบสวน และการดำเนินคดีในชั้นพนักงานอัยการ โดยมีสาระสำคัญตามลำดับ ดังนี้

1.1.1 การดำเนินคดีในชั้นพนักงานสอบสวน

การสอบสวนเปรียบเสมือนต้นน้ำของกระบวนการยุติธรรมอันเป็นจุดเริ่มต้นของการแสวงหาข้อเท็จจริง และรวบรวมพยานหลักฐาน เพื่อพิสูจน์ความผิดความบริสุทธิ์ และนำตัวผู้กระทำความผิดมาฟ้องลงโทษ การดำเนินคดีอาญากับผู้กระทำความผิดในชั้นสอบสวนจึงถือเป็นขั้นตอนแรก ในการให้ความคุ้มครองผู้กระทำความผิดที่เป็นผู้ต้องหา หรือจำเลยที่มีจิตบกพร่องทางสติปัญญา เนื่องจากพนักงานสอบสวนไม่มีความรู้ทางจิตเวช หากผู้ต้องหาไม่มีอาการผิดปกติอย่างชัดเจนแล้ว พนักงานสอบสวนจะดำเนินการสอบสวนผู้ต้องหา หรือผู้กระทำความผิดอย่างบุคคลปกติธรรมดาทั่วไป ไม่ได้มีการส่งตัว ผู้ต้องหา หรือผู้กระทำความผิดไปตรวจกับพนักงานแพทย์ หรือแพทย์ผู้เชี่ยวชาญด้านจิตเวช แต่อย่างไรก็ตามหากพบว่าผู้ต้องหา หรือผู้กระทำความผิดมีอาการผิดปกติ หรือแสดงออกมาอย่างเห็นชัดเจน แม้ว่าจะมีบทบัญญัติของประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญามาตรา 14 กำหนดให้พนักงานสอบสวนมีอำนาจ งดการสอบสวนเพื่อให้แพทย์ผู้เชี่ยวชาญด้านจิตเวชทำการตรวจอาการของผู้ต้องหา หรือจำเลยที่สงสัยว่าเป็นคนวิกลจริตได้ ซึ่งในมาตราดังกล่าวมุ่งเน้นในเรื่องของความสามารถในการต่อสู้คดีของผู้ต้องหา หรือผู้กระทำความผิดเป็นหลัก ไม่ได้กล่าวถึงโดยตรงในเรื่องของการวินิจฉัยความรับผิดชอบทางอาญา หรือเรื่องการเข้าถึงสิทธิในกระบวนการยุติธรรมทางอาญาเอาไว้เลย หรือจะกล่าวอีกอย่างหนึ่งก็คือ การส่งตัวผู้ต้องหาไปตรวจสภาพจิตตามมาตรา 14 นี้ ไม่ได้กระทำเพื่อค้นหาความจริงในเรื่องที่เกี่ยวข้องเกี่ยวกับการกระทำความผิดอาญาเอาไว้เลย แต่เป็นเรื่องของความสามารถในการต่อสู้คดีของผู้ต้องหา หรือผู้กระทำความผิดมากกว่า ว่าผู้ต้องหา หรือผู้กระทำความผิดจะมีความสามารถพอที่จะต่อสู้คดีได้ หรือไม่ ซึ่งเป็นเรื่องสำคัญมากกว่าการที่ผู้ต้องหา มีความวิกลจริต หรือไม่ แต่ถ้าผู้ต้องหา หรือผู้กระทำความผิดมีอาการวิกลจริตที่แสดงออกมาปรากฏให้เห็นอย่างชัดเจนเป็นที่ประจักษ์ จนพนักงานสอบสวนสามารถที่จะรับรู้ได้เอง พนักงานสอบสวนก็จะมีอำนาจตามมาตรา 14 ได้ ด้วยการส่งตัวผู้ต้องหา หรือผู้กระทำความผิดไปให้พนักงานแพทย์ผู้เชี่ยวชาญด้านจิตเวชตรวจเพื่อประเมินความสามารถในการต่อสู้คดีได้

หากเมื่อพิจารณาถึงความมุ่งหมายของ มาตรา 14 แล้ว ที่มุ่งเน้นคุ้มครองในเรื่องความสามารถในการต่อสู้คดีของผู้ต้องหา หรือผู้กระทำความผิดที่เป็นคนวิกลจริต แต่กฎหมายก็มิได้กล่าวถึง หรือขยายความไปถึงจำเลย หรือผู้ต้องหาที่เป็นคนจิตบกพร่องทางสติปัญญาไว้เลย เพียงแต่กฎหมายให้อำนาจแก่พนักงานสอบสวนในการส่งตัวผู้ต้องหา หรือจำเลยไปให้แพทย์ผู้เชี่ยวชาญด้านจิตเวช ทำการตรวจวินิจฉัยว่าจำเลย หรือผู้ต้องหาดังกล่าวเป็นคนวิกลจริต หรือไม่ หากปรากฏข้อเท็จจริง ต่อพนักงานสอบสวนว่าผู้ต้องหา หรือผู้กระทำความผิดเป็นผู้วิกลจริต และไม่สามารถต่อสู้คดีได้ ซึ่งในบทกฎหมายก็ปรากฏเพียง คำว่า “เหตุควรเชื่อ” และ “ไม่สามารถต่อสู้คดีได้” เท่านั้น ซึ่งเป็นคำกว้าง ๆ เมื่อตรวจดูกฎหมายแล้วก็ไม่มีความหมาย หรือคำนิยามของทั้งสองคำไว้เลย อย่างไรก็ตามเหตุสมควรเชื่อตามกฎหมาย และอย่างไรจึงได้ชื่อว่าไม่สามารถต่อสู้คดีได้ นอกจากนี้ในเรื่องดังกล่าวยังถือว่าเป็นอุปสรรคที่สำคัญอีกด้วยในการให้ความคุ้มครองผู้ป่วยที่เป็นคนวิกลจริตรวมทั้งที่มีจิตบกพร่องทางสติปัญญาอีกด้วย แต่อย่างไรก็ตามหากผู้ต้องหา หรือจำเลยที่มีจิตบกพร่องทางสติปัญญา ได้ปรากฏต่อพนักงานสอบสวนอย่างเห็นได้ชัดเจน เช่น การที่ผู้ต้องหา หรือจำเลยที่มีจิตบกพร่องทางสติปัญญา มีลักษณะท่าทาง และคำพูดนั้น แตกต่างจากคนปกติธรรมดาทั่วไป หรือป่วยเป็นโรคจิตเภท (schizophrenia) ซึ่งเป็นโรคจิตที่มีลักษณะทางพฤติกรรมของผู้ป่วยผิดปกติ มีการแสดงอารมณ์ ไม่สมเหตุสมผลต่อเหตุการณ์ในขณะนั้น ซึ่งหากว่าพนักงานสอบสวนพบอาการเหล่านี้เห็นเป็นที่ประจักษ์สามารถทราบได้ทันทีว่าผู้นั้นผิดปกติไปจากบุคคลธรรมดาทั่วไป เช่นนี้ พนักงานสอบสวนสามารถใช้อำนาจตามมาตรา 14 ได้ทันที เนื่องจากพนักงานสอบสวนมีเหตุควรเชื่อ และผู้ต้องหา หรือจำเลยไม่สามารถต่อสู้คดีได้ แต่บางกรณีผู้วิกลจริตไม่มีอาการแสดงออกอย่างชัดเจน หรือมีอาการวิกลจริตเพียงบางเวลาที่ไม่แสดงออกตลอดเวลา กรณีเช่นนี้ พนักงานสอบสวนต้องดำเนินการสั่งให้พนักงานแพทย์ผู้เชี่ยวชาญด้านจิตเวชทำการตรวจผู้นั้น¹⁹¹ เสร็จแล้วให้เรียกพนักงานแพทย์ผู้นั้นมาให้ถ้อยคำหรือมาให้การว่าผลตรวจเป็นอย่างไร ซึ่งจะทำให้สามารถทราบได้จากผลการวินิจฉัยของแพทย์ผู้เชี่ยวชาญก่อนจึงจะทราบได้ว่าผู้ต้องหานั้นเป็นผู้ที่มีวิกลจริต หรือไม่

กรณีนี้ เมื่อพนักงานสอบสวนสั่งให้แพทย์ผู้เชี่ยวชาญตรวจผู้ต้องหาแล้วให้เรียกแพทย์ผู้นั้นมาให้ถ้อยคำ หรือให้การว่าผลตรวจเป็นประการใดแล้ว เมื่อพนักงานสอบสวนเห็นว่าจำเลย หรือผู้ต้องหาเป็นคนวิกลจริต และไม่สามารถต่อสู้คดีได้ กฎหมายให้อำนาจพนักงานสอบสวนในการงดการสอบสวนได้ การที่แพทย์ผู้เชี่ยวชาญที่ตรวจผู้ต้องหาแล้วนั้น แพทย์ผู้ตรวจนั้นมี

¹⁹¹พนักงานแพทย์ หมายถึงแพทย์ผู้เชี่ยวชาญ หรือจิตแพทย์ คือแพทย์สาขาหนึ่งที่ดูแลรักษาคนไข้ที่มีความผิดปกติด้านความคิดและจิตใจ ซึ่งมีสาเหตุมาจากความผิดปกติในการทำงานของสมอง (แตกต่างจากจิตวิทยา) โดยจิตแพทย์จะต้องมีความรู้ความเข้าใจด้านร่างกายและสมอง เมื่อทราบถึงความผิดปกติในการทำงานของสมอง จนส่งผลให้คนไข้มีความคิดและพฤติกรรมที่ผิดปกติไป

หลักเกณฑ์ทั่วไป 5 ประการ¹⁹² ที่ใช้ในการประเมินความสามารถในการต่อสู้คดีของผู้ต้องหา แต่อย่างไรก็ตามเกณฑ์ การประเมินในการต่อสู้คดีของจำเลยดังกล่าว เป็นเพียงหลักเกณฑ์ในการประเมินทางการแพทย์เท่านั้น พนักงานสอบสวนผู้ทำการสอบสวนผู้ต้องหาซึ่งไม่มีความรู้ทางการแพทย์ ก็ย่อมไม่สามารถประเมินอาการของผู้ต้องหาได้อย่างแน่ชัดได้ หลักเกณฑ์นั้นยังไม่ใช้บทบัญญัติแห่งกฎหมาย จึงไม่อาจนำมาใช้อ้างอิงในการดำเนินคดีอาญาได้ กฎหมายเพียงแต่สันนิษฐานไว้ว่า “มีเหตุอันควรเชื่อ” ว่าผู้ต้องหาเป็นผู้วิกลจริต และ “ไม่สามารถต่อสู้คดีได้” จึงให้ส่งตัวผู้ต้องหานั้นให้พนักงานแพทย์ผู้เชี่ยวชาญด้านจิตเวชทำการตรวจผู้ต้องหาที่มีความผิดปกติทางจิต และไม่สามารถต่อสู้คดีได้ตามประมวลกฎหมายพิจารณาความอาญามาตรา 14 วรรคหนึ่ง

กรณีดังกล่าว จึงเกิดเป็นปัญหาต่อไปว่าหากผู้ต้องหา หรือผู้กระทำผิดนั้น เป็นผู้พิการที่มีจิตบกพร่องทางสติปัญญา อีกทั้งบทบัญญัติของมาตรา 14 ก็ไม่ได้ให้ความคุ้มครองความสามารถในการต่อสู้คดีจำเลย หรือผู้ต้องหาที่มีจิตบกพร่องทางสติปัญญาแต่ประการใด กล่าวอีกนัยหนึ่ง คำว่า “เหตุอันควรเชื่อ” และ “ไม่สามารถต่อสู้คดีได้” ก็ไม่มีหลักเกณฑ์ในการตีความ และลักษณะอย่างไร ที่พนักงานสอบสวนมีเหตุอันควรเชื่อ หรือหลักเกณฑ์นั้นว่าผู้ต้องหา หรือผู้กระทำผิดดังกล่าวเป็นคนที่มีความบกพร่องทางสติปัญญา สมควรที่จะสั่งให้พนักงานแพทย์ผู้เชี่ยวชาญด้านจิตเวชดำเนินการตรวจ ผู้ต้องหาเหมือนอย่างผู้ต้องหา หรือจำเลยคนอื่นที่เป็นผู้วิกลจริต

กระบวนการดำเนินคดีอาญาในชั้นสอบสวนของพนักงานสอบสวนเกี่ยวกับผู้ต้องหา ที่มีจิตบกพร่องทางสติปัญญาเป็นเรื่องที่มีความสำคัญเป็นอันมากสมควรที่พนักงานสอบสวนต้องดำเนินการอย่างละเอียดถี่ถ้วนเป็นกรณีพิเศษ ทั้งเรื่องความวิกลจริตอันได้แก่จิตพร่องทางสติปัญญา และการที่ไม่สามารถต่อสู้คดีได้ เพราะการที่ผู้ต้องหาจะเข้าสู่กระบวนการยุติธรรมทางอาญาได้ และได้รับการดำเนินคดีอาญาอย่างเป็นธรรมได้นั้น ผู้ต้องหาต้องเป็นผู้ที่สามารถเข้าใจในกระบวนการยุติธรรมทางอาญาต่างๆ ซึ่งจะสามารถปกป้องคุ้มครองสิทธิของตนเองได้ในเบื้องต้น และสามารถแก้ข้อกล่าวหา หรือข้อต่อสู้ของตนเองได้อย่างเต็มที่

ปัญหาในเรื่องความสามารถในการต่อสู้คดีของผู้ต้องหาอันเนื่องมาจากการที่ผู้ต้องหามีจิตบกพร่องทางสติปัญญาดังกล่าว ผู้ศึกษาขอเปรียบเทียบกับสหพันธ์สาธารณรัฐเยอรมนีในสหพันธ์สาธารณรัฐเยอรมนีแบ่งกระบวนการพิจารณาคดีออกได้เป็น 3 ขั้นตอน (ซึ่งได้อธิบายแล้วในบทที่ 3) กล่าวคือ ขั้นตอนสอบสวน (Vorverfahren) ขั้นตอนสวนมูลฟ้อง (Zwischenevrfahren) และขั้นพิจารณาพิพากษาคดี (Hauptverfahren) ซึ่งในขั้นสอบสวนสอบสวนขั้นนี้มีพนักงานอัยการเป็นผู้รับผิดชอบ หมายความว่า การดำเนินคดีอาญาชั้นสอบสวน (Ermittlungsverfahren) อยู่ใน

¹⁹²มานิต ศรีสุรภานนท์ และจำลอง ดิษยวณิช, *ตำราจิตเวชศาสตร์*, (เชียงใหม่: แสงศิลป์, 2542), 469.

ความรับผิดชอบของอัยการ หมายถึงอัยการเป็นเจ้าของคดี และพนักงานตำรวจเป็นผู้ช่วยพนักงานอัยการในการทำคดี ดังที่ปรากฏใน § 160 ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา (Strafprozessordnung – StPO) มีความสำคัญว่า “เพื่อวัตถุประสงค์ที่ระบุไว้ในมาตรา 160 วรรค 1 ถึงวรรค 3 สำนักงานอัยการมีอำนาจขอข้อมูลจากเจ้าหน้าที่ทุกฝ่าย และดำเนินการสอบสวนด้วยตนเองทุกรูปแบบ หรือให้เจ้าหน้าที่ และเจ้าหน้าที่ของการให้บริการของตำรวจ เว้นแต่บทบัญญัติทางกฎหมายอื่น ๆ จะใช้ควบคุมอำนาจของตนโดยเฉพาะ และเจ้าหน้าที่ตำรวจมีหน้าที่ปฏิบัติตามคำขอ หรือคำสั่งของสำนักงานอัยการ และในกรณีนี้ พนักงานอัยการมีอำนาจขอข้อมูลจากหน่วยงานทั้งหมดได้”¹⁹³ แต่การดำเนินคดีอาญาของพนักงานสอบสวนนั้นถือว่าเป็นการดำเนินคดีอาญาเพื่อพนักงานอัยการ เมื่อพนักงานสอบสวนคือตำรวจได้ตัวผู้กระทำผิดแล้ว พนักงานตำรวจมีหน้าที่ในการสอบสวน และรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับการกระทำความผิด ไม่ว่าจะเป็มูลเหตุในการกระทำความผิด เป้าหมายของผู้กระทำความผิด ความรู้สึกนึกคิดซึ่งเห็นได้จากการกระทำความผิด และจิตใจที่มีอยู่ในการกระทำความร้ายแรงของการกระทำความผิด ลักษณะของการกระทำความผิด และผลสะท้อนให้เห็นถึงความชั่วของการกระทำความผิดเป็นต้น ถ้าหากว่าในระหว่างการดำเนินการสอบสวนของพนักงานตำรวจปรากฏว่า ผู้ต้องหาไม่จิตพร้อมสติปัญญา หรือวิกลจริต พนักงานอัยการจะส่งบุคคลนั้นไปโรงพยาบาลจิตเวชเพื่อให้แพทย์ผู้เชี่ยวชาญทำการตรวจถึงอาการ ทางจิต หากแพทย์ผู้เชี่ยวชาญตรวจแล้วเห็นว่าบุคคลนั้นมีจิตพร้อมสติปัญญา จะทำให้ศาลโดยศาลพิจารณาสั่งว่าควรควบคุมผู้นั้นไว้ที่โรงพยาบาลจิตเวชเพื่อรักษา หรือจะดำเนินคดีต่อไป

ฉะนั้น จึงเห็นได้ว่าสหพันธ์สาธารณรัฐเยอรมนีได้ให้ความสำคัญของผู้ต้องหาที่มีความบกพร่องทางสติปัญญาเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะพนักงานตำรวจ มิได้มีหน้าที่รวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับการกระทำความผิดของผู้กระทำผิดเท่านั้น แต่จะรวบรวมเกี่ยวกับความรู้สึกนึกคิดซึ่งเห็นได้จากการกระทำความผิด และจิตใจที่มีอยู่ในการกระทำของผู้กระทำผิดด้วย ความร้ายแรงของการกระทำ

¹⁹³Strafprozeßordnung (StPO) § 161 Allgemeine Ermittlungsbefugnis der Staatsanwaltschaft (1) “Zu dem in § 160 Abs. 1 bis 3 bezeichneten Zweck ist die Staatsanwaltschaft befugt, von allen Behörden Auskunft zu verlangen und Ermittlungen jeder Art entweder selbst vorzunehmen oder durch die Behörden und Beamten des Polizeidienstes vornehmen zu lassen, soweit nicht andere gesetzliche Vorschriften ihre Befugnisse besonders regeln. Die Behörden und Beamten des Polizeidienstes sind verpflichtet, dem Ersuchen oder Auftrag der Staatsanwaltschaft zu genügen, und in diesem Falle befugt, von allen Behörden Auskunft zu verlangen.”

ความผิด ลักษณะของการกระทำความผิด และผลสะท้อนให้เห็นถึงความชั่วของการกระทำความผิด เป็นต้น หากระหว่างดำเนินการสอบสวนของพนักงานตำรวจปรากฏว่าผู้ต้องหาที่มีความบกพร่องทางสติปัญญา หรือวิกลจริต พนักงานอัยการจะส่งบุคคลนั้นไปโรงพยาบาลจิตเวชเพื่อให้แพทย์ผู้เชี่ยวชาญทำการตรวจถึงอาการทางจิตผู้ต้องหาทันที เพื่อให้ผู้ต้องหาได้รับการรักษาทันที เนื่องจากอำนาจดังกล่าวเป็นอำนาจของพนักงานอัยการมิใช่เป็นของตำรวจ ถ้าหากแพทย์ผู้เชี่ยวชาญได้ทำการตรวจ ผู้ต้องหาแล้วเห็นว่า บุคคลนั้นมีความบกพร่องทางสติปัญญา พนักงานอัยการก็จะทำความเห็นส่งให้ศาลเป็นผู้พิจารณา สั่งโดยพนักงานอัยการไม่มีอำนาจในการสั่งคดีดังกล่าว ถ้าหากศาลพิจารณาแล้วเห็นว่าบุคคลนั้นเป็นผู้ป่วยวิกลจริต หรือมีความบกพร่องทางสติปัญญาจริง ศาลก็จะมีคำสั่งว่าควรควบคุมผู้ต้องหาไว้ที่โรงพยาบาลจิตเวชเพื่อรักษา หรือจนกว่าจะหาย

สำหรับประเทศอังกฤษนั้น ในประเทศอังกฤษได้มีการวางหลักเกณฑ์ไว้ในพระราชบัญญัติ วิธีพิจารณาความอาญา (วิกลจริต) พ.ศ. 2507¹⁹⁴ ซึ่งในภายหลังได้ถูกแก้ไขเพิ่มเติม โดยกฎหมายหลายฉบับเช่น พระราชบัญญัติวิธีพิจารณาความอาญา (ความวิกลจริต และไม่เหมาะที่จะสารภาพ) พ.ศ. 2534¹⁹⁵ และพระราชบัญญัติความรุนแรงในครอบครัวอาชญากรรม และเหยื่อ พ.ศ. 2547¹⁹⁶ โดยมีแนวคิดที่ว่าบุคคลที่มีสภาพจิตไม่ปกติ หรือวิกลจริตนั้นจะต้องไม่อยู่ในภาวะความเสี่ยงที่จะถูกลงโทษ หลักดังกล่าว กำหนดให้หากพนักงานสอบสวนเกิดความสงสัย (suspicion) หรือได้รับแจ้งอย่างสุจริตใจ (good faith) ว่าบุคคลใดๆ โดยไม่จำกัดอายุจะเป็นผู้ใหญ่ หรือเป็นเด็กก็ตาม หากว่าเป็นบุคคลผู้มีความผิดปกติทางจิต หรือมีความพิการทางจิต หรือวิกลจริต ทำให้ไม่สารทเข้าใจสาระสำคัญของคำถามที่ถูกถาม หรือคำตอบของตนได้ พนักงานสอบสวนจะต้องปฏิบัติต่อบุคคลดังกล่าวอย่างผู้ที่มีความผิดปกติ หรือความพิการทางจิตตามที่กฎหมายกำหนด เมื่อเจ้าหน้าที่ตำรวจมิใช่แพทย์ผู้เชี่ยวชาญด้านจิตเวช ซึ่งไม่อาจ แยกแยะได้ว่าผู้ต้องหาคนใดมีความผิดปกติทางจิต กฎหมายซึ่งออกในปี ค.ศ. 1992 ในเมือง Birmingham ได้จัดให้มีพยาบาลจิตเวชชุมชน (Community Psychiatric Nurse (CPN))¹⁹⁷ ประจำอยู่ที่สถานีตำรวจเพื่อทำหน้าที่ในการแยกแยะผู้ต้องหาที่เป็นผู้ป่วยจิตเวช หรือผู้ป่วยที่มีความบกพร่อง ทางสติปัญญา รวมถึงมีอำนาจกำหนดวิธีการที่เหมาะสมในการส่งตัวผู้ต้องหาไปรับการรักษาที่โรงพยาบาลจิตเวช

¹⁹⁴Criminal Procedure (Insanity) Act 1964

¹⁹⁵Criminal Procedure (Insanity and Unfitness to Plead) Act 1991

¹⁹⁶Domestic Violence, Crime and Victims Act 2004

¹⁹⁷Community Mental Health Nurse. June 26, 2024. Retrieved from :

<https://cattco-portal.mycivilservice.com/main/showdesc/Community%20Mental%20Health%20Nurse%20.pdf>.

กรณีเมื่อพนักงานสอบสวนพบว่าผู้ต้องหาเป็นผู้ที่มีความบกพร่องทางสติปัญญาแล้ว ในเบื้องต้นนั้นพนักงานสอบสวนจะต้องพิจารณาว่าจะดำเนินคดีกับผู้ต้องหาดังกล่าวต่อไปหรือไม่ หรือจะส่งตัวผู้ต้องหาไปรับการรักษาที่โรงพยาบาลจิตเวชก่อน หากพนักงานสอบสวนเห็นว่าสมควรที่จะดำเนินคดีกับผู้ต้องหาที่มีความบกพร่องทางสติปัญญาต่อไป การสอบสวนคดีนั้นจะต้องดำเนินการตามพระราชบัญญัติหลักฐานตำรวจ และหลักฐานทางอาญา พ.ศ. 2527 (the police and criminal Evidence Act 1984 (PACE)) หรือที่เรียกว่าหลักปฏิบัติ (Code of practice) ซึ่งกำหนดให้กรณีที่บุคคลที่ถูกสอบสวนนั้นหากเป็นผู้ที่มีความบกพร่องทางสติปัญญา หรือมีความพิการทางด้านจิตใจ จะต้องถึงกระบวนการดำเนินคดีที่กำหนดไว้เป็นพิเศษ กำหนดให้การสอบสวนผู้ต้องหาจะต้องมีบุคคลที่ 3 เรียกว่าผู้ใหญ่ หรือผู้เชี่ยวชาญเข้าร่วมเพื่อทำหน้าที่พิทักษ์สิทธิของผู้ต้องหา หรือผู้กระทำผิดนั้น โดยผู้ใหญ่ หรือผู้เชี่ยวชาญนี้ อาจเป็น (1) ญาติ หรือผู้พิทักษ์ หรือบุคคลใดๆ ที่รับผิดชอบควบคุมดูแลบุคคลดังกล่าวอยู่ด้วย (2) บุคคลที่มีประสบการณ์เกี่ยวข้องกับผู้ที่มีความบกพร่องทางสติปัญญา หรือผู้ที่มีความพิการทางจิต แต่ต้องไม่ใช่เจ้าหน้าที่ตำรวจ หรือผู้ที่เจ้าหน้าที่ตำรวจจัดหาให้ และ (3) ในกรณีที่ไม่มีอาจหาบุคคลดังกล่าวข้างต้นได้ อาจเป็นผู้ใหญ่ซึ่งสามารถรับผิดชอบเรื่องดังกล่าวได้ โดยมีอายุตั้งแต่ 18 ปีขึ้นไป และไม่ใช่เจ้าหน้าที่ตำรวจ นอกจากนี้หากผู้ต้องหาที่เป็นผู้วิกลจริต หรือเป็นผู้พิการทางจิต หรือผู้ที่มีความบกพร่องทางสติปัญญา เป็นหน้าที่ของพนักงานสอบสวนที่จะต้องแจ้งแก่ผู้ใหญ่ หรือผู้เชี่ยวชาญทันทีที่สามารถกระทำได้ โดยอธิบายถึงเรื่องราวสาเหตุของการควบคุมตัวรวมถึงสถานที่ซึ่งผู้ต้องหาถูกควบคุมตัวอยู่แล้ว แจ้งให้ผู้ใหญ่ หรือผู้เชี่ยวชาญมายังสถานีตำรวจเพื่อพบผู้ต้องหา และไม่ว่าผู้ต้องหาที่มีจิตพร่องทางสติปัญญา หรือผู้พิการทางจิตนั้นจะเป็นผู้ต้องสงสัยหรือไม่ก็ตาม บุคคลดังกล่าวจะต้องไม่ถูกสอบปากคำ หรือให้บุคคลดังกล่าวให้ถ้อยคำ หรือให้ลงลายมือชื่อในบันทึกถ้อยคำ โดยไม่มีผู้ใหญ่ หรือผู้เชี่ยวชาญอยู่ด้วยไม่ได้ เว้นแต่กรณีที่กฎหมายกำหนดยกเว้นไว้เท่านั้น¹⁹⁸

การที่กฎหมายของประเทศอังกฤษมีบทบัญญัติไว้ในลักษณะดังกล่าว ก็เพื่อให้ความคุ้มครอง และเพื่อให้ผู้ต้องหาที่มีความบกพร่องทางสติปัญญาสามารถเข้าถึงกระบวนการยุติธรรมใน ทางอาญาได้ในระดับหนึ่ง เนื่องจากว่าโดยปกติแล้วผู้ต้องหาที่เป็นผู้ป่วยที่เป็นจิตเวช หรือผู้ที่มีความบกพร่องทางสติปัญญาไม่เหมือนบุคคลธรรมดาทั่วไปที่สามารถตัดสินใจได้เอง ตรงกันข้ามกับบุคคลที่มีความบกพร่องทางสติปัญญาไม่มีความสามารถในการตัดสินใจ และควบคุมตนเองได้ หากกระทำการใดลงไปโดยปราศจากผู้เชี่ยวชาญ หรือบุคคลที่ผู้ต้องหาเหล่านั้นไว้วางใจเสียแล้วอาจเป็น

¹⁹⁸Police And Criminal Evidence Act 1984(Pace) – Code Crevised Code Of Practice For Thedetention, Treatment And Questioning Of Persons By Police Officers. London: Crown copyright. 2019. pp 6-12.

ผลเสียต่อตนเอง และความยุติธรรมก็จะไม่เกิดขึ้น การที่กฎหมายของประเทศอังกฤษกำหนดลักษณะไว้เช่นนั้นเป็นการคุ้มครอง และพิทักษ์สิทธิของผู้ต้องหาดังกล่าว ซึ่งบทบัญญัติลักษณะเช่นนี้ในประเทศไทยเองก็ได้มีการบัญญัติไว้เกี่ยวกับการดำเนินคดีอาญากับเด็กตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาอาญาเป็นต้น แต่การดำเนินคดีอาญากับผู้ต้องหาที่เป็นคนวิกลจริต โรครจิต จิตฟั่นเฟือน หรือผู้ที่มีจิตบกพร่องทางสติปัญญา กฎหมายไทยยังไม่ได้มีบัญญัติไว้เลย

ผู้ศึกษามีความเห็นว่ ปัญหาในเรื่องความสามารถในการต่อสู้คดีของผู้ต้องหาอันเนื่อง มาจากการที่ผู้ต้องหาที่มีจิตบกพร่องทางสติปัญญานั้น ทั้งสหพันธ์สาธารณรัฐเยอรมนี และประเทศอังกฤษ ให้ความสำคัญกับการต่อสู้คดีของผู้ต้องหาที่มีความบกพร่องทางสติปัญญา แม้ในชั้นพนักงานสอบสวนของสหพันธ์สาธารณรัฐเยอรมนี ชั้นนี้มีพนักงานอัยการเป็นผู้รับผิดชอบ อัยการเป็นเจ้าของคดีการดำเนินคดีอาญาชั้นสอบสวน และพนักงานตำรวจเป็นผู้ช่วยพนักงานอัยการในการทำคดีก็ตาม แต่การดำเนินคดีอาญาของพนักงานสอบสวนนั้นถือว่าเป็นการดำเนินคดีอาญาเพื่อพนักงานอัยการ หากว่าในระหว่างการดำเนินการสอบสวนของพนักงานตำรวจปรากฏว่าผู้ต้องหาที่มีความบกพร่องทางสติปัญญา หรือวิกลจริต กฎหมายประเทศอังกฤษจะให้พนักงานอัยการส่งบุคคลนั้นไปโรงพยาบาลจิตเวชเพื่อให้แพทย์ผู้เชี่ยวชาญทำการตรวจถึงอาการทางจิต หากแพทย์ผู้เชี่ยวชาญตรวจแล้วเห็นว่าบุคคลนั้นมีความบกพร่องทางสติปัญญา จะทำความเห็นส่งให้ศาลโดยศาลพิจารณา สั่งว่าควรควบคุมผู้นั้นไว้ที่โรงพยาบาลจิตเวชเพื่อรักษา หรือจะดำเนินคดีต่อไป ส่วนประเทศอังกฤษนั้นกำหนดให้หากพนักงานสอบสวนเกิดความสงสัย (suspicion) หรือได้รับแจ้งอย่างสุจริตใจ (good faith) เป็นเรื่องของดุลพินิจของเจ้าพนักงานตำรวจเท่านั้น และที่บอกว่าไม่จำกัดอายุ (เข้าใจว่าบุคคลที่สามารถกระทำความผิดอาญาเป็นเด็ก หรือเยาวชน) เป็นผู้มีความผิดปกติทางจิต หรือ มีความพิการทางจิต หรือวิกลจริต กฎหมายจึงกำหนดให้มีพยาบาลจิตเวชชุมชนประจำอยู่สถานีตำรวจเพื่อทำหน้าที่ตรวจ และวิเคราะห์ว่าผู้ต้องหาคนใดเป็นผู้ป่วยจิตเวช หรือผู้ป่วยที่มีจิตบกพร่องทางสติปัญญา กรณีนี้เป็นเช่นเดียวกับประเทศไทยที่มีหน่วยความอาสาประจำสถานีตำรวจเพื่อคอยให้คำปรึกษาแก่ผู้ต้องหา ผู้เสียหาย และประชาชนทั่วไป และให้การสนับสนุนการปฏิบัติงานแก่เจ้าหน้าที่ตำรวจ และเพิ่มช่องทางให้กับประชาชนได้เข้าถึงสิทธิทางกระบวนการยุติธรรมมากขึ้น เป็นการเข้าถึงกระบวนการยุติธรรมตั้งแต่ต้นทำโดยสะดวก ประหยัดเวลา ลดปริมาณคดีสู่ศาล และลดความเหลื่อมล้ำทางสังคม เมื่อเปรียบเทียบกับประเทศไทยแล้วยังไม่มีบทบัญญัติของกฎหมายใดที่ให้ ความคุ้มครองกับบุคคลที่มีจิตบกพร่องทางสติปัญญาเหมือนอย่างเช่นสหพันธ์สาธารณรัฐเยอรมนี และประเทศอังกฤษ

ในเรื่องการเข้าถึงสิทธิของกระบวนการยุติธรรมทางอาญาของผู้พิการ เมื่อพิจารณาประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 13 วรรคสาม ที่บัญญัติว่า “ในกรณีที่ผู้เสียหาย ผู้ต้องหา จำเลย หรือพยานไม่สามารถพูด หรือได้ยิน หรือสื่อความหมายได้ และไม่มีล่ามภาษามือให้พนักงานสอบสวน พนักงานอัยการ หรือศาล จัดหาล่ามภาษามือให้ หรือจัดให้ถาม ตอบ หรือสื่อความหมายโดยวิธีอื่นที่เห็นสมควร” มาตรา 13 วรรคสามดังกล่าว เป็นบทบัญญัติที่ให้ความช่วยเหลือแก่จำเลยที่เป็นคนพิการที่ประสบปัญหาด้านการสื่อสาร หรือสื่อความหมายเมื่อต้องเข้าสู่กระบวนการสอบสวนคดีอาญา แต่มาตรา 13 วรรคสามกลับให้ความคุ้มครองเฉพาะกรณีที่จำเลยเป็นคนพิการทางการได้ยิน หรือสื่อความหมายเท่านั้น ที่กฎหมายกำหนดให้พนักงานสอบสวน อัยการ และศาลจะต้องจัดหาล่ามภาษามือให้กับบุคคลดังกล่าว มิได้ให้ความคุ้มครองครอบคลุมถึงจำเลยคนพิการทางสติปัญญาแต่อย่างใด แม้ว่าคนพิการทางสติปัญญาจะเป็นกลุ่มบุคคลที่ประสบปัญหาเกี่ยวกับการสื่อสาร หรือสื่อความหมายเช่นเดียวกันก็ตาม อันเป็นการกระทบต่อการคุ้มครองสิทธิ และการเข้าถึงสิทธิของคนพิการทางสติปัญญาในกระบวนการสอบสวนคดีอาญาโดยตรง อีกทั้งยังเป็นการเลือกปฏิบัติต่อคนพิการทางสติปัญญาในอีกทางหนึ่งด้วย อย่างไรก็ตาม การที่ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาของไทยมีมาตรการให้ความคุ้มครอง และสิทธิของจำเลยไว้หลายประการ แต่ความเท่าเทียม และการเข้าถึงกระบวนการยุติธรรมทางอาญาของคนพิการที่มีจิตบกพร่องทางสติปัญญา ยังไม่ได้ให้ความคุ้มครอง และการเข้าถึงกระบวนการยุติธรรมไว้เป็นการเฉพาะ ทั้งที่บุคคลดังกล่าวเป็นผู้ที่มีความอ่อนแอ และมีความอ่อนไหวสูง จึงทำให้ผู้ศึกษาเห็นว่าการเข้าถึงกระบวนการยุติธรรมทางอาญาของจำเลยที่มีจิตบกพร่องทางสติปัญญายังไม่เหมาะสมกับบุคคลดังกล่าว ซึ่งเห็นว่าบุคคลดังกล่าวควรได้รับการคุ้มครองเป็นพิเศษมากกว่าบุคคลปกติธรรมดาโดยทั่วไปเสียด้วยซ้ำ ทั้งที่หลักการเข้าถึงกระบวนการ ยุติธรรมทางอาญาของผู้ถูกกล่าวหา หรือจำเลยในทางกฎหมายอาญาแล้ว ตั้งอยู่บนพื้นฐานหลักของกฎหมายอาญา (Basic Principles of Criminal Law) กล่าวคือเมื่อมีการกล่าวหาว่าบุคคลใดกระทำความผิดอาญา กฎหมายให้สันนิษฐานว่าบุคคลผู้ถูกกล่าวหาคือผู้บริสุทธิ์ เป็นหน้าที่ของศาลที่จะต้องพิสูจน์จนปราศจากข้อสงสัยอันสมควรว่าจำเลยเป็นผู้กระทำความผิด ทั้งสอดคล้องกับปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน ค.ศ. 1948 ข้อ 11 (1) ที่กำหนดให้บุคคลที่ถูกกล่าวหาว่ากระทำความผิดทางอาญามีสิทธิที่จะได้รับการสันนิษฐานไว้ก่อนว่าบริสุทธิ์จนกว่าจะพิสูจน์ได้ว่ามีความผิดตามกฎหมาย ภายใต้การพิจารณาคดีที่เปิดเผย และบุคคลนั้นมีสิทธิในหลักประกันทั้งหมดที่จำเป็นสำหรับการต่อสู้คดี รวมทั้งได้รับการคุ้มครองภายใต้รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2560 มาตรา 29 วรรคสอง และหลักกระบวนการนิติธรรมมีที่มาจากทฤษฎีกระบวนการนิติธรรม (Due Process Model) กล่าวคือ ในการปฏิบัติหน้าที่ของเจ้าพนักงานตำรวจ อัยการ และศาลในกระบวนการยุติธรรมต้องยึดหลักนิติธรรมต้องคำนึงถึงความจำเป็นในการคุ้มครองสิทธิ และเสรีภาพขั้นพื้นฐาน (Fundamental Rights and Freedom) ของประชาชนเป็นหลักการ และสอดคล้องกับ

แนวคิดที่ผู้ต้องหา หรือจำเลยเป็นประธานแห่งคดี (Subject of the case) มิใช่กรรมแห่งคดี (Object of the case) คือผู้ต้องหา หรือจำเลยต้องได้รับสิทธิ และความเสมอภาคในการต่อสู้คดีตามอาวูรที่เท่าเทียมกัน (Equal footing) หลักกระบวนการนิติธรรมจึงเป็นที่มาของสิทธิของผู้ต้องหา หรือจำเลย ในกระบวนการยุติธรรมทั้งหลาย ตั้งแต่การแจ้งข้อหา การแจ้งสิทธิสิทธิในการมีทนายความ สิทธิในการมีล่าม สิทธิที่จะไม่ให้การ สิทธิเข้าถึงข้อมูลในการดำเนินคดี เป็นต้น ซึ่งสิ่งเหล่านี้เป็นสิทธิขั้นพื้นฐานที่ผู้ต้องหา หรือบุคคลปกติธรรมดาทั่วไปสมควรได้รับ แต่หากข้อเท็จจริงปรากฏว่าผู้ถูกกล่าวหา หรือผู้กระทำผิดเป็นบุคคลที่มีความผิดปกติทางจิต เช่น ความบกพร่องทางสติปัญญา เป็นต้นซึ่งได้อธิบายไปแล้วในบทที่ 2 ว่าบุคคลเหล่านี้ไม่ได้เป็นบุคคลปกติธรรมดาทั่วไป แต่ความสามารถในการรับรู้ เข้าใจ เหตุผล การตัดสินใจช้ากว่าคนปกติโดยทั่วไป เห็นควรมีวิธีการพิเศษสำหรับการสอบสวนผู้กระทำผิดที่มีจิตบกพร่องทางสติปัญญา โดยให้แยกกระทำเป็นสัดส่วนในสถานที่เหมาะสม กับบุคคลที่มีจิตบกพร่องทางสติปัญญา และให้นักจิตวิทยา หรือนักสังคมสงเคราะห์ ทนายความ และบุคคลที่บุคคลดังกล่าวร้องขอ และพนักงานอัยการเข้าร่วมในการสอบสวนบุคคลดังกล่าวด้วยเพื่อให้บุคคลกลุ่มนี้ได้เข้าถึงสิทธิในกระบวนการยุติธรรมอย่างเสมอภาค และเท่าเทียม

ในการนำนักจิตวิทยา หรือนักสังคมสงเคราะห์ ทนายความ และบุคคลที่บุคคลดังกล่าว ร้องขอ รวมทั้งพนักงานอัยการเข้าร่วมในการสอบสวนผู้กระทำผิดที่เป็นผู้ที่มีจิตบกพร่องทางสติปัญญาด้วยแล้ว เนื่องจากผู้กระทำผิดที่มีความผิดปกติทางสติปัญญานั้นมีความคุ้นเคย และใกล้ชิด โดยเฉพาะบุคคลที่ตนเองไว้วางใจ หรือผู้ดูแลเหล่านี้ อีกทั้งเพื่อต้องการที่จะให้การคุ้มครองผู้กระทำผิดที่เป็นบุคคลที่มีจิตบกพร่องทางสติปัญญาไม่ให้ได้รับผลกระทบต่อสภาพจิตใจ และเกิดความเครียด จากการสอบสวน เมื่อเปรียบเทียบกับประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 133 ทวิ¹⁹⁹ ที่เป็นบทบัญญัติที่ให้ความคุ้มครองแก่ผู้เสียหาย และพยานที่เป็นเด็กที่มีอายุไม่เกิน 18 ปี เมื่อต้องเข้าสู่กระบวนการถามปากคำในคดีอาญาของพนักงานสอบสวน เนื่องจากเด็กถือเป็นกลุ่มบุคคลที่มีความเปราะบาง (Vulnerable Group) เพราะความไร้เดียงสาขาดประสบการณ์ และไม่สามารถปกป้องสิทธิ หรือผลประโยชน์ของตนเองได้ ในขณะที่หากจำเลยที่มีจิตบกพร่องทางสติปัญญาอย่างไม่เป็นเหตุของกฎหมายเป็นพิเศษเพื่อให้ความคุ้มครอง และการเข้าถึงกระบวนการยุติธรรมอย่างเป็นธรรม ด้วยเหตุ ดังกล่าวผู้ศึกษามีความเห็นว่าเป็นขั้นตอนการสอบสวนของเจ้าพนักงานสอบสวนถือว่าเป็นขั้นตอนที่มีความสำคัญต่อการรวบรวมสำนวนคดีโดยเฉพาะในคดีที่ผู้กระทำผิด เป็นผู้ที่มีความพิการทางสติปัญญาเข้าไปเกี่ยวข้องด้วยแล้ว อาจกล่าวได้ว่าในชั้นเจ้าพนักงานสอบสวนนี้ถือเป็นประตูด่านแรกแรกในการเข้าสู่กระบวนการยุติธรรมทางอาญาของกระทำผิดที่เป็นผู้พิการทางสติปัญญาดีกว่าได้ ดังนั้นในชั้นนี้เจ้าพนักงานสอบสวนจะต้องพิจารณาในเบื้องต้นก่อนว่าผู้ที่ตนกำลัง

¹⁹⁹ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 133 ทวิ

ดำเนินการสอบสวนเพื่อค้นหาความจริงอยู่นั้น ชั้นแรกผู้กระทำความผิดนั้นเป็นผู้พิการทางสติปัญญาหรือไม่ เนื่องจากสิทธิในการเข้าถึงกระบวนการยุติธรรมทางอาญาของบุคคลย่อมมีความแตกต่างกันระหว่างบุคคลที่มีความปกติ และบุคคลที่มีความผิดปกติทางจิตโดยเฉพาะบุคคลผู้กระทำผิดที่มีจิตบกพร่องทางสติปัญญาเสียด้วยแล้ว อาจส่งผลต่อการปฏิบัติบางประการในการสอบสวนที่มีความแตกต่างกันโดยทั่วไป เช่น การมีทนายในการช่วยเหลือให้การใช้สิทธิเบื้องต้น การให้บุคคลที่ใกล้ชิดหรือผู้ดูแลที่มีจิตบกพร่องทางสติปัญญาที่บุคคลนั้นได้ไว้วางใจได้อยู่ด้วย และการถามคำถาม หรือการสอบสวนผ่านนักจิตวิทยา หรือนักสังคมสงเคราะห์ หรือผู้เชี่ยวชาญด้านความพิการทางสติปัญญา ร่วมการสอบสวนด้วย เพื่อช่วยให้เจ้าพนักงานสอบสวนได้ทำการตรวจพิจารณาปัญหาดังกล่าวได้อย่างง่ายขึ้น ซึ่งบุคคลเหล่านี้จะช่วยทำหน้าที่อำนวยความสะดวกในการสื่อสารระหว่างผู้กระทำผิดที่มีความบกพร่องทางสติปัญญา กับเจ้าพนักงานสอบสวนรวมทั้งช่วยปรับอารมณ์ความรู้สึก และทำให้แน่ใจว่าผู้กระทำผิดที่เป็นผู้พิการทางสติปัญญาเข้าใจในสิทธิของตนในระหว่างการสอบสวน แต่อย่างไรก็ดี บุคคลภายนอกดังกล่าวไม่อาจให้คำปรึกษาทางกฎหมายแนะนำทางออกกฎหมายได้ ดังนั้น การให้ผู้กระทำผิดที่มีจิตบกพร่องทางสติปัญญาหากมีทนายความคอยให้คำแนะนำในเรื่องกฎหมาย ปัญหานี้ก็จะให้ผู้กระทำผิดที่มีจิตบกพร่องทางสติปัญญาสามารถเข้าถึงสิทธิในกระบวนการยุติธรรมได้เท่าเทียมกับผู้ต้องหาคนอื่นในเรื่องการพิจารณาของการแยกแยะความเป็นบุคคลปกติธรรมดาทั่วไปกับคนวิกลจริต โดยเฉพาะความบกพร่องทางสติปัญญาด้วยแล้ว นอกจากเจ้าพนักงานสอบสวนจะพิจารณาจากข้อมูลในทางกายภาพที่สามารถเห็นได้โดยประจักษ์แล้ว ยังจะต้อง อาศัยการวินิจฉัยทางการแพทย์ประกอบด้วย ซึ่งเป็นเรื่องทางเทคนิคโดยเฉพาะ ฉะนั้น ในเบื้องต้นจึงทำให้เจ้าพนักงานสอบสวนประสบกับความยุ่งยากอย่างมากในการพิจารณาว่าบุคคลนั้นเป็นผู้พิการทางสติปัญญาหรือไม่ ด้วยเหตุดังกล่าว ในต่างประเทศบางประเทศเช่นประเทศอังกฤษ ได้นำกลไกบุคคลภายนอกมาช่วยในการสอบสวน และตรวจสอบผู้กระทำผิดที่มีจิตบกพร่องทางสติปัญญาไว้เบื้องต้น

1.1.2 การดำเนินคดีในชั้นพนักงานอัยการ

เมื่อพนักงานสอบสวนดำเนินการสอบสวนเสร็จสิ้นเรียบร้อยแล้วก็จะสรุป และส่งสำนวนการสอบสวนให้พนักงานอัยการเพื่อยื่นฟ้องคดีต่อศาล เมื่อพนักงานอัยการได้รับสำนวนการสอบสวนจากพนักงานสอบสวนแล้วในระหว่างที่ยังไม่มีการยื่นฟ้องคดีต่อศาล ถ้าหากปรากฏต่อพนักงานอัยการว่าจำเลย หรือผู้ต่อนั้นเป็นผู้วิกลจริต และหากพนักงานอัยการมี “เหตุควรเชื่อ” และ “ไม่สามารถต่อสู้คดีได้” ภายใต้บทบัญญัติของมาตรา 14 แห่งประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา กฎหมายก็ไม่ได้ให้อำนาจพนักงานอัยการในการที่จะสั่งให้แพทย์ผู้เชี่ยวชาญด้านจิตเวชตรวจวินิจฉัยถึงความวิกลจริต รวมถึงงดการสั่งฟ้องคดีต่อศาลไว้จนกว่าผู้ต้องหา หรือจำเลยจะหายจากวิกลจริต หรือกระทำการอย่างใดอย่างหนึ่งตามที่กำหนดไว้ในบทบัญญัติดังกล่าว ผู้ต้องหา หรือผู้กระทำผิดที่ป่วยจึงไม่ได้รับความคุ้มครองภายใต้กฎหมาย แต่กลับต้องถูกดำเนินคดี หรือควบคุมตัว

ต่อไปเช่นเดียวกับผู้ต้องหาอย่างคนปกติธรรมดาทั่วไป ทั้งที่การดำเนินคดีในชั้นพนักงานอัยการเองก็ ถือว่าเป็นการดำเนินคดีในชั้นสอบสวนเช่นเดียวกัน แต่กฎหมายก็ให้อำนาจเฉพาะแต่พนักงานสอบสวน หรือศาลเท่านั้นเป็นผู้สั่งให้มีการตรวจสภาพจิตใจเพื่อประเมินความสามารถในการต่อสู้คดี แต่ไม่ได้ให้อำนาจพนักงานอัยการไว้

ปัญหาดังกล่าว จึงทำให้เกิดช่องว่างของกฎหมายในกระบวนการยุติธรรมที่ให้ความคุ้มครองของจำเลย หรือผู้ต้องหาที่มีจิตบกพร่องทางสติปัญญา และขั้นตอนดังกล่าวก็เป็นกรณีที่ไม่อยู่ในขั้นตอนอำนาจของพนักงานสอบสวนที่จะใช้วิธีการตามมาตรา 14 ได้ เนื่องจากการดำเนินคดีอาญาโดยรัฐ ถือว่ารัฐเป็นผู้เสียหาย และเจ้าพนักงานผู้มีอำนาจฟ้องคดีอาญาแทนรัฐก็คือพนักงานอัยการ ทั้งนี้ พนักงานอัยการจะต้องเป็นผู้รับผิดชอบโดยควรจะต้องมีหน้าที่ทั้งในการสอบสวน และการฟ้องร้องอันเป็นหลักการของระบบอัยการที่สมบูรณ์ ซึ่งหลักการนี้จะถือว่าการสอบสวนฟ้องร้อง เป็นกระบวนการดำเนินคดีอาญาที่แบ่งแยกไม่ได้ แต่การดำเนินคดีอาญาในประเทศไทยได้มีการแบ่งแยกอำนาจการสอบสวนออกจากอำนาจฟ้องร้องอย่างชัดเจน โดยแบ่งความรับผิดชอบออกเป็น การสอบสวนสืบสวนเป็นอำนาจหน้าที่ของพนักงานสอบสวนซึ่งจะทำการสอบสวนได้โดยอิสระ ส่วนอัยการคงเป็นผู้วินิจฉัยว่าจะฟ้อง หรือไม่ฟ้องคดีเท่านั้น ซึ่งเป็นอำนาจในการฟ้องร้องคดีต่อศาลเป็นอำนาจของพนักงานอัยการ ซึ่งการแบ่งแยกความรับผิดชอบเช่นนี้ เป็นการแบ่งแยกที่ค่อนข้างจะเด็ดขาด เห็นได้จากประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 140 200 พนักงานอัยการจะมีบทบาทต่อพนักงานสอบสวนก็ต่อเมื่อพนักงานสอบสวนเห็นว่าการสอบสวนแล้วเสร็จ และส่งสำนวนการสอบสวนไปยังพนักงานอัยการเพื่อพิจารณาต่อไปเท่านั้น

ในเรื่องดังกล่าว ผู้ศึกษามีความเห็นว่เมื่อพนักงานอัยการไม่สามารถใช้มาตรา 14 แห่งประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาได้ แม้จะเป็นการดำเนินคดีในชั้นสอบสวน เนื่องจากบทบัญญัติดังกล่าวไม่ได้ให้อำนาจพนักงานสอบสวนไว้ ในกรณีดังกล่าวหากพนักงานอัยการจะไม่ฟ้องในเหตุดังกล่าวได้ จึงต้องเป็นที่ปรากฏชัดเจนว่าผู้ต้องหาเป็นผู้วิกลจริต หรือมีจิตบกพร่องทางสติปัญญา และไม่สามารถต่อสู้คดีได้เท่านั้น ส่วนกรณีที่มีเหตุอันควรเชื่อ ยังเป็นปัญหาว่าพนักงานอัยการสามารถใช้เหตุผลดังกล่าวที่มีคำสั่งไม่ฟ้องคดี และจะสั่งให้พนักงานสอบสวนดำเนินการสอบสวนเพิ่มเติม โดยให้พนักงานสอบสวนใช้อำนาจตามมาตรา 14 โดยสั่งให้พนักงานแพทย์ทำการ

²⁰⁰ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 140 บัญญัติว่า “เมื่อพนักงานสอบสวน ผู้รับผิดชอบในการสอบสวน เห็นว่าการสอบสวนเสร็จแล้ว ให้จัดการอย่างหนึ่งอย่างใด ดังต่อไปนี้...”

ตรวจผู้ต้องหาผู้นั้น ได้ หรือไม่ ในเรื่องดังกล่าวนี้ เนื่องจากมาตรา 143 วรรคสอง (ก)201 แห่ง ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา พนักงานอัยการสามารถมีอำนาจสั่งให้พนักงานสอบสวน ดำเนินการสอบสวนในเรื่องดังกล่าวได้ หากเป็นการสั่งเพื่อให้เป็นไปตามหลักการค้นหาความจริงในการดำเนินคดีอาญา เพื่อให้ผู้ต้องหาสามารถต่อสู้คดีได้อย่างเต็มที่ อย่างไรก็ตาม แม้กฎหมายดังกล่าว จะเปิดช่องว่างให้พนักงานอัยการสามารถกระทำได้ แต่ในทางปฏิบัติแล้วพนักงานอัยการเองก็ยังไม่ค่อยได้ใช้อำนาจดังกล่าว ในการสั่งให้พนักงานสอบสวนดำเนินการสอบสวนเพิ่มเติม เนื่องจากปัญหา ความเกรงใจกันระหว่างหน่วยงานทั้งสองหน่วยงาน นอกจากนี้ การใช้อำนาจในการสั่งไม่ฟ้องของ พนักงานอัยการ ยังต้องปฏิบัติตามมาตรา 145202 อีกด้วย นับว่าในทางปฏิบัติว่ามีความยุ่งยากอยู่พอสมควร อีกทั้ง สำนวน การสอบสวนยังอยู่กับพนักงานอัยการยังไม่ได้มีการยื่นฟ้องคดีต่อศาล หากปรากฏควรเชื่อว่าผู้ต้องหาเป็นคนวิกลจริต หรือเป็นคนที่มีจิตบกพร่องทางสติปัญญา และไม่สามารถ ต่อสู้ได้ และศาลย่อมไม่มีอำนาจตามมาตรา 14 ได้เพราะคดียังไม่ได้อยู่ในอำนาจศาลเนื่องจากพนักงาน อัยการยังไม่ได้ฟ้องคดี ต่อศาล เมื่อมาตรา 14 ไม่ได้อำนาจแก่พนักงานอัยการ ทำให้พนักงานอัยการ ไม่สามารถใช้อำนาจดังกล่าวได้ ผู้ต้องหาที่เป็นคนวิกลจริต หรือมีความบกพร่องทางสติปัญญาจึงต้อง ถูกดำเนินคดีอาญาเยี่ยงคนปกติธรรมดาทั่วไป โดยต้องรอให้ศาลเป็นผู้ใช้อำนาจตามมาตรา 14 หลังจากพนักงานอัยการ ยื่นฟ้องคดีอาญาต่อศาลแล้ว

ปัญหาในเรื่องสิทธิการเข้าถึงกระบวนการยุติธรรมทางอาญาของผู้กระทำผิดที่ วิกลจริต หรือมีจิตบกพร่องทางสติปัญญา โดยเฉพาะอำนาจของพนักงานอัยการนั้น ผู้ศึกษาขอ เปรียบเทียบกับสหพันธ์สาธารณรัฐเยอรมนี สำหรับสหพันธ์สาธารณรัฐเยอรมนีกฎหมายกำหนดให้ อัยการเป็นผู้รับผิดชอบ ในการดำเนินคดีอาญาในชั้นสอบสวนฟ้องร้อง กล่าวคือในสหพันธ์สาธารณรัฐ เยอรมนีนั้น ถือว่าการดำเนินคดีอาญาในชั้นสอบสวนนั้นเริ่มดำเนินการตั้งแต่ทราบว่ามีการกระทำ ความผิดเกิดขึ้นจนถึงการฟ้อง หรือไม่ฟ้องผู้ต้องหาต่อศาล เป็นกระบวนการเดียวที่ไม่มีการแบ่งแยก

²⁰¹ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา143วรรคสอง (ก) บัญญัติว่า “ในกรณี หนึ่งกรณีใดข้างต้นพนักงานอัยการมีอำนาจ (ก) สั่งตามที่เห็นควร ให้พนักงานสอบสวนดำเนินการ สอบสวนเพิ่มเติมหรือส่งพยานคนใดมาให้ซักถามเพื่อส่งต่อไป”

²⁰²ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 145 บัญญัติว่า “ในกรณีที่มีคำสั่งไม่ ฟ้อง และคำสั่งนั้นไม่ใช่ของอธิบดีกรมอัยการ ถ้าในนครหลวงกรุงเทพธนบุรี ให้รีบส่งสำนวนการ สอบสวนพร้อมกับคำสั่งไปเสน่ออธิบดีกรมตำรวจ รองอธิบดีกรมตำรวจ หรือผู้ช่วยอธิบดีกรมตำรวจ ถ้าในจังหวัดอื่นให้รีบส่งสำนวนการสอบสวนพร้อมกับคำสั่งไปเสน่อผู้ว่าราชการจังหวัด แต่ทั้งนี้ มิได้ ตัดอำนาจพนักงานอัยการที่จะจัดการอย่างใดแก่ผู้ต้องหาดังบัญญัติไว้ในมาตร”

แม้ว่ามาตรา 163 วรรคแรก 203 กฎหมายจะให้พนักงานตำรวจมีอำนาจหน้าที่สอบสวนคดีได้ แต่อำนาจหน้าที่ดังกล่าวก็มีใช่อำนาจหน้าที่ ของตนเอง หรืออำนาจหน้าที่พ้องกัน (kongurierend) กับอำนาจหน้าที่ของพนักงานอัยการ แต่ตำรวจนั้น มีฐานะทางคดีเป็นเพียง (มือ) องค์กรที่ทำหน้าที่สอบสวนของอัยการเท่านั้น ตำรวจสหพันธ์สาธารณรัฐเยอรมนีจึงไม่เป็นหน่วยงานที่ขึ้นอยู่กับอัยการ แต่ขึ้นอยู่กับกระทรวงมหาดไทยของมลรัฐ ในกรณีที่ตำรวจเริ่มดำเนินการสอบสวนคดีได้ขึ้นเองก่อน ตำรวจต้องรายงานสิ่งที่ได้กระทำไปให้อัยการทราบในโอกาสแรกที่จะกระทำได้ ตำรวจไม่มีหน้าที่จะดำเนินการได้เองโดยลำพังจนเสร็จสิ้นการสอบสวน แต่ถึงอย่างไรก็ตามในทางปฏิบัติการดำเนินการสอบสวนมิได้เป็นไปดังกล่าว บ่อยครั้งที่พนักงานสอบสวนดำเนินการสอบสวนคดีเองโดยไม่ได้ปฏิบัติตามกฎหมาย ฝ่าฝืนความมุ่งหมายของกฎหมาย โดยมีได้ติดต่อกับอัยการ และทำการสอบสวนมาให้ อัยการเมื่อเสร็จสิ้นการสอบสวนแล้ว อย่างไรก็ตาม ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาของ สหพันธ์สาธารณรัฐเยอรมนีมาตรา 152 กำหนดให้พนักงานอัยการมีอำนาจที่ฟ้องคดีได้ทุกคดี เว้นแต่ กฎหมายจะกำหนดไว้เป็นอย่างอื่น สำนักงานอัยการมีหน้าที่ดำเนินการเกี่ยวกับความผิดทางอาญาที่สามารถดำเนินคดีได้ทั้งหมดโดยพยานหลักฐาน และข้อเท็จจริงเพียงพอ²⁰⁴ เมื่อปรากฏว่าหาก พนักงานอัยการพิจารณาแล้วเห็นว่าเป็นคดีความผิดเล็กน้อย และการฟ้องคดีดังกล่าวจะไม่เป็น ประโยชน์ต่อสาธารณะ พนักงานอัยการก็มีดุลยพินิจที่จะไม่ฟ้องคดีได้โดยความยินยอมจากศาล

ส่วนประเทศอังกฤษเมื่อพนักงานสอบสวนคือตำรวจได้ทำการสอบสวนเสร็จสิ้น ลง พนักงานสอบสวนจะต้องส่งสำนวนการสอบสวนให้กรมอัยการ (the Crown prosecution Service (CPS))²⁰⁵ ซึ่งกรมอัยการมีหน้าที่ในการกลั่นกรองสำนวนอีกครั้งหนึ่งตามหลักเกณฑ์ของ พระราชบัญญัติ การดำเนินคดีผู้กระทำความผิด พ.ศ. 2528²⁰⁶ และกรมอัยการโดย CPS จะต้อง พิจารณาซึ่งนำหน้าระหว่างผลที่จะเกิดอาการป่วยของผู้ต้องหาที่ประโยชน์สาธารณะว่าสิ่งใดจะมี น้ำหนักมากกว่า ซึ่งโดยหลักแล้วหากความผิดที่กระทำร้ายแรงการดำเนินคดีเพื่อประโยชน์

²⁰³ดู German Code of Criminal Procedure (Strafprozeßordnung – StPO) Section 163 Role of police in preliminary investigation

²⁰⁴German Code of Criminal Procedure (Strafprozeßordnung – StPO) Section 152 Indicting authority; principle of mandatory prosecution “ (1) The public prosecution office is authorised to prefer public charges. (2) Unless otherwise provided by law, the public prosecution office is obliged to take action in relation to all prosecutable criminal offences, provided there are sufficient factual indications.”

²⁰⁵Crown prosecution Service, 1994

²⁰⁶the Prosecution of Offender Act 1985

สาธารณะก็จะยังมีความสำคัญ ซึ่งเป็นเรื่องของการใช้ดุลพินิจไม่ดำเนินคดีในประเทศอังกฤษ มีการพิจารณาถึงเรื่องดังต่อไปนี้ประกอบคือ (1) ประโยชน์สาธารณะประโยชน์ (public interest) (2) ความสงบเรียบร้อยของประชาชน (public order) (3) เหตุผลทางค่าใช้จ่าย (4) อายุของผู้กระทำความผิด และ (5) คุณธรรมทางกฎหมายที่คุ้มครอง²⁰⁷

เมื่อเปรียบเทียบกับต่างประเทศแล้วพนักงานอัยการในประเทศไทยมีบทบาทน้อยในการดำเนินคดีอาญาในชั้นสอบสวนน้อยกว่ามากทั้งนี้ เนื่องจากประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาได้ให้อำนาจพนักงานอัยการในการเริ่มต้นคดี รับคำร้องทุกข์กล่าวโทษ และการดำเนินการสอบสวน ทำให้พนักงานอัยการเป็นได้แต่เพียงผู้ที่ทำหน้าที่ให้คำปรึกษาแนะนำแก่พนักงานสอบสวนเท่านั้น

เมื่อประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 14 มิได้กำหนดให้อำนาจพนักงานอัยการในการพิจารณา และมีอำนาจสั่งให้พนักงานแพทย์ตรวจผู้ต้องหาที่ส่งตัวมายังพนักงานอัยการเพื่อให้ดำเนินการตามกระบวนการยุติธรรม และพนักงานอัยการไม่มีอำนาจส่งตัวผู้ต้องหาที่วิกลจริต หรือมีความบกพร่องทางสติปัญญาไปยังโรงพยาบาลจิตเวช หรือมอบให้แก่ผู้อนุบาลดูแลรักษา ผู้วิกลจริต หรือผู้ที่มีจิตบกพร่องทางสติปัญญาเหล่านั้น

ประเด็นปัญหาต่อมาที่จะต้องพิจารณาต่อไปว่า หากพนักงานอัยการได้ตรวจสอบสำนวนการสอบสวนของพนักงานสอบสวนแล้วเห็นว่า การฟ้องคดีของผู้ต้องหา หรือผู้กระทำความผิดที่เป็นคนวิกลจริต หรือมีความบกพร่องทางสติปัญญาใดจะไม่ใช่ประโยชน์ต่อสาธารณชน พนักงานอัยการก็มีอำนาจในการใช้ดุลพินิจสั่งไม่ฟ้องคดีได้ ในกรณีที่ผู้ต้องหากระทำความผิดในขณะที่ไม่สามารถรู้ผิดชอบ หรือไม่สามารถบังคับตนเองได้เพราะมีจิตบกพร่อง โรครจิต หรือจิตฟั่นเฟือน อันเป็นเหตุตามประมวลกฎหมายอาญา มาตรา 65 วรรคแรก แต่เมื่อพนักงานอัยการมีคำสั่งไม่ฟ้องแล้วก็จะต้องปล่อยตัวผู้ต้องหาไป ก็จะมีปัญหาตามมาว่าการปล่อยผู้วิกลจริต หรือผู้ที่มีจิตบกพร่องทางสติปัญญาดังกล่าวไป ผู้กระทำความผิดอาจจะก่อให้เกิดอันตรายต่อทั้งตัวผู้วิกลจริตเอง และต่อผู้อื่นแล้วจะทำอย่างไร ในเมื่อพนักงานอัยการไม่สามารถที่จะออกคำสั่งให้ใช้วิธีการเพื่อความปลอดภัยในการส่งผู้นั้นไปคุมตัวไว้ในสถานพยาบาลตามประมวลกฎหมายอาญา มาตรา 48²⁰⁸ ได้ เพราะการสั่งให้ใช้วิธีการเพื่อความปลอดภัยจะต้องเป็นกรณีที่ได้มีการฟ้องคดีต่อศาลแล้ว และศาลเป็นผู้ออกคำสั่งนั้น ในกรณีดังกล่าว ผู้ศึกษามีความเห็นว่า กรณีที่พนักงานอัยการมีคำสั่งไม่ฟ้องคดีเนื่องจากเหตุตามประมวลกฎหมาย

²⁰⁷ คณิต ฒ นคร, "การสอบสวนผู้ต้องหา," ใน *รวบบทความด้านวิชาการของศาสตราจารย์ ดร.คณิต ฒ นคร อัยการสูงสุด*, สหาย ทริพย์สุนทรกุล, (บ.ก.) (กรุงเทพฯ: สำนักงานอัยการสูงสุด, 2540), 44-46.

²⁰⁸ ประมวลกฎหมายอาญา มาตรา 48

อาญา มาตรา 65 ดังกล่าว พนักงานอัยการก็สามารถดำเนินการให้มีการส่งบุคคลเหล่านั้นไปรับการบำบัดรักษาได้ตามบทบัญญัติในพระราชบัญญัติสุขภาพจิต พ.ศ. 2551 ที่กำหนดว่า “พนักงานเจ้าหน้าที่ พนักงานฝ่ายปกครอง หรือตำรวจมีอำนาจดำเนินการให้นำตัวบุคคลที่มีภาวะอันตราย หรือมีความจำเป็นต้องได้รับการบำบัดรักษา ส่งไปยังสถานพยาบาลของรัฐ หรือสถานบำบัดรักษาเพื่อรับการตรวจวินิจฉัย และประเมินอาการเบื้องต้นได้”

จากปัญหาดังกล่าวข้างต้น ผู้ศึกษาเห็นว่าภายใต้บทบัญญัติมาตรา 14 แห่งประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา และประมวลกฎหมายอาญา มาตรา 65 วรรคแรกแล้ว กฎหมายให้ความคุ้มครองแก่จำเลย หรือจำเลยที่วิกลจริตเท่านั้น แต่ไม่ได้ให้ความคุ้มครองรวมถึงจำเลยที่มีจิตบกพร่องทางสติปัญญาทั้งในขั้นก่อนการพิจารณา ขั้นพิจารณาของศาล และขั้นหลังพิจาราคดีของศาล มิได้บัญญัติไว้เป็นการเฉพาะ สิทธิในการต่อสู้คดีของผู้ต้องหา หรือจำเลยที่มีจิตบกพร่องทางสติปัญญาถือว่าเป็นเรื่องที่มีความสำคัญต่อกระบวนการยุติธรรม และเป็นธรรม ดังนั้น การศึกษาปัญหาดังกล่าว เพื่อนำไปสู่แนวทางที่เหมาะสมในการแก้ไขเพิ่มเติมกฎหมายเกี่ยวกับสิทธิ และความคุ้มครองในการเข้าถึงกระบวนการยุติธรรมทางอาญาของผู้ต้องหา หรือจำเลยที่มีจิตบกพร่องทางสติปัญญาให้มีประสิทธิภาพ และเป็นสากลต่อไป

1.2 ปัญหาสิทธิในการเข้าถึงกระบวนการยุติธรรมทางอาญาของผู้ต้องหา หรือจำเลยที่มีจิตบกพร่องทางสติปัญญาในขั้นการพิจาราคดีของศาล

แม้ว่าประเทศไทยจะใช้ระบบกฎหมายซีวิลลอว์ คือมีประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาเป็นหลักก็ตาม แต่การดำเนินคดีอาญาของไทยมักจะเป็นระบบผสมระหว่างแนวคิดการดำเนินคดีอาญาของประเทศที่ใช้ระบบกฎหมายคอมมอนลอว์กับประเทศในระบบกฎหมายซีวิลลอว์ควบคู่กันไป ด้วย ระบบการต่อสู้กันระหว่างคู่ความในคดี (ฝ่ายโจทก์กับฝ่ายจำเลย) ของประเทศในระบบกฎหมายคอมมอนลอว์ ยังคงมีอิทธิพลต่อระบบในการดำเนินคดีอาญาของไทยเป็นอย่างมาก แม้กฎหมายจะให้พนักงานอัยการซึ่งเป็นรัฐจะเป็นโจทก์ฟ้องคดีอาญาต่อศาลก็จริง แต่พนักงานอัยการไม่ได้เป็นผู้เสียหายโดยตรง เพียงแต่พนักงานอัยการฟ้องคดีอาญาต่อศาลในฐานะที่เป็นตัวแทนของแผ่นดิน (เฉพาะความผิด อาญาแผ่นดิน)²⁰⁹ และพนักงานอัยการยังมีหน้าที่ในการนำเสนอข้อเท็จจริงต่อศาล และทั้ง

²⁰⁹ ความผิดอาญาแผ่นดิน อธิบายว่า “คดีอาญาที่ผู้กระทำความผิดได้กระทำให้เกิดความเสียหายแก่รัฐและเกิดความเสียหายแก่เอกชนด้วย กฎหมายจึงมุ่งให้ทั้งรัฐและเอกชนเป็นผู้เสียหาย ซึ่งคดีประเภทนี้เจ้าพนักงานของรัฐมีอำนาจหน้าที่ดำเนินคดีอาญากับผู้กระทำความผิดแทนแผ่นดิน และ

ไม่ใช่คู่ต่อสู้ของจำเลย ทั้งนี้ พนักงานอัยการยังสามารถที่จะดำเนินคดีในลักษณะเพื่อให้จำเลยได้รับความเป็นธรรมในคดีได้ด้วย หากข้อเท็จจริงใดเป็นคุณกับฝ่ายผู้ต้องหา หรือจำเลย พนักงานอัยการนั้นก็ควรจะต้อง บรรยายข้อเท็จจริงที่เป็นคุณกับจำเลยด้วย แต่ในความเป็นจริงแล้วพนักงานอัยการมักจะฟ้องคดี และการรวบรวมพยานหลักฐาน และการแสวงหาข้อเท็จจริงในทางตรงกันข้ามกับจำเลย เหมือนกับเป็นคู่ต่อสู้กับจำเลยเอง

ในการนำเสนอข้อเท็จจริงใดต่อศาลของพนักงานอัยการภายใต้ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาของไทยแล้ว การค้นหาความจริงในคดีเป็นหน้าที่ของทุกองค์ที่จะต้องร่วมกัน ในกระบวนการยุติธรรมเช่นเดียวกับการดำเนินคดีอาญาของประเทศในระบบกฎหมายซีวิลลอว์ เนื่องจากประเทศที่ใช้ระบบกฎหมายคอมมอนลอว์มีความแตกต่างกันไปแต่ละประเทศ อาจส่งผลให้การค้นหาความจริงภายใต้การแสวงหาพยานหลักฐาน การสืบพยานหลักฐาน การนำเสนอข้อเท็จจริงสู่ศาลมีความแตกต่างกันไปด้วย จึงทำให้กระบวนการรวบรวมพยานหลักฐานตั้งแต่ในชั้นสอบสวนจนมาถึงชั้นการฟ้องของพนักงานอัยการ มีความเป็นไปในด้านที่จะนำจำเลยมาลงโทษแต่เพียงอย่างเดียว เช่น การที่พยานหลักฐานของฝ่ายพนักงานอัยการมีแต่พยานหลักฐานในการพิสูจน์ความผิด แต่ไม่มีพยานหลักฐานที่เป็นคุณแก่จำเลย หรือพยานหลักฐานที่จะทำให้จำเลยได้รับโทษเบา ลง ได้รับโทษน้อยลง หรือไม่ได้รับการลงโทษเลย เป็นต้น แทนที่ระบบการดำเนินคดีของไทยจะยึดแนวคิดที่ว่าเป็นการดำเนินคดีอาญาเพื่อความยุติธรรม เพื่อค้นหาความจริง ทำให้ข้อเท็จจริงปรากฏ และได้รับการวินิจฉัยชี้ขาดอย่างถูกต้อง ทั้งๆ ที่ประเทศไทยก็เลือกที่จะใช้กฎหมายลายลักษณ์อักษร เป็นสำคัญอย่างประเทศในระบบกฎหมายซีวิลลอว์ด้วยแล้ว แต่ในความเป็นจริงการร่างฟ้องของพนักงานอัยการเป็นการร่างฟ้องโดยบรรยายข้อเท็จจริงที่เป็นโทษกับจำเลย หากพนักงานอัยการมีการรวบรวมข้อเท็จจริงที่เป็นคุณประโยชน์กับตัวจำเลยเอง เช่น หากขณะที่จำเลยกระทำผิด ไม่สามารถบังคับจิตใจการกระทำของตนเองได้ เนื่องจากความบกพร่องทางสติปัญญา หรือความวิกลจริต สิ่งเหล่านี้ย่อม เป็นคุณต่อจำเลย ย่อมนำไปถึงกรณีการใช้ดุลยพินิจสั่งไม่ฟ้องคดีที่เห็นว่าไม่เป็นประโยชน์ต่อสาธารณชน

อย่างไรก็ตามการที่ประเทศไทยใช้ระบบกฎหมายซีวิลลอว์ โดยใช้ระบบประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา และเป็นดำเนินคดีแบบกล่าวหา กระบวนการพิจารณาในชั้นศาลก็เป็นอีกหนึ่งขั้นตอนหนึ่งที่นำระบบกล่าวหามาใช้เคร่งครัด กล่าวคือศาลของประเทศไทยจะวางตัวเป็นกลาง เปรียบเหมือนกรรมการในการตัดสินการแข่งขันกีฬา ปล่อยให้เป็นการต่อสู้กันระหว่างพนักงานอัยการ ซึ่งเป็นเจ้าพนักงานของรัฐฝ่ายโจทก์กับฝ่ายผู้กระทำผิดซึ่งเรียกว่าจำเลย เมื่อผู้ต้องหา หรือผู้กระทำผิด

เอกชนผู้ได้รับความเสียหายหรือผู้มีอำนาจจัดการแทนผู้เสียหายตามกฎหมายก็มีอำนาจดำเนินคดีกับผู้กระทำความผิดด้วยเช่นเดียวกัน”.

ที่เป็นคนวิกลจริต หรือมีจิตบกพร่องทางสติปัญญาเข้าสู่กระบวนการยุติธรรมจนถึงขั้นกระบวนการพิจารณา ของศาลแล้ว ในการดำเนินคดีกับจำเลยที่วิกลจริต หรือผู้ที่มีจิตบกพร่องทางสติปัญญานั้น ตามประมวล กฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 14 เป็นเรื่องของการต่อสู้คดีของจำเลย หรือผู้กระทำความผิดในการค้นหาความจริงเพื่อพิสูจน์ความผิดของจำเลย เพื่อประโยชน์ในการดำรงความยุติธรรม และความเป็นธรรม จำเป็นที่กฎหมายต้องคุ้มครองสิทธิ และการเข้าถึงสิทธิตลอดจนความสามารถในการต่อสู้คดีของจำเลยได้อย่างเต็มที่ และเท่าเทียมกัน กฎหมายได้กำหนดให้ศาลซึ่งเป็นผู้ที่ไม่มีความรู้ความเชี่ยวชาญทางด้านจิตเวชเช่นเดียวกับพนักงานสอบสวนที่ไม่มีความรู้ความเชี่ยวชาญด้านจิตเวชเช่นเดียวกัน กับปัญหาบางครั้งหากจำเลยซึ่งเป็นผู้ป่วยวิกลจริต หรือความบกพร่องทางสติปัญญาที่ไม่แสดงออกทางอาการอย่างชัดเจน หรือสังเกตได้ยากหากไม่แสดงออกกฎหมายจึงเปิดโอกาสให้กระบวนการยุติธรรมเกิดความเป็นธรรมแก่ทุกฝ่ายโดยเฉพาะจำเลย หรือผู้ต้องหาที่เป็นประธาน แห่งคดีอาญา ต้องได้รับความคุ้มครองคุ้มครองสิทธิตามกฎหมายอย่างเต็มที่ และสิทธิในการเข้าถึงกระบวนการยุติธรรมทางอาญาอย่างเป็นธรรม เมื่อเป็นเช่นนี้แล้วกฎหมายจึงได้ให้อำนาจแก่ศาลในการส่งตัวจำเลยไปให้พนักงานแพทย์ซึ่งเป็นผู้เชี่ยวชาญด้านจิตเวชได้ทำการตรวจจำเลยดังกล่าว ซึ่งศาล มีเหตุอันควรเชื่อว่าจำเลยเป็นผู้วิกลจริต และไม่สามารถต่อสู้คดีได้เต็มที่ ในกรณีเช่นนี้กฎหมายมุ่งเน้นในเรื่องความสามารถในการต่อสู้คดีของจำเลยเป็นสำคัญมากกว่าที่จะคุ้มครองสิทธิในการเข้าถึงกระบวนการยุติธรรมทางอาญาของจำเลยที่วิกลจริต ในปัจจุบันกฎหมายกำหนดแนวทางการปฏิบัติเช่นเดียวกับการดำเนินกระบวนการพิจารณาในชั้นของพนักงานสอบสวน กล่าวคือ กฎหมายมิได้บังคับ หรือกำหนดให้ศาลจะต้องดำเนินการตรวจสอบความสามารถในการต่อสู้คดีอาญาของจำเลยทุกคดี กฎหมายบัญญัติเป็นแต่เพียงว่า หากกรณีที่ศาลเชื่อ หรือมีเหตุอันควรเชื่อได้ว่าจำเลย หรือผู้ถูกกล่าวหา นั้นไม่มีความสามารถในการต่อสู้คดีได้อันเนื่องมาจากความวิกลจริต ในทางกระบวนการพิจารณาหากไม่มีการร้องขอของจำเลย หรือญาติ หรือทนายความของจำเลยเป็นผู้ร้องแล้ว ศาลย่อมไม่มีอภัยกเหตุอันควรเชื่อว่าจำเลยเป็นคนวิกลจริตนั้นขึ้นเพื่อพิจารณาได้เอง เนื่องจากความวิกลจริตมิใช่ปัญหาที่ขัดต่อความสงบเรียบร้อย หรือศีลธรรมอันดีของประชาชนที่ศาลสามารถหยิบยกขึ้นมาพิจารณาเองได้ หากข้อเท็จจริงปรากฏได้ว่าในขณะระหว่างการพิจารณาคดีจำเลย หรือผู้ต้องหาแสดงอาการความวิกลจริตออกมาให้เห็นถึงลักษณะของความไม่รู้ผิดชอบ หรือไม่สามารถที่จะบังคับตนเองได้เพราะมีอาการทางจิตแล้ว และศาลก็ไม่สามารถที่จะสังเกตเห็น หรือมีเหตุอันควรทราบ หรือเชื่อได้ว่าจำเลย หรือผู้ต้องหานั้นเป็นคนวิกลจริตแล้ว ศาลจะดำเนินการพิจารณาต่อไปเหมือนอย่างคนปกติธรรมดาทั่วไป หากข้อเท็จจริงปรากฏต่อศาลว่าจำเลยยังไม่หายจากอาการวิกลจริต หรือความบกพร่องทางสติปัญญาในระหว่างการพิจารณาของศาล ดังนั้น เพื่อประโยชน์แห่งความยุติธรรม ความเท่าเทียม และการไม่เลือกปฏิบัติ และความสามารถในการต่อสู้คดีของจำเลย ศาลก็จะใช้อำนาจตามมาตรา 14 วรรคแรก ด้วยการสั่งให้พนักงานแพทย์ที่มีความ

เชี่ยวชาญด้านจิตเวชตรวจผู้ นั้น เสร็จแล้วให้เรียกพนักงานแพทย์ผู้ นั้นมาให้ถ้อยคำ หรือให้การว่า ตรวจได้ผลการตรวจจำเลยเป็นเช่นใด เพื่อประกอบพิจารณาของศาลภายใต้ของมาตราดังกล่าว แต่ ปัจจุบันยังไม่มีหลักเกณฑ์ หรือเหตุใดลักษณะใดที่จะให้มีการแยกแยะเรื่องดังกล่าวไว้อย่างชัดเจนว่า จำเลย หรือผู้ต้องหาคนใดมีลักษณะที่จะส่งตัวให้พนักงานแพทย์ผู้ มีความเชี่ยวชาญด้านจิตเวชได้ทำ การตรวจอาการของจำเลย หรือผู้ต้องหาได้ เป็นเรื่องและผู้พิพากษาแต่ละท่านจะใช้ดุลพินิจในการ ตัดสินใจวินิจฉัยเองว่าพยานหลักฐานที่น่าสืบมานั้นมีเหตุผล และเพียงพอ หรือไม่ที่จะแสดงว่าจำเลย หรือผู้ต้องหาดังกล่าวเป็นผู้ป่วยวิกลจริต หลายครั้งกรณีที่จำเลย หรือผู้ต้องหาในคดีอาญาที่ไม่ได้ป่วย เป็นคนวิกลจริตแต่ยกเอาความวิกลจริตขึ้นมาอ้างในชั้นศาลเพื่อใช้ประวิงคดี เพื่อให้ตนเองพ้นโทษ หรือไม่ต้องรับโทษ²¹⁰ ซึ่งเรื่องความวิกลจริตนี้เป็นช่องว่างของจำเลยที่ทุจริตด้วยการกระทำความผิด

ในประเด็นเรื่องกระบวนการพิจารณาคดีเพื่อวินิจฉัยความรับผิดชอบของจำเลยนั้น ใน คดีอาญาหากโจทก์เป็นฝ่ายกล่าวอ้างว่ามีการกระทำความผิดอาญาเกิดขึ้น และจำเลยเป็นผู้กระทำ โจทก์จึงมีภาระการพิสูจน์ความผิดนั้น²¹¹ ดังนั้น เมื่อจำเลยต่อสู้ว่าจำเลยมีความผิดปกติทางจิต หรือ ความวิกลจริตถึงขนาดที่ทำให้จำเลยไม่รู้สภาพ และสาระสำคัญของการกระทำ ถือว่าไม่มีการกระทำ อันเป็นความผิดทางอาญาได้เลย กรณีนี้หน้าที่นำสืบจึงตกแก่จำเลยที่จะต้องนำสืบพิสูจน์ความผิดปกติ ทางจิตของจำเลยเอง หากจำเลยไม่นำสืบในประเด็นดังกล่าว จำเลยก็ไม่ได้รับประโยชน์ในเรื่องนี้ ซึ่ง การนำสืบเรื่องดังกล่าวจึงเป็นเรื่องยาก เนื่องจากต้องนำสืบย้อนไปถึงช่วงเวลาขณะเกิดเหตุ ซึ่งได้ผ่าน พ้นมานานแล้ว นอกจากนี้ภายหลังกการกระทำความผิด ผู้กระทำความผิดซึ่งอาการวิกลจริตมักจะมี อาการทุเลาลงจนเป็นเหตุให้ไม่สามารถจะพิสูจน์ให้ศาลเห็นได้อย่างแน่ชัดในการพิจารณาคดีได้²¹² ซึ่ง การที่จะทำให้จำเลยเป็นผู้มีภาระการพิสูจน์ทำให้เห็นว่า การดำเนินคดีอาญาโดยรัฐโดยการค้นหา ความจริง และตรวจสอบการกระทำความผิดของผู้กระทำผิดไม่เป็นไปตามเจตนารมณ์ของกฎหมาย อย่างแท้จริง²¹³

²¹⁰ปรีศกร ศิริรัตนบวร, "การคุ้มครองสิทธิของผู้ป่วยทางจิตในการดำเนินคดีอาญา" (การประชุมวิชาการระดับชาติด้านการบริหารกิจการสาธารณะ ครั้งที่ 3 "การเปลี่ยนผ่านและการปฏิรูป การบริหารสู่การพัฒนาอย่างยั่งยืน", ขอนแก่น, 19 สิงหาคม 2559),

²¹¹ธานี สิงหนาท, คำอธิบายพยานหลักฐานคดีแพ่งและอาญา, (กรุงเทพฯ: กรุงเทพฯ พับลิช ซิ่ง, 2554), 313.

²¹²จิตติ เกษมศิริวัฒน์, "ปัญหากฎหมายเรื่อง "ความรับผิดชอบทางอาญาของบุคคลวิกลจริต". บทคัดยัด 57, 1 (2544): 143-153.

²¹³อำนาจ เนตยสุภา และภคมน สืบไชย, "ภาระการพิสูจน์สถานะจิตผู้กระทำความผิดตาม ประมวลกฎหมายอาญา มาตรา 65." บทคัดยัด 70, 1 (2557): 1-27.

อย่างไรก็ตามในกระบวนการพิจารณาในชั้นศาลที่มีการนำเสนอขอเท็จจริงต่อศาลนั้น เมื่อเปรียบเทียบกับประเทศอังกฤษแล้ว ในประเทศอังกฤษคดีอาญาที่ความผิดรุนแรง เช่น ความผิดฐานฆ่า ความผิดฐานข่มขืน เป็นต้น พนักงานอัยการจะต้องทำคำฟ้องแบบเต็มรูปแบบที่เรียกว่า Indictment ซึ่งจะต้องมีการพิจารณาคดีโดยผู้พิพากษา และคณะลูกขุนในศาล ซึ่งคณะลูกขุน (Jury) จะมีหน้าที่ในการพิจารณาข้อเท็จจริงจากพยานหลักฐานที่มีการนำเสนอในชั้นการพิจารณาของศาล หมายความว่าคณะลูกขุนจะทำหน้าที่วินิจฉัยชี้ขาดปัญหาข้อเท็จจริง ส่วนผู้พิพากษา (Judge) จะทำหน้าที่ในการวางหลักกฎหมาย และชี้ขาดปัญหาข้อกฎหมาย และอธิบายข้อกฎหมายให้คณะลูกขุนฟัง และให้คำแนะนำต่างๆ เกี่ยวกับหลักกฎหมาย สำหรับการพิจารณาคดีอาญาที่มีโทษหนักเช่นโทษประหารชีวิต จำคุกตลอดชีวิต เป็นต้นจะมีการพิจารณาคดีต่อหน้าผู้พิพากษา และลูกขุน เมื่อคณะลูกขุนได้ฟังข้อเท็จจริงแล้ว หลังจากนั้นคณะลูกขุนจะประชุมร่วมกันเพื่อตัดสินว่าจำเลยมีความผิดตามที่ ถูกฟ้องร้อง หรือไม่ ส่วนผู้พิพากษานอกจากจะอธิบายข้อกฎหมาย และให้คำแนะนำแก่คณะลูกขุนแล้ว ยังมีหน้าที่ในการควบคุมการพิจารณาคดี และการนำเสนอพยานหลักฐานให้เป็นไปตามหลักของกฎหมาย หากคณะลูกขุนมีคำชี้ขาดว่าจำเลยมีความผิดผู้พิพากษาจะมีหน้าที่ในการกำหนดโทษจำเลย²¹⁴ ต่อไป ซึ่งการพิจารณาคดีของศาลในระบบกฎหมายคอมมอนลอว์นั้น จะเป็นการพิจารณาด้วยวาจาโดยศาลจะเปิดโอกาสให้คู่ความได้ต่อสู้คดีกันอย่างเต็มที่โดยคู่ความฝ่ายที่กล่าวอ้างมีหน้าที่ต้องนำพยานหลักฐานมาสืบให้ศาลเชื่อตามที่กล่าวอ้างเรียกว่าการพิจารณาคดีแบบปรปักษ์ (Adversary system) แต่ถ้าในคดีนั้นมีการกล่าวอ้างโดยตัวจำเลยเอง หรือทนายความของจำเลยว่าจำเลยวิกลจริตในขณะที่กระทำความผิดจำเลยจึงมีหน้าที่ในการพิสูจน์ให้เห็นถึงความวิกลจริตดังกล่าว โดยจะต้องพิสูจน์ให้ได้ถึงระดับที่มีความเป็นไปได้ (On a Balance of Probabilities)²¹⁵ ว่าจำเลยวิกลจริตในขณะที่กระทำความผิดอาญาตามหลัก M’Naghten ที่เชื่อว่าจำเลยได้รับการสันนิษฐานไว้ก่อนว่าเป็นบุคคลผู้มีความปกติ และเพื่อสร้างการป้องกันการกล่าวอ้างอยู่บนพื้นฐานของความวิกลจริตนั้น จำเลยจะต้องพิสูจน์ให้ชัดเจนว่าในขณะที่กระทำการนั้นฝ่ายที่ถูกกล่าวหา กำลังกระทำผิดภายใต้ความวิกลจริตดังกล่าว ความบกพร่องแห่งเหตุผลจากความวิกลจริต หรือโรคทางใจโดยไม่รู้ลักษณะ และคุณสมบัติของการกระทำผิดที่กำลังกระทำอยู่นั้น หรือถ้าเขาารู้สึกผิดชอบอยู่ก็ไม่กระทำความผิด ที่ได้กระทำลงไปเพราะไม่มีความรู้สึกผิดชอบ และไม่สามารถบังคับตนเองได้²¹⁶ ในเมื่อจำเลย

²¹⁴Herring, *Criminal Law the Basics*, 25-27.

²¹⁵Allan K. Bayda, *Proof on Balance of Probabilities*, accessed 2024, 2 July available from <https://www.disabilitylaw.ca/>.

²¹⁶that every man is to be presumed to be sane, and ... that to establish a defence on the ground of insanity, it must be clearly proved that, at the time of the

มีการอ้างว่าจำเลยวิกลจริตในขณะที่กระทำความผิดปรากฏขึ้นมาในคดี ผู้เชี่ยวชาญในคดีซึ่งได้แก่แพทย์หรือจิตแพทย์ก็จะได้อธิบายให้คณะลูกขุนได้เข้าใจถึงอาการเกี่ยวกับโรคจิต หรือวิกลจริต สาเหตุตลอดจนผลที่เกิดขึ้นกับผู้ป่วยที่เป็นโรคดังกล่าว เมื่อคดีของจำเลยจะต้องถูกพิจารณาโดยคณะลูกขุนในศาล (Crown Court) และหากคณะลูกขุนได้ฟังข้อเท็จจริงจากผู้เชี่ยวชาญทางการแพทย์ที่ได้ ขึ้นทะเบียนไว้อย่างน้อยสองคน และมีการยืนยันด้วยหลักฐานเป็นหนังสือ หรือด้วยวาจาเกี่ยวกับความวิกลจริตของจำเลยแล้วว่า จำเลยมีความวิกลจริตตามที่กฎหมายกำหนดไว้จริง คณะลูกขุนก็จะออกคำพิพากษาที่เรียกว่า “Special Verdict” อันหมายถึง คำตัดสินที่คณะลูกขุนให้การวินิจฉัยประเด็น ที่เป็นข้อเท็จจริงในคดีนี้ โดยไม่จำเป็นต้องระบุว่าฝ่ายใดควรเป็นผู้ชนะ ซึ่งผู้พิพากษาจะเป็นผู้ตัดสินว่าคำถามใดที่คณะลูกขุนควรตอบ และผู้พิพากษาสามารถตีความหมายทางกฎหมายจากคำตอบของคณะลูกขุนได้ คำตัดสินพิเศษสามารถให้ผลประโยชน์มากมายในคดีที่ซับซ้อน โดยเฉพาะอย่างยิ่งหากฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งอุทธรณ์คำตัดสิน²¹⁷ อันได้แก่ การตัดสินว่าจำเลยมีความผิด แล้วเสนอความเห็นนี้ต่อผู้พิพากษา ซึ่งผู้พิพากษาก็จะเป็นผู้กำหนดโทษที่จะลงแก่จำเลยตามความเห็นของคณะลูกขุน โดยการปรับข้อเท็จจริงที่รับฟังจากคณะลูกขุนให้เข้ากับตัวบทกฎหมาย แต่ถ้าลูกขุนเห็นว่าจำเลยไม่มีความผิด เพราะเป็นคนวิกลจริต ในกรณีเช่นนี้ศาลก็ต้องพิพากษาปล่อยตัวจำเลยไป หรือศาลอาจจะมีคำสั่งให้ส่งตัวจำเลยซึ่งวิกลจริตนั้นไปทำการรักษาที่โรงพยาบาลโรคจิตจนกว่าจะหายก็ได้ แต่ถ้าคณะลูกขุนมีความเห็นว่าขณะกระทำความผิดจำเลยไม่ได้วิกลจริต ศาลก็จะกำหนดบทลงโทษจำเลยไปตามความผิดที่ได้กระทำไปนั้น

ส่วนกรณีที่จำเลยจะยกเรื่องความวิกลจริต หรือความบกพร่องทางสติปัญญาขึ้นเป็นข้อต่อสู้ในชั้นศาลนั้น ตามหลักกฎหมายของประเทศอังกฤษ ได้ยกหลัก CPA 1991 ซึ่งได้วางหลักไว้ว่า ในเบื้องต้นคณะลูกขุนจะต้องพิจารณาว่าจำเลยเป็นผู้กระทำความผิดตามที่ฟ้อง หรือไม่ หากเห็นว่าจำเลยเป็นผู้กระทำความผิดจริง คณะลูกขุนจะต้องพิจารณาต่อไปว่าจำเลยไม่มีความผิดเนื่องจาก

committing of the act, the party accused was labouring under such a defect of reason, from disease of the mind, as not to know the nature and quality of the act he was doing; or if he did know it, that he did not know he was doing what was wrong

²¹⁷A verdict in which the jury gives its findings on factual issues in the case, without necessarily stating which party should win. The judge decides what questions the jury should answer, and the judge can draw legal implications from the jury's answers. A special verdict can provide many benefits in a complex case, especially if one party appeals the judgment

ความวิกลจริต หรือความบกพร่องทางสติปัญญา (not guilty by reason of insanity หรือไม่ โดยใช้ special verdict หากเห็นว่าจำเลยไม่มีความผิดเนื่องจากจำเลยเป็นคนวิกลจริต หรือมีความบกพร่องทางสติปัญญา ศาลมีอำนาจส่งตัวจำเลยไปรับการรักษา หรือมีคำสั่งเช่นเดียวกับจำเลยไม่มีความสามารถในการต่อสู้คดีในชั้นของพนักงานสอบสวนข้างต้น

สำหรับสหพันธ์สาธารณรัฐเยอรมนีนั้น เป็นประเทศที่มีการพิจารณาคดีของศาลในประเทศที่ใช้ระบบกฎหมายซีวิลลอว์ แนวคิดที่ว่าหน้าที่ในการรักษาความสงบเรียบร้อยเป็นของรัฐ รูปแบบของการดำเนินคดีอาญาจึงเป็นการดำเนินคดีโดยรัฐ ส่งผลให้การค้นหาความจริงในคดีอาญาอันเป็นหลักสำคัญในการดำเนินคดีอาญากระทำโดยองค์กรของรัฐอันได้แก่พนักงานอัยการ แต่เอกชนหรือผู้เสียหายสามารถฟ้องคดีได้เองเฉพาะความผิดที่กฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาระบุไว้เท่านั้น ดังนั้น หากในชั้นพิจารณาคดีในชั้นศาล ผู้พิพากษาจะทำหน้าที่วินิจฉัยชี้ขาดทั้งปัญหาข้อเท็จจริง และปัญหาข้อกฎหมายเท่านั้น และไม่มีคณะลูกขุน (Jury) ทำหน้าที่วินิจฉัยชี้ขาดปัญหาข้อเท็จจริง หรือประเทศที่ใช้ระบบคอมมอนลอว์ เหมือนเช่นประเทศอังกฤษ เป็นต้น แต่ศาลจะเป็นผู้ทำหน้าที่ในการค้นหาความจริงทั้งหมด ศาลจะทำการไต่สวนมูลฟ้องเพื่อดูว่าคดีมีมูลพอที่จะมีความเป็นไปได้ในการลงโทษจำเลย หรือไม่ โดยที่ศาลไม่ถูกผูกมัดกับสำนวนการสอบสวน หรือคำฟ้องของอัยการ ซึ่งในชั้นนี้จะมีผู้พิพากษาอาชีพ (Professional Judge)²¹⁸ จะเป็นผู้ไต่สวนมูลฟ้อง หากต่อมาศาลประทับรับฟ้องคดีก็จะเข้าสู่ชั้นพิจารณาของศาล (Main Proceedings) กล่าวคือว่าสำหรับชั้นพิจารณาคดีของศาลในสหพันธ์สาธารณรัฐเยอรมนีนี้ไม่มีการใช้คณะลูกขุนเข้าร่วมในการพิจารณาคดี แต่ในบางคดีจะมีการใช้ ผู้พิพากษาสมทบ (Lay Judges)²¹⁹ เข้าร่วมเป็นองค์คณะผู้พิพากษากับผู้พิพากษาอาชีพซึ่งจำนวน ผู้พิพากษาอาชีพ และผู้พิพากษาสมทบในแต่ละคดีจะขึ้นอยู่กับศาล และลักษณะของคดี ทั้งนี้ในการพิจารณาคดีผู้พิพากษาสมทบบมีอำนาจในการตัดสินคดีเช่นเดียวกับผู้พิพากษาอาชีพ

อนึ่ง ในเรื่องของการพิจารณาคดีในเรื่องความวิกลจริต หรือความบกพร่องทางสติปัญญาของจำเลย หรือผู้ต้องหา นั้น กฎหมายอาญาสหพันธ์สาธารณรัฐเยอรมนีไม่มีแนวคิดในเรื่องที่ฝ่ายจำเลยจะต้องยกข้อต่อสู้เพื่อที่จะไม่ต้องรับโทษทางอาญาเหมือนอย่างประเทศไทย และประเทศอังกฤษ เพราะการที่ศาลจะตัดสินว่าจำเลยมีความผิด และพิพากษาลงโทษจำเลยได้ ก็ต่อเมื่อจะต้องได้ความว่าเข้าเงื่อนไขในการลงโทษโดยที่ไม่มีเหตุทางกฎหมาย หรือข้ออ้างทางกฎหมายที่จะทำให้จำเลยไม่มีความผิด หรือไม่ต้องรับโทษ ดังนั้น ในการพิจารณาในชั้นศาลนี้พนักงานอัยการ และศาลจึงมีหน้าที่ในการพิสูจน์ข้อเท็จจริงทั้งหมดในคดีเพื่อให้ศาลตัดสินโดยฝ่ายจำเลยไม่มีภาระในการพิสูจน์ข้อเท็จจริง

²¹⁸พิพากษาอาชีพ หมายถึง ผู้ที่สำเร็จการศึกษาทางด้านกฎหมาย

²¹⁹ผู้พิพากษาสมทบ หมายถึง ประชาชนที่ได้รับการคัดเลือกมา ทั้งนี้ ในการพิจารณาคดีผู้พิพากษาสมทบบมีอำนาจในการตัดสินคดีเช่นเดียวกับผู้พิพากษาอาชีพ

และสำหรับประเด็นเรื่องความวิกลจริตในขณะกระทำความผิดนั้น ผู้กระทำความผิดที่เป็นผู้ใหญ่จะถูกสันนิษฐานไว้ก่อนว่ามีสุขภาพจิตปกติ เว้นแต่ว่ามีข้อเท็จจริงบางอย่างเป็นที่น่าสงสัย กรณีนี้ก็เช่นเดียวกันที่ฝ่ายจำเลยไม่มีหน้าที่ในการพิสูจน์ถึงความวิกลจริต หรือเหตุที่ทำให้ความสามารถลดลง แต่หน้าที่ในการพิสูจน์ข้อเท็จจริงดังกล่าวเป็นของพนักงานอัยการ และศาลที่จะต้องค้นหาความจริงให้ได้ในประเด็นนี้ ฉะนั้น หากมีข้อสงสัยว่าจำเลยมีความผิดปกติทางจิต หรือวิกลจริต ศาลจะออกคำสั่งให้ผู้เชี่ยวชาญทางจิตเวชมาตรวจจำเลย แม้ว่าจำเลยจะไม่ได้ยกเอาความวิกลจริตขึ้นมาอ้างก็ตาม เพราะการพิจารณาประเด็นเกี่ยวกับความวิกลจริตของจำเลยไม่จำเป็นต้องคำนึงว่าจำเลยจะได้ยกเหตุดังกล่าวขึ้นมาอ้าง หรือไม่

แต่ถึงอย่างนั้นก็ตาม ในเรื่องเกี่ยวกับความวิกลจริตของจำเลยในขณะกระทำความผิดนี้ หากปรากฏหลักฐานมาตั้งแต่ในชั้นของสอบสวนที่อาจสันนิษฐานได้ว่าผู้ต้องหากระทำความผิดในขณะวิกลจริต หรือในขณะที่มีความสามารถลดลงตามประมวลกฎหมายอาญา มาตรา 20 หรือมาตรา 21 และเมื่อศาลมีคำสั่งดังกล่าวแล้ว จิตแพทย์จะต้องตรวจผู้ต้องหาเพื่อทำรายงานเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างการกระทำความผิดอาญา และความผิดปกติทางจิตของผู้ต้องหา รวมถึงระดับความรุนแรงของความผิดปกติทางจิต และจิตแพทย์ดังกล่าวจะต้องมาเบิกความในฐานะพยานผู้เชี่ยวชาญทางการแพทย์ถึงข้อมูลเกี่ยวกับสภาพจิตของผู้ต้องหา รวมถึงแนวทางในการบำบัดรักษาต่อศาลในชั้นการพิจารณาคดี จิตแพทย์จะให้ความเห็นเฉพาะในส่วนที่เกี่ยวข้องกับทางจิตเวช โดยจะไม่ได้วินิจฉัยเกี่ยวกับความรับผิดชอบทางอาญา เพราะหน้าที่ในการวินิจฉัยตัดสินคดีเป็นหน้าที่ของศาล เพียงแต่ความเห็นจากจิตแพทย์ดังกล่าวจะช่วยศาลในการค้นหาความจริงเกี่ยวกับการกระทำความผิดของจำเลย เมื่อศาลพิจารณาข้อมูลดังกล่าวจากจิตแพทย์ประกอบพยานหลักฐานอื่นๆ แล้วเห็นว่าจำเลยวิกลจริตในขณะกระทำความผิดตามประมวลกฎหมายอาญา มาตรา 20 จำเลยจะหลุดพ้นจากข้อกล่าวหา และถูกส่งตัวไปเข้ารับการบำบัดตามประมวลกฎหมายอาญา มาตรา 63 แล้วแต่กรณี แต่ถ้าเป็นกรณีที่ความสามารถลดลงศาลจะตัดสินให้จำเลยรับโทษจำคุกหลังจากที่มีการส่งจำเลยไปบำบัดรักษาแล้วแต่กรณี แต่ถ้าหากการพิจารณาของศาลแล้ว ศาลเห็นว่าเพื่อความปลอดภัยต่อตัวผู้กระทำความผิดเอง และจะเป็นการปลอดภัยต่อสังคม ศาลเห็นว่าควรให้ผู้ต้องหาอยู่ในโรงพยาบาลทางจิตเวช หรือสถานบำบัดแล้วแต่กรณีจะเป็นประโยชน์ต่อตัวจำเลยเอง และสังคมด้วย ศาลอาจออกคำสั่งให้ผู้ต้องหาไปอยู่ในโรงพยาบาล หรือสถานบำบัดดังกล่าวได้

ในประเด็นดังกล่าว ผู้ศึกษามีความเห็นว่าเป็นประเทศอังกฤษแม้จิตแพทย์จะอยู่ในฐานะผู้เชี่ยวชาญทางด้านจิตเวช ผู้ที่ได้ตรวจสภาพจิตใจของผู้ต้องหา และมีหน้าที่ในการทำความเข้าใจเกี่ยวกับสภาพจิตของจำเลย แต่กฎหมายห้ามมิให้จิตแพทย์ในฐานะพยานผู้เชี่ยวชาญเข้าเบิกความในลักษณะที่เป็นการชี้ขาดเกี่ยวกับสภาพจิตของจำเลยว่าเป็นขณะที่จำเลยกระทำความผิดจำเลยวิกลจริตหรือไม่ เพราะการที่จิตแพทย์ให้การเบิกความในลักษณะที่เป็นการชี้ขาดว่าจำเลยกระทำความผิดที่

ครบองค์ประกอบความผิด หรือไม่เป็นอำนาจของคณะลูกขุน หรือศาลที่จะต้องวินิจฉัยชี้ขาดเพียงแต่จิตแพทย์เป็นการให้ข้อมูลเกี่ยวกับจำเลยเท่านั้น เมื่อเปรียบเทียบกับกฎหมายประเทศไทยแล้ว ในส่วนของผู้เชี่ยวชาญที่เป็นพนักงานแพทย์นั้น กฎหมายไม่ได้ห้ามมิให้พนักงานแพทย์ที่เป็นผู้เชี่ยวชาญด้านจิตเวชเข้าเบิกความในกระบวนการพิจารณาในชั้นศาล ตัวอย่างเช่น ในระหว่างการพิจารณาคดีในชั้นศาล ศาลได้เรียกนายแพทย์ผู้ตรวจสุขภาพจิตของจำเลยมาเป็นพยานเบิกความว่าจำเลยเป็นโรคจิตเภทไม่เป็นคนปกติ คือไม่สามารถรับรู้สภาพความเป็นจริงได้เป็นปกติทำอะไรอาจจะผิดปกติวิสัยจำเลยจะอยู่ร่วมกับบุคคลอื่นได้ลำบากหากมิได้รับการรักษาอาจทำความเดือดร้อนแก่สังคมโดยคิดว่าสิ่งที่ตนกระทำนั้นถูกต้อง²²⁰ การที่กฎหมายไทยไม่ได้ห้ามพนักงานแพทย์ผู้เชี่ยวชาญด้านจิตเวชเข้าเบิกความเป็นพยานนั้น อาจจะกลายเป็นว่าพนักงานแพทย์ผู้เชี่ยวชาญจะชี้หน้า หรือชี้ขาดตัดสินแทนศาลว่าจำเลยเป็นคนวิกลจริตไปเลย เห็นควรกำหนดในเรื่องขอบเขตของพนักงานแพทย์ในเรื่องการเบิกความเป็นพยานในชั้นศาลเช่นเดียวกับประเทศอังกฤษ

เมื่อพิจารณาถึงกระบวนการพิจารณาของสหพันธ์สาธารณรัฐเยอรมนีแล้ว ยังมีประเด็นที่จะต้องพิจารณาอีกว่า ในเมื่อกฎหมายอาญาของสหพันธ์สาธารณรัฐเยอรมนีไม่มีแนวคิดในเรื่องที่ฝ่ายจำเลยจะต้องยกข้อสู้ในเรื่องของความวิกลจริตขณะกระทำผิดเสียเพื่อที่จะไม่ต้องรับโทษทางอาญาแล้ว หากข้อเท็จจริงปรากฏได้ว่าในขณะระหว่างการพิจารณาคดีจำเลย หรือผู้ต้องหาแสดงอาการความวิกลจริตออกมาให้เห็นถึงลักษณะของความไม่รู้ผิดชอบ หรือไม่สามารถที่จะบังคับตนเองได้ เพราะมีอาการทางจิตแล้ว และศาลก็ไม่สามารถที่จะสังเกตเห็น หรือมีเหตุอันควรทราบ หรือเชื่อได้ว่าจำเลย หรือผู้ต้องหานั้นเป็นคนวิกลจริตแล้ว ศาลจะดำเนินกระบวนการพิจารณาต่อไป ดังนี้ ทั้งพนักงานอัยการ และศาลก็จะทำหน้าที่พิจารณาคดีต่อไป ทั้งยังไม่เกิดประโยชน์แห่งความยุติธรรมความเท่าเทียม และความสามารถในการต่อสู้คดีของจำเลย เนื่องจากกฎหมายไม่ได้กำหนดให้จำเลยไม่มีภาระในการพิสูจน์ข้อเท็จจริงในเรื่องความวิกลจริต เมื่อเปรียบเทียบกับประเทศไทยแล้ว กฎหมายได้ให้อำนาจแก่ศาลในการส่งตัวจำเลยไปให้พนักงานแพทย์ซึ่งเป็นผู้เชี่ยวชาญด้านจิตเวชได้ทำการตรวจจำเลยดังกล่าวซึ่งศาลมีเหตุอันควรเชื่อว่าจำเลยเป็นผู้วิกลจริต และไม่สามารถต่อสู้คดีได้เต็มที่ แต่สหพันธ์สาธารณรัฐเยอรมนีกำหนดให้ทั้งอัยการ และศาลที่จะค้นหาข้อเท็จจริงร่วมกันต่อไป

ส่วนประเทศอังกฤษ หากว่าในระหว่างการดำเนินการพิจารณาคดีอาญาของศาล หากพบว่าจำเลยเป็นคนป่วยวิกลจริต หรือมีความบกพร่องทางสติปัญญา กฎหมายของประเทศอังกฤษยังให้ความคุ้มครองบุคคลดังกล่าวไว้ด้วย โดยแทนที่จะควบคุมตัวจำเลยไว้ก็จะส่งตัวไปยังสถานที่ควบคุมตัวในโรงพยาบาลที่ศาลกำหนดแทน ทั้งนี้ ต้องเป็นที่พอใจของศาลที่พิจารณาพยานหลักฐานเป็นหนังสือ หรือเป็นวาจาจากแพทย์ที่ขึ้นทะเบียน (ปัจจุบันเป็นแพทย์ผู้ที่มีความ

²²⁰ คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 733/2521.

เชี่ยวชาญ และมีใบประกอบวิชาชีพแพทย์เฉพาะทางด้านจิตเวช) จำนวน 2 คนว่า จำเลยกำลังป่วย เป็นโรคจิตเวช หรือมีความบกพร่องทางสติปัญญา ซึ่งสภาพ หรือระดับถึงขนาดที่สมควรจะได้รับการส่งตัวไปยังสถานพยาบาล หรือโรงพยาบาลเพื่อทำการรักษาจะเป็นการเหมาะสม และสมควรยิ่งสำหรับ จำเลย โดยจำเลยที่จะได้รับคุ้มครองตามกฎหมายนี้ จะต้องเป็นผู้ถูกควบคุมตัวไว้เพื่อรอการพิจารณา หรือถูกควบคุมตัวในระหว่างการพิจารณาของศาล และสำหรับความผิดที่มีอัตราโทษถึงจำคุกเท่านั้น แต่ต้องมีใช้กรณี ที่ คำพิพากษาสำหรับความผิดนั้นถูกกำหนดตายตัวโดยกฎหมาย ทั้งนี้ เหตุดังกล่าว จะต้องเป็นที่พอใจของศาล โดยอาศัยหลักฐานเป็นหนังสือ หรือมาจากแพทย์ที่ได้รับการขึ้นทะเบียนไว้ และเป็นผู้รับผิดชอบในการรักษาจำเลย หรือจากผู้อำนวยการโรงพยาบาลที่จะส่งตัว จำเลยไปรับการรักษาว่าโรงพยาบาล มีความพร้อมที่จะรับตัวจำเลยไปรับการรักษาได้ภายใน 7 วัน นับแต่วันที่ถูกควบคุมตัว โดยในระหว่างรอความพร้อมนี้ ศาลจะมีคำสั่งให้ควบคุมตัวจำเลยไว้ใน สถานที่ปลอดภัยก็ได้ นอกจากนี้ การถูกควบคุมตัวไว้ดังกล่าวจำเลยอาจถูกบังคับรักษาซึ่งการบังคับรักษาจะต้องเป็นไปตามหลักเกณฑ์ในเรื่องการให้ความยินยอมตามมาตรา 57 และมาตรา 58 ด้วย

สำหรับสิทธิในการเข้าถึงกระบวนการยุติธรรมทางอาญาของจำเลย หรือผู้ต้องหาที่เป็น คนวิกลจริต หรือบกพร่องทางสติปัญญาในชั้นการพิจารณาคดีของศาลนั้น นอกจากความสามารถในการต่อสู้คดีแล้ว ยังมีข้อจำกัดหลายประการที่เป็นอุปสรรคต่อการเข้าถึงกระบวนการยุติธรรมทางอาญาไม่ว่าจะเป็นอุปสรรคในทางกายภาพเป็นต้น ดังนั้น เพื่อให้สิทธิในการเข้าถึงกระบวนการยุติธรรมทางอาญาของผู้ที่มีจิตบกพร่องทางสติปัญญาได้รับความคุ้มครองตามกฎหมาย เห็นควรจัดให้มีกระบวนการพิจารณาคดีเป็นพิเศษสำหรับผู้ที่มีจิตบกพร่องทางสติปัญญา เช่น ควรที่จะต้องให้ผู้ใกล้ชิดกับจำเลยที่มีจิตบกพร่องทางสติปัญญา ผู้เชี่ยวชาญในด้านความพิการทางสติปัญญาอยู่ร่วมในการพิจารณาคดีด้วย โดยศาลอาจเปิดโอกาสให้บุคคลดังกล่าวช่วยอำนวยความสะดวกในการสื่อสารระหว่างผู้พิการทางสติปัญญากับทนายความ หรือศาล หรือช่วยในการปรับอารมณ์ของผู้พิการทางสติปัญญาในระหว่างการพิจารณาคดี

1.3 ปัญหาสิทธิในการเข้าถึงกระบวนการยุติธรรมทางอาญาของผู้ต้องหา หรือจำเลยที่มีจิตบกพร่องทางสติปัญญาในชั้นหลังการพิจารณาคดีของศาล

เมื่อจำเลยที่เป็นคนวิกลจริต หรือผู้ที่มีมีความบกพร่องทางสติปัญญาเข้าสู่กระบวนการยุติธรรมจนถึงชั้นหลังการพิจารณาของศาลแล้ว เมื่อศาลพิจารณาแล้วเห็นว่าจำเลยได้กระทำความผิดจริงตามฟ้อง ซึ่งศาลสามารถจำแนกการตัดสินคดีของศาลออกเป็น 2 กรณี ได้แก่ กรณีที่มีเหตุยกเว้นโทษ หรือลดโทษตามประมวลกฎหมายอาญา มาตรา 65 และกรณีที่ไม่มีเหตุยกเว้นโทษ หรือลดโทษ

ตามประมวลกฎหมายอาญา มาตรา 65 กรณีที่มีเหตุยกเว้นโทษ หรือลดโทษตามประมวลกฎหมายอาญา มาตรา 65 นี้ เป็นกรณีที่ศาลได้พิจารณาจากพยานหลักฐาน และข้อเท็จจริงในคดีแล้วเห็นว่า จำเลยเป็นคนที่สามารถพิพากษาได้กระทำความผิดจริง แต่ขณะที่กระทำนั้น จำเลยไม่สามารถรู้ผิดชอบ หรือไม่สามารถบังคับตนเองได้ เนื่องมาจากมีจิตบกพร่อง โรคจิต หรือจิตฟั่นเฟือน ศาลจึงพิพากษายกเว้นโทษให้แก่จำเลย หรืออีกกรณีหากขณะที่กระทำความผิด จำเลยยังสามารถรู้ผิดชอบอยู่บ้าง หรือยังสามารถบังคับตนเองได้บ้าง ศาลอาจจะลงโทษจำเลยน้อยกว่าที่กฎหมายกำหนดไว้สำหรับความผิดนั้นเพียงใดก็ได้ เมื่อจำเลยได้รับการยกเว้นโทษ หรือลดโทษจนทำให้ศาลต้องปล่อยตัวจำเลยไป แต่ถ้าหากศาลเห็นว่า การปล่อยจำเลยจะเป็นการไม่ปลอดภัยแก่ตัวจำเลยเอง และแก่สังคม ศาลจะสั่งให้ส่งไปคุมตัวไว้ในคุก และบำบัดรักษาสถานบำบัดรักษา และอาจขอให้ศาลกำหนดวิธีการเพื่อป้องกันการหลบหนี หรือเพื่อป้องกันอันตรายก็ได้ จิตแพทย์ผู้บำบัดรักษาต้องรายงานผลการบำบัดรักษา และความเห็นต่อศาลภายใน 180 วัน นับแต่วันที่ได้รับจำเลยไว้ หากจิตแพทย์เห็นว่ามีความจำเป็นต้องบำบัดรักษาต่อไป ให้รายงานผลการบำบัดรักษา และความเห็นต่อศาลทุก 180 วัน เมื่อจิตแพทย์ผู้บำบัดรักษาเห็นว่าจำเลยหาย หรือทุเลา และไม่มีภาวะอันตรายแล้ว ให้จิตแพทย์รายงานผลการบำบัดรักษา และความเห็นเพื่อจำหน่ายตัวจำเลยออกจากสถานพยาบาลต่อศาลโดยไม่ชักช้า และรายงานผลการบำบัดรักษา และความเห็นดังกล่าวให้คณะกรรมการสถานบำบัดรักษาทราบ แต่ถึงอย่างไรก็ตาม จะเห็นได้ว่าแม้ศาลจะยกเว้นโทษ หรือลดโทษให้แก่จำเลยจำเลยผู้ที่กระทำสิ่งต่าง ๆ ไปโดยไม่สามารถรู้ผิดชอบ หรือไม่สามารถบังคับตนเองได้ ไม่ควรถูกปล่อยตัวสู่สังคมทั้งที่ยังมีภาวะดังกล่าว เนื่องจากความปลอดภัยสาธารณะย่อมเป็นสิ่งสำคัญที่ต้องคำนึงถึง ดังนั้น กฎหมายจึงกำหนดให้ศาลมีอำนาจส่งตัวจำเลยไปบำบัดรักษาก่อนได้

กรณีที่ไม่มีเหตุยกเว้นโทษ หรือลดโทษตามประมวลกฎหมายอาญา มาตรา 65 เป็นกรณีที่ศาลพิจารณาพยานหลักฐาน และข้อเท็จจริงในคดีแล้ว เห็นว่าขณะกระทำความผิดจำเลยที่เป็นคนพิการทางสติปัญญา รู้ผิดชอบ และสามารถบังคับตนเองได้ แต่ยังคงกระทำความผิดนั้นอยู่ จึงมี คำพิพากษาว่าจำเลยได้กระทำความผิด และต้องได้รับโทษตามกฎหมาย ทั้งนี้ หากศาลจะพิพากษาว่า ผู้ นั้นมีความผิดแต่รอการกำหนดโทษ หรือกำหนดโทษแต่รอการลงโทษไว้ ไม่ว่าจะโทษจำคุก หรือปรับอย่างหนึ่งอย่างใด หรือทั้งสองอย่าง เพื่อให้โอกาสกลับตัวภายในระยะเวลาที่ศาลจะกำหนด แต่ต้องไม่เกิน 5 ปี นับแต่วันที่ศาลพิพากษาโดยอาจกำหนดเงื่อนไขเพื่อคุมความประพฤติ โดยให้จำเลยไปบำบัดรักษาความบกพร่องทางร่างกาย หรือจิตใจ หรือความเจ็บป่วยอย่างอื่นก็ได้ ในกรณีนี้ ศาลต้องส่งตัวผู้นั้นไปยังสถานบำบัดรักษาทางจิตพร้อมทั้งสำเนาคำพิพากษา ซึ่งสถานบำบัดรักษาอาจขอให้ศาลกำหนดวิธีการเพื่อป้องกันการหลบหนี หรือเพื่อป้องกันอันตรายก็ได้ จิตแพทย์ผู้บำบัดรักษาต้องรายงานผลการบำบัดรักษา และความเห็นต่อศาลภายใน 90 วัน นับแต่วันที่ได้รับผู้ต้องโทษไว้ ในกรณีที่จิตแพทย์เห็นว่ามีความจำเป็นต้องบำบัดรักษาต่อไป ให้รายงานผลการบำบัดรักษา และความเห็นต่อ

ศาล ทุก 90 วัน เมื่อจิตแพทย์เห็นว่าจำเลยหาย หรือทุเลา และไม่มีภาวะอันตรายแล้ว ให้รายงานผลการบำบัดรักษา และความเห็นเพื่อจำหน่ายตัวผู้ต้องโทษออกจากสถานพยาบาลต่อศาลโดยไม่ชักช้า และรายงานผลการบำบัดรักษา และความเห็นดังกล่าวให้คณะกรรมการสถานบำบัดรักษาทราบ

ในกรณีที่จำเลยไม่เข้าเงื่อนไขของการรอการกำหนดโทษ หรือรอการลงโทษตามคำพิพากษาของศาลแล้ว ปกติแล้วจำเลยย่อมต้องได้รับโทษตามคำพิพากษา แต่อย่างไรก็ตามหากจำเลยวิกลจริต หรือมีความบกพร่องทางสติปัญญา ศาลย่อมทุเลาการบังคับโทษให้แก่จำเลยได้ในกรณีจำเลยต้องโทษจำคุก หรือประหารชีวิตแล้วแต่กรณีในส่วนของ การทุเลาโทษจำคุกให้แก่จำเลยที่วิกลจริต หรือความบกพร่องทางสติปัญญานั้น เมื่อจำเลย สามี ภริยา ญาติของจำเลย พนักงาน อัยการ ผู้บัญชาการเรือนจำ หรือเจ้าพนักงานผู้มีหน้าที่จัดการตามหมายจำคุกร้องขอ หรือเมื่อศาลเห็นสมควร ศาลมีอำนาจสั่งให้ทุเลาการบังคับจำคุกไว้จนกว่าความวิกลจริตจะหมดไปได้ ในระหว่างทุเลาการบังคับอยู่นั้นศาลจะมีคำสั่งให้จำเลยอยู่ในความควบคุมของสถานบำบัดรักษา โดยให้ศาลส่งตัวจำเลยกับสำเนาคำสั่งไปพร้อมกัน และให้สถานบำบัดรักษารับตัวไว้ควบคุม และบำบัดรักษาโดยไม่ต้องได้รับความยินยอมจากจำเลยในการควบคุม และบำบัดรักษา สถานบำบัดรักษาอาจขอให้ศาลกำหนดวิธีการเพื่อป้องกันการหลบหนี หรือเพื่อป้องกันอันตรายก็ได้ และหากจำเลยไม่ปฏิบัติตามมาตรการ เพื่อป้องกันการหลบหนี หรือเพื่อป้องกันอันตราย หรือพฤติกรรมได้เปลี่ยนแปลงไป ศาลย่อมมีอำนาจเปลี่ยนแปลงคำสั่งทุเลาการจำคุก หรือให้ดำเนินการตามหมายจำคุกได้ ขณะทุเลาการประหารชีวิตอยู่นั้น ศาลมีอำนาจยกมาตรา 46 วรรค (2) แห่งกฎหมายลักษณะอาญามาบังคับ ถ้าผู้วิกลจริตหายภายหลัง 1 ปี นับแต่วันคำพิพากษาถึงที่สุด ให้ลดโทษประหารชีวิตลงเหลือจำคุกตลอดชีวิต และในกรณีที่จำเลยได้รับโทษประหารชีวิต แต่เนื่อง จากโทษประหารชีวิตเป็นการลงโทษที่รุนแรงที่สุด กฎหมายจึงบัญญัติเป็นบทลงโทษแก่จำเลยที่กระทำความผิดในลักษณะความผิดที่ร้ายแรง หรือคดีอุกฉกรรจ์เท่านั้น เช่น การกระทำความผิดเกี่ยวกับ ชีวิตตามประมวลกฎหมายอาญา มาตรา 288 เป็นต้น การที่บทบัญญัติแห่งกฎหมายกำหนดไม่ให้มีการประหารชีวิตขณะที่บุคคลวิกลจริตนั้น เป็นเพราะเหตุที่ว่าขณะวิกลจริตบุคคลย่อมไม่สามารถแยกแยะ ผิดชอบชั่วดี ไม่อาจรู้ และเข้าใจถึงบทลงโทษที่ตนได้รับการลงโทษจึงไม่อาจบรรลุวัตถุประสงค์ได้ ตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 248 จะเห็นได้ว่าบทบัญญัตินี้ให้ความคุ้มครองแก่บุคคลที่วิกลจริตก่อนถูกประหารชีวิต โดยให้มีการทุเลา การประหารชีวิตไว้ ในกรณีที่ผู้วิกลจริตหายจากการวิกลจริตภายใน 1 ปี นับแต่วันที่ศาลมีคำพิพากษา ถึงที่สุด ผู้นั้นจะต้องได้รับโทษต่อประหารชีวิตต่อไป แต่หากอาการวิกลจริตหายภายหลัง 1 ปี นับแต่วันที่ศาลมีคำพิพากษาถึงที่สุด ผู้วิกลจริตนั้นจะได้รับการลดโทษเหลือเพียงการจำคุกตลอดชีวิตเท่านั้น

กรณีคนพิการทางสติปัญญาที่ต้องโทษประหารชีวิตอาจได้รับความคุ้มครองตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 248 ดังกล่าวได้ หากกรณีที่คนพิการทางสติปัญญา มีความบกพร่องทางสติปัญญา ก่อนถูกประหารชีวิต หรือในกรณีที่คนพิการทางสติปัญญา มีความผิดปกติ ทาง

จิตอื่นร่วมด้วยก่อนถูกประหารชีวิต แต่อย่างไรก็ตามเมื่อพิจารณาจากบทบัญญัติในมาตรา 248 แล้ว จะเห็นได้ว่าการทูลเกล้าการประหารชีวิตแก่คนพิการทางสติปัญญาขณะที่ศาลทูลเกล้าการบังคับโทษนั้น กฎหมายกำหนดให้ศาลมีอำนาจยก วรรคสองของมาตรา 46 แห่งกฎหมายลักษณะอาญามาใช้บังคับได้ ซึ่งกฎหมายลักษณะอาญาดังกล่าวไม่มีขั้นตอน หลักเกณฑ์ และวิธีการในการทูลเกล้าการบังคับโทษ ประหารชีวิตแก่คนพิการทางสติปัญญากำหนดอย่างแน่ชัด คงอนุมานได้เพียงว่าให้มีการส่งตัวไปยัง โรงพยาบาลจิตเวช หรือคุมขังไว้ในสถานที่อื่นเท่านั้น ซึ่งแตกต่างอย่างเห็นได้ชัดกับการทูลเกล้าการบังคับโทษจำคุก ตามมาตรา 246 แห่งประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา ประกอบกับ มาตรา 37²²¹ และมาตรา 38²²² แห่งพระราชบัญญัติสุขภาพจิต พ.ศ. 2551 ที่กำหนดให้มีการควบคุมคนพิการทางสติปัญญา ไว้ ในสถานที่อันควรนอกจากเรือนจำ หรือสถานที่ที่กำหนดไว้ในหมายจำคุก อันได้แก่ โรงพยาบาลจิตเวช หรือสถานบำบัดรักษา ทั้งที่โทษจำคุกเป็นโทษที่เบากว่าโทษประหารชีวิตแต่การบรรเทาโทษจำคุกกลับมีการกำหนดหลักเกณฑ์ วิธีการ และผู้ควบคุมไว้อย่างชัดเจน แตกต่างจากการบรรเทาโทษประหารชีวิต ทำให้การทูลเกล้าการบังคับโทษประหารชีวิตแก่คนพิการทางสติปัญญาขาดความแน่นอนชัดเจน ผู้ศึกษาจึงเห็น ควรให้มีการแก้ไขประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา

²²¹พระราชบัญญัติ สุขภาพจิต พ.ศ. 2551 มาตรา 37 บัญญัติว่า “ในกรณีที่ศาลมีคำสั่งให้ส่งผู้ป่วยคดีไปคุมตัวหรือรักษาไว้ในสถานพยาบาลตาม มาตรา 48 และมาตรา 49 วรรคสอง แห่งประมวลกฎหมายอาญา หรือตามมาตรา 246 (1) แห่งประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา ให้ศาลส่งสำเนาคำสั่งไปพร้อมกับผู้ป่วยคดีและให้สถานบำบัดรักษาผู้ป่วยคดีไว้ ควบคุมและบำบัดรักษา โดยไม่ต้องใด ได้รับความยินยอมจากผู้ป่วยคดี

ให้จิตแพทย์ผู้บำบัดรักษารายงานผลการบำบัดรักษาและความเห็นต่อศาลในหนึ่งรอบแปดสิบ วันนับแต่วันที่ได้รับผู้ป่วยคดีไว้ ในกรณีที่จิตแพทย์เห็นว่ามี ความจำเป็นต้องบำบัดรักษาผู้ป่วยคดีต่อไป ในรายงานผลการบำบัดรักษาและความเห็นต่อศาลทุกหนึ่งร้อยแปดสิบวันเว้นแต่ศาลจะมีคำสั่งเป็นอย่างอื่น

ในการควบคุมและบำบัดรักษาสถานบำบัดรักษาอาจขอให้ศาลกำหนดวิธีการเพื่อป้องกันการหลบหนีหรือเพื่อป้องกันอันตรายก็ได้

²²²พระราชบัญญัติ สุขภาพจิต พ.ศ. 2551 มาตรา 38 บัญญัติว่า “ในการะหว่างการบำบัดรักษาตามมาตรา 37 เมื่อจิตแพทย์ผู้บำบัดรักษา เห็นว่าผู้ป่วยคดีได้รับการบำบัดรักษาจนความผิดปกติทางจิตหายหรือทุเลาและไม่มีภาวะอันตรายแล้วให้จิตแพทย์รายงานผลการบำบัดรักษาและความเห็นเพื่อจำหน่ายคดีผู้ป่วยคดีดังกล่าวออกจากสถานพยาบาลต่อไปโดยไม่ต้องชั่งและรายงานผลการบำบัดรักษาและความเห็นดังกล่าวให้คณะกรรมการสถานบำบัดรักษาทราบ

มาตรา 248 พร้อมทั้งกำหนดขั้นตอน หลักเกณฑ์ และวิธีการในการควบคุมผู้ได้รับการบรรเทาโทษ ประหารชีวิตในพระราชบัญญัติสุขภาพจิต พ.ศ. 2551 ด้วย

ในการดำเนินการกับผู้จำเลยผู้ที่มีจิตบกพร่องทางสติปัญญาหลังการพิจารณาของศาลแล้ว เมื่อเปรียบเทียบกับประเทศอังกฤษแล้ว ประเทศอังกฤษยังคงให้ความสำคัญกับความคุ้มครองจำเลยที่เป็นคนพิการความบกพร่องทางสติปัญญา หากจำเลยที่ถูกศาลตัดสินว่ามีความผิด ในการกระทำความผิด ซึ่งมีโทษถึงจำคุก แต่ไม่รวมถึงความผิดที่มีค่าพิพากษาถูกกำหนดไว้ตายตัวโดยกฎหมาย หรือจำเลยซึ่งถูกตัดสินว่ามีความผิดสำหรับความผิดไม่ร้ายแรงที่มีโทษถึงจำคุก ศาลอาจมีคำสั่งอนุญาตให้ส่งตัวจำเลยไปควบคุมตัวไว้ในโรงพยาบาลเพื่อรับการรักษา ซึ่งศาลอาจกำหนดโรงพยาบาลที่จะส่งตัวไปไว้ในคำสั่งก็ได้ หรืออาจส่งจำเลยให้อยู่ในความปกครองของเจ้าหน้าที่บริหารสังคมประจำท้องถิ่น หรือบุคคลที่ได้รับการรับรองจากเจ้าหน้าที่ดังกล่าวตามแต่ที่จะกำหนด แต่ต้องเป็นที่พอใจของศาลซึ่งพิจารณาจากหลักฐานเป็นหนังสือ หรืออาจจากแพทย์ที่ขึ้นทะเบียนไว้จำนวนสองคนว่า จำเลยกำลังป่วยเป็นโรคจิต หรือมีความบกพร่องทางสติปัญญา ซึ่งสภาพ หรือระดับถึงขนาดที่สมควรส่งไปควบคุมตัวไว้ในโรงพยาบาลเพื่อรับการรักษาก็จะเป็นการเหมาะสม กับจำเลยยิ่งกว่า นอกจากนี้กฎหมายยังให้ความคุ้มครองผู้ต้องขังซึ่งเป็นผู้ป่วยจิตเวช โดยในกรณีที่จำเลยถูกศาลพิพากษาให้ลงโทษจำคุกหากเป็นที่พอใจของเลขาธิการของรัฐ ซึ่งได้รับรายงานจากแพทย์ที่ขึ้นทะเบียนไว้จำนวนสองคนว่าบุคคลดังกล่าวป่วยเป็นโรคเจ็บป่วยทางจิต โรคทางจิตเวช หรือความบกพร่องทางจิตขั้นรุนแรง หรือความบกพร่องทางสติปัญญา เมื่อพิจารณาจากสภาพ หรือระดับความรุนแรงของโรคความเจ็บป่วยแล้ว สมควรส่งไปควบคุมตัวไว้ในโรงพยาบาลเพื่อรับการรักษาก็จะเป็นการเหมาะสมกับจำเลยยิ่งกว่า โดยในกรณีของโรคดังกล่าว จะต้องได้ความว่าหากมีการส่งตัวไปรับการรักษายาบาลเช่นนั้น จะเป็นการบรรเทาอาการป่วยของจำเลยได้ หรือเป็นการป้องกันมิให้อาการของจำเลยทรุดหนักลง หากได้ความดังกล่าวแล้ว และเลขาธิการของรัฐมีความเห็นโดยคำนึงถึงสาธารณะประโยชน์ และพฤติกรรม แวดล้อมต่างๆ ว่าสมควรที่จะกระทำ เลขาธิการแห่งรัฐอาจมีหมายสั่งให้นำตัวบุคคลดังกล่าวออกมาควบคุมตัวไว้ในโรงพยาบาลที่ไม่ใช่บ้านพักคนชราที่มีอาการทางจิต

ดังนั้น ผู้ศึกษาจึงมีความเห็นว่า ปัญหาเกี่ยวกับสิทธิในการเข้าถึงกระบวนการยุติธรรมทางอาญาของผู้ต้องหา หรือจำเลยที่มีจิตบกพร่องทางสติปัญญา ที่อาจเกิดขึ้นในระหว่างกระบวนการยุติธรรมทางอาญา ตั้งแต่ขั้นตอนแรกจนถึงขั้นตอนสุดท้ายของกระบวนการดำเนินคดีอาญา ไม่ว่าจะเกิดขึ้นในชั้นของพนักงานสอบสวน พนักงานอัยการ ชั้นพิจารณาคดีของศาล และชั้นหลังคำพิพากษา คือในชั้นราชทัณฑ์ หากมีการแก้ไขปรับปรุงถ้อยคำกฎหมายตามที่บัญญัติไว้ในประมวลกฎหมายอาญา มาตรา 65 มาตรา 134/2 ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 14 และมาตรา 248 รวมทั้งความร่วมมือระหว่างศาล และอัยการในการค้นหาข้อเท็จจริงในระหว่างการพิจารณาคดีในชั้น

ศาลให้มีความเหมาะสมมากยิ่งขึ้น ก็จะสามารถให้ความคุ้มครอง และเข้าถึงสิทธิของผู้ต้องหา หรือจำเลยในกระบวนการยุติธรรมทางอาญาได้อย่างมีประสิทธิภาพ และมีความเป็นสากลมากยิ่งขึ้น

จากการวิเคราะห์ปัญหาสิทธิในการเข้าถึงกระบวนการยุติธรรมทางอาญาของผู้ต้องหา หรือจำเลยที่มีจิตบกพร่องทางทั้งประเทศไทย และต่างประเทศ พร้อมทั้งได้ทำการวิเคราะห์เปรียบเทียบแล้ว การแก้ไขปรับปรุงถ้อยคำกฎหมายให้มีความเหมาะสม รวมทั้งการสร้างความร่วมมือระหว่างศาล และพนักงานอัยการในการค้นหาข้อเท็จจริงในระหว่างการพิจารณาคดีในชั้นศาลให้มีความเหมาะสมมากยิ่งขึ้น เพื่อให้สามารถให้ความคุ้มครอง และเข้าถึงสิทธิของผู้ต้องหา หรือจำเลยในกระบวนการยุติธรรมทางอาญาได้อย่างมีประสิทธิภาพ และมีความเป็นสากลต่อไป ดังที่จะกล่าวในบทต่อไป

บทที่ 5

บทสรุป และข้อเสนอแนะ

1.1 บทสรุป

บุคคลที่มีจิตบกพร่องทางสติปัญญา ถือเป็นความพิการอย่างหนึ่งอันเกิดจากที่สมองหยุดพัฒนา หรือพัฒนาไม่สมบูรณ์ ทำให้มีข้อจำกัดด้านทักษะทางความคิด ทักษะทางสังคม และทักษะทางการปฏิบัติรวมทั้งจำกัดด้านการใช้ชีวิตประจำวันด้วย ด้วยภาวะความบกพร่องดังกล่าวทำให้คนพิการทางสติปัญญามีความอ่อนแอทั้งทางด้านร่างกาย และจิตใจเป็นทุนเดิมอยู่แล้ว เมื่อต้องเข้าสู่กระบวนการยุติธรรมในฐานะผู้ต้องหา หรือจำเลย เป็นเหตุให้ผู้ต้องหา หรือจำเลยเป็นคนที่มีความบกพร่องทางสติปัญญาต้องเผชิญกับขั้นตอนที่ยากซับซ้อนในขั้นตอนของกระบวนการยุติธรรมทางอาญา ไม่ว่าจะเป็นขั้นตอนการสอบสวน การฟ้องคดี การพิจารณาคดีของศาล และการปฏิบัติหลังศาลมีคำพิพากษา ผู้ต้องหา หรือจำเลยที่มีจิตบกพร่องทางสติปัญญาไม่สามารถเข้าถึงสิทธิในกระบวนการยุติธรรมได้อย่างเต็มที่ เป็นผลทำให้ไม่สามารถต่อสู้คดีได้อย่างเท่าเทียมกับบุคคลปกติทั่วไป มาตรการทางกฎหมายของประเทศไทยเกี่ยวกับสิทธิของผู้ต้องหา หรือจำเลยที่มีอยู่ยังไม่มีความคุ้มครอง และการเข้าถึงสิทธิของผู้ต้องหา หรือจำเลยที่มีจิตบกพร่องทางสติปัญญาอย่างมีประสิทธิภาพ รวดเร็ว เท่าเทียม และเป็นธรรม ปัญหาเกี่ยวกับสิทธิในการเข้าถึงกระบวนการยุติธรรมทางอาญาของผู้ต้องหา และจำเลยที่มีจิตบกพร่องทางสติปัญญานั้น สามารถแบ่งปัญหาขั้นตอนแรกจนถึงขั้นตอนสุดท้ายของกระบวนการดำเนินคดีอาญา ได้แก่ ปัญหาในชั้นของพนักงานสอบสวน พนักงานอัยการ ชั้นพิจารณาคดี และในชั้นหลังคำพิพากษา ดังนี้

ประเด็นแรกปัญหาเกี่ยวกับสิทธิในการเข้าถึงกระบวนการยุติธรรมทางอาญาของผู้ต้องหา และจำเลยที่มีจิตบกพร่องทางสติปัญญาในชั้นสอบสวน เนื่องจากกระบวนการดำเนินคดีอาญาในชั้นสอบสวนที่เกี่ยวกับผู้ต้องหาที่มีจิตบกพร่องทางสติปัญญาเป็นเรื่องที่มีความสำคัญเป็นอันดับแรกที่พนักงานสอบสวนต้องดำเนินการอย่างละเอียดถี่ถ้วนเป็นอย่างมาก เพราะการที่ผู้ต้องหาจะเข้าสู่กระบวนการยุติธรรมทางอาญา และการดำเนินคดีอาญาอย่างเป็นธรรมได้นั้น ผู้ต้องหาต้องเป็นผู้ที่สามารถเข้าใจกระบวนการต่างๆ สามารถปกป้องคุ้มครองสิทธิของตนเองได้ในขั้นต้น และสามารถแก้ข้อกล่าวหา หรือข้อต่อสู้ของตนเองได้อย่างเต็มที่ ผู้ศึกษามีความเห็นว่า ปัญหาในเรื่องความสามารถในการต่อสู้คดีของผู้ต้องหาอันเนื่องมาจากการที่ผู้ต้องหาที่มีความบกพร่องทางสติปัญญานั้นพบว่ายังขาดช่องว่างของกฎหมายที่เกิดขึ้นจริงในทางปฏิบัติ พนักงานสอบสวนซึ่งเป็นเจ้าหน้าที่

ของรัฐยังไม่ให้ความสำคัญกับเรื่องความสามารถในการต่อสู้คดีของผู้ต้องหาที่มีจิตบกพร่องทางสติปัญญา อย่างเพียงพอ อีกทั้งกระบวนการเข้าถึงสิทธิในเรื่องความสามารถในการต่อสู้คดี ด้วยการสอบถาม หรือการตรวจสอบพฤติกรรมผู้ต้องหา ยังไม่มีการสอบถามมากเท่าที่ควร เมื่อเปรียบเทียบกับ สหพันธ์ สาธารณรัฐเยอรมนี และประเทศอังกฤษแล้ว ต่างก็ให้ความสำคัญกับการต่อสู้คดีของผู้ต้องหาที่มีจิต บกพร่องทางสติปัญญาอย่างเต็มที่ แม้ในชั้นสอบสวนของสหพันธ์สาธารณรัฐเยอรมนีจะมีพนักงาน อัยการเป็นผู้รับผิดชอบหลัก และเป็นเจ้าของคดีในการดำเนินคดีอาญาชั้นสอบสวน เพียงแต่พนักงาน ตำรวจเป็นเพียงผู้ช่วยของพนักงานอัยการในการทำคดีเท่านั้น และการดำเนินคดีอาญาของพนักงาน สอบสวนนั้นถือว่าเป็นการดำเนินคดีอาญาเพื่อพนักงานอัยการ หากข้อเท็จจริงปรากฏว่าในระหว่าง การดำเนินการสอบสวนของพนักงานตำรวจปรากฏว่าผู้ต้องหาที่มีความบกพร่องทางสติปัญญา หรือ วิกลจริต กฎหมายจะให้พนักงานอัยการส่งบุคคลนั้นไปโรงพยาบาลจิตเวชเพื่อให้แพทย์ผู้เชี่ยวชาญทำ การตรวจถึงอาการทางจิต หากแพทย์ผู้เชี่ยวชาญตรวจแล้วเห็นว่าบุคคลนั้นมีความบกพร่องทาง สติปัญญา พนักงานอัยการจะทำความเห็นส่งให้ศาล โดยศาลพิจารณาสั่งว่าควรควบคุมผู้นั้นไว้ที่ โรงพยาบาลจิตเวชเพื่อรักษา หรือจะดำเนินคดีต่อไป ส่วนประเทศอังกฤษนั้นหากพนักงานสอบสวน เกิดความสงสัย (suspicion) หรือได้รับแจ้งอย่างสุจริตใจ (good faith) ซึ่งเป็นเรื่องของดุลพินิจของ เจ้าพนักงานตำรวจเท่านั้น อีกทั้งกฎหมายได้กำหนดให้มีพยาบาลจิตเวชชุมชนประจำอยู่สถานีตำรวจ เพื่อทำหน้าที่ตรวจ และวิเคราะห์เบื้องต้นว่าผู้ต้องหาคนใดเป็นผู้ป่วยจิตเวช หรือผู้ป่วยที่มีจิตบกพร่อง ทางสติปัญญา (เช่นเดียวกับประเทศไทยที่มีนายความอาสาประจำสถานีตำรวจเพื่อคอยให้คำปรึกษา ด้านกฎหมาย) แต่เมื่อเปรียบเทียบกับประเทศไทยแล้ว ประเทศไทยยังไม่มีบทบัญญัติของกฎหมายใด ที่ให้ความคุ้มครองกับบุคคลที่มีจิตบกพร่องทางสติปัญญาเหมือนอย่างเช่นสหพันธ์สาธารณรัฐเยอรมนี และประเทศอังกฤษที่กำหนดให้มีพยาบาลจิตเวชชุมชนประจำอยู่สถานีตำรวจเพื่อทำหน้าที่ตรวจ และวิเคราะห์เกี่ยวกับความสามารถในการต่อสู้คดีของผู้ต้องหาเบื้องต้น

อย่างไรก็ตาม การที่ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาของไทยมีมาตรการให้ ความคุ้มครอง และสิทธิของจำเลยไว้หลายประการ แต่ความเท่าเทียม และการเข้าถึงกระบวนการ ยุติธรรมทางอาญาของคนพิการที่มีจิตบกพร่องทางสติปัญญา ยังไม่ได้ให้ความคุ้มครอง และการเข้าถึง กระบวนการยุติธรรมไว้เป็นการเฉพาะ จึงทำให้ผู้ศึกษามีความเห็นว่า การเข้าถึงกระบวนการยุติธรรม ทางอาญาของจำเลยที่มีจิตบกพร่องทางสติปัญญา ยังไม่เหมาะสมกับบุคคลดังกล่าว ซึ่งเห็นว่าบุคคล ดังกล่าวควรได้รับการคุ้มครองเป็นพิเศษมากกว่าบุคคลปกติธรรมดาโดยทั่วไปเสียด้วยซ้ำ ทั้งที่ หลักการเข้าถึงกระบวนการยุติธรรมทางอาญาของผู้ถูกกล่าวหา หรือจำเลยในทางกฎหมายอาญาแล้ว ตั้งอยู่บนพื้นฐานหลักของกฎหมายอาญา (Basic Principles of Criminal Law) กล่าวคือเมื่อมีการ กล่าวหาว่าบุคคลใดกระทำความผิดอาญา กฎหมายให้สันนิษฐานว่าบุคคลผู้ถูกกล่าวหาคือผู้บริสุทธิ์ เป็นหน้าที่ของศาลที่จะต้องพิสูจน์จนปราศจากข้อสงสัยอันสมควรว่าจำเลยเป็นผู้กระทำความผิด ทั้ง

สอดคล้องกับปฎิญาสาเกล้าด้วยสิทธิมนุษยชน ค.ศ. 1948 ข้อ 11 (1) ที่บุคคลที่ถูกกล่าวหาว่ากระทำผิดทางอาญา มีสิทธิที่จะได้รับการสันนิษฐานไว้ก่อนว่าบริสุทธิ์จนกว่าจะพิสูจน์ได้ว่ามีความผิดตามกฎหมาย และบุคคลนั้นมีสิทธิในหลักประกันทั้งหมดที่จำเป็นสำหรับการต่อสู้คดี รวมทั้งได้รับการคุ้มครองภายใต้รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2560 มาตรา 29 วรรคสอง

สำหรับประเด็นปัญหาการเข้าถึงสิทธิในการบวนการยุติธรรมทางอาญาของผู้ต้องหาที่มีจิตบกพร่องทางสติปัญญาในชั้นพนักงานอัยการนั้น หากพนักงานอัยการพบว่าจำเลย หรือผู้ต้องหา นั้นมีเป็นผู้วิกลจริต หรือเป็นผู้ที่มีจิตบกพร่องทางสติปัญญาแล้ว และหากพนักงานอัยการมี “เหตุควรเชื่อ” และ “ไม่สามารถต่อสู้คดีได้” ภายใต้บทบัญญัติของมาตรา 14 แห่งประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา ก็ไม่ได้ให้อำนาจพนักงานอัยการในการที่จะสั่งให้แพทย์ตรวจวินิจฉัยถึงความวิกลจริต รวมถึงการงดการสั่งฟ้องคดีต่อศาลไว้จนกว่าผู้ต้องหา หรือจำเลยจะหายจากวิกลจริต หรือกระทำการอย่างใดอย่างหนึ่งตามที่บัญญัติไว้ในบทบัญญัติดังกล่าว ผู้ป่วยจึงไม่ได้รับความคุ้มครองภายใต้กฎหมาย แต่กลับต้องถูกดำเนินคดี หรือควบคุมตัวต่อไปเช่นเดียวกับผู้ต้องหาคนอื่นๆ ทั้งที่การดำเนินคดีในชั้นพนักงานอัยการเองก็ถือว่าการดำเนินคดีในชั้นสอบสวนเช่นเดียวกัน แต่กฎหมายก็ให้อำนาจเฉพาะพนักงานสอบสวน หรือศาลเท่านั้นเป็นผู้สั่งให้มีการตรวจสภาพจิตใจเพื่อประเมินความสามารถในการต่อสู้คดี แต่ไม่ได้ให้อำนาจพนักงานอัยการไว้ ปัญหาดังกล่าว ผู้ศึกษามีความเห็น ว่าเมื่อพนักงานอัยการไม่สามารถใช้มาตรา 14 แห่งประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาได้ แม้จะเป็นการดำเนินคดีในชั้นสอบสวน เนื่องจากบทบัญญัติดังกล่าวไม่ได้ให้อำนาจพนักงานสอบสวนไว้ ในกรณีหากพนักงานอัยการจะไม่ฟ้องในเหตุดังกล่าวได้ จึงต้องเป็นที่ปรากฏชัดเจนว่าผู้ต้องหาเป็นผู้วิกลจริต หรือมีความบกพร่องทางสติปัญญา และไม่สามารถต่อสู้คดีได้เท่านั้น ส่วนกรณีที่มีเหตุอันควรเชื่อ ยังเป็นปัญหาว่าพนักงานอัยการสามารถใช้เหตุผลดังกล่าวที่มีคำสั่งไม่ฟ้องคดี และจะสั่งให้พนักงานสอบสวนดำเนินการสอบสวนเพิ่มเติม โดยให้พนักงานสอบสวนใช้อำนาจตามมาตรา 14 โดยสั่งให้พนักงานแพทย์ทำการตรวจผู้ต้องหาผู้นั้นได้ หรือไม่ ในเรื่องดังกล่าวนี้ เนื่องจากมาตรา 143 วรรคสอง (ก) แห่งประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา พนักงานอัยการสามารถมีอำนาจสั่งให้พนักงานสอบสวนดำเนินการสอบสวนในเรื่องดังกล่าวได้ หากเป็นการสั่งเพื่อให้เป็นไปตามหลักการค้นหาความจริงในการดำเนินคดีอาญา เพื่อให้ผู้ต้องหาสามารถต่อสู้คดีได้อย่างเต็มที่ อย่างไรก็ตาม แม้กฎหมายดังกล่าวจะเปิดช่องว่างให้พนักงานอัยการสามารถกระทำได้ แต่ในทางปฏิบัติแล้วพนักงานอัยการเองก็ยังไม่ค่อยได้ใช้อำนาจดังกล่าวในการสั่งให้พนักงานสอบสวนดำเนินการสอบสวนเพิ่มเติม เนื่องจากปัญหาความเกรงใจกันระหว่างหน่วยงานทั้งสองหน่วยงาน นอกจากนี้ การใช้อำนาจในการสั่งไม่ฟ้องของพนักงานอัยการ ยังต้องปฏิบัติตามมาตรา 145 อีกด้วย นับว่าในทางปฏิบัติว่ามีความยุ่งยากอยู่พอสมควร อีกทั้ง สำนวนการสอบสวนยังอยู่กับพนักงานอัยการยังไม่ได้มีการยื่นฟ้องคดีต่อศาล หากปรากฏควรเชื่อว่าผู้ต้องหาเป็นคนวิกลจริต หรือเป็นคนที่มีจิตบกพร่องทางสติปัญญา และไม่

สามารถต่อสู้ได้ และศาลย่อมไม่มีอำนาจตามมาตรา 14 ได้เพราะคดียังไม่ได้อยู่ในอำนาจศาล เนื่องจากพนักงานอัยการยังไม่ได้ฟ้องคดีต่อศาล เมื่อมาตรา 14 ไม่ได้อำนาจแก่พนักงานอัยการ ทำให้พนักงานอัยการไม่สามารถใช้อำนาจดังกล่าวได้ ผู้ต้องหาที่เป็นคนวิกลจริต หรือมีความบกพร่องทางสติปัญญาจึงต้องถูกดำเนินคดีอาญาเยี่ยงคนปกติธรรมดาทั่วไป โดยต้องรอให้ศาลเป็นผู้ใช้อำนาจตามมาตรา 14 หลังจากพนักงานอัยการยื่นฟ้องคดีอาญาต่อศาลแล้ว ผู้ศึกษาได้เปรียบเทียบกับสหพันธ์สาธารณรัฐเยอรมนีซึ่ง กฎหมายกำหนดให้อัยการเป็นผู้รับผิดชอบในการดำเนินคดีอาญาในชั้นสอบสวนฟ้องร้อง ส่วนประเทศอังกฤษเมื่อพนักงานสอบสวนคือตำรวจได้การสอบสวนเสร็จสิ้นลง พนักงานสอบสวนจะต้องส่งสำนวนการสอบสวนให้กรมอัยการมีทำหน้าที่ในการกลั่นกรองสำนวนอีกครั้งหนึ่งตามหลักเกณฑ์ของพระราชบัญญัติการดำเนินคดีผู้กระทำความผิด พ.ศ. 2528 จะต้องพิจารณาซึ่งน้ำหนักระหว่างผลที่จะเกิดอาการป่วยของผู้ต้องหากับประโยชน์สาธารณะว่าสิ่งใดจะมีน้ำหนักมากกว่า ซึ่งโดยหลักแล้วหากความผิดที่กระทำยิ่งร้ายแรงการดำเนินคดีเพื่อประโยชน์สาธารณะก็จะยังมีความสำคัญ ซึ่งเป็นเรื่องของการใช้ดุลพินิจไม่ดำเนินคดีในประเทศอังกฤษ เมื่อเปรียบเทียบกับต่างประเทศแล้วพนักงานอัยการในประเทศไทยมีบทบาทน้อยในการดำเนินคดีอาญาในชั้นสอบสวนน้อยกว่ามาก ทั้งนี้ เนื่องจากประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาของไทยไม่ได้ให้อำนาจพนักงานอัยการในการเริ่มต้นคดี รับคำร้องทุกข์กล่าวโทษ และดำเนินการสอบสวน ทำให้พนักงานอัยการของไทยเป็นได้แต่เพียงผู้ที่ทำหน้าที่ให้คำปรึกษาแนะนำแก่พนักงานสอบสวนเท่านั้น และประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 14 มิได้ให้อำนาจพนักงานอัยการในการพิจารณา และมีอำนาจสั่งให้พนักงานแพทย์ตรวจผู้ต้องหาที่ส่งตัวมายังพนักงานอัยการเพื่อให้ดำเนินการตามกระบวนการยุติธรรม และพนักงานอัยการไม่มีอำนาจส่งตัวผู้ต้องหาที่วิกลจริต หรือมีความบกพร่องทางสติปัญญาไปยังโรงพยาบาลจิตเวช หรือมอบให้แก่ผู้อนุบาลดูแลรักษาผู้วิกลจริต หรือผู้ที่มีจิตบกพร่องทางสติปัญญา

ปัญหาที่จะต้องพิจารณาต่อไปว่า หากพนักงานอัยการได้ตรวจสำนวนการสอบสวนของพนักงานสอบสวนแล้วเห็นว่า การฟ้องคดีของผู้ต้องหา หรือผู้กระทำความผิดที่เป็นคนวิกลจริต หรือมีความบกพร่องทางสติปัญญาใดจะไม่เป็นประโยชน์ต่อสาธารณชน พนักงานอัยการก็มีอำนาจในการใช้ดุลพินิจสั่งไม่ฟ้องคดีได้ ในกรณีที่ผู้ต้องหากระทำความผิดในขณะที่ไม่สามารถรู้ผิดชอบ หรือไม่สามารถบังคับตนเองได้เพราะมีจิตบกพร่อง โรครจิต หรือจิตฟั่นเฟือน อันเป็นเหตุตามประมวลกฎหมายอาญา มาตรา 65 วรรคแรก แต่เมื่อพนักงานอัยการมีคำสั่งไม่ฟ้องแล้วก็ต้องปล่อยตัวผู้ต้องหาไป ก็จะมีปัญหาตามมาว่าการปล่อยผู้วิกลจริต หรือผู้ที่มีจิตบกพร่องทางสติปัญญาดังกล่าวไป ผู้กระทำความผิดอาจจะก่อให้เกิดอันตรายต่อตัวผู้วิกลจริตเอง และต่อผู้อื่น แล้วจะอย่างไรในเมื่อพนักงานอัยการไม่สามารถที่จะออกคำสั่งให้ใช้วิธีการเพื่อความปลอดภัยในการส่งผู้นั้นไปคุมตัวไว้ในสถานพยาบาลตามประมวลกฎหมายอาญา มาตรา 48 ได้ เพราะการสั่งให้ใช้วิธีการเพื่อความปลอดภัยจะต้องเป็นกรณี

ที่ได้มีการฟ้องคดีต่อศาลแล้ว และศาลเป็นผู้ออกคำสั่งนั้น ในกรณีดังกล่าว ผู้ศึกษามีความเห็นว่ กรณีที่พนักงานอัยการมีคำสั่งไม่ฟ้องคดีเนื่องจากเหตุตามประมวลกฎหมายอาญา มาตรา 65 ดังกล่าว พนักงานอัยการก็สามารถดำเนินการให้มีการส่งบุคคลเหล่านั้นไปรับการบำบัดรักษาได้ตามบทบัญญัติในพระราชบัญญัติสุขภาพจิต พ.ศ. 2551

สำหรับปัญหาสิทธิในการเข้าถึงกระบวนการยุติธรรมทางอาญาของผู้ต้องหา หรือจำเลย ที่มีจิตบกพร่องทางสติปัญญาในชั้นการพิจารณาคดีของศาล ซึ่งในการนำเสนอข้อเท็จจริงใดต่อศาลของพนักงานอัยการ การฟ้องคดีของพนักงานอัยการ มีความเป็นไปได้ในด้านที่จะนำจำเลยมาลงโทษแต่เพียงอย่างเดียว เช่น การที่พยานหลักฐานของฝ่ายพนักงานอัยการมีแต่พยานหลักฐานในการพิสูจน์ความผิด แต่ไม่มีพยานหลักฐานที่เป็นคุณแก่จำเลย หรือพยานหลักฐานที่จะทำให้จำเลยได้รับโทษเบา ลง ได้รับโทษน้อยลง หรือไม่ได้รับการลงโทษเลย เป็นต้น แทนที่ระบบการดำเนินคดีของไทยจะยึดแนวคิดที่ว่าเป็นการดำเนินคดีอาญาเพื่อความยุติธรรม เพื่อค้นหาความจริง ทำให้ข้อเท็จจริงปรากฏ และได้รับการวินิจฉัยชี้ขาดอย่างถูกต้อง ทั้งๆ ที่ประเทศไทยก็เลือกที่จะใช้กฎหมายลายลักษณ์อักษรเป็นสำคัญอย่างประเทศในระบบกฎหมายซีวิลลอว์ด้วยแล้ว แต่ในความเป็นจริงการร่างฟ้องของพนักงานอัยการเป็นการร่างฟ้องโดยบรรยายข้อเท็จจริงที่เป็นโทษกับจำเลย หากพนักงานอัยการมีการรวบรวมข้อเท็จจริงที่เป็นคุณประโยชน์กับตัวจำเลยเอง เช่น หากขณะที่จำเลยกระทำผิดจำเลยไม่สามารถบังคับจิตใจการกระทำของตนเองได้ เนื่องจากความบกพร่องทางสติปัญญา หรือความวิกลจริต สิ่งเหล่านี้ย่อมเป็นคุณต่อจำเลย ย่อมนำไปถึงกรณีการใช้ดุลยพินิจสั่งไม่ฟ้องคดีที่เห็นว่าไม่เป็นประโยชน์ต่อสาธารณชนโดยส่วนรวม อีกทั้งการที่ศาลของประเทศไทยวางตัวเป็นกลาง ปล่อยให้เป็นการต่อสู้กันระหว่างโจทก์กับจำเลย เมื่อผู้ต้องหา หรือผู้กระทำผิดที่เป็นคนวิกลจริต หรือมีความบกพร่องทางสติปัญญาเข้าสู่กระบวนการยุติธรรมจนมาถึงชั้นกระบวนการพิจารณาของศาลแล้ว ในการดำเนินคดีกับจำเลยที่วิกลจริต หรือผู้ที่มีจิตบกพร่องทางสติปัญญานั้น ตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญามาตรา 14 เป็นเรื่องของความสามารถในการต่อสู้คดีของจำเลย หรือผู้กระทำผิดในการค้นหาความจริงเพื่อพิสูจน์ความผิดของจำเลย ดังนั้น เพื่อประโยชน์ในการดำรงความยุติธรรมเป็นธรรม จำเป็นที่จำเลยจะได้เข้าถึงกระบวนการยุติธรรมในเรื่องความสามารถในการต่อสู้คดีของจำเลยได้อย่างเต็มที่ และเท่าเทียมกัน กฎหมายได้กำหนดให้ศาลซึ่งเป็นผู้ที่ไม่มีความรู้ความเชี่ยวชาญทางด้านจิตเวชเช่นเดียวกับพนักงานสอบสวนที่ไม่มีความรู้ความเชี่ยวชาญด้านจิตเวชเช่นเดียวกัน กับปัญหาบางครั้งหากจำเลยซึ่งเป็นผู้ป่วยวิกลจริต หรือความบกพร่องทางสติปัญญาที่ไม่แสดงอาการอย่างชัดเจน หรือสังเกตได้ยากหากไม่แสดงออก กฎหมายจึงเปิดโอกาสให้กระบวนการยุติธรรมเกิดความเป็นธรรมแก่ทุกฝ่ายโดยเฉพาะจำเลย หรือผู้ต้องหาที่เป็นประธานแห่งคดีอาญา ต้องได้รับความคุ้มครองสิทธิตามที่กฎหมายอย่างเต็มที่ และสิทธิในการเข้าถึงกระบวนการยุติธรรมทางอาญาอย่างเป็นธรรม เมื่อเป็นเช่นนี้แล้ว กฎหมายจึงได้ให้อำนาจแก่ศาลในการส่งตัวจำเลยไปให้

พนักงานแพทย์ซึ่งเป็นผู้เชี่ยวชาญด้านจิตเวชได้ทำการตรวจจำเลยดังกล่าว ซึ่งศาลมีเหตุอันควรเชื่อว่า จำเลยเป็นผู้วิกลจริต และไม่สามารถต่อสู้คดีได้เต็มที่ ในกรณีเช่นนี้กฎหมายมุ่งเน้นในเรื่อง ความสามารถในการต่อสู้คดีของจำเลยเป็นสำคัญมากกว่าที่จะคุ้มครองสิทธิในการเข้าถึงกระบวนการ ยุติธรรมทางอาญาของจำเลยที่วิกลจริต ในปัจจุบันกฎหมายกำหนดแนวทางการปฏิบัติเช่นเดียวกับการ ดำเนินกระบวนการพิจารณาในชั้นของพนักงานสอบสวน กล่าวคือ กฎหมายมิได้บังคับ หรือ กำหนดให้ศาลจะต้องดำเนินการตรวจสอบความสามารถในการต่อสู้คดีอาญาของจำเลยทุกคดี กฎหมายเพียงแต่บัญญัติเป็นแต่เพียงว่า หากกรณีที่ศาลเชื่อ หรือมีเหตุอันควรเชื่อได้ว่าจำเลย หรือผู้ ถูกกล่าวหา นั้นไม่มีความสามารถในการต่อสู้คดีได้อันเนื่องมาจากความวิกลจริต ดังนั้น เพื่อประโยชน์ แห่งความยุติธรรม ความเท่าเทียม และการไม่เลือกปฏิบัติ และความสามารถในการต่อสู้คดีของจำเลย ศาลก็จะใช้อำนาจตามมาตรา 14 วรรคแรก ด้วยการสั่งให้พนักงานแพทย์ตรวจผู้ นั้น เสร็จแล้วให้ เรียกพนักงานแพทย์ผู้ นั้นมาให้ถ้อยคำ หรือให้การว่าตรวจได้ผลการตรวจจำเลย หรือผู้ต้องหาเป็น เช่นใด เพื่อประกอบพิจารณาของศาลภายใต้ของมาตราดังกล่าว แต่ปัจจุบันยังไม่มีหลักเกณฑ์ หรือ เหตุใดลักษณะใดที่จะให้มีการแยกแยะเรื่องดังกล่าวไว้อย่างชัดเจนว่าจำเลย หรือผู้ต้องหาคนใดมี ลักษณะที่จะส่งตัวให้พนักงานแพทย์ได้ทำการตรวจอาการของจำเลย หรือผู้ต้องหาได้ เป็นเรื่อง ผู้ พิพากษาแต่ละท่านจะใช้ดุลพินิจในการตัดสินใจวินิจฉัยเองว่าพยานหลักฐานที่น่าสืบมานั้นมีเหตุผล และเพียงพอ หรือไม่ที่จะแสดงว่าจำเลย หรือผู้ต้องหาดังกล่าวเป็นผู้ป่วยวิกลจริต ในประเด็นดังกล่าว ผู้ศึกษามีความเห็นว่าเป็นประเทศอังกฤษ แม้จิตแพทย์จะอยู่ในฐานะผู้เชี่ยวชาญทางด้านจิตเวชผู้ที่ ได้ ตรวจสภาพจิตใจของผู้ต้องหา และมีหน้าที่ในการทำความเข้าใจเกี่ยวกับสภาพจิตของจำเลย แต่ กฎหมายห้ามมิให้จิตแพทย์ในฐานะพยานผู้เชี่ยวชาญเข้าเบิกความในลักษณะที่เป็นการชี้ขาดเกี่ยวกับ สภาพจิตของจำเลยว่าในขณะที่จำเลยกระทำความผิดจำเลยวิกลจริต หรือไม่ เพราะการที่จิตแพทย์ให้ การเบิกความในลักษณะที่เป็นการชี้ขาดว่าจำเลยกระทำความผิดที่ครบองค์ประกอบความผิด หรือไม่ เป็นอำนาจของคณะลูกขุน หรือศาลที่จะต้องวินิจฉัยชี้ขาดเพียงแต่จิตแพทย์เป็นการให้ข้อมูลเกี่ยวกับ จำเลยเท่านั้น เมื่อเปรียบเทียบกับกฎหมายประเทศไทยแล้ว ในส่วนของผู้เชี่ยวชาญที่เป็นพนักงาน แพทย์นั้น กฎหมายไม่ได้ห้ามมิให้พนักงานแพทย์ที่เป็นผู้เชี่ยวชาญด้านจิตเวชเข้าเบิกความใน กระบวนการพิจารณาในชั้นศาล ตัวอย่างเช่น ในระหว่างการพิจารณาคดีในชั้นศาล ศาลได้เรียก นายแพทย์ผู้ตรวจสุขภาพจิตของจำเลยมาเป็นพยานเบิกความว่าจำเลยเป็นโรคจิตเภทไม่เป็นคนปกติ คือไม่สามารถรับรู้สภาพความเป็นจริงได้เป็นปกติทำอะไรอาจจะผิดปกติวิสัย จำเลยจะอยู่ร่วมกับ บุคคลอื่นได้ลำบากหากมิได้รับการรักษาอาจทำความเดือดร้อนแก่สังคมโดยคิดว่าสิ่งที่ตนกระทำนั้น ถูกต้อง การที่กฎหมายไทยไม่ได้ห้ามพนักงานแพทย์ผู้เชี่ยวชาญด้านจิตเวชเข้าเบิกความเป็นพยานนั้น อาจกลายเป็นว่าพนักงานแพทย์ผู้เชี่ยวชาญจะขึ้นนำ หรือชี้ขาดตัดสินแทนศาลว่าจำเลยเป็นคน

วิกลจริตไปเลย เห็นควรกำหนดในเรื่องขอบเขตของพนักงานแพทย์ในเรื่องการเบิกความเป็นพยานในชั้นศาลเช่นเดียวกับประเทศอังกฤษ

ปัญหาสิทธิในการเข้าถึงกระบวนการยุติธรรมทางอาญาของจำเลย หรือผู้ต้องหาที่เป็นคนวิกลจริต หรือบกพร่องทางสติปัญญาในชั้นการพิจารณาคดีของศาลนั้น นอกจากความสามารถในการต่อสู้คดีแล้ว ยังมีข้อจำกัดหลายประการที่เป็นอุปสรรคต่อการเข้าถึงกระบวนการยุติธรรมทางอาญาไม่ว่าจะเป็นอุปสรรคในทางกายภาพเป็นต้น เห็นควรจัดให้มีกระบวนการวิธีพิจารณาคดีเป็นพิเศษสำหรับผู้ที่มิจิตบกพร่องทางสติปัญญา เช่น ควรที่จะต้องให้ผู้ดูแลจำเลยที่มีจิตบกพร่องทางสติปัญญาผู้เชี่ยวชาญในด้านจิตเวชอยู่ร่วมในการพิจารณาคดีด้วย โดยให้บุคคลดังกล่าวช่วยอำนวยความสะดวกในการสื่อสารระหว่างผู้พิพากษาทางสติปัญญากับทนายความ หรือศาล หรือช่วยการปรับอารมณ์ของผู้พิพากษาทางสติปัญญาในระหว่างการพิจารณาคดี

ประเด็นปัญหาสุดท้ายเรื่องสิทธิในการเข้าถึงกระบวนการยุติธรรมทางอาญาของผู้ต้องหาหรือจำเลยที่มีจิตบกพร่องทางสติปัญญาในชั้นหลังการพิจารณาคดีของศาล เมื่อศาลพิจารณาแล้วเห็นว่าการที่จำเลยยกเอาความวิกลจริต หรือความบกพร่องทางสติปัญญาขึ้นอ้างเพื่อเป็นข้อต่อสู้ในคดีอาญาดังกล่าวนั้น ไม่ได้ทำให้จำเลยหลุดพ้นจากการเป็นผู้กระทำความผิดอาญาแต่อย่างใด การกระทำของจำเลยยังคงเป็นความผิดอาญาอยู่ เพียงแต่ความวิกลจริต หรือความบกพร่องทางสติปัญญานั้นเป็นเหตุให้ศาลยกเว้นโทษ หรือลดโทษตามประมวลกฎหมายอาญา มาตรา 65 ทั้งนี้ ขึ้นอยู่กับขนาดความวิกลจริตของจำเลยว่าอยู่ในระดับใด และกรณีที่ไม่ใช่เหตุยกเว้นโทษ หรือลดโทษตามประมวลกฎหมายอาญามาตรา 65 นี้ เป็นกรณีที่ศาลได้พิจารณาจากพยานหลักฐาน และข้อเท็จจริงในคดีแล้ว เห็นว่าจำเลยเป็นคนพิการทางสติปัญญาได้กระทำความผิดจริง แต่ขณะที่กระทำนั้น จำเลยมีความบกพร่องทางสติปัญญา ศาลจึงพิพากษายกเว้นโทษให้แก่จำเลย หรืออีกกรณี หากขณะที่กระทำความผิด จำเลยยังสามารถรู้ผิดชอบอยู่บ้าง ศาลอาจจะลงโทษจำเลยน้อยกว่าที่กฎหมายกำหนดไว้สำหรับความผิดนั้นเพียงใดก็ได้ แต่ถ้าหากศาลเห็นว่าการปล่อยจำเลยจะเป็นการไม่ปลอดภัยแก่ตัวจำเลยเอง และแก่สังคม ศาลจะสั่งให้ส่งไปคุมตัวไว้ในการควบคุม และบำบัดรักษาสถานบำบัดรักษา และอาจขอให้ศาลกำหนดวิธีการเพื่อป้องกันการหลบหนี หรือเพื่อป้องกันอันตรายก็ได้ กรณีคนพิการทางสติปัญญาที่ต้องโทษประหารชีวิตอาจได้รับความคุ้มครองตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 248 ดังกล่าวได้ หากกรณีที่คนพิการทางสติปัญญาที่มีความบกพร่องทางสติปัญญาก่อนถูกประหารชีวิต หรือในกรณีที่คนพิการทางสติปัญญาที่มีความผิดปกติทางจิตอื่นร่วมด้วยก่อนถูกประหารชีวิต บทบัญญัติในมาตรา 248 เป็นเพียงการทุเลาการประหารชีวิตแก่คนพิการทางสติปัญญา ขณะที่ศาลทุเลาการบังคับโทษนั้น กฎหมายกำหนดให้ศาลมีอำนาจยกวรรคสองของมาตรา 46 แห่งกฎหมายลักษณะอาญามาใช้บังคับได้ ด้วยการส่งตัวไปยังโรงพยาบาลจิตเวช หรือคุมขังไว้ในสถานที่อื่นเท่านั้น ซึ่งแตกต่างอย่างเห็นได้ชัดกับการทุเลาการบังคับโทษจำคุก ตามมาตรา 246 แห่ง

ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา ประกอบกับ มาตรา 37 และ 38 แห่งพระราชบัญญัติสุขภาพจิต พ.ศ. 2551 ที่กำหนดให้มีการควบคุมคนพิการทางสติปัญญาไว้ในสถานที่ยื่นขอออกจากเรือนจำ หรือสถานที่ที่กำหนดไว้ในหมายจำคุก อันได้แก่โรงพยาบาลจิตเวช หรือสถานบำบัดรักษา ทั้งที่โทษจำคุกเป็นโทษที่เบากว่าโทษประหารชีวิตแต่การบรรเทาโทษจำคุกกลับมีการกำหนดหลักเกณฑ์วิธีการ และผู้ควบคุมไว้อย่างชัดเจน แตกต่างจากการบรรเทาโทษประหารชีวิต ทำให้การทูลเกล้าฯ ถวายบังคับโทษประหารชีวิตแก่คนพิการทางสติปัญญาขาดความแน่นอนชัดเจน ผู้ศึกษาจึงมีความเห็นว่าควรให้มีการแก้ไขประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 248

1.2 ข้อเสนอแนะ

จากการศึกษาปัญหากฎหมายเกี่ยวกับสิทธิในการคุ้มครองผู้ต้องหา หรือจำเลยที่มีจิตบกพร่องทางสติปัญญาในการเข้าถึงกระบวนการยุติธรรมทางอาญาทั้งประเทศไทย และต่างประเทศ พร้อมทั้งได้ทำการวิเคราะห์เปรียบเทียบแล้ว ผู้ศึกษามีข้อเสนอแนะ ดังนี้

1.2.1 ปัญหาสิทธิในการเข้าถึงกระบวนการยุติธรรมทางอาญาของผู้ต้องหา หรือจำเลย ที่มีจิตบกพร่องทางสติปัญญา ก่อนการพิจารณาคดี

เนื่องจากปัญหาเกี่ยวกับการนิยามความหมาย หรือ การให้ความจำกัดความยังไม่มีความแน่ชัด และมีความแตกต่างกันไปในแต่ละแห่ง ดังนั้นเพื่อให้การคุ้มครอง และการเข้าถึงสิทธิในการกระบวนการยุติธรรมทางอาญาของผู้ต้องหา หรือจำเลย และเป็นไปในทิศทางเดียวกัน เห็นควรมีการแก้ไขถ้อยคำตามที่บัญญัติไว้ในประมวลกฎหมายอาญามาตรา 65 โดยอาศัยกลไกของพระราชบัญญัติหลักเกณฑ์การจัดทำร่างกฎหมาย และการประเมินผลสัมฤทธิ์ของกฎหมาย พ.ศ. 2562 ดังนี้

ประมวลกฎหมายอาญามาตรา 65 วรรคแรก **(เดิม)** ที่บัญญัติว่า “ผู้ใดกระทำความผิด ในขณะที่ไม่สามารถรู้ผิดชอบ หรือไม่สามารถบังคับตนเองได้เพราะมีจิตบกพร่อง โรคจิต หรือจิตฟั่นเฟือน ผู้นั้นไม่ต้องรับโทษสำหรับความผิดนั้น”

ประมวลกฎหมายอาญามาตรา 65 วรรคแรก **(เป็น)** บัญญัติว่า “ผู้ใดกระทำความผิด ในขณะที่ไม่สามารถรู้ผิดชอบ หรือไม่สามารถบังคับตนเองได้เพราะมีจิตบกพร่อง โรคจิต จิตฟั่นเฟือน *วิกลจริต หรือความบกพร่องทางสติปัญญา* ผู้นั้นไม่ต้องรับโทษสำหรับความผิดนั้น”

1) การดำเนินคดีชั้นพนักงานสอบสวน

เนื่องจากพนักงานสอบสวนมีอำนาจหน้าที่ในการรวบรวมพยานหลักฐาน และการดำเนินการทั้งหลายอื่น ซึ่งพนักงานสอบสวนได้ทำไปเกี่ยวกับความผิดที่กล่าวหา เพื่อที่จะทราบข้อเท็จจริง หรือพิสูจน์ความผิด และเพื่อจะเอาตัวผู้กระทำความผิดมาฟ้องลงโทษเป็นสำคัญ ดังนั้น การกำหนดให้พนักงานสอบสวนดำเนินการรวบรวมข้อเท็จจริงที่เกี่ยวข้องกับพฤติการณ์ต่างๆ ในการกระทำความผิด พฤติกรรมสภาพแวดล้อม และควรกำหนดให้มีพยาบาลจิตเวชชุมชนประจำอยู่สถานี ตำรวจเพื่อทำหน้าที่ตรวจ และวิเคราะห์ว่าผู้ต้องหาคนใดเป็นผู้ป่วยจิตเวช หรือผู้ป่วยที่มีจิตบกพร่องทางสติปัญญา หรือไม่ จะทำให้พยานหลักฐานที่มีอยู่ในขณะเกิดเหตุมีความถูกต้องเพราะเป็น ระยะเวลาที่ใกล้เคียงกับเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น และผลการสอบสวนเกี่ยวกับการแสวงหาพยานหลักฐาน ดังกล่าว สามารถรับฟังเป็นพยานหลักฐานในชั้นพิจารณาของศาลได้

สำหรับประเด็นการเข้าถึงสิทธิในการกระบวนการยุติธรรมทางอาญาในชั้น สอบสวนเห็นควรมีการแก้ไขเพิ่มเติมถ้อยคำตามที่บัญญัติไว้ในประมวลกฎหมายอาญามาตรา 134/2 ทวิ โดยอาศัยกลไกของพระราชบัญญัติหลักเกณฑ์การจัดทำร่างกฎหมาย และการประเมินผลสัมฤทธิ์ ของกฎหมาย พ.ศ. 2562 ดังนี้

ประมวลกฎหมายอาญามาตรา 134/2 (เดิม) ที่บัญญัติว่า “ให้นำบทบัญญัติ ในมาตรา 133 ทวิ มาใช้บังคับโดยอนุโลมแก่การสอบสวนผู้ต้องหาที่เป็นเด็กอายุไม่เกินสิบแปดปี”

ประมวลกฎหมายอาญามาตรา 134/2 (เป็น) บัญญัติว่า “ให้นำบทบัญญัติใน มาตรา 133 ทวิ มาใช้บังคับโดยอนุโลมแก่การสอบสวนผู้ต้องหาที่เป็นเด็กอายุไม่เกินสิบแปดปี และผู้ ที่มีจิตบกพร่อง โรคจิต จิตฟั่นเฟือน วิกลจริต หรือความบกพร่องทางสติปัญญาด้วยโดยอนุโลม”

2) การดำเนินคดีชั้นพนักงานอัยการ

ประเด็นปัญหาช่องว่างของกฎหมายที่ไม่ได้ให้อำนาจพนักงานอัยการในการที่ จะสั่งให้แพทย์ตรวจวินิจฉัยถึงความบกพร่องทางสติปัญญาของผู้ต้องหา มาตรา 14 ได้ เห็นควรมีการ แก้ไขเพิ่มเติมถ้อยคำตามที่บัญญัติไว้ในประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 14 โดยอาศัย กลไกของพระราชบัญญัติหลักเกณฑ์การจัดทำร่างกฎหมาย และการประเมินผลสัมฤทธิ์ของกฎหมาย พ.ศ. 2562 ดังนี้

ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 14 (เดิม) ที่บัญญัติว่า “ใน ระหว่างทำการสอบสวน ใต้สวนมูลฟ้อง หรือพิจารณา ถ้ามีเหตุควรเชื่อว่าผู้ต้องหา หรือจำเลยเป็นผู้ วิกลจริต และไม่สามารถต่อสู้คดีได้ ให้พนักงานสอบสวน หรือศาลแล้วแต่กรณี สั่งให้พนักงานแพทย์ ตรวจผู้นั้นเสร็จแล้วให้เรียกพนักงานแพทย์ผู้นั้นมาให้ถ้อยคำ หรือให้การว่าตรวจได้ผลประการใด

ในกรณีที่พนักงานสอบสวน หรือศาลเห็นว่าผู้ต้องหา หรือจำเลยเป็นผู้วิกลจริต และไม่สามารถต่อสู้คดีได้ ให้งดการสอบสวน ไต่สวนมูลฟ้อง หรือพิจารณาไว้จนกว่าผู้นั้นหายวิกลจริต หรือสามารถจะต่อสู้คดีได้ และให้มีอำนาจส่งตัวผู้นั้นไปยังโรงพยาบาลโรคจิต หรือมอบให้แก่ผู้อนุบาล ข้าหลวงประจำจังหวัด หรือผู้อื่นที่เต็มใจรับไปดูแลรักษาก็ได้ตามแต่จะเห็นสมควร”

ประมวลกฎหมายอาญาวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 14 (เป็น) บัญญัติว่า “ในระหว่างทำการสอบสวน ไต่สวนมูลฟ้อง หรือพิจารณา ถ้ามีเหตุควรเชื่อว่าผู้ต้องหา หรือจำเลยเป็นผู้วิกลจริต หรือมีความบกพร่องทางสติปัญญา และไม่สามารถต่อสู้คดีได้ ให้พนักงานสอบสวน พนักงานอัยการ หรือศาลแล้วแต่กรณี สั่งให้พนักงานแพทย์ตรวจผู้นั้น เสร็จแล้วให้เรียกพนักงานแพทย์ผู้นั้นมาให้ถ้อยคำ หรือให้การว่าตรวจได้ผลประการใด

ในกรณีที่พนักงานสอบสวน พนักงานอัยการ หรือศาลเห็นว่าผู้ต้องหา หรือจำเลยเป็นผู้วิกลจริต หรือมีความบกพร่องทางสติปัญญา และไม่สามารถต่อสู้คดีได้ ให้งดการสอบสวน การฟ้อง ไต่สวนมูลฟ้อง หรือพิจารณาไว้จนกว่าผู้นั้นหายวิกลจริต หรือสามารถจะต่อสู้คดีได้ และให้มีอำนาจส่งตัวผู้นั้นไปยังโรงพยาบาลจิตเวช สถานพักฟื้นดูแลผู้ป่วยจิตเวช หรือมอบให้แก่ผู้ว่าราชการจังหวัด ผู้อนุบาล หรือผู้อื่นที่เต็มใจรับไปดูแลรักษาก็ได้ตามแต่จะเห็นสมควร”

1.2.2 ปัญหาสิทธิในการเข้าถึงกระบวนการยุติธรรมทางอาญาของผู้ต้องหา หรือจำเลยที่มีจิตบกพร่องทางสติปัญญาในชั้นการพิจารณาคดีของศาล

สำหรับประเด็นในชั้นพิจารณาคดีของศาล เป็นปัญหาในการค้นหาความจริงในคดีอาญาอันเป็นหลักสำคัญในการดำเนินคดีอาญาของจำเลยที่มีจิตบกพร่องทางสติปัญญา เห็นควรว่า ในชั้นพิจารณานี้พนักงานอัยการ และศาลควรมีหน้าที่ในการพิสูจน์ข้อเท็จจริงทั้งหมดในคดี เพื่อให้ศาลตัดสิน หากมีข้อสงสัยว่าจำเลยมีความวิกลจริต หรือมีความบกพร่องทางสติปัญญาให้ศาลจะออกคำสั่งให้ผู้เชี่ยวชาญทางจิตเวชมาตรวจจำเลย แม้ว่าจำเลยจะไม่ได้ยกเอาความวิกลจริตขึ้นมาอ้างก็ตาม เพราะการพิจารณาประเด็นเกี่ยวกับความวิกลจริตของจำเลยไม่จำเป็นต้องคำนึงว่าจำเลยจะได้ยกเหตุดังกล่าวขึ้นมาอ้าง หรือไม่ หากปรากฏหลักฐานมาตั้งแต่ในชั้นของสอบสวนที่อาจสันนิษฐานได้ว่าผู้ต้องหากำลังทำความผิดในขณะที่วิกลจริต หรือมีความบกพร่องทางสติปัญญา และให้พยานหลักฐานที่มีอยู่ในขณะเกิดเหตุมีความถูกต้องเพราะเป็นระยะเวลาที่ใกล้เคียงกับเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น และผลการสอบสวนเกี่ยวกับการแสวงหาพยานหลักฐานดังกล่าวสามารถรับฟังเป็นพยานหลักฐานในชั้นพิจารณาของศาลได้ และเห็นควรจัดให้มีกระบวนการวิธีพิจารณาคดีเป็นพิเศษสำหรับผู้ที่มีจิตบกพร่องทางสติปัญญา เช่น ควรที่จะต้องให้ผู้ใกล้ชิดกับจำเลยที่มีจิตบกพร่องทางสติปัญญา ผู้เชี่ยวชาญในด้านความพิการทางสติปัญญาอยู่ร่วมในการพิจารณาคดีด้วย โดยศาลอาจเปิดโอกาสให้บุคคลดังกล่าวช่วยอำนวยความสะดวกในการสื่อสารระหว่างผู้พิพากษาศาลกับทนายความ หรือศาล หรือช่วยในการปรับอารมณ์ของผู้พิพากษาศาลในระหว่างการพิจารณาคดี

1.2.3 ปัญหาสิทธิในการเข้าถึงกระบวนการยุติธรรมทางอาญาของผู้ต้องหา หรือ จำเลย ที่มีจิตบกพร่องทางสติปัญญาในชั้นหลังการพิจารณาคดีของศาล

สำหรับปัญหาประเด็นสุดท้าย กรณีจำเลยที่มีจิตบกพร่องทางสติปัญญาที่ต้องโทษประหารชีวิต เพื่อให้มีสิทธิในการเข้าถึงกระบวนการยุติธรรม และการปฏิบัติอย่างเป็นธรรม และยุติธรรม เห็นควรมีแก้ไขเพิ่มเติมถ้อยคำตามที่บัญญัติไว้ในประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 248 โดยอาศัยกลไกของพระราชบัญญัติหลักเกณฑ์การจัดทำร่างกฎหมาย และการประเมินผลสัมฤทธิ์ของกฎหมาย พ.ศ. 2562 ดังนี้

ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 248 วรรคหนึ่ง *(เดิม)* ที่บัญญัติว่า “ถ้าบุคคลซึ่งต้องคำพิพากษาให้ประหารชีวิตเกิดวิกลจริตก่อนถูกประหารชีวิต ให้รอการประหารชีวิตไว้ก่อนจนกว่าผู้นั้นจะหาย ขณะทุเลาการประหารชีวิตอยู่นั้น ศาลมีอำนาจยกมาตรา 46 วรรค (2) แห่งกฎหมายลักษณะอาญามาบังคับ”

ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 248 วรรคหนึ่ง *(เป็น)* บัญญัติว่า “ถ้าบุคคลซึ่งต้องคำพิพากษาให้ประหารชีวิตเกิดวิกลจริตก่อนถูกประหารชีวิต ให้รอการประหารชีวิตไว้ก่อนจนกว่าผู้นั้นจะหาย ขณะทุเลาการประหารชีวิตอยู่นั้น *ให้นำบทบัญญัติในมาตรา 246 มาบังคับใช้ แก่ผู้ที่มีจิตบกพร่อง โรคจิต จิตฟั่นเฟือน วิกลจริต หรือความบกพร่องทางสติปัญญาด้วยโดยอนุโลม*”

จากที่กล่าวมาทั้งหมด ผู้ศึกษามีความเห็นว่ามีบทบัญญัติที่ให้ความคุ้มครองสิทธิของจำเลย หรือผู้ต้องหาที่วิกลจริตในส่วนที่เกี่ยวข้องความรับผิดชอบทางอาญา แต่ก็ยังมีปัญหา และข้อขัดข้องในการบังคับใช้กฎหมายที่เกี่ยวข้องกับผู้ต้องหา หรือจำเลยที่มีจิตบกพร่องทางสติปัญญา เนื่องจากถ้อยคำในบทบัญญัติของกฎหมายไม่ได้ครอบคลุมบุคคลเหล่านั้น ซึ่งหากกฎหมายดังกล่าวได้รับการแก้ไขให้มีความสอดคล้อง และครอบคลุมมากขึ้น ผู้ศึกษาเห็นว่าการศึกษาของผู้ศึกษาจะทำให้เกิดสิทธิของผู้ต้องหา หรือจำเลยที่มีจิตบกพร่องทางสติปัญญาให้สามารถเข้าถึงสิทธิ และได้รับความคุ้มครองในการเข้าถึงกระบวนการยุติธรรมทางอาญาได้อย่างเป็นธรรม มีประสิทธิภาพ เหมาะสมกับผู้ต้องหา หรือจำเลยที่มีจิตบกพร่องทางสติปัญญาอย่างแท้จริง และมีความเป็นสากล มากยิ่งขึ้น

หากกฎหมายตามที่บัญญัติไว้ในประมวลกฎหมายอาญา มาตรา 65 มาตรา 134/2 ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 14 และมาตรา 248 ได้รับการแก้ไขปรับปรุง ถ้อยคำให้ครอบคลุม และเหมาะสม รวมทั้งการสร้างร่วมมือระหว่างศาล และพนักงานอัยการในการค้นหาข้อเท็จจริงในระหว่างการพิจารณาคดีในชั้นศาลให้มีความเหมาะสมมากยิ่งขึ้น สามารถก่อให้เกิดความคุ้มครอง และเข้าถึงสิทธิของผู้ต้องหา หรือจำเลยในกระบวนการยุติธรรมทางอาญาได้อย่างมีประสิทธิภาพ และมีความเป็นสากลต่อไป

บรรณานุกรม

มหาวิทยาลัย

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บรรณานุกรม

- กรมส่งเสริมการปกครองส่วนท้องถิ่น. (2560). *คู่มือมาตรฐานการส่งเสริม และพัฒนาคุณภาพชีวิตคนพิการ*. ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย.
- กรมส่งเสริม และพัฒนาคุณภาพชีวิตคนพิการ กระทรวงการพัฒนาสังคม และความมั่นคงของมนุษย์. (2560). *อนุสัญญาว่าด้วยสิทธิคนพิการ Convention on the Rights of Persons with Disabilities (Cripd)*. ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย.
- กระทรวงสาธารณสุข. (2561). *พจนานุกรมการสาธารณสุขไทย พ.ศ. 2561 ฉบับ 100 ปี การสาธารณสุขไทย*. ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย.
- กฤษฎภณ โภยเต็ม. (2564). อนุสัญญา และกติการะหว่างประเทศ และกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับสวัสดิการสังคมสำหรับคนพิการในประเทศไทย. *วารสารสังคมวิวัฒน์*, 12(1), 90-104.
- กิตติพงษ์ กิตยารักษ์ และจุฑารัตน์ เอื้ออำนวย. (2546). *กระบวนการยุติธรรมกับความยากจน: ยุทธศาสตร์การพัฒนากระบวนการยุติธรรมเพื่อคนจน*. (พิมพ์ครั้งที่ 1). สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- กิตติยา ชะลอเดช. (2558) ความหมาย และขอบเขตเรื่องความสามารถผู้พิการ และความไม่สามารถบังคับตนเองได้ตามกฎหมายอาญา ศึกษากรณีของผู้ที่มีความผิดปกติทางจิต. [วิทยานิพนธ์ปริญญาโทนิติศาสตร์ไม่ไดตีพิมพ์]. สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.
- กุลพล พลวัน. (2538). *พัฒนาการแห่งสิทธิมนุษยชน*. (พิมพ์ครั้งที่ 3). วิญญูชน.
- เกียรติขจร วัจนะสวัสดิ์. (2542). *คำอธิบายกฎหมายอาญา ภาค 1*. (พิมพ์ครั้งที่ 6). มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- โกเมศ ขวัญเมือง. (2550). *กฎหมายอาญาชั้นสูง*. วิญญูชน.
- คณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ. (ม.ป.ป.). *สาระสำคัญของกติการะหว่างประเทศว่าด้วยสิทธิพลเมือง และสิทธิทางการเมือง*. มิราเคิลครีนเอชอินเตอร์พรีนซ์.
- คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. (ม.ป.ป.). *สาระสำคัญของกติการะหว่างประเทศว่าด้วยสิทธิพลเมือง และสิทธิทางการเมือง (International Covenant on Civil and Political Rights: Iccpr)*. <https://www.law.cmu.ac.th/law2011/journal/e1506093485.pdf>.
- คณิต ฌ นคร. (2555). *กฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา*. (พิมพ์ครั้งที่ 8). วิญญูชน.
- _____. (2554). *กฎหมายอาญา ภาคทั่วไป*. วิญญูชน.
- _____. (2540). การสอบสวนผู้ต้องหา. ใน สหาย ทรัพย์สุนทรกุล (บ.ก.), *รวบบทความด้านวิชาการของศาสตราจารย์ ดร.คณิต ฌ นคร อัยการสูงสุด สำนักงานอัยการสูงสุด*.

- _____ . (2540). อัยการเยอรมัน และการดำเนินคดีอาญาของอัยการเยอรมันก่อนฟ้อง. ใน สหาย ททรัพย์สุนทรกุล (บ.ก.), *รวบบทความด้านวิชาการของศาสตราจารย์ ดร.คณิต ณ นคร อัยการสูงสุด สำนักงานอัยการสูงสุด*.
- คมสัน สุขมาก. (2556). การปฏิบัติต่อผู้ป่วยตามหลักสิทธิมนุษยชน. *วารสารพยาบาลตำรวจ*, 8(1), 216-226.
- _____ . (2559). พันธกรณีตามกฎหมายระหว่างประเทศด้านสิทธิมนุษยชน. *วารสารวิชาการ ศรีปทุม*, 8(1), 1-11.
- คะนิง ฤไชย. (2555). *กฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา เล่ม 1*. (พิมพ์ครั้งที่ 10). โครงการตำรา และ เอกสารประกอบการสอนคณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- จักรกฤษณ์ แจ้งศรี. (2563) การตรวจสอบความสามารถในการต่อสู้คดีของจำเลยที่เป็นคนวิกลจริต. [วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิตไม่ได้ตีพิมพ์]. มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิต.
- จิตติ เกษมศิริวัฒน์. (2544). ปัญหากฎหมายเรื่อง “ความรับผิดชอบทางอาญาของบุคคลวิกลจริต”. *บทบัณฑิตย*, 57(1), 143-153.
- จิตติ ดิงศัทย. (2525). *คำอธิบายกฎหมายอาญาภาค 1*. (พิมพ์ครั้งที่ 8). สำนักอบรมศึกษากฎหมาย แห่งเนติบัณฑิตยสภา.
- _____ . (2514). *ประมวลกฎหมายอาญา 1 ตอนที่ 2*. (พิมพ์ครั้งที่ 3). สำนักอบรมศึกษา กฎหมายแห่งเนติบัณฑิตยสภา.
- จุฑาทิพย์ หาญกุดตุ้ม และสัญญา เคนาภูมิ. (2566). ทศนะต่อคนพิการกับการสร้างความเท่าเทียมใน สังคม. *วารสารวิจัยทางสังคม*, 46(1), 51-73.
- ชลธิชา เกียรติสุข. (2554). *การเข้าถึงกระบวนการยุติธรรมของประชาชนในการดำเนินคดีทางศาล: ศึกษากรณี การให้ความช่วยเหลือทางด้านทนายความในคดีแพ่งโดยรัฐ*. มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ณัฐวิวัฒน์ สุทธิโยธิน. (2564). ทฤษฎีความรับผิดชอบทางอาญา. ใน ลาวัลย์ หอนพรัตน์ (บ.ก.), *เอกสาร การสอนชุดวิชา 41716 กฎหมายอาญา และอาชญาวิทยาชั้นสูง สาขาวิชานิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช*.
- ณัฐยศ อาจหาญ. (2563). ปัจจัยที่ทำให้กฎหมาย และกระบวนการยุติธรรมมีประสิทธิภาพลดลงเมื่อ บังคับใช้กับคนรวย. *วารสารอาชญากรรม และความปลอดภัย*, 2(1), 87-102.
- ดวงพร งามไพบุลย์. (2558) มาตรการทางกฎหมายเพื่อพิสูจน์ความผิดปกติทางจิตขั้นรุนแรงขณะ กระทำความผิดอาญา. [วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิตไม่ได้ตีพิมพ์]. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ทวีเกียรติ มีนะกนิษฐ. (2558). *กฎหมายอาญาภาคทั่วไป*. (พิมพ์ครั้งที่ 16). วิญญูชน.

ทวีศักดิ์ สิริรัตน์เรขา. (ม.ป.ป.). *คนพิการกับโอกาสทางสังคม*.

<https://www.happyhomeclinic.com/dp01-opportunity.html>

_____. (2565). *ความบกพร่องทางสติปัญญา*.

<https://www.happyhomeclinic.com/sp05-intellectual-disability.html>.

_____. (2561). *คู่มือการดูแลสุขภาพจิตเด็กกลุ่มปัญหาการเรียน*. (พิมพ์ครั้งที่ 2). พรอสเพอริตีส์ฟลัส.

ธนเสกฐ์ ภิรมย์เอี่ยม. (2561). จริยธรรมของพนักงานสอบสวน (ตำรวจ) Professional Ethics of Inquiry Police. *วารสารกระบวนการยุติธรรม*, 11(2), 65-82.

ธานี วรภัทร์. (2558). *กฎหมายราชทัณฑ์*. วิญญูชน.

ธานี สิงหนาท. (2554). *คำอธิบายพยานหลักฐานคดีแพ่ง และอาญา*. กรุงเทพมหานคร: พับลิชซิ่ง.

นุชประภา โมกข์ศาสตร์. (2565). *นโยบายพัฒนาคุณภาพชีวิตคนพิการเนื่องในวันคนพิการสากล*.

<https://think.moveforwardparty.org/article/welfare/3549/>

เนตรนภา พุทธสุวรรณ. (2550) การคุ้มครองสิทธิมนุษยชนโดยศาลสิทธิมนุษยชนยุโรปตามอนุสัญญายุโรปว่าด้วยการคุ้มครองสิทธิมนุษยชน และเสรีภาพขั้นพื้นฐาน ค.ศ. 1950. [วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิตไม่ได้ตีพิมพ์]. มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

ปณิตตา เทียนศิริชัย. (2565) มาตรการที่เหมาะสมของผู้เป็นโรคทางจิตเวชที่ไม่ได้รับการคุ้มครองตาม มาตรา 65: ศึกษากรณีความผิดปกติทางบุคลิกภาพ และโรคชอชโมย. [วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิตไม่ได้ตีพิมพ์]. มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

ปัฐกร ศิริรัตน์บวร. (2559, 19 สิงหาคม). ใน *การประชุมวิชาการระดับชาติด้านการบริหารกิจการสาธารณะ ครั้งที่ 3 “การเปลี่ยนผ่าน และการปฏิรูปการบริการสู่การพัฒนาอย่างยั่งยืน”*, 19 สิงหาคม, ขอนแก่น: วิทยาลัยการปกครองท้องถิ่น มหาวิทยาลัยขอนแก่น.

เปรมวดี เต็นศิริอักษร. (ม.ป.ป.). *ภาวะบกพร่องทางสติปัญญา*. <https://th.rajanukul.go.th>

ผดุง อารยะวิญญู. (2541). *การศึกษาสำหรับเด็กที่มีความต้องการพิเศษ*. (พิมพ์ครั้งที่ 3). พีเอ อาร์ต แอนด์ปริตติ้ง.

ผ่องพรรณ มาบุญมี. (2555) การปฏิบัติต่อจำเลยระหว่างพิจารณาคดี: ศึกษาการใช้ไซเตรวนต่อจำเลยในห้องพิจารณา. [วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิตไม่ได้ตีพิมพ์]. มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิต.

พิเศษ สะอาดเย็น. (ม.ป.ป.). *มุมมองกระบวนการยุติธรรมกับความเห็นต่างทางการเมือง*.

<https://www.moj.go.th/view/59664>

มานิต ศรีสุรภานนท์ และจำลอง ดิษยวงษ์. (2542). *ตำราจิตเวชศาสตร์*. แสงศิลป์.

มูลนิธิพระมหาไถ่เพื่อการพัฒนาคนพิการ. (ม.ป.ป.). *อนุสัญญาว่าด้วยคนพิการ*.

<https://www.mahatai.org>

มูลนิธิสารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน โดยพระราชประสงค์ในพระบาทสมเด็จพระชนกาธิเบศรมหา
ภูมิพลอดุลยเดชมหาพรราช บรมนาถบพิตร. (ม.ป.ป.). *เรื่องที่ 4 กฎหมายตราสามดวง*.

<https://saranukromthai.or.th/index2.php>

ราชบัณฑิตยสถาน. (2554). *พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554*.

<https://dictionary.orst.go.th/>

ลัดพลีธรรมประคัลภ์ (พระยา). (2475). *กฎหมายอาญา*. มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ และการเมือง.

ลาวัลย์ หอนพรัตน์. (2564). เหตุยกเว้นความผิด เหตุยกเว้นโทษ เหตุลดโทษ เหตุรอการกำหนดโทษ และเหตุรอการลงโทษ. ใน ลาวัลย์ หอนพรัตน์ (บ.ก.), *เอกสารการสอนชุดวิชา 41716 กฎหมายอาญา และอาชญาวิทยาชั้นสูง สาขาวิชานิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช*.

และคณะอนุกรรมการบรรณาธิการหนังสือหลักนิติธรรมในคณะกรรมการอิสระว่าด้วยการส่งเสริมหลักนิติธรรมแห่งชาติ, คณะอนุกรรมการวิชาการว่าด้วยหลักนิติธรรมแห่งชาติ. (2557). *หลักนิติธรรม (the Rule of Law) ความหมายสาระสำคัญ และผลของการฝ่าฝืนหลักนิติธรรม*. พี เอสพรีนติ้ง แอนด์ ดีไซน์.

วีระศักดิ์ แสงสารพันธ์. (2543) ผู้เสียหายในคดีอาญา: การศึกษาสิทธิ และการคุ้มครองสิทธิของผู้เสียหายในคดีอาญาในกระบวนการยุติธรรมไทย. [วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิตไม่ได้ตีพิมพ์]. มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

สถาบันราชานุกูล. (ม.ป.ป.). กลุ่มโรคสำคัญ/บกพร่องทางสติปัญญา. [ส่วนสื่อการศึกษาเพื่อคนพิการ. \(ม.ป.ป.\). *ปฏิญญาว่าด้วยสิทธิคนพิการไทย*. <http://www.braille-cet.in.th/Braille-new/?q=news-1278>](https://th.rajanukul.go.th/สมพร รุจิภิตติอังสุธร. (2562). ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับกฎหมาย: ความสำคัญของผู้เรียนสังคมศึกษา (ตอนแรก). วารสารมนุษยศาสตร์ และสังคมศาสตร์, 10(1), 60-90.</p>
</div>
<div data-bbox=)

สุวารรณ ฌ ชาตรี. (2566). การพิจารณาคดีอาญาในลักษณะการประชุมทางจอภาพ: ผลกระทบต่อสิทธิของผู้ต้องหา หรือจำเลยในขณะถูกคุมขัง. *วารสารนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์*, 52(3), 577-589.

สุนัย มโนมัยอุดม. (2555). *ระบบกฎหมายอังกฤษ*. (พิมพ์ครั้งที่ 5). โครงการตำรา และเอกสารประกอบการสอน คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

สุภัสสิ เทพหัสติน ฌ อยุธยา. (2556) โครงสร้างความผิดอาญา: ศึกษากระบวนการคิดของกฎหมายอาญาเยอรมันเพื่อปรับใช้กับกฎหมายอาญาไทย. [วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิตไม่ได้ตีพิมพ์]. มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิต.

เสถียร วิชัยลักษณ์. (2492). *กฎหมายลักษณะอาญา ร.ศ. 127*. นิติเวชช์.

- แสวง บุญเฉลิมวิภาส. (2542). *หลักกฎหมายอาญา*. (พิมพ์ครั้งที่ 2). วิญญูชน.
- หยุด แสงอุทัย. (2520). *กฎหมายอาญา 1*. (พิมพ์ครั้งที่ 14). มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- _____. (2510). *กฎหมายอาญาภาค 1*. (พิมพ์ครั้งที่ 8). สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- _____. (2507). *ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา ศึกษาทางคำพิพากษาฎีกา*. แม่บ้าน
การเรือน.
- หลวงประเสริฐมนูกิจ (ประเสริฐ ศิริสัมพันธ์). (2475). *กฎหมายลักษณะอาญาของอังกฤษ ภาค 1*.
โรงเรียนกฎหมายกระทรวงยุติธรรม.
- องค์การค้าของคุรุสภา. (2505). *กฎหมายตราสามดวง เล่ม 2*. องค์การค้าของคุรุสภา.
- อนุเมติ ใจสมุทร. (2514). *คำอธิบายประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา เล่ม 1*. พี่น้องการพิมพ์.
- อมรเทพ เมืองแสง. (2549) อิทธิพลของระบบกฎหมายคอมมอนลอว์ที่มีต่อกฎหมายวิธีพิจารณาความ
อาญาของไทย. [วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิตไม่ได้ตีพิมพ์]. มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิต.
- อำนาจ เนตยสุภา และภคมน สืบไชย. (2557). ภาระการพิสูจน์สภาวะจิตผู้กระทำความผิดตาม
ประมวลกฎหมายอาญา มาตรา 65. *บทบัณฑิตย*, 70(1), 1-27.
- อุทัย อาทิวา. (2564). แนวคิดพื้นฐานเกี่ยวกับกระบวนการยุติธรรมทางอาญา และบทบาทของ
องค์การสหประชาชาติเกี่ยวกับกระบวนการยุติธรรมทางอาญา. ใน ลาวัลย์ หอนพรัตน์
(บ.ก.), *เอกสารการสอนชุดวิชา 41716 กฎหมายอาญา และอาญาวิทยาชั้นสูง สาขาวิชา
นิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช*.
- แอมเนสตี้ อินเตอร์เนชั่นแนล. (ม.ป.ป.). *สิทธิมนุษยชนศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์*. แอมเนสตี้ อินเตอร์
เนชั่นแนล.
- Bayda, Allan K. (n.d.). *Proof on Balance of Probabilities*. <https://www.disabilitylaw.ca/>
- Bohlander, Michael. (2009). *Principles of German Criminal Law*. Hart Publishing.
- _____. (2010). *Principles of German Criminal Procedure*. Hart Publishing.
- Cross, Noel. (2010). *Criminal Law & Criminal Justice an Introduction*. SAGE
Publications.
- Herring, Jonathan. (2010). *Criminal Law the Basics*. Routledge Taylor & Francis Group.
- Jean-Francois Renussi. (2005). *Introduction to the European Convention on Human
Rights: The Rights Guaranteed and the Protection Mechanism, Council of
Europe Publishing*. [https://www.echr.coe.int/LibraryDocs/DG2/HRFILES/DG2-
EN-HRFILES-01\(2005\).pdf](https://www.echr.coe.int/LibraryDocs/DG2/HRFILES/DG2-EN-HRFILES-01(2005).pdf)
- Loughnan, Arlie. (2012). *Manifest Madnessmental Incapacity in Criminal Law*. Oxford
University Press.

OHCHR. (n.d.). *Convention on the Rights of Persons with Disabilities Preamble* article 1 Purpose. “Persons with Disabilities Include Those Who Have Long-Term Physical, Mental, Intellectual or Sensory Impairments Which in Interaction with Various Barriers May Hinder Their Full and Effective Participation in Society on an Equal Basis with Others”.

<https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/convention-rights-persons-disabilities>

Rights}, International Covenant on Civil and Political. (n.d.). *Article 14*.

<https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/international-covenant-civil-and-political-rights>.

The Compact and Forum. (n.d.). *Access to Justice*.

<https://www.compactandforum.org/access-to-justice/>

United Nations. (n.d.). *Declaration on the Rights of Disabled Persons 1. The Term "Disabled Person" Means Any Person Unable to Ensure by Himself or Herself, Wholly or Partly, the Necessities of a Normal Individual and/or Social Life, as a Result of Deficiency, Either Congenital or Not, in His or Her Physical or Mental Capabilities*”. <https://www.britannica.com/topic/United-Nations-Declaration-on-the-Rights-of-Disabled-Persons>

_____. (n.d.). *The Rule of Law "Access to Justice"*.

<https://www.un.org/ruleoflaw/thematic-areas/access-tojustice-and-rule-of-law-institutions/access-to-justice/>

ประวัติผู้ศึกษา

ชื่อสกุล	นายสีหราช บัวเที่ยง
วัน เดือน ปี เกิด	26 มิถุนายน 2518
สถานที่เกิด	จังหวัดเชียงใหม่
ที่อยู่ปัจจุบัน	162 หมู่ 8 ตำบลป่าแม่ต อำเภอมืองแพร์ จังหวัดแพร่ 54000
ประวัติการศึกษา	<ol style="list-style-type: none"> ประกาศนียบัตรเนติบัณฑิตไทย สำนักอบรมศึกษากฎหมายแห่งเนติบัณฑิตยสภา สมัยที่ 72 ปี 2562 ปริญญาโท รัฐศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยรามคำแหง ปี 2559 ปริญญาตรี เกษตรศาสตรบัณฑิต มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช ปี 2564 ปริญญาตรี รัฐศาสตรบัณฑิต มหาวิทยาลัยรามคำแหง ปี 2556 ปริญญาตรี นิติศาสตรบัณฑิต มหาวิทยาลัยรามคำแหง ปี 2553 ปริญญาตรี รัฐศาสตรบัณฑิต มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช ปี 2545 ปริญญาตรี พุทธศาสตรบัณฑิต (เกียรตินิยมอันดับสอง) มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ปี 2545
ประวัติการทำงาน	<p>นักวิเคราะห์นโยบาย และแผนชำนาญการ สำนักงานเกษตรและสหกรณ์จังหวัดแพร่ ศาลากลางจังหวัดแพร่ ชั้น 2 ถนนไชยบูรณ์ ตำบลในเวียง อำเภอมืองแพร์ จังหวัดแพร่ 54000</p>